

AMSTERDAM
& PARTNERS

ՄԻՏՈՒՄՆԱՎՈՐ ՄԻՋԱՄՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ընտրական գործընթացների անխաթարությունը, ԵՄ
ներգրավվածությունը և 2026 թ. Հայաստանի խորհրդարանական
ընտրությունները

«Ամստերդամ ընդ Փարթներս» իրավաբանական
ընկերության «Սպիտակ թուղթ» («Հայեցակարգային
գեկույց»)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ԱՂՅՈՒՍԱԿ	4
Ներածություն	19
Ներքին Եվ Արտաքին Տարբերակումը	23
ՄԱՍ I. ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ	25
Ա. Ընտրական Միջամտության Սահմանումը	25
Բ. Աղբյուրները Եվ Ապացուցողական Հիմքը	26
ՄԱՍ II. ՀԱՅԱՍՏԱՆ. ԶԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍԸ ԵՎ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ԲՈՆԱԾՆՇՈՒՄՆԵՐԻ ՍՐԱՅՈՒՄԸ	28
Ա. Ընտրական Միջավայրը Եվ 2026 Թվականի Քվեարկության Նշանակությունը	28
Բ. Խախտումների Փաստագրված Արձանագրությունը	29
Գ. Անկախ Դիտարկումներ. Ի՞նչ Են Արձանագրել Միջազգային Մարմինները ..	33
ա. ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ Կարիքների գնահատման առաքելություն (2026թ. մարտ) .	33
բ. Հայաստանում Ժողովրդավարության միջազգային դիտարկման կենտրոն (IODA), 2026թ. մարտ.	34
գ. ՄիվիլՆեթ և Democracy Watch	35
դ. Մարշալ գերմանական հիմնադրամ (German Marshall Fund)	35
ե. Այլ անկախ դիտարկումներ	36
Զ. «Ուժեղ հայաստան» կուսակցության ձեվավորումը եվ համակարգված թիրախավորումը	36
ա. Ժամանակագրություն. բռնաճնշումները և քաղաքական զարգացումները 2025թ. հունիսից մինչև 2026թ. ապրիլ.	38
Է. Քաղաքական ընդհանուր լանդշաֆտը եվ տեղական ընտրական ազդակները	41
Ը. Քաղաքական ընդդիմության անվտանգայնացումը. Փաշինյանի թուլացող վերահսկողությունը եվ սարատիվի վերածեվակերպումը	42

Թ. Եմ լուրջությունը. Հայաստանյան խախտումներին արձագանքելու ծախսողումը	44
---	----

ՄԱՍ III. ԼՈՌԻԹՅՈՒՆԻՑ ԴԵՊԻ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՄԻՋԱՄՏՈՒԹՅՈՒՆ. ԵՄ ԴԵՐԸ ՀԱՅԱՄՏԱՆԻ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐՈՒՄ 49

Ա. Եմ հանձնառությունները եվ տեղակայումները հայաստանում.	49
ա. Ֆինանսական հանձնառություններ	50
բ. Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմ (Hybrid Rapid Response Team) . .	50
գ. Քաղաքական ազդակներ	51
Բ. Ինչո՞ւ է եմ ներգրավվածությունը համարվում միջամտություն	52
ա. Անվտանգայնացումը որպես գերիշխող պարադիգմ	53
բ. Կառուցվածքային թափանցիկության բացակայությունը և ստուգման անհնարինությունը.	55
գ. Քաղաքական ազդակներ և գործող վարչակազմի սատարում	57
դ. Ներքին չափանիշների և արտաքին գործելաոճի միջև առկա հակասությունը	60
Գ. Եմ իրավունքի, միջազգային իրավունքի եվ երկկողմ իրավական շրջանակի խախտումները.	63
ա. Լիազորությունների գերազանցում (Ultra Vires). Իրավասությունների փոխանցման սկզբունքի խախտում (ԵՄԴ հոդվածներ 4(2) և 5(1)-(2))	63
բ. Պատշաճ վարչարարության իրավունքի խախտում (Խարտիայի հոդված 41)	64
գ. Թափանցիկության սկզբունքի խախտում (ԵՄԳԴ հոդված 15, Խարտիայի հոդված 42)	65
դ. Համաչափության սկզբունքի խախտում (ԵՄԴ հոդված 5(4))	66
ե. Հիմնարար իրավունքների խախտում. Ազատ արտահայտվելու և ազատ ընտրությունների իրավունք (Խարտիայի հոդվածներ 11 և 39, ՄԻԵԿ հոդված 10, «Բրեդշոու» §§122, 131, 158-162).	67

ՄԱՍ IV. ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՁՆԱՐԱՐԱԿԱՆՆԵՐ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՋԱՆՋՆԵՐ 82

Ա. Անհապաղ միջոցներ, որոնք պահանջվում են մինչեվ 2026 թվականի հունիսի 7-ը	82
Բ. Կառուցվածքային բարեփոխումներ՝ կրկնությունը կանխելու նպատակով	84
Գ. Հայաստանի կառավարությանը ներկայացվող պահանջներ՝ երկկողմ շրջանակի ներքո	87
Դ. Եզրափակիչ դիտարկում	88

ՀԱՎԵԼՎԱԾ Ա. ԻՐԱՎԱԿԱՆ

ԵՎ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ 90

Ա. Միության սեփական սահմանադրական հանձնառությունները	90
Բ. Եմ ինստիտուցիոնալ իրավասությունները եվ ընտրությունների հարցը . . .	93
Գ. Եմ-հայաստան cepa-ն եվ «Էական տարրերի» վերաբերյալ դրույթը	97
Դ. Եմ-հայաստան գործընկերության ռազմավարական օրակարգը	99
Ե. Կոպենհագենյան չափանիշները եվ դրանց առնչությունը հայաստանին. .	104
Զ. Ընտրական իրավունքների միջազգային երաշխիքներ	105
Է. Միջամտության բացառման սկզբունքը. Առնչությունը եվ սահմանները . .	111
Ը. Հայաստանի սահմանադրական երաշխիքները	114

ՀԱՎԵԼՎԱԾ Բ. ԵՄ ՄԻՋԱՄՏՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐԸ ԵՎ

ԿԱՌՈՒՑՎԱԾԸ 118

Ա. Փաստագրված տվյալները. Ապացույցներն ըստ երկրների.	118
ա. Ռումինիա. Ինքնահաստատվող ապացույցների շղթան և ընտրությունների չեղարկումը.	118
բ. Հունգարիա. Ֆինանսական պայմանականությունը որպես ընտրական զենք	119
գ. Սլովակիա. Զաղաքական հայացքների գրաքննությունը որպես «ատելության խոսք».	121
դ. Լեհաստան. ԵՄ կողմից ֆինանսավորվող քաղաքացիական հասարակությունը որպես քաղաքական ուժ	121
ե. Մոլդովա. Անդամ չհանդիսացող պետությունում միջամտության նախագիծը	122
Բ. Հինգ փոխկապակցված մեխանիզմները.	124
Գ. Գործառնական չորս փուլերի օրինաչափությունը	126
Դ. Հկ-ների անդրսահմանային ցանցը եվ արտոնյալ հասանելիությունը զգայուն տեղեկատվությանը	126
ա. Ցանցը. կառուցվածքը և փաստագրված գործառույթները	126
բ. Հետևանքները Հայաստանի համար	129

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ 133

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐԻ ԱՂՅՈՒՍԱԿ

ՀԱՊԱՎՈՒՄ	ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԱՆՎԱՆՈՒՄ
ՀԸԳՀ (CEPA)	ՀՀ-ԵՄ Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագիր (ՀԸԳՀ)
ԿԸՀ (CEC)	Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողով
ԵՄԴ (CJEU)	Եվրոպական միության դատարան
ՔՀԻ (CSI)	«Քրիստոնեկան համերաշխություն» միջազգային կազմակերպություն
CSAT	Ազգային պաշտպանության գերագույն խորհուրդ (Ռումինիա)
ԹԾՕ (DSA)	Թվային ծառայությունների մասին օրենք
ՄԻԵԿ (ECHR)	Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիա
ՄԻԵԴ (ECtHR)	Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան
EDMO	Թվային մեդիայի եվրոպական դիտարկումների կենտրոն
ԵԱԳԾ (EEAS)	Եվրոպական արտաքին գործողությունների ծառայություն
ՀԷՑ (ENA)	Հայ Էկեկտրական ցանցեր
ԸԴԱ (EOM)	Ընտրական դիտորդական առաքելություն
ԵԽ (EP)	Եվրոպական խորհրդարան
EPF	Խաղաղության եվրոպական հիմնադրամ
EPDE	Ժողովրդավարական ընտրությունների եվրոպական պլատֆորմ
ՀԵՄԱ (EUMA)	Հայաստանում Եվրոպական միության առաքելություն
FIMI	Օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիա և միջամտություն
GMF	Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների Գերմանական Մարշալի հիմնադրամ
GC25 (General Comment No. 25)	Թիվ 25 Ընդհանուր մեկնաբանություն (ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեի, ICCPR 25-րդ հոդված)
ՀԱԱԹ (HRRT)	Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմ
ՄԻԿ (HRC)	Մարդու իրավունքների կոմիտե
ICCPR	Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր
ԱՄԴ (ICJ)	Արդարադատության միջազգային դատարան
IODA	Հայաստանում ժողովրդավարության միջազգային դիտարկման կենտրոն
IRI	Միջազգային հանրապետական ինստիտուտ
ՀՄՀ (MCC)	Հազարամյակների մարտահրավեր
NAM	Չմիացած երկրների շարժում
ԿԳԱ (NAM)	Կարիքների գնահատման առաքելություն (ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ գործիքակազմում)
NDICI	Հարևանության, զարգացման և միջազգային համագործակցության գործիք
ԺՀՄԻԳ (ODIHR)	Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակ (ԵԱՀԿ)
ՄԻԳՀԳ (OHCHR)	Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակ

ԵԱՀԿ (OSCE)	Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպություն
P1A3	թիվ 1 Արձանագրության 3-րդ հոդված (ՄԻԵԿ)
PFCA	Ճգնաժամային իրավիճակներում գործողությունների քաղաքական շրջանակ
RRF	Վերականգնման և դիմակայունության հարթակ
RRS	Արագ արձագանքման համակարգ
ԵՄՊ (TEU)	Եվրոպական միության մասին պայմանագիր
ԵՄԳՊ (TFEU)	Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագիր
VLOP	Շատ խոշոր առցանց հարթակ
VLOSE	Շատ խոշոր առցանց որոնողական համակարգ

ԿԱՐԵՎՈՐ ՆՇՈՒՄ

Անհրաժեշտ է ի սկզբանե կատարել մի հստակեցում, քանի որ սույն փաստաթուղթն անխուսափելիորեն կփորձեն սխալ ներկայացնել: Սա հակաեվրոպական փաստաթուղթ չէ. ընդհակառակը: Հայաստանի ժողովուրդը Եվրոպական միությանը դիտարկում է որպես ժողովրդավարական կառավարման, իրավունքի գերակայության և հիմնարար իրավունքների պաշտպանության գլխավոր ինստիտուցիոնալ երաշխավոր: Այս տեսակետը կիսում է ողջ հայ հասարակությունը, և այն իր պաշտոնական արտահայտությունն ստացավ, երբ Հայաստանի Ազգային ժողովը, ներառյալ ընդդիմադիր ծայները, ընդունեցին Եվրոպական միությանն անդամակցելու գործընթացը սկսելու մասին օրենսդրությունը: Այն անձինք, ում Փաշինյանի կառավարությունը կալանավորել է, հետապնդում է և լռեցնում Սամվել Կարապետյանը, «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության անդամները, Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հոգևորականությունը, հենց նրանց թվում են, ովքեր ամենայն լրջությամբ են վերաբերվում այդ ձգտմանը: «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցությունը կոչ է արել հավատարիմ մնալ սահմանադրականությանը, դատական անկախությանը և մարդու իրավունքների միջազգային չափանիշներին, ինչն էլ հենց կազմում է Կոպենհագենյան չափանիշների Եռությունը:

Սույն փաստաթուղթը ցույց է տալիս, որ հենց Փաշինյանի կառավարությունն է, որը հայցում է Եվրոպական միության աջակցությունը, հյուրընկալում է Եվրոպական գազաթնաժողովները և ներկայանում որպես Հայաստանի արևմտամետ բարեփոխիչ, բայց որի վարքագիծը հիմնարար առումով անհամատեղելի է այն արժեքների հետ, որոնց խթանման համար գոյություն ունի Եվրոպական միությունը: Փաշինյանի կառավարության գործողությունները Հայաստանում չեն համապատասխանում ժողովրդավարական կառավարման և իրավունքի գերակայության Կոպենհագենյան չափանիշներին: Այն, ի թիվս այլոց, խախտում է «Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայով» և «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրով» երաշխավորված իրավունքները: Այն հակասում է ԵՄ-Հայաստան «Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագրի» (CEPA) «Էական տարրերի» վերաբերյալ դրույթին: Կառավարությունը, որը վկայակոչում է Եվրոպան, հենց այն կառավարությունն է, որը մերժում է այն ամենը, ինչ պահանջում է Եվրոպան:

Սույն փաստաթուղթը գրված է ի նպաստ Հայաստանի եվրոպական ձգտումների, այլ ոչ թե դեմ: Դրա յուրաքանչյուր պահանջ՝ ուղղված թափանցիկությանը, պայմանականությանը, «Էական տարրերի» դրույթի կիրառմանը, ընդդիմության հետ ներգրավվածությանը և ԵԱՀԿ ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի (ԺՀՄԻԳ) հանձնարարականների կատարմանը, պահանջ է առ այն, որ Եվրոպական միությունը գործադրի իր իսկ իրավական հանձնառությունները: Նպատակը ոչ թե Եվրոպայի հետ Հայաստանի հարաբերությունների թուլացումն է, այլ պնդելը, որ այդ հարաբերությունները արժանի լինեն այն արժեքներին, որոնց վրա դրանք պաշտոնապես հիմնված են: Եթե Եվրոպական միությունը շարունակի լռել, մինչ Փաշինյանի կառավարությունը ոչնչացնում

Է իրական ընտրությունների նախապայմանները, ապա դրանով կապաշտպանի ոչ թե Հայաստանի Եվրոպական ուղին, այլ գործող վարչակարգի իշխանությունը: Սույն փաստաթուղթը խնդրում է Եվրոպական միությանը լինել այն կառույցը, որին հավատում է հայ ժողովուրդը, և պահանջում է Հայաստանի կառավարությունից համապատասխանություն այն չափանիշներին, որոնք ընդունելու որոշումը կայացրել է իր ժողովուրդը:

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

2026 թվականի հունիսի 7-ին նախատեսված Հայաստանի խորհրդարանական ընտրությունները կայանալու են այնպիսի պայմաններում, որոնք չեն համապատասխանում ՀՀ-ԵՄ Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագրով (CEPA), ՀՀ-ԵՄ գործընկերության ռազմավարական օրակարգով, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրով (ICCPR) կամ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայով (ECHR/ՄԻԵԿ) սահմանված չափանիշներին: Սույն զեկույցը (White Paper), որը պատրաստվել է «Ամստերդամ ընդ Փարթներս» իրավաբանական ընկերության կողմից, ընկերության «Հայաստան» շարքի երկրորդ մասն է: 2025 թվականի հոկտեմբերին հրապարակված առաջին մասն արձանագրել էր վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի կառավարության կողմից Հայաստանի օրենսդրության և մարդու իրավունքների միջազգային չափանիշների լուրջ խախտումներ: Դրանք ներառում էին ընդդիմության առաջնորդի ձերբակալությունն ու քրեական հետապնդումը, Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու բարձրաստիճան հոգևորականների կալանավորումը և այլախոհների նկատմամբ տնտեսական ճնշումների կիրառումը: 2026 թվականի փետրվարին հրապարակված հավելվածը փաստեց, որ այդ միտումներն է՛լ ավելի են սրվել:

Սույն զեկույցն ուսումնասիրում է, թե արդյոք Եվրոպական միության գործողությունները նախընտրական շրջանում, ներառյալ՝ ավելի քան 300 միլիոն եվրոյի ֆինանսական աջակցությունը, «Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի» (HRRT) գործուղումը, ապատեղեկատվության դեմ պայքարի ջանքերը և քվեարկությունից մեկ ամիս առաջ Երևանում եվրոպական 44 առաջնորդների գազաթնաժողովի անցկացումը, հավասարազոր են Հայաստանի ընտրական գործընթացին միջամտությանը:

ԳՈՐԾՈՂ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ. ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Նախքան զեկույցի եզրահանգումներն ամփոփելը, կարևոր է հստակ գծագրել այն իրավական շրջանակը, որն օգտագործվել է Եվրոպական միության գործողությունները գնահատելու համար: Սույն զեկույցը ԵՄ-ից պահանջում է սոսկ հետևել իր իսկ սեփական իրավական պահանջներին:

Եվրոպական միության մասին պայմանագրի (ԵՄՊ/TEU) 2-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Միությունը հիմնված է ժողովրդավարության, իրավունքի գերակայության և մարդու իրավունքների հարգման արժեքների վրա: ԵՄՊ 21-րդ հոդվածը պահանջում է, որ հենց այս նույն արժեքներն ուղենիշ լինեն Միության արտաքին գործողությունների համար: ԵՄՊ 8-րդ հոդվածը պահանջում է, որ հարևանության հարաբերությունները լինեն «հիմնված Միության արժեքների վրա»: ԵՄՊ 21(3) հոդվածը սահմանում է հետևողականության պարտավորություն՝ պահանջելով, որ Միությունն ապահովի համապատասխանություն իր ներքին և արտաքին քաղաքականությունների միջև:

Եվրոպական միության և Հայաստանի միջև երկկողմ հարաբերությունները կարգավորվում են **Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագրով (ՀԸԳՀ/CEPA)**, որն ուժի մեջ է մտել 2021 թվականի մարտի 1-ին: CEPA-ի 2-րդ հոդվածը ժողովրդավարական սկզբունքների, իրավունքի գերակայության, մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների հարգումը որակում է որպես համաձայնագրի «**առանցքային տարրեր**», որոնք պարտադիր են երկու կողմերի համար: Այս դրույթը, հստակ հղում կատարելով, ներառում է ԵԱՀԿ Հելսինկյան եզրափակիչ ակտը, Նոր Եվրոպայի համար Փարիզի խարտիան, Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը և Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան: Այս առանցքային տարրերի խախտումը կարող է հանգեցնել խորհրդակցությունների և «համապատասխան միջոցների» կիրառման՝ համաձայնագրի 378-րդ և 379-րդ հոդվածների ներքո:

ՀՀ-ԵՄ գործընկերության ռազմավարական օրակարգը, որն ընդունվել է ՀՀ-ԵՄ Գործընկերության խորհրդի կողմից 2025 թվականի դեկտեմբերի 2-ին, այս ընդհանուր հանձնառությունները վերածում է գործառնական պարտավորությունների: Այն պահանջում է «քաղաքական բազմակարծություն, ներառականություն որոշումների կայացման գործընթացում, ինչպես նաև համագործակցություն ու դրական ներգրավվածություն ընդդիմության հետ», «թափանցիկ, ներառական, ազատ և արդար ընտրություններ», համապատասխանություն ԵԱՀԿ Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի (ԺՀՄԻԳ/ODIHR) հանձնարարականներին, ինչպես նաև հստակ պայման, որ Եվրոպական միության աջակցությունը «**պայմանավորված կլինի համաձայնեցված բարեփոխումների իրականացմամբ**»:

Սույն զեկույցը գնահատում է Եվրոպական միության գործողությունները՝ հիմնվելով հիշյալ համաձայնագրերի վրա: Քննադատությունը վերաբերում է ոչ թե բուն ներգրավվածությանը, այլ այն ներգրավվածությանը, որը միակողմանի է այն դեպքում, երբ պահանջվում է ներառականություն, թափանցիկ չէ այնտեղ, որտեղ անհրաժեշտ է բացահայտություն, առանց պայմանների է այնտեղ, որտեղ ակնկալվում են նախապայմաններ, և լռություն է պահպանում ժողովրդավարական չարաչափումների վերաբերյալ այն դեպքում, երբ ԵՄ-ն պետք է հանդես գա հոգուտ ժողովրդավարության, իրավունքի գերակայության և մարդու իրավունքների:

ԶԵԿՈՒՅՑԻ ԴԻՐՔՈՐՈՇՄԱՆ ՄԵՋ ԱՌԿԱ ԹՎԱՑՅԱԼ ՀԱԿԱՍՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ընթերցողները կարող են նկատել, որ սույն զեկույցում միաժամանակ պնդում է արվում առ այն, որ Եվրոպական միությունը չպետք է գործող կառավարությանը տրամադրեր աջակցության որոշակի տեսակներ, և որ այն չպետք է լռություն պահպաներ ընդդիմության դեմ կառավարության գործողությունների վերաբերյալ: Թեև սա կարող է հակասական թվալ, սակայն այդ լարվածությունն այնքան զգալի չէ, որքան թվում է առաջին հայացքից:

Առանցքային տարբերությունը **չեզոք** և **ոչ չեզոք** ներգրավվածության միջև է: Սույն զեկույցը չի առաջարկում, որ Եվրոպական միությունը պետք է հեռանա Հայաստանից: Փոխարենը այն պնդում է, որ ԵՄ ներկայիս ներգրավվածությունը չեզոք չէ և իրականում վատթարացնում է իրավիճակը՝ սատարելով կառավարության գործողություններին: Զեկույցը առաջարկում է կասեցնել այնպիսի միջոցառումներ, ինչպիսիք են «Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի» (HRRT) գործունեությունը, առանց պայմանի ֆինանսական աջակցությունը և ապատեղեկատվության դեմ պայքարի գործողությունները, քանի որ դրանք միայն օգուտ են բերում կառավարությանը և չեն պաշտպանում ընդդիմությանը: Փոխարենը, ԵՄ-ն պետք է ձեռնարկի չեզոք քայլեր, ինչպիսիք են՝ խախտումների

հրապարակային դատապարտումը, իր աջակցության նկատմամբ նախապայմանների կիրառումը, համագործակցությունը բոլոր քաղաքական խմբերի հետ և անկախ ընտրական դիտորդների գործուղումը: ԵՄ-ն պետք է նվազեցնի գործող կառավարությանն օգնելու ջանքերը և ավելին անի նրան հաշվետու պահելու համար: Սրանք հակասական պահանջներ չեն. երկուսն էլ արտացոլում են նույն իրավական պահանջը՝ ԵՄ-ն պետք է գործի իր իսկ օրենքների շրջանակում:

ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵԾՍԱՐ. ԺՈՂՈՎՐԱՎԱՐԱԿԱՆ ՀԵՏԸՆԹԱՑ և ԶԱՂԱՔԱԿԱՆ ՄՐՑԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ ՃՆՇՈՒՄ

2025 թվականի հունիսից ի վեր Հայաստանի իշխանությունները՝ վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի գլխավորությամբ, ձերբակալել և քրեական հետապնդման են ենթարկել հիմնական ընդդիմադիր ուժի՝ «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության առաջնորդ Սամվել Կարապետյանին՝ վերջինիս կողմից Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու պաշտպանության վերաբերյալ հրապարակային հայտարարություն անելու հաջորդ իսկ օրը: Նրանք կալանավորել են Եկեղեցու բարձրաստիճան հոգևորականների, այդ թվում՝ Բագրատ արքեպիսկոպոս Գալստանյանին և Միքայել արքեպիսկոպոս Աջապահյանին. վերջինս դատապարտվել է երկու տարվա ազատազրկման մի դատավարությամբ, որը քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների կողմից բնութագրվել է որպես աննախադեպ արագացված: Նրանք ձերբակալել են փաստաբան Ալեքսանդր Կոչուբանին՝ հոգևորականների գործերով ներգրավված դատախազներին սոցիալական մեդիայում քննադատող հրապարակման համար, ինչը Իրավաբանների միջազգային հանձնաժողովը (ICJ) դատապարտել է որպես լուրջ միջամտություն փաստաբանական գործունեության անկախությանը: Նրանք պետականացրել են ընդդիմադիր առաջնորդի հիմնական գործարար ակտիվը՝ «Հայաստանի Էլեկտրական ցանցերը», և զրկել են այն գործունեության լիցենզիայից: Նրանք փակել են Եկեղեցու կողմից հիմնադրված «**Շողակաթ**» **հեռուստաընկերությունը**: Ընտրություններից երկու ամիս առաջ, բացառապես իշխող կուսակցության ծայրերով, նրանք փոփոխություններ են կատարել Ընտրական օրենսգրքում արգելելով անձնանունների օգտագործումը դաշինքների անվանումներում, ինչն ուղղված էր «Ուժեղ Հայաստանը Սամվել Կարապետյանի հետ» դաշինքի դեմ: Եվ նրանք, քարոզարշավի վերջին շաբաթների ընթացքում, ձերբակալել են կուսակցության տասնչորս անդամների՝ այնպիսի մեղադրանքներով, որոնք կուսակցության փաստաբանները քաղաքականապես մոտիվացված են համարում:

Այս փաստերը պարզապես քաղաքական վեճի կողմերից մեկի պնդումները չեն: Դրանք հաստատված են երեք անկախ կազմակերպությունների կողմից: ԵԱՀԿ Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակը (ԺՀՄԳ/ODIHR) 2026 թվականի մարտի 19-ի իր զեկույցում նշել է, որ ընդդիմադիր կուսակցությունները մտահոգված են քարոզարշավ իրականացնելու իրենց հնարավորությամբ, որ եկեղեցական հեռարձակողի փակումը շատերի կողմից դիտարկվել է որպես քաղաքականապես մոտիվացված, և որ Ընտրական օրենսգրքի փոփոխություններն արվել են հապճեպ՝ առանց ընդդիմության կարծիքը հաշվի առնելու: «Հայաստանում ժողովրդավարության միջազգային դիտարանը», որի կազմում ընդգրկված էր Human Rights Watch-ի նախկին ղեկավար Քենեթ Ռոթը, հայտնաբերել է քաղաքականապես մոտիվացված ձերբակալությունների, ոչ հստակ ձևակերպված օրենքների չարաշահման և Եկեղեցու անկախությանը կառավարության միջամտության ապացույցներ: Անկախ հայկական լրատվամիջոց CivilNet-ը 2025 թվական

անվանել է ժողովրդավարական անկման տարի և հայտնել, որ Նախնական կալանքն օգտագործվել է քաղաքական հակառակորդներին վերահսկելու համար:

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ. ԱՆՎԵՐԱՊԱՀ ԱԶԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ՝ ՓԱՍՏԱԳՐՎԱԾ ԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐԻ ՊԱՐԱԳԱՅՈՒՄ

Իր աջակցությունը CEPA-ով պայմանավորելու և Ռազմավարական օրակարգով սահմանված ժողովրդավարական չափանիշները պահպանելու փոխարեն՝ Եվրոպական միությունը Նույնիսկ ընդլայնեց իր համագործակցությունը: 2026 թվականի հունիսի 7-ի ընտրություններին Նախորդող այս տարվա ընթացքում ԵՄ-ն հայտարարել է ընդհանուր առմամբ ավելի քան 300 միլիոն եվրոյի հանձնառությունների մասին: Ընտրություններից 80 օր առաջ այն ստորագրել է 270 միլիոն եվրո արժողությամբ «Դիմակայունության և աճի ծրագիրը»՝ **առանց որևէ ժողովրդավարական Նախապայմանի**: ԵՄ-ն Նաև հայտարարել է 12 միլիոն եվրո՝ ապատեղեկատվության դեմ պայքարի, 15 միլիոն եվրո՝ դիմակայունության համար և հաստատել է 20 միլիոն եվրոյի ոչ մահաբեր ռազմական օգնություն:

Միությունը գործուղել է «Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմ» (HRRT)՝ բաղկացած մոտ իննից տասնչորս եվրոպացի փորձագետներից, որոնք, համաձայն «Ազատություն» ռադիոկայանի ձեռքի տակ հայտնված փաստաթղթի, խորհրդատվություն են տրամադրում ՀՀ վարչապետի աշխատակազմին և Անվտանգության խորհրդին՝ «տարբեր ընտրական սցենարներում ճգնաժամային կառավարման պլանների» վերաբերյալ, օգնում են Ներքին գործերի Նախարարությանն ու հարկային մարմիններին, աջակցում են «ընտրությունների անօրինական ֆինանսավորման հետազոտմանն ու քրեական հետապնդմանը», ինչպես նաև Նախաձեռնել են «ընտրությունների հետ կապված FIMI-ի (օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիաներ և միջամտություն) վերաբերյալ հանրային իրազեկման արշավներ՝ թիրախավորելով հիմնական ժողովրդագրական խմբերը»: Ընտրություններից 33 օր առաջ ԵՄ-ն Նաև **ծրագրել է** առաջին ԵՄ-Հայաստան գազաթնաժողովը, որին **Նախատեսվում է** Եվրոպական խորհրդի և Հանձնաժողովի Նախագահների և Եվրոպական 44 առաջնորդների մասնակցությունը: Սա արտաքին քաղաքական աջակցության ամենահզոր դրսևորումն է Հայաստանի ընտրական պատմության մեջ:

Այն, ինչ Եվրոպական միությունը **չի անում**, Նույնքան կարևոր է: Այն **չի ուղարկում** սեփական ընտրական դիտորդական առաքելությունը: Այն հրապարակայնորեն **չի արձագանքում** ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի (ԺՀՄԻԳ/ODIHR), «Հայաստանում ժողովրդավարության միջազգային դիտարանի» կամ CivilNet-ի բացահայտումներին: ԵՄ-ն **չի կիրառում** CEPA-ի «առանցքային տարրերի» վերաբերյալ դրույթը, **չի Նախաձեռնում** խորհրդակցություններ CEPA-ի 378-379-րդ հոդվածների ներքո և որևէ ֆինանսական աջակցություն **չի պայմանավորում** փաստագրված խախտումների դադարեցմամբ: Այն **չի համագործակցում** ընդդիմության հետ և ըստ Էության **չի պատասխանում** «Ամստերդամ ընդ Փարթներս» ընկերության երեք Նամակներին, որոնք վերաբերում են ԵՄ կողմից ֆինանսավորվող գործունեության օրինականությանը, չեզոքությանը և ազդեցությանը:

ԻՆՉՈ՞Ւ Է ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐԳՐԱՎՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐԱԿՎՈՒՄ ՈՐՊԵՍ ՄԻՋԱՄՏՈՒԹՅՈՒՆ

Զեկույցը ցույց է տալիս, որ Եվրոպական միության ներգրավվածությունը Հայաստանում ժողովրդավարությանն ուղղված չեզոք աջակցություն չէ: Փոխարենը, այն միակողմանի է

և իրականացվում է բացառապես գործող կառավարության միջոցով: Այս մոտեցումը նման է այն մեթոդներին, որոնք ԵՄ-ն կիրառել է Ռումինիայում, Մոլդովայում, Հունգարիայում, Սլովակիայում, Լեհաստանում և Չեխիայում: Վերլուծությունն ընդգծում է հինգ հիմնական հատկանիշ, որոնք միասին վկայում են այդ միջամտության մասին:

Առաջին. ընդդիմադիր խոսույթի «անվտանգայնացումը»

Եվրոպական միության ներգրավվածությունը ձևակերպված է ոչ թե ժողովրդավարական զարգացման, բազմակարծության, չեզոքության կամ հավասար հասանելիության բառապաշարով, այլ անվտանգային կառավարման եզրույթներով՝ «հիբրիդային սպառնալիքներ», «օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիա և միջամտություն» (FIMI), «կիբեռդիմակայունություն» և «ռազմավարական հաղորդակցություն»: Այս տարբերակումն Էական է, քանի որ նախընտրական միջավայրի «անվտանգայնացումը» փոխում է այն չափանիշները, որոնցով գնահատվում է ներգրավվածությունը: Անվտանգային պարադիգմում հարցն այն չէ, թե արդյոք ներգրավվածությունը չեզոք է, այլ այն, թե արդյոք սպառնալիքն իրական է: Երբ սպառնալիքն ընդունվում է, պատասխան գործողությունը դուրս է մնում ժողովրդավարական հաշվետվողականության տիրույթից:

Փաշինյանի կառավարությունը շահարկել է այս շրջանակը. ընդդիմադիր հոգևորականներին բնութագրել է որպես **«քրեաօլիգարխիկ կղերականներ»**, ձերբակալությունները ներկայացրել է որպես «ահաբեկչական ակտերի» կանխում, իսկ ներքաղաքական հակառակորդներին պատկերել է որպես ռուսական ազդեցության կրողներ՝ առանց օտարերկրյա ուղորդման որևէ ապացույցի: «Հայաստանում ժողովրդավարության միջազգային դիտարանը» հստակ նկարագրել է այս դինամիկան. «կառավարությունը, կարծես, զինատեսակի է վերածում օտարերկրյա միջամտության մասին անապացույց պնդումները՝ եվրոպացի պաշտոնյաների զգոնությունը թուլացնելու և նրանց հայացքն այլ ուղղությամբ շեղելու համար, մինչ ինքն իրականացնում է գնալով ավելի ավտորիտար լիազորություններ»: Տրամադրելով կառավարությանը ապատեղեկատվության դեմ պայքարում մասնագիտացած եվրոպական թիմ՝ Եվրոպական հանձնաժողովը ոչ թե պայքարում է արտաքին սպառնալիքների դեմ, այլ վերպետական լեգիտիմություն է հաղորդում իշխանության բռնաճնշող նարատիվին: Գոյություն չունի որևէ մեխանիզմ, որը կկանխի Հայաստանի կառավարության կողմից Եվրոպական միության թիմի օգտագործումը՝ ներքին ընդդիմադիր խոսույթը որպես «ռուսական քարոզչություն» դասակարգելու համար: Ընդդիմության հետ խորհրդակցություններ չեն անցկացվել: Բովանդակությունը որպես «ապատեղեկատվություն» դասակարգելու հանրային որևէ չափանիշ չի հրապարակվել: Բողոքարկման ընթացակարգ գոյություն չունի: Որևէ անկախ վերահսկողություն չի սահմանվել:

Երկրորդ. կառուցվածքային թափանցիկության բացակայությունը

«Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի» (HRRT) մանրամասն մանդատը չի հրապարակվել և հայտնի է միայն լրատվամիջոցների հրապարակումներից: Չի հանրայնացվել նաև Եվրոպական արտաքին գործողությունների ծառայության (EEAS) պատրաստած 28 էջանոց «Հայաստանի համար ճգնաժամային մոտեցման քաղաքական շրջանակը» գաղտնի փաստաթուղթը, որը, ըստ տեղեկությունների, Հայաստանի քաղաքական իրավիճակը բնութագրում է որպես ճգնաժամ, որը պահանջում է ԵՄ միջամտությունը: Հայաստանում բովանդակությունը որպես «օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիա և միջամտություն» (FIMI) որակելու չափանիշները հայտնի չեն: «Ամստերդամ ընդ Փարթներս» ընկերությունը երեք անգամ նամակ է հղել Եվրոպական հանձնաժողովին՝

հայտնելով իր մտահոգությունները այս գործողությունների օրինականության, չեզոքության և ազդեցության վերաբերյալ, սակայն որևէ բովանդակային պատասխան չի ստացել: «Հայաստանում ժողովրդավարության միջազգային դիտարանը» իր բացահայտումները ներկայացրել է Երևանում 2026 թվականի մարտի 12-ին, իսկ ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակը (ԺՀՄԻԳ/ODIHR) իր զեկույցը հրապարակել է մարտի 19-ին, սակայն ԵՄ-ն հրապարակայնորեն չի անդրադարձել դրանցից և ոչ մեկին: Երբ Եվրոպական հանձնաժողովը հանրային միջոցներ է օգտագործում ընտրությունների ժամանակ երկրի տեղեկատվական միջավայրի վրա ազդելու համար, գործունեության թափանցիկության բացակայությունը սոսկ փոքր անճշտություն չէ. դա իրավական լուրջ խնդիր է:

Երրորդ. համաձայնության մոլորությունը

Ակնկալվում է, որ Եվրոպական հանձնաժողովի պաշտպանական թեզն այն է լինելու, թե Հայաստանն ինքն է խնդրել աջակցություն, և որ թիմի տեղակայումը պատասխան է ինքնիշխան հրավերին: Այս փաստարկն անընդունելի է: ԵՄ ցանկացած ներգրավվածություն, անկախ հրավերից, պետք է համապատասխանի միջազգային իրավունքին, իր երկկողմ պարտավորություններին և ժողովրդավարական նորմերին: Ավելին, այն կառավարության համաձայնությունը, որը միաժամանակ քրեական հետապնդման է ենթարկում ընդդիմության առաջնորդին, կալանավորում է փաստաբաններին, գրկում է քննադատներին բիզնեսի լիցենզիաներից և ձերբակալում արքեպիսկոպոսներին, Հայաստանի՝ որպես ինքնիշխան պետության համաձայնությունը չէ: Դա մի քաղաքական խմբակցության համաձայնություն է, որը շահարկում է պետական ինստիտուտները՝ իշխանությունը հավերժացնելու նպատակով: «Չմիջամտելու սկզբունքը», որն ամրագրված է CEPA-ում ԵԱՀԿ Հելսինկյան եզրափակիչ ակտի միջոցով, պաշտպանում է ժողովրդի ինքնիշխան ընտրությունը, այլ ոչ թե այն իշխանավորի արտոնությունը, ում ժողովրդավարական լեգիտիմությունը վիճարկելի է: Ավելին, Եվրոպական միության սեփական իրավական շրջանակը գործընկեր պետության համաձայնությունը բավարար չի համարում: CEPA-ի «առանցքային տարրերի» վերաբերյալ դրույթը սահմանում է երկկողմ պարտավորություններ: Ռազմավարական օրակարգի պայմանականության մեխանիզմը աջակցությունը պայմանավորում է համաձայնեցված բարեփոխումների իրականացմամբ: Եվրոպական միության մասին պայմանագրի 21(1) հոդվածը պահանջում է, որ Միության արտաքին գործողությունները հարգեն միջազգային իրավունքը, ներառյալ՝ չմիջամտելու սկզբունքը: Այս դրույթները գոյություն ունեն հենց այն պատճառով, որ գործադիր իշխանության միակողմանի համաձայնությունը չի կարող չեղարկել օրինական ներգրավվածության համար անհրաժեշտ իրավական պահանջները: Եթե դա հնարավոր լիներ, ապա «առանցքային տարրերի» դրույթը, պայմանականության մեխանիզմը և չմիջամտելու սկզբունքը կլինեին ավելորդ:

Չորրորդ. «երրորդ երկրի» խնդիրը և մանդատի բացակայությունը

Չեկույցը բացահայտում է սահմանադրական անհամապատասխանություն Հայաստանում Եվրոպական միության ներգրավվածության հիմքում: «Թվային ծառայությունների մասին ակտը» (DSA) ընդունվել է Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագրի 114-րդ հոդվածի ներքո՝ որպես **ներքին շուկայի** կարգավորման գործիք: Այն կարգավորում է ԵՄ տարածքում գործող առցանց միջնորդներին և հարթակներին: Դրա՝ ընտրական դիսկրիմինացիաների վերաբերող դրույթները պաշտոնապես հասցեագրված են Եվրոպական միության ներսում անցկացվող ընտրություններին: Որևէ պայմանագրային դրույթ Եվրոպական միության որևէ ինստիտուտի չի վերապահում իրավասություն՝ կառավարելու, ձևավորելու

կամ ազդելու անդամ չհանդիսացող պետության խորհրդարանական ընտրությունների վրա: Հայաստանը չունի պատգամավորական տեղ **Եվրոպական խորհրդարանում**, ներկայացվածություն՝ **Եվրոպական միության խորհրդում**, հնարավորություն՝ դիմելու **Եվրոպական միության արդարադատության դատարան**, և կարողություն՝ մասնակցելու ժողովրդավարական հաշվետվողականության այն մեխանիզմներին, որոնց միջոցով վիճարկվում և սահմանափակվում է Եվրոպական միության քաղաքականությունը: «Թվային ծառայությունների մասին ակտի» հասկացությային ապարատի, համակարգային ռիսկերի գնահատման, արագ արձագանքման և FIMI-ի (տեղեկատվական մանիպուլյացիաների) դեմ պայքարի մեխանիզմների **գործառնական ներդրումը** ինքնիշխան երրորդ պետությունում՝ «դիմակայունության» ծրագրերի և հիբրիդային սպառնալիքների արձագանքման թիմերի միջոցով, առաջացնում է **լիազորությունների չարաշահման (ultra vires)** ուղղակի հարց. լիազորությունների իրականացում, որոնք գերազանցում են Պայմանագրերով տրված իրավական հիմքերը: Եթե Եվրոպական հանձնաժողովը չունի իրավասություն՝ կառավարելու ընտրական նարատիվները (պատումները) իր սեփական անդամ պետությունների ներսում, ինչպես հաստատում են Եվրոպական միության մասին պայմանագրի 4(2) և 5-րդ հոդվածները, ապա այն առավել ևս (*a fortiori*) չունի նման իրավասություն անդամ չհանդիսացող պետությունում:

Հինգերորդ. երկակի ստանդարտներ և հետևողականության պարտավորություն

Հայաստանի նկատմամբ Եվրոպական միության վերաբերմունքը կտրուկ հակասության մեջ է իր սեփական անդամ պետությունների նկատմամբ վերաբերմունքի հետ: Միության ներսում այն նախաձեռնեց 7(1) հոդվածի ընթացակարգը Հունգարիայի դեմ: Խորհուրդը կասեցրեց միլիարդավոր եվրոների համախմբման քաղաքականության հանձնառությունները: Եվրոպական հանձնաժողովը սառեցրեց «Առողջացման և դիմակայունության հիմնադրամից» հատկացումները թե՛ Հունգարիային, թե՛ Լեհաստանին՝ մինչև իրավունքի գերակայության պայմանների կատարումը: Հրապարակվեցին իրավունքի գերակայության մասին տարեկան գեկույցներ: Եվրոպական խորհրդարանը Հունգարիան բնութագրեց որպես «ընտրական ավտոկրատիա»: Միությունից դուրս՝ Հայաստանում, որտեղ անկախ մարմինների կողմից փաստագրված ժողովրդավարական թերությունները առնվազն նույնքան լուրջ են, Եվրոպական միությունը չի սառեցրել ոչ մի հիմնադրամ, չի պայմանավորել ոչ մի ֆինանսական հանձնառություն, չի նախաձեռնել խորհրդակցություններ CEPA-ի շրջանակներում, չի հրապարակել իրավունքի գերակայության որևէ գնահատական, չի անդրադարձել ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի (ԺՀՄԻԳ/ODIHR) բացահայտումներին և չի դատապարտել Ընտրական օրենսգրքի ոչ մի փոփոխություն: Փոխարենը, այն խորացրել է համագործակցությունը: Եվրոպական միության մասին պայմանագրի 21(3) հոդվածը պահանջում է հետևողականություն Միության արտաքին գործողությունների տարբեր ոլորտների միջև, ինչպես նաև դրա ներքին և արտաքին քաղաքականությունների միջև: Պայմանականության ընտրովի կիրառումը, որը խիստ է Միության ներսում, սակայն բացակայում է Հայաստանի հանդեպ՝ չնայած համադրելի կամ ավելի վատ խախտումներին, այդ հետևողականության պարտավորության խախտում է:

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԽԱՆՏՈՒՄՆԵՐԸ

Զեկույցը բացահայտում է Եվրոպական միության իրավունքի, միջազգային իրավունքի և երկկողմ իրավական շրջանակի տասներկու կոնկրետ խախտում:

Առաջին՝ լիազորությունների գերազանցում (ultra vires գործողություն)՝ ի խախտումն Եվրոպական միության մասին պայմանագրի 4(2) և 5(1)-(2) հոդվածներով սահմանված լիազորությունների վերապահման սկզբունքի: Եվրոպական հանձնաժողովը գործառնական առումով անդամ չհանդիսացող պետություն է արտահանել ընտրական ռիսկերի կառավարման գործիքներ, որոնք մշակվել են ներքին շուկայի համար՝ «Թվային ծառայությունների մասին ակտի» ներքո և դուրս են Միության պայմանագրային սահմանադրական կարգավորումներից: Երրորդ երկրում նախընտրական նարատիվների կառավարում ներառող մանդատի համար միջոցների ուղղորդումը գերազանցում է Պայմանագրերով Հանձնաժողովին վերապահված իրավասությունները:

Երկրորդ՝ պատշաճ վարչարարության իրավունքի խախտում համաձայն Հիմնարար իրավունքների խարտիայի 41-րդ հոդվածի: Եվրոպական հանձնաժողովը տրամադրել է ընտրական գործընթացների տեսանկյունից զգայուն ֆինանսական միջոցներ՝ առանց կանխատեսելի հետևանքները գնահատելու, առանց ընդդիմության հետ խորհրդակցելու, առանց անկախ վերահսկողություն սահմանելու և առանց արձագանքելու իրավաբանական խորհրդատուների, անկախ մոնիթորինգային մարմինների և ԵԱՀԿ սեփական գնահատման առաքելության կողմից բարձրացված փաստագրված մտահոգություններին:

Երրորդ՝ թափանցիկության սկզբունքի խախտում համաձայն Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագրի 15-րդ հոդվածի և Հիմնարար իրավունքների խարտիայի 42-րդ հոդվածի: Գործառնական մանդատը չի հրապարակվել: Բովանդակությունը որպես «օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիա և միջամտություն» (FIMI) դասակարգելու չափանիշները չեն բացահայտվել: «Հայաստանի համար ճգնաժամային մոտեցման քաղաքական շրջանակը» գաղտնի փաստաթուղթը չի հանրայնացվել:

Չորրորդ՝ համաչափության սկզբունքի խախտում համաձայն Եվրոպական միության մասին պայմանագրի 5(4) հոդվածի: Նույնիսկ ընդունելով, որ հիբրիդային սպառնալիքներին դիմակայելը լեգիտիմ նպատակ է, երաշխիքների բացարձակ բացակայությունը, ընդդիմության հետ խորհրդակցությունների, անկախ վերահսկողության, հրապարակված չափանիշների, բողոքարկման ընթացակարգի և հավասար հասանելիության բացակայությունը տվյալ թիմի տեղակայումը դարձնում են ակնհայտ անհամաչափ: Կառավարությունը ստանում է ամեն ինչ, ընդդիմությունը՝ ոչինչ:

Հինգերորդ՝ հիմնարար իրավունքների խախտում համաձայն Հիմնարար իրավունքների խարտիայի 11-րդ և 39-րդ հոդվածների, Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի և «Բրեդշոուի հայեցակարգի» (Bradshaw framework): «Բրեդշոուն և այլոք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» (2025թ.) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը (ՄԻԵԴ) սահմանել է, որ միջամտությանն ուղղված հակազդող միջոցները պետք է «մանրակրկիտ կերպով տրամաչափվեն՝ ապահովելու համար, որ դրանք անհամաչափորեն չմիջամտեն անհատի տեղեկություններ տարածելու և ստանալու իրավունքին, հատկապես ընտրություններին նախորդող ժամանակահատվածում», և պետք է «պատշաճ կերպով հաշվի առնեն այն պայմանավորվող պետությունների կողմից չարաշահման ռիսկը, որոնք ձգտում են միջամտել իրենց իսկ ընտրությունների արդյունքներին»: Դատարանը հղում է կատարել «Կոբալիան և այլոք ընդդեմ Ռուսաստանի» (2024թ.) գործին, որտեղ գտել էր, որ «օտարերկրյա գործակալ» որակավորումը «նպաստել է ժողովրդավարական տարածքի կրճատմանը՝ ստեղծելով կասկածամտության և անվստահության մթնոլորտ քաղաքացիական հասարակության դերակատարների և անկախ ծայների նկատմամբ, դրանով իսկ խաթարելով ժողովրդավարության հիմքերը»: Հայաստանում կառավարության կողմից ընդդիմադիր

հոգևորականությանը որպես «քրեաօլիգարխիկ կղեր» և ընդդիմության առաջնորդին որպես ապակայունացնող գործակալ բնութագրելը վերարտադրում է «Կոբալիայի» դիսամիկան: Եվրոպական միության ապատեղեկատվության դեմ պայքարի շրջանակը տրամադրում է այն ինստիտուցիոնալ հիմքը, որի վրա գործում է այս պիտակավորումը: Այն կառավարության բնորոշումներին հաղորդում է վերպետական վստահելիություն: Շահերի որևէ հավասարակշռում չի իրականացվել: Պաշտպանված քաղաքական խոսքը իրավական հետևանքներ առաջացնող օտարերկրյա մանիպուլյացիայից տարբերակելու որևէ չափանիշ չի հրապարակվել: «Բրեդշոուի» չափանիշը չի պահպանվել: Այն շրջվել է հակառակ ուղղությամբ:

**Վեցերորդ` ՀԸԳՀ-ի (CEPA) «առանցքային տարրերի» դրույթի խախտում:** Եվրոպական միությունը չի կիրառել առանցքային տարրերի դրույթը` ի պատասխան փաստագրված ժողովրդավարական վատթարացման: Այն չի նախաձեռնել խորհրդակցություններ 378-379-րդ հոդվածների ներքո: Այն որևէ ֆինանսական հանձնառություն չի պայմանավորել փաստագրված խախտումների դադարեցմամբ: Դրույթը վերածվել է զուտ դեկորատիվ տարրի:

**Յոթերորդ` Ռազմավարական օրակարգով ստանձնած հանձնառությունների խախտում:** Չեկոյցը փաստագրում է Ռազմավարական օրակարգի վեց հիմնական հանձնառություններից յուրաքանչյուրի լուրջ չկատարումը` քաղաքական բազմակարծություն և դրական ներգրավվածություն ընդդիմության հետ, թափանցիկ, ներառական, ազատ և արդար ընտրություններ, եվրոպական չափանիշներին համապատասխան ներառական օրենսդրական խորհրդակցություններ, պայմանականության վրա հիմնված աջակցություն, աջակցություն անկախ լրատվամիջոցներին և նպաստավոր տեղեկատվական տարածքին, ինչպես նաև արդարադատության ոլորտի հանձնառություններ` ուղղված դատական անկախությանը:

Ութերորդ` միջազգային իրավունքի խախտում, ներառյալ` **պետությունների ինքնիշխան հավասարության սկզբունքը և քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի 25-րդ հոդվածով** երաշխավորված ընտրական իրավունքները, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի թիվ 1 Արձանագրության 3-րդ հոդվածի համատեքստում ձևավորված **«Բրեդշոուի չափանիշը»:**

Իններորդ` երկակի ստանդարտներ և ընտրովի կիրառում ի խախտումն Եվրոպական միության մասին պայմանագրի 21(3) հոդվածով սահմանված հետևողականության պարտավորության:

Համակցված վերցված` այս խախտումները հանգեցնում են **տասներորդ եզրահանգմանը**. Եվրոպական միությունը հանդես չի գալիս որպես ժողովրդավարության չեզոք սատարող Հայաստանում: Փոխարենը, այն օգնում է ձևավորել ընտրական միջավայր, որը ձեռնտու է իշխող կառավարությանը:

«Ամստերդամ ընդ Փարիսներս» ընկերությունը պաշտոնապես ծանուցել է Եվրոպական հանձնաժողովին սույն զեկույցում փաստագրված վարքագծից բխող իրավական հետևանքների մասին:

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԼՈՒԻԹՅՈՒՆԸ` ՈՐՊԵՍ ՄԻՋԱՄՏՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՍՏԱՎՈՐ ՊԱՅՄԱՆ

Հայաստանում ժողովրդավարության անկման վերաբերյալ Եվրոպական միության լռությունն անջատ չէ սույն զեկույցում նկարագրված միջամտությունից. այն հնարավոր է դարձնում այդ միջամտությունը: Եթե ԵՄ-ն կիրառեր ՀԸԳՀ-ով (CEPA) և

Ռազմավարական օրակարգով պահանջվող պայմանները, ապա նրա ֆինանսական աջակցությունը կլինեն պատշաճ համագործակցություն, այլ ոչ թե **անվերապահ** հավանություն: Եթե այն համագործակցեր ընդդիմության հետ, ինչպես պահանջվում է, ապա «Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմը» կարող էր լինել չեզոք, այլ ոչ թե սոսկ գործիք կառավարության ձեռքում: Եթե ԵՄ-ն հրապարակայնորեն անդրադառնար ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի (ԺՀՄԻԳ/ODIHR), «Հայաստանում ժողովրդավարության միջազգային դիտարկման կենտրոնի» և CivilNet-ի բացահայտումներին, ապա նրա գործողությունները ցույց կտային սկզբունքային ներգրավվածություն, այլ ոչ թե ընտրովի աջակցություն: Փոխարենը, ԵՄ-ն չարեց այս ամենից և ոչինչ: Այն կառավարությանը տվեց ամեն ինչ, ինչն ամրապնդում է վերջինիս դիրքերը, և զսպեց ամեն ինչ, ինչը կարող էր սահմանափակել այն: Այս ձեռագիրը՝ լինելով ակտիվ, երբ դա օգնում է կառավարությանը, և լուռ, երբ պետք է պաշտպանել ընդդիմությանը, կազմում է միջամտության եռությունը:

ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Ձեկույցն եզրափակվում է տասնվեց առաջարկություններով՝ երեք կատեգորիաներում:

Հրատապ միջոցառումներ մինչև 2026 թվականի հունիսի 7-ը. կասեցնել «Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի» գործունեությունը՝ մինչև անկախ վերանայման իրականացումը, ներառյալ՝ դրա մանրամասն գործառնական մանդատի հրապարակումը, բովանդակությունը որպես «օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիա և միջամտություն» (FIMI) դասակարգելու չափանիշների բացահայտումը, ինչպես նաև բողոքարկման մեխանիզմի և ընդդիմության մասնակցությամբ անկախ վերահսկողության սահմանումը. հրապարակել «Հայաստանի համար ճգնաժամային մոտեցման քաղաքական շրջանակը» գաղտնի փաստաթուղթը. ներգրավվել երկխոսության մեջ ընդդիմության, «Հայաստանում ժողովրդավարության միջազգային դիտարկման կենտրոնի» և «Ամստերդամ ընդ Փարթներս» (Amsterdam & Partners LLP) ընկերության հետ. հրապարակայնորեն դատապարտել 2026 թվականի ապրիլին Ընտրական օրենսգրքում կատարված փոփոխությունները. կիրառել ՀԸԳՀ (CEPA) պայմանականությունը՝ 270 միլիոն եվրո արժողությամբ «Դիմակայունության և աճի ծրագրի» մնացած մասնաբաժինների տրամադրումը պայմանավորելով քաղաքականապես մոտիվացված հետապնդումների դադարեցմամբ, նախնական կալանքի տակ գտնվողների ազատ արձակմամբ, ԺՀՄԻԳ/ODIHR-ի առաջարկությունների կատարմամբ և 2026 թվականի ապրիլյան փոփոխությունների չեղարկմամբ և գործուղել Եվրոպական միության անկախ ընտրական դիտորդական առաքելություն:

Կառուցվածքային բարեփոխումներ՝ կրկնությունը կանխելու համար. պարտադիր «սառնեցման ժամանակահատվածների» սահմանում խոշոր ֆինանսավորման մասին հայտարարությունների և գործընկեր պետություններում նախանշված ընտրությունների միջև. ընտրական շրջանի՝ ապատեղեկատվության դեմ պայքարի բոլոր գործողությունների թափանցիկ հրապարակում. անկախ աուդիտների իրականացում Եվրոպական հաշվեքննիչ դատարանի կողմից, պայմանականության ինքնաշխատ գործիքների կիրառում՝ նախընտրական շրջանում քաղաքական դրդապատճառներով կալանավորումների դեպքում, և ընդդիմության պարտադիր ներառում ընտրական շրջանի ողջ աջակցության մեջ, ներառյալ՝ խորհրդակցությունները, ներկայացվածությունը վերահսկողական մեխանիզմներում և վերլուծական արդյունքների հավասար հասանելիությունը:

Պահանջներ Հայաստանի կառավարությանը՝ երկկողմ շրջանակի ներքո. ազատ արձակել քաղաքատարկյալներին և դադարեցնել քաղաքականապես մոտիվացված հետապնդումները. չեղարկել Ընտրական օրենսգրքի խտրական փոփոխությունները. վերականգնել մեղիա բազմակարծությունը, ներառյալ՝ «Շողակաթ» հեռուստաընկերության փակման որոշումը չեղարկել. դադարեցնել միջամտությունը եկեղեցական ինքնավարությանը. և համագործակցել մարդու իրավունքների հարցերով միջազգային հաշվետվողականության մեխանիզմների հետ, ներառյալ՝ ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեի, Եվրոպայի խորհրդի Մարդու իրավունքների հանձնակատարի և Վենետիկի հանձնաժողովի:

Այս առաջարկությունները պարզապես հորդորներ չեն. դրանք պահանջներ են՝ հիմնված այն իրավական շրջանակի վրա, որը Եվրոպական միությունը սահմանել է հենց իր համար: Պայմանագրերը, ՀԸԳՀ-ն (CEPA) և Ռազմավարական օրակարգը ԵՄ-ին ընտրության հնարավորություն չեն տալիս. դրանք պահանջում են համապատասխանություն: Եթե ԵՄ-ն հետևի իր իսկ չափանիշներին, ապա այս առաջարկությունները իրավաբանորեն պարտադիր են: Հակառակ դեպքում, ԵՄ-ն կորցնում է ժողովրդավարության սկզբունքային սատարող լինելու իր հավակնությունը, և դա ոչ թե քննադատության, այլ իր սեփական գործողությունների հետևանքով: Հայ ժողովուրդն արժանի է իրական ընտրությունների: Այս զեկույցն ուղղակիորեն հարցնում է՝ արդյոք ԵՄ ինստիտուտները կգործեն՝ այն սկզբունքներին համապատասխան, որոնք իրենք հռչակում են:

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

2025 թվականի հոկտեմբերին «Ամստերդամ ընդ Փարթներս» (Amsterdam & Partners LLP) իրավաբանական ընկերությունը հրապարակեց «Սպիտակ թուղթ», որտեղ մանրամասն ներկայացված էին վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի և Նրա կառավարության կողմից Հայաստանի ներպետական օրենսդրության, մարդու իրավունքների եվրոպական չափանիշների և միջազգային իրավունքի հիմնարար սկզբունքների լուրջ խախտումները¹: Այդ փաստաթուղթը հատկապես կենտրոնացած էր վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի անմիջական իշխանության ներքո Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու (ՀԱՍԵ) և Նրա աջակիցների, այդ թվում՝ Սամվել Կարապետյանի դեմ ձեռնարկված գործողությունների վրա: Դրան հաջորդած հավելվածը, որը թողարկվեց 2026 թվականի փետրվարին՝ Նոր զարգացումներից հետո, եզրահանգեց, որ այս մտահոգությունները ոչ միայն պահպանվել են, այլև սրվել՝ արձանագրելով շարունակական ձերբակալություններ, երկարաձգված նախնական կալանքի դեպքեր, միջամտություն եկեղեցական ինքնավարությանը և տնտեսական ճնշումների կիրառում այն դերակատարների նկատմամբ, որոնք արտահայտում են այլախոհ կարծիք:

Սույն փաստաթուղթը նշված վերլուծության երկրորդ մասն է: Առաջին զեկույցը ցույց տվեց ժողովրդավարական հետընթացի ավելի լայն միտում, իրավունքի գերակայության թուլացում և պետական լծակների կիրառում Հայաստանի քաղաքական ու կրոնական խմբերի դեմ: Այս զեկույցն առավել մանրամասն դիտարկում է 2026 թվականի հունիսի 7-ին կայանալիք խորհրդարանական ընտրություններին նախորդող ժամանակահատվածը: Այն փաստում է, որ վարչապետ Փաշինյանի օրոք ստեղծված ներկայիս իրավիճակը, Եվրոպական միության (ԵՄ) աճող ներգրավվածության հետ մեկտեղ, կարող է լուրջ կերպով խաթարել ժողովրդավարական գործընթացը Հայաստանում և մեկուսացնել ընդդիմադիր կուսակցություններին:

Այս հարցն առավել հրատապ է դառնում ժամկետների առումով: Հայաստանի խորհրդարանական ընտրությունները նշանակված են 2026 թվականի հունիսի 7-ին: Այդ ամսաթվին նախորդող տասներկու ամիսների ընթացքում Եվրոպական միությունը տրամադրել է ավելի քան 300 միլիոն եվրոյի ֆինանսական աջակցություն, վարչապետի աշխատակազմում տեղակայել է **Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմ (HRRT)**, գործարկել է ապատեղեկատվության դեմ պայքարի գործողություններ՝ հիմնված «Օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիաների և միջամտության» (FIMI) հայեցակարգի վրա, և 2026 թվականի մայիսի 5-ին Երևանում հրավիրել է եվրոպական 44 պետությունների և կառավարությունների ղեկավարների գագաթնաժողով՝ քվեարկության օրվանից հազիվ մեկ ամիս առաջ:

Այս ամենն իրականացվել է հոգևորականների զանգվածային ձերբակալությունների, առաջատար ընդդիմադիր գործիչների քրեական հետապնդումների, նախընտրական քարոզարշավի ընթացքում կուսակցության անդամների կալանավորումների, կոնկրետ ընդդիմադիր դաշինքի դեմ ուղղված վերջին պահի օրենսդրական փոփոխությունների և Եկեղեցու կողմից հիմնադրված հանրային հեռարձակողի փակման ֆոնին: Այս բոլոր փաստերն արձանագրվել են **ԵԱՀԿ Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի (OSCE/ODIHR)², Հայաստանում Ժողովրդավարության միջազգային դիտարկման կենտրոնի (IODA)³, ՍիվիլՆեթի (CivilNet)⁴** և այլ կառույցների կողմից:

Սույն փաստաթուղթն առաջադրում է մեկ կենտրոնական պնդում. 2026 թվականի հունիսի 7-ին կայանալիք խորհրդարանական ընտրություններին նախորդող տասներկու ամիսների ընթացքում Եվրոպական միությունը Փաշինյանի կառավարության ժողովրդավարական հետընթացի վերաբերյալ լռությունից անցում է կատարել դեպի ակտիվ, ոչ չեզոք և կառուցվածքային առումով միակողմանի ներգրավվածության Հայաստանի նախընտրական միջավայրում: Այդ ներգրավվածությունն այժմ հատում է օրինական գործակցության սահմանը՝ վերածվելով անուղղակի ընտրական միջամտության և միջազգային ու ԵՄ իրավունքի խախտման:

Ընդհանուր առմամբ, ԵՄ հանձնառությունները Հայաստանի նկատմամբ ներառում են երեք փոխկապակցված բաղադրիչ. (i) ուղղակի ֆինանսական աջակցություն՝ բացահայտորեն շաղկապված ընտրական միջավայրին, (ii) գործառնական ներգրավվածություն՝ տեղեկատվական և կիբեռսպառնալիքներին արձագանքող մասնագիտացված արագ արձագանքման մեխանիզմների տեղակայման միջոցով, և (iii) ուժեղացված քաղաքական ներգրավվածություն՝ գազաթնաժողովների և ինստիտուցիոնալ համագործակցության շրջանակների միջոցով: Թեև ձևականորեն դրանք հիմնավորվում են որպես աջակցություն ժողովրդավարական դիմակայունությանը, սակայն այդ միջոցառումների ծավալը, ժամանակահատվածը և կառուցվածքը ԵՄ-ին դիտարկում են որպես Հայաստանի նախընտրական ինստիտուցիոնալ լանդշաֆտի ակտիվ մասնակից՝ չնայած այն հանգամանքին, որ Հայաստանը ԵՄ անդամ չէ:

ԵՄ ներգրավվածությունը բարձրացնում է սկզբունքային մի հարց, որը դուրս է գալիս Հայաստանի սահմաններից: Ժողովրդավարության, իրավունքի գերակայության և ինստիտուցիոնալ դիմակայունության խթանման՝ Եվրոպական միության հռչակած նպատակը սույն փաստաթղթում չի վիճարկվում: Վիճարկվում է այն, թե արդյոք այդ նպատակը կարող է արժանահավատորեն հետապնդվել այնպիսի մեխանիզմների միջոցով, որոնք զուրկ են թափանցիկությունից, գործում են բացառապես գործող կառավարության միջոցով (որը մեղադրվում է ընդդիմությանը ճնշելու մեջ), կիրառվում են առանց քաղաքական չեզոքության երաշխիքների և կրկնօրինակում են «ընտրություններին հարակից միջամտության» այն փաստագրված օրինաչափությունը, որը նախկինում կիրառվել է Ռումինիայում, Մոլդովայում, Հունգարիայում, Լեհաստանում, Սլովակիայում և Չեխիայի Հանրապետությունում:

«Ժողովրդի կամքը» պետք է արտահայտվի ազատորեն, առանց արտաքին ազդեցության. սա մարդու հիմնարար իրավունքների առանցքն է: Ընտրությունները պետք է իսկապես ներկայացնեն ընտրողների ազատ և կամավոր ընտրությունը՝ պաշտպանված լինելով թե՛ ներքին բռնաճնշումներից, թե՛ արտաքին ճնշումներից: Սա մարդու հիմնարար իրավունք է՝ ամրագրված Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրում և Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայում: Երբ արտաքին աջակցությունը նախընտրական շրջանում

խիստ կենտրոնացված է մեկ կողմի վրա և տրամադրվում է ոչ թափանցիկ եղանակով, այն դառնում է անհասանելի կամ անարդարացի այլ օրինական քաղաքական մրցակիցների համար: Այս իրավիճակը ջնջում է ժողովրդավարությանն իրապես աջակցելու և գործընթացին միջամտելու միջև տարբերությունը:

Սույն փաստաթղթի հիմնական փաստարկն այն չէ, թե Եվրոպական միությունն ուղղակիորեն վերահսկում է ընտրությունները կամ բացահայտորեն ճնշում քաղաքական մրցակցությունը: Փոխարենը, պնդում է արվում, որ Միությունը գործնականում մշակել է «կառուցվածքային ընտրական չափաբեքման» (calibration) մի մոդել, որի միջոցով ընտրական համատեքստերը ձևավորվում են նախքան քվեարկությունը, քաղաքական այլընտրանքները սահմանափակվում են նախքան քարոզարշավի լիարժեք մեկնարկը, իսկ կոնկրետ արդյունքներն ինստիտուցիոնալ առումով դարձվում են ավելի ընդունելի, քան մյուսները: Հայաստանի դեպքը ներկայացնում է այդ մոդելի իրավական առումով ամենազգայուն և քաղաքական հետևանքներով հղի կիրառումը, քանի որ Հայաստանը ԵՄ անդամ պետություն չէ: Այն չունի պատգամավորական տեղ Եվրոպական խորհրդարանում, ներկայացուցիչ՝ խորհրդում, հնարավորություն՝ դիմելու Եվրոպական միության արդարադատության դատարան, և կարողություն՝ մասնակցելու ժողովրդավարական հաշվետվողականության այն կառույցների աշխատանքներին, որոնց միջոցով վիճարկվում և սահմանափակվում է ԵՄ քաղաքականությունը Միության ներսում: Ընտրություններին հարակից գործիքների պրոյեկտումը ինքնիշխան ոչ անդամ պետության վրա, որտեղ այդ երաշխիքներից և ոչ մեկը գոյություն չունի, պարզապես քաղաքականության հարց չէ: Սա իրավական հարց է: Եթե Հանձնաժողովը չունի ընդհանուր իրավասություն՝ կառավարելու ընտրական նարատիվները նույնիսկ Միության ներսում, ինչը հաստատում են Եվրոպական միության մասին պայմանագրի 4(2) և 5-րդ հոդվածները, ապա նման գործառույթների իրականացումը երրորդ պետությունում պահանջում է առավել հիմնավորված պատճառաբանություն, այլ ոչ թե նվազեցված վերահսկողություն:

Սույն փաստաթուղթն ուսումնասիրում է Եվրոպական միության ներգրավվածությունը Հայաստանում հենց այս համատեքստում: Այնտեղ, որտեղ աջակցություն է ցուցաբերվում գործող վարչակազմին, ինչպիսին Նիկոլ Փաշինյանի գլխավորած կառավարությունն է՝ ժողովրդավարական հետընթացի վերաբերյալ հավաստի մտահոգությունների ֆոնին, չեզոքության երաշխիքները ձեռք են բերում առավել մեծ կարևորություն: Նման երաշխիքների բացակայության դեպքում առկա է Էական ռիսկ, որ ժողովրդավարական դիմակայունության ամրապնդմանն ուղղված միջոցառումները գործնականում կարող են ընկալվել որպես քաղաքականապես ուղղորդված՝ դրանով իսկ վտանգելով թե՛ ընտրական գործընթացի անկողմնակալությունը, թե՛ արդյունքների լեգիտիմությունը:

Այս պնդումը պահանջում է ճշգրտություն այն հարցում, թե ինչն է վիճարկվում և ինչը՝ ոչ: Սույն փաստաթուղթը չի պնդում, թե Եվրոպական միությունը պետք է դադարեցնի իր ներգրավվածությունը Հայաստանում: Այն նաև չի պնդում, թե ժողովրդավարությանն ուղղված ԵՄ ողջ աջակցությունն անընդունելի է: Ընդհակառակը, ԵՄ ներգրավվածությունը Հայաստանի ժողովրդավարական զարգացմանը, երբ այն գտնվում է ԵՄ իրավունքի սահմաններում և հանդիսանում է թափանցիկ, չեզոք ու ներառական բոլոր քաղաքական շահակիցների համար, և՛ իրավաչափ է, և՛ ողջունելի: Այն, ինչ փաստագրում է սույն զեկույցը, բոլորովին այլ բան է: Այն փաստագրում է մի ներգրավվածություն, որը չունի նշված հատկանիշներից և ոչ մեկը: Փոխարենը, ԵՄ ներգրավվածությունը հանդիսանում է քաղաքական մրցակցության մի կողմի կառուցվածքային ամրապնդում այն դեպքում, երբ մյուս կողմը պետության կողմից միաժամանակ ենթարկվում է քրեական հետապնդման, կալանավորման և օրենսդրական թիրախավորման:

«Եվրոպական միության մասին պայմանագրի» (TEU) 2-րդ հոդվածը պահանջում է, որ Միությունը հիմնված լինի ժողովրդավարության, իրավունքի գերակայության և մարդու իրավունքների հարգանքի վրա: TEU-ի 21-րդ հոդվածը պահանջում է, որ հենց այս նույն արժեքներն առաջնորդեն Միության արտաքին գործողությունները: «Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագրի» (CEPA) 2-րդ հոդվածը ժողովրդավարական սկզբունքների, իրավունքի գերակայության, մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների հարգումը սահմանում է որպես ԵՄ-Հայաստան հարաբերությունների «Էական տարրեր», որոնք պարտադիր են երկու կողմերի համար: ԵՄ-Հայաստան գործընկերության ռազմավարական օրակարգը, որն ընդունվել է 2025 թվականի դեկտեմբերի 2-ին, այդ պարտավորությունները վերածում է գործառնական հանձնառությունների՝ «քաղաքական պլյուրալիզմ, ներառականություն որոշումների կայացման մեջ, համագործակցություն և դրական ներգրավվածություն ընդդիմության հետ», «թափանցիկ, ներառական, ազատ և արդար ընտրություններ», և հստակ պայման, որ ԵՄ աջակցությունը «պայմանավորված կլինի համաձայնեցված բարեփոխումների իրականացմամբ»⁵:

Սույն փաստաթուղթը չի խնդրում ԵՄ-ին անել ավելին, քան այս գործիքներն արդեն իսկ պահանջում են: Այն խնդրում է ԵՄ-ին պարզապես համապատասխանել դրանց: Սա ոչ թե ներգրավվածության քննադատություն է որպես այդպիսին, այլ այնպիսի ներգրավվածության, որը խախտում է Միության սեփական իրավական շրջանակը. ներգրավվածություն, որը միակողմանի է այնտեղ, որտեղ Ռազմավարական օրակարգը պահանջում է ներառականություն, ոչ թափանցիկ է այնտեղ, որտեղ TFEU-ի 15-րդ հոդվածը պահանջում է թափանցիկություն, անվերապահ է այնտեղ, որտեղ CEPA-ն պահանջում է պայմանականություն, և լուռ է ժողովրդավարական չարաչափումների վերաբերյալ այնտեղ, որտեղ TEU-ի 21-րդ հոդվածը պահանջում է, որ Միության արտաքին գործողությունները առաջնորդվեն ժողովրդավարությամբ, իրավունքի գերակայությամբ և մարդու իրավունքներով: ԵՄ-ն միաժամանակ չի արել թե՛ շատ, թե՛ քիչ: ԵՄ-ն գործում է այնպիսի եղանակներով, որոնք իր սեփական իրավական շրջանակն արգելում է, և զլանում է գործել այնպես, ինչպես իր սեփական իրավական շրջանակը պահանջում է: Պայմանագրերը, CEPA-ն և Ռազմավարական օրակարգը Միությանը ընտրության հնարավորություն չեն թողնում. դրանք պահանջում են համապատասխանություն, այլ ոչ թե հայեցողություն:

Չեկույցի կառուցվածքն ունի հետևյալ տեսքը. **Մաս I**-ում ներկայացվում է մեթոդաբանությունը՝ դասակարգելով ընտրական միջամտության երեք տեսակները և հստակեցնելով ապացույցների աղբյուրները: **Մաս II**-ն անդրադառնում է ներքաղաքական համատեքստին՝ ընդգծելով բռնաճնշումների սրացումը 2025 թվականի հունիսից մինչև 2026 թվականի ապրիլը, «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության ձևավորումն ու համակարգված թիրախավորումը, քաղաքական ընդդիմության անվտանգայնացումը և Եվրոպական միության արձագանքի բացակայությունը: **Մաս III**-ը՝ զեկույցի հիմնական հատվածը, վերլուծում է ԵՄ միջամտության ճարտարապետությունը, դրա կոնկրետ դրսևորումները Հայաստանում, այն պատճառները, որոնցով այդ գործողությունները որակվում են որպես միջամտություն, և դրանցից բխող տասներկու իրավական խախտումները: **Մաս IV**-ում քննարկվում են քաղաքականությանը վերաբերող տասնվեց առաջարկություններ ու իրավական պահանջներ, և պաշտոնապես ծանուցվում է Հանձնաժողովին՝ նախատեսվող իրավական գործընթացների վերաբերյալ:

Հավելված Ա-ն սահմանում է իրավական և սահմանադրական շրջանակը, ներառյալ՝ ԵՄ պայմանագրային հանձնառությունները, CEPA-ի «Էական տարրերի» վերաբերյալ դրույթը, Ռազմավարական օրակարգը, Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին

միջազգային դաշնագրով (ICCPR) և Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայով (ECHR) երաշխավորված ընտրական իրավունքները (մասնավորապես՝ «Բողոքների/Բերդձողի չափանիշը»), միջամտության բացառման սկզբունքը և Հայաստանի սահմանադրական երաշխիքները: **Հավելված Բ**-ն վերլուծում է ԵՄ միջամտության ավելի լայն կառուցվածքը ԵՄ անդամ և ոչ անդամ պետություններում:

«Ամստերդամ ընդ Փարթներս» (Amsterdam & Partners LLP) իրավաբանական ընկերությունը երեք առիթով նամակով դիմել է Եվրոպական հանձնաժողովին՝ բարձրացնելով սույն փաստաթղթում արձանագրված մտահոգությունները⁶: Որևէ բովանդակային պատասխան չի ստացվել: Սույն զեկույցը հրապարակվում է ի շահ հանրության և հայ ժողովրդի, որն ունի իրական ընտրությունների իրավունք. ընտրությունների, որոնք կարտացոլեն նրանց կամքը՝ զերծ թե՛ ներքին բռնաճնշումներից և թե՛ արտաքին ուղղորդումից:

1.1 ՆԵՐՔԻՆ ԵՎ ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԱՐԲԵՐԱԿՈՒՄԸ

Նախքան գործառնական չափանիշները սահմանելը, անհրաժեշտ է հստակեցնել մեկ հիմնարար տարբերակում, քանի որ այն ընկած է հետագա ողջ վերլուծության հիմքում: ԵՄ-ի՝ Միության ներսում գործելու իրավական հիմքը սկզբունքորեն տարբերվում է ոչ անդամ պետության նկատմամբ գործելու հիմքից: Միության ներսում ԵՄ ինստիտուտները գործում են ընդհանուր իրավական կարգի շրջանակներում. նրանք գտնվում են Արդարադատության դատարանի իրավագործության ներքո, օգտվում են Հիմնարար իրավունքների խարտիայից և պարտավորված են դրանով, ինչպես նաև կարող են վիճարկել ԵՄ միջոցառումները ուղղակի հայցերի և նախնական որոշումների (preliminary references) ընթացակարգերի միջոցով: Միությունից դուրս այս երաշխիքներից և ոչ մեկը չի գործում: Հայաստանը չունի ծայնի իրավունք՝ հորհրդում, ներկայացվածություն՝ հորհրդարանում, հասանելիություն՝ Արդարադատության դատարանին, և հնարավորություն՝ մասնակցելու այն օրենսդրական, բյուջետային կամ վերահսկողական գործընթացներին, որոնց միջոցով ԵՄ ինստիտուտները հաշվետվողականություն են կրում:

Այդ տարբերակումը հետևանքներ ունի այն հարցում, թե ինչպես է սույն փաստաթուղթն օգտագործում համեմատական նյութը: Տեքստի մի քանի կետերում զեկույցը հղում է անում Ռումինիայում, Հունգարիայում, Լեհաստանում, Սլովակիայում և Չեխիայի Հանրապետությունում ԵՄ-ի վարքագծին: Այդ օրինակները ծառայում են երեք և միայն երեք գործառնության:

Առաջին՝ դրանք փաստագրում են գործառնական օրինաչափություն՝ ընտրություններին հարակից մեխանիզմների, արագ արձագանքման համակարգերի, «վստահելի ազդարարների» (trusted flaggers) ցանցերի, ֆինանսական պայմանականության և ռազմավարական ազդակների մի գործիքակազմ, որը ԵՄ-ն մշակել և ներդրել է բազմաթիվ իրավագործություններում: Այս գործիքակազմի գոյությունը վիճարկելի չէ:

Երկրորդ՝ ներքին օրինակները բացահայտում են երկակի ստանդարտների առկայությունը: ԵՄ-ն սառեցրել է մոտ 35 միլիարդ եվրո Հունգարիայի համար և կասեցրել է 59,8 միլիարդ եվրոյի հատկացումը Լեհաստանին՝ իրավունքի գերակայության հետ կապված թերությունների պատճառով, մինչդեռ Հայաստանին տրամադրել է ավելի քան 300 միլիոն եվրո՝ առանց որևէ պայմանականության, չնայած արձանագրված համադրելի կամ առավել ծանր խախտումներին: Այդ անհամաչափությունն ուղղակիորեն առնչվում է TEU-ի 21(3) հոդվածով սահմանված հետևողականության պարտավորությանը:

Երրորդ՝ ներքին օրինակները ցույց են տալիս ինստիտուցիոնալ շարունակականությունը. նույն մեխանիզմները, նույն անդրսահմանային ՀՀ ցանցերը և նույն որոշումների կայացման

մշակույթը ներքին միջավայրից փոխադրվում են արտաքին միջավայր: Հանձնակատար Կոչը հստակ հայտարարել է, որ Հայաստանին ցուցաբերվող աջակցությունը հետևում է «մոլորական մոդելին»:

Այդուհանդերձ, սույն փաստաթուղթը չի պնդում, թե ԵՄ ներքին գործողությունները կարգավորող իրավական լիազորությունները առանց փոփոխության կիրառելի են արտաքին միջավայրում: Ընդհակառակը, զեկույցի դիրքորոշումն այն է, որ արտաքին միջավայրում գործողություններն իրավական առումով ավելի դժվար է հիմնավորել, քանի որ այն երաշխիքները, որոնք սահմանափակում են ԵՄ գործողությունները Միության ներսում դատական վերահսկողությունը, ժողովրդավարական հաշվետվողականությունը և ինստիտուցիոնալ մասնակցությունը, ամբողջությամբ բացակայում են, երբ ԵՄ-ն գործում է ոչ անդամ պետության նկատմամբ: Պահանջների նշանոցն այստեղ ավելի բարձր է, այլ ոչ թե ցածր:

- 1 Amsterdam & Partners LLP, «Հայաստանի ավտորիտար շրջադարձը. Նիկոլ Փաշինյանը և Սամվել Կարապետյանի ու Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հետապնդումը» (հոկտեմբեր 2025 թ.) և 2026 թ. փետրվարին հրապարակված լրացումը (Addendum): <https://freekarapetyan.com/wp-content/uploads/2025/10/Armenia-EN-Apostolic-A4-v1a.pdf>:
- 2 **ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ (OSCE/ODIHR), «Հայաստանի Հանրապետության խորհրդարանական ընտրություններ, 7 հունիսի 2026թ. Կարիքների գնահատման առաքելության զեկույց» (2026թ. մարտի 19), Էջեր 3-4, 9, 10, 11, <https://odhr.osce.org/odhr/662899>:**
- 3 **ՀԺՄԴԿ (IODA), Նախնական գնահատում (Երևան, 12 մարտի 2026թ.)** <https://armeniaobservatory.org/>:
- 4 **ՍիվիլՆեթ (CivilNet), «2025. Ժողովրդավարական հետընթացի տարի Հայաստանում» (CivilNet, 30 դեկտեմբերի 2025թ.), <https://www.civilnet.am/en/news/2025-a-year-of-democratic-backsliding-in-armenia>:**
- 5 **ԵՄ-Հայաստան գործընկերության ռազմավարական օրակարգ, ընդունված ԵՄ-Հայաստան գործընկերության խորհրդի կողմից, 2 դեկտեմբերի 2025թ., բաժին 2.1 («Ժողովրդավարություն, մարդու իրավունքներ և բարեվարքություն»), <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/12/03/joint-press-statement-following-the-6th-meeting-of-the-eu-armenia-partnership-council/>:**
- 6 Amsterdam & Partners LLP, Նամակ Նախագահ ֆոն դեր Լայենին (2026թ. ապրիլ), Նամակ Բարձր ներկայացուցիչ Կալլասին (2026թ. ապրիլ), Նամակ Եվրոպական խորհրդարանի Նախագահին (2026թ. մարտի 19):

ՄԱՍ I.

ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Ա. ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՄԻՋԱՄՏՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՈՒՄԸ

Օտարերկրյա տերությունների միջամտությունը ներպետական ընտրություններին նոր երևույթ չէ: Դա մի մտահոգություն է, որը նույնքան հին է, որքան հենց ներկայացուցչական կառավարումը: ԱՄՆ-ում Ջոն Ադամսը 1787 թվականի դեկտեմբերի 6-ի նամակում գրում էր Թոմաս Ջեֆերսոնին, որ կիսում է վերջինիս երկյուղը «օտարերկրյա միջամտության, ինտրիգների և ազդեցության» վերաբերյալ՝ հավելելով, որ «քանի դեռ ընտրություններ են տեղի ունենում, օտարերկրյա ազդեցության վտանգը մշտապես վերադառնում է»⁷: Հաջորդ տարի Ալեքսանդր Համիլթոնը «Ֆեդերալիստ» (Federalist No. 68) հոդվածաշարում զգուշացնում էր հանրությանը «օտարերկրյա տերությունների ցանկության մասին՝ անպատշաճ գերիշխանություն ձեռք բերել մեր խորհուրդներում»⁸: Նախագահ Ջորջ Վաշինգտոնն այս նախազգուշացումն ամրագրեց իր 1796 թվականի «Հրաժեշտի ուղերձում»՝ հորդորելով իր հայրենակիցներին, որ «ազատ ժողովրդի նախանձախնդրությունը պետք է մշտապես արթուն լինի օտարերկրյա ազդեցության նենգ հնարքների դեմ (հավատացեք ինձ, հայրենակիցներ), քանի որ պատմությունը և փորձը ապացուցում են, որ օտարերկրյա ազդեցությունը հանրապետական կառավարման ամենակործանարար թշնամիներից մեկն է»⁹:

Այն մտահոգությունը, որ արտաքին դերակատարները կփորձեն ձևավորել ինքնակառավարման գործընթացը, առանցքային տեղ էր զբաղեցնում Ամերիկայի հիմնադիր սերնդի մտքում: Երկուսուկես դար անց այդ մտահոգությունը չի նվազել. այն պարզապես փոխակերպվել է, հարմարվել և ընդունել այնպիսի ձևեր, որոնք հիմնադիրները չէին կարող կանխատեսել: Այսօր օտարերկրյա ընտրական ազդեցության գործիքները սահմանափակված չեն միայն կաշառակերությամբ, լրտեսությամբ կամ ռազմական հարկադրանքով: Դրանք ներառում են ֆինանսական լծակներ, իրավական պայմանականություն, կարգավորող ճնշում, ռազմավարական քաղաքական ազդակներ, թվային կառավարում և տեղեկատվական միջավայրի կառավարում՝ քողարկված անվտանգության հասկացությամբ:

Ըստ ակադեմիական գրականության¹⁰՝ օտարերկրյա կամ արտաքին միջամտությունը վերաբերում է արտաքին դերակատարի գաղտնի կամ կիսագաղտնի գործողություններին, որոնք ուղղված են մեկ այլ պետության ներքին քաղաքականության վրա ազդելուն: Նման միջամտությունը սովորաբար խախտում է թիրախ պետության ինքնիշխանությունը և նպատակ ունի փոփոխել նրա քաղաքական իշխանությունը՝ կա՛մ թուլացնելով գործող կառավարությունը, կա՛մ ամրապնդելով այն ընդդիմության դեմ¹¹: Ի տարբերություն ուղղակի

ռազմական միջամտության, այս տեսակը հիմնվում է ոչ ռազմական բազմազան գործիքների վրա, ներառյալ՝ ֆինանսավորումը, կարգավորումների համապատասխանեցումը, թվային կառավարումը, անվտանգային համագործակցությունը, ռազմավարական հաղորդակցությունը և ինստիտուցիոնալ ազդակները:

Սույն գեկույցի նպատակների համար որդեգրվում է ավելի նեղ և կանոնակարգված մոտեցում:

Առաջին կատեգորիան ուղղակի ընտրական միջամտությունն է: Սա ներառում է կուսակցությունների կամ թեկնածուների գաղտնի ֆինանսավորումը, քարոզարշավի թաքնված համակարգումը, կաշառակերությունը, ապօրինի ֆինանսավորումը կամ քարոզչական գործունեության ուղղակի գործառնական վերահսկողությունը: Ներկայիս տվյալներով ոչինչ չի հաստատում, որ ԵՄ-ն Հայաստանում իրականացրել է նման ուղղակի միջամտություն:

Երկրորդ կատեգորիան անուղղակի, բայց էական միջամտությունն է: Սա ներառում է ընտրությունների ժամկետների հետ համընկնող ֆինանսական պայմանականությունը, նախընտրական անվտանգային աջակցությունը, քաղաքական հավանությունը՝ կանխատեսելի ընտրական հետևանքներով, և տեղեկատվական կառավարման միջոցառումները, որոնք էապես փոխում են կուսակցությունների մրցակցային պայմանները: Սույն փաստաթղթի հիմնական փաստարկն այն է, որ Հայաստանի դեպքում լուրջ մտահոգություններ են առաջանում հենց այս երկրորդ կատեգորիայում: Մտահոգությունը չի վերաբերում թաքցված քվեաթերթիկներին կամ կեղծված թվերին: Այն վերաբերում է նրան, թե արդյոք ԵՄ աջակցությունը, բարձր մակարդակի դիվանագիտությունը, հիբրիդային արձագանքման միջոցները և գործող վարչակազմին հրապարակային սատարելը հավաքականորեն ազդել են ընտրական համատեքստի վրա՝ զուրկ լինելով անկողմնակալությունից:

Երրորդ կատեգորիան «փափուկ» ժողովրդավարական աջակցությունն է: Սա ներառում է երկարաժամկետ բարեփոխումների շուրջ համագործակցությունը, իրավունքի գերակայությանն ուղղված օգնությունը, ընտրությունների դիտարկումը, տեխնիկական ու վարչական աջակցությունը և օգնությունը քաղաքացիական հասարակությանը, որը, սկզբունքորեն, հասանելի է հավասար պայմաններով: Այս կատեգորիայի վարքագիծը սովորաբար առարկելի չէ: Դժվարությունը ծագում է այն ժամանակ, երբ այն կենտրոնացվում է բուն նախընտրական շրջանում, մատուցվում է գործող կառավարության միջոցով (որը մեղադրվում է իր ընդդիմադիրներին ճնշելու մեջ) կամ ներդրվում է մի ձևով, որը ո՛չ թափանցիկ է, ո՛չ էլ հավասարապես հասանելի բոլոր օրինական քաղաքական դերակատարների համար:

Բ. ԱՐՔՅՈՒՐՆԵՐԸ ԵՎ ԱՊԱՅՈՒՑՈՂԱԿԱՆ ՀԻՄՔԸ

Սույն գեկույցը հիմնվում է նյութերի հետևյալ կատեգորիաների վրա:

Պայմանագրերի տեքստեր, համաձայնագրեր և պաշտոնական իրավական նորմեր, այդ թվում՝ «Եվրոպական միության մասին պայմանագիրը» (TEU), «Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագիրը» (TFEU), ԵՄ-Հայաստան «Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագիրը» (CEPA), «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը» (ICCPR), «Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան» (ECHR), ԵՄ «Հիմնարար իրավունքների խարտիան», «Թվային ծառայությունների մասին ակտը» (Կանոնակարգ 2022/2065), NDICI-«Գլոբալ Եվրոպա» կանոնակարգը (2021/947)¹², ԵԱՀԿ Հելսինկյան եզրափակիչ ակտը, «Փարիզի խարտիան նոր

Եվրոպայի համար» (1990թ.), Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի, Եվրոպական միության արդարադատության դատարանի և Միջազգային դատարանի նախադեպային իրավունքը:

Ժողովրդավարության սատարման, ընտրական աջակցության և ԵՄ ժողովրդավարական ծրագրավորման վերաբերյալ պաշտոնական կամ կիսապաշտոնական զեկույցներ, ներառյալ՝ ԵՄ-Հայաստան գործընկերության ռազմավարական օրակարգը, ԵՄ խորհրդի մամուլի հաղորդագրությունները, Եվրոպական արտաքին գործողությունների ծառայության (EEAS) հայտարարությունները և «Դիմակայունության և աճի պլանի» փաստաթղթերը:

Ընտրական շրջանի թվային կառավարման և խոսքի վերահսկողության վերաբերյալ փաստաթղթային և վերլուծական նյութեր, այդ թվում՝ ԱՄՆ Ներկայացուցիչների պալատի դատական հարցերով հանձնաժողովի զեկույցները («Օտարերկրյա գրաքննության սպառնալիքը», Մաս I և II, 2025–2026թթ.), ինչպես նաև ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ Կարիքների գնահատման առաքելության զեկույցը Հայաստանի 2026թ. հունիսի 7-ի խորհրդարանական ընտրությունների վերաբերյալ և ԵԱՀԿ առնչվող այլ փաստաթղթեր:

Անկախ լրատվական աղբյուրներ¹³ և վերլուծական զեկույցներ, այդ թվում՝ MCC Brussels-ի «Կառավարվող քվեարկություն» զեկույցը (2026թ. մարտ), Ժողովրդավարական ընտրությունների եվրոպական հարթակի (EPDE) վերլուծական փաստաթուղթը հայաստանյան ընտրական փոփոխությունների վերաբերյալ (2025թ.), Մարշալի գերմանական հիմնադրամի (GMF) ռիսկերի գնահատումը Հայաստանի 2026թ. ընտրությունների համար (2026թ. փետրվար), Թրանսփարենսի Ինթերնեշնլ Հայաստանի հայտարարությունը ընտրական ռիսկերի վերաբերյալ (2026թ. հունվար), Հայաստանում ժողովրդավարության միջազգային դիտարկման կենտրոնի (IODA) փաստահավաք առաքելության եզրահանգումները (2026թ. մարտ), «Խաղաղության և մարդկության հարթակի» գնահատականը Հայաստանի քաղաքացիական տիրույթի վերաբերյալ (2025թ. դեկտեմբեր), ինչպես նաև Իրավաբանների միջազգային հանձնաժողովի, «Քրիստոնեական համերաշխություն միջազգային» (CSI) կազմակերպության և Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի զեկույցները:

«Ամստերդամ ընդ Փարթներս» (Amsterdam & Partners LLP) ընկերության կողմից պատրաստված նամակագրությունը և ջատագովության նյութերը, ներառյալ՝ 2025թ. հոկտեմբերի «Սպիտակ թուղթը» (Հայաստանի ավտորիտար շրջադարձը) և 2026թ. փետրվարի Հավելվածը:

7 **Ջոն Ադամսի նամակը Թոմաս Ջեֆերսոնին (6 դեկտեմբերի 1787թ.),** <https://founders.archives.gov/documents/Jefferson/01-12-02-0405>; **Ալեքսանդր Համիլթոն,** «Ֆեդերալիստ» թիվ 68 (14 մարտի 1788թ.):

8 **«Ֆեդերալիստ» թիվ 68 (14 մարտի 1788թ.):**

9 **Ջորջ Վաշինգտոն,** «Հրաժեշտի ուղերձ» (17 սեպտեմբերի 1796թ.):

10 **Միքայել Վիգել,** «Հիբրիդային միջամտությունը որպես սեպ խրեյու ռազմավարություն» (2019թ.), **Պատրիկ Ջալեն և այլք,** «Հիբրիդային սպառնալիքների լանդշաֆտը. հայեցակարգային մոդել» (ԵՄ իրատարակչություն, 2021թ.), **Իգոր Իստոմին,** «Ինչպես չմիջամտել այլ երկրի ներքին քաղաքականությանը» (2022թ.):

11 **Նույն տեղում (Ibid):**

12 Սահմանում է **«Հարևանության, զարգացման և միջազգային համագործակցության գործիքը — Գլոբալ Եվրոպա» (NDICI-GE):**

13 Լրատվական հաղորդումներ Reuters, Associated Press, RFE/RL (Ազատություն ռ/կ), OC Media, CivilNet, Al Jazeera, Արմենպրես և **ԱՌԿԱ** լրատվական գործակալությունների կողմից:

ՄԱՍ II.

ՀԱՅԱՍՏԱՆ. ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍԱՐԸ ԵՎ ՆԵՐՊԵՏԱԿԱՆ ԲՈՆԱԾՆՇՈՒՄՆԵՐԻ ՍՐԱՅՈՒՄԸ

Այս բաժինը սահմանում է 2026 թվականի հունիսի խորհրդարանական ընտրությունների ներքաղաքական համատեքստը: Այստեղ, հիմնվելով ստուգելի և անկախ աղբյուրների վրա, փաստագրվում է Փաշինյանի կառավարության վարքագծի այն օրինաչափությունը, որն իրենից ներկայացնում է արդյունավետ քաղաքական մրցակցությունը վերացնելու համակարգված ջանք: Այս բաժնում չի քննարկվում ԵՄ ներգրավվածությունը, որը վերլուծվում է հաջորդ բաժնում: Փաստարկը ոչ թե պարզապես այն է, որ Հայաստանն ունի իրավունքի գերակայության թերություններ, այլ այն, որ այդ թերությունները զգայուն են հենց ընտրությունների տեսանկյունից. դրանք ուղղակիորեն ազդում են այն պայմանների վրա, որոնցում տեղի կունենա քվեարկությունը:

Ա. ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐԸ ԵՎ 2026 ԹՎԱԿԱՆԻ ՔՎԵԱՐԿՈՒԹՅԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայաստանի խորհրդարանական ընտրությունները նշանակված են 2026 թվականի հունիսի 7-ին: Սրանք 2017 թվականից ի վեր առաջին հերթական խորհրդարանական ընտրություններն են: 2018 և 2021 թվականների ընտրական գործընթացները արտահերթ էին՝ հարուցված քաղաքական ճգնաժամերով: Հետևաբար, 2026 թվականի քվեարկությունը խորհրդարանական առաջին հերթական փորձությունն է վարչապետ Փաշինյանի իշխանության գալուց ի վեր, և այն հաջորդում է Լեռնային Ղարաբաղի կորստին, Ադրբեջանին կատարված սահմանային զիջումներին և գործադիր իշխանության ու Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու (ՀԱՍԵ) միջև տևական դիմակայությանը:

Այն պահին, երբ երկիրը թևակոխեց պաշտոնական նախընտրական շրջան, վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի գլխավորած կառավարող մարմիններն արդեն իսկ ստեղծել էին մի միջավայր, որտեղ հոգևորականները, ընդդիմադիր քաղաքական գործիչները, փաստաբանները, անկախ լրատվամիջոցները և նոր քաղաքական մրցակիցները ենթարկվում էին տևական հարկադիր ճնշումների: Արդյունքը ոչ թե սովորական, սուր պայքարով ուղեկցվող ժողովրդավարական մրցակցություն է, այլ մի ընտրական դաշտ, որն արդեն իսկ ձևավորվել է ձերբակալությունների, քրեական հետապնդումների, կարգավորող ճնշումների, լրատվական դաշտի սեղմման և ներպետական այլախոհությունը

որպես օտարերկրյա միջամտության ու ազգային անվտանգության խնդիր դիտավորյալ ներկայացնելու միջոցով: Այդ ընդհանուր իրավիճակն արձանագրվել է Նույնիսկ ԵԱՀԿ Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի կողմից¹⁴:

Բ. ԽԱՆՏՈՒՄՆԵՐԻ ՓԱՍՏԱԳՐՎԱԾ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Նիկոլ Փաշինյանը իշխանության եկավ 2018 թվականի «Թավշյա հեղափոխության» միջոցով՝ մի մեծամասամբ խաղաղ քաղաքացիական շարժման, որը տապալեց Հայաստանի արմատացած հետխորհրդային քաղաքական Էլիտային և առաջացրեց լայնածավալ ժողովրդավարական լավատեսություն¹⁵: Նրա կուսակցությունը՝ «Քաղաքացիական պայմանագիրը», 2021 թվականի արտահերթ խորհրդարանական ընտրություններում ստացավ սահմանադրական մեծամասնություն և այդ ժամանակից ի վեր կառավարել է առանց կոալիցիոն գործընկերների: 2018-ին հաջորդած որոշակի ժամանակահատվածում Հայաստանը լայնորեն դիտարկվում էր որպես հետխորհրդային ժողովրդավարական բարեփոխումների հուսադրող օրինակ¹⁶:

Այդ ժամանակվանից ի վեր այդ գնահատականը փոխվել է: Մինչև 2025 թվականը «Քաղաքացիական պայմանագիրը» պահպանել է կայուն քաղաքական գերիշխանություն՝ վերահսկողություն իրականացնելով օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների նկատմամբ և զգալի ազդեցություն ունենալով դատական նշանակումների վրա: Քննադատները պնդում են, որ իշխանության այս կենտրոնացումը հնարավորություն է տվել իրականացնել մեծամասնական օրենսդրական գործունեություն և մտահոգություններ է առաջացրել ընդդիմադիր դերակատարների ու ինստիտուտների նկատմամբ ճնշումների վերաբերյալ, ինչը որոշ դիտորդների հիմք է տվել վերջին զարգացումները բնութագրել որպես ժողովրդավարական հետընթացի նշաններ:

Մեր առաջին «Սպիտակ թղթում» և դրա Հավելվածում ներկայացված նյութերը փաստում են, որ հայաստանյան իշխանությունների վարքագիծը 2025 թվականի կեսերից ի վեր դրվագային չէ, այլ կառուցվածքային: Այն բացահայտում է բռնաճնշումների երկփուլ քարոզարշավ, որը սկսվեց առանցքային քննադատների դեմ ուղղված թիրախային միջոցառումներով և վերածվեց ավելի լայն, համակարգային ռազմավարության՝ նպատակ ունենալով չեզոքացնել ինստիտուցիոնալ ընդդիմությունը և վերաձևավորել քաղաքական միջավայրը 2026 թվականի ընտրություններից առաջ: Բռնաճնշումների ամբողջական մանրամասները փաստագրված են առաջին «Սպիտակ թղթում». այստեղ մենք ներկայացնում ենք դրանց ամփոփագիրը:

Փուլ I. Եկեղեցական առաջնորդների, ընդդիմադիր գործիչների և իրավապաշտպանների թիրախային բռնաճնշումները

Այս արշավի առաջին փուլը բնութագրվում է գործադիր իշխանության ուղղակի թշնամանքով ՀԱՍԵ-ի և նրա հետ կապված անձանց նկատմամբ՝ զուգորդված քրեական իրավունքի և պետական լծակների գործիքային կիրառմամբ:

Դրա հիմքում բարձրաստիճան հոգևորականների դեմ ուղղված գործողությունների հետևողական շղթան էր: Մի քանի բարձրաստիճան հոգևորականներ, այդ թվում՝ արքեպիսկոպոս Բագրատ Գալստանյանը, արքեպիսկոպոս Միքայել Աջապահյանը, եպիսկոպոս Մկրտիչ Պրոշյանը և արքեպիսկոպոս Արշակ Խաչատրյանը, ձերբակալվեցին և ենթարկվեցին տևական նախնական կալանքի: Նրանց առաջադրված մեղադրանքները լայնորեն քննադատվեցին մարդու իրավունքների պաշտպան կազմակերպությունների կողմից և մերժվեցին հենց իրենց՝ հոգևորականների կողմից՝ համարելով դրանք

քաղաքական դրդապատճառներով պայմանավորված: Մինչև 2025 թվականի վերջը, ինչպես արձանագրված է Հավելվածում, այս գործողությունների մասշտաբը հասել էր աննախադեպ մակարդակի: Հայաստանում բնակվող արքեպիսկոպոսների մոտ մեկ երրորդը բնտարկված էր¹⁷: Սա ոչ թե առանձին քրեական հետապնդումների շարք էր, այլ համակարգված ջանք՝ ուղղված հայ հանրային կյանքում առանցքային նշանակություն ունեցող և սահմանադրորեն ճանաչված ինստիտուտի ղեկավարության դեմ:

Դրան զուգահեռ, կառավարությունը թիրախավորեց «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության ներկայիս առաջնորդ Սամվել Կարապետյանին՝ ռուսաստանաբնակ հայ գործարարի, բարերարի և Հայ Առաքելական Եկեղեցու ակնառու աջակցի՝ կիրառելով քրեական հետապնդման և տնտեսական հարկադրանքի համակցված մեթոդներ: Ծնվելով 1965 թվականին Հայաստանի հյուսիսային Տաշիր քաղաքում՝ Կարապետյանը 1992 թվականին տեղափոխվել է Ռուսաստան և հիմնադրել «Տաշիր» գրուպը՝ կոնգլոմերատ, որը գործում է շինարարության, անշարժ գույքի, Էներգետիկայի, մանրածախ առևտրի և հյուրընկալության ոլորտներում՝ ապահովելով ավելի քան 45,000 աշխատատեղ¹⁸: 2015 թվականին «Տաշիր» գրուպը ձեռք բերեց «Հայաստանի Էլեկտրական ցանցեր» (ՀԷՑ) ընկերությունը՝ ԷլեկտրաԷներգիայի բաշխիչ ազգային օպերատորը, և մոտ 700 միլիոն դոլար ներդրեց ենթակառուցվածքների արդիականացման համար: Կարապետյանի բիզնեսները Հայաստանում, ներառյալ ՀԷՑ-ը, ապահովում էին մոտ 15,000 աշխատատեղ: Նա նաև զբաղեցնում էր Հայ գործարարների ասոցիացիայի նախագահի պաշտոնը, որը համահիմնադրել էր 2019 թվականին:

2025 թվականի հունիսի 17-ին Կարապետյանը հանդես եկավ կարճ հրապարակային հայտարարությամբ՝ ի պաշտպանություն Եկեղեցու: Հաջորդ օրը՝ 2025 թվականի հունիսի 18-ին, նա ձերբակալվեց իշխանությունը զավթելու հրապարակային կոչեր անելու մեղադրանքով¹⁹: Նույն օրը կառավարությունը հարվածեց նրա տնտեսական շահերին՝ հայտարարելով ՀԷՑ-ի ազգայնացման մասին: Նախորդ «Սպիտակ թուղթը» փաստագրում է ավելի լայն տնտեսական միջոցառումներ, որոնք Կարապետյանի ձերբակալությունից հետո ազդել են նրա հետ կապված բիզնեսների վրա, ներառյալ խուզարկությունները «Տաշիր» գրուպի տարածքներում և գործողությունները «Տաշիր Պիցցա» ցանցի դեմ:

Հինգ ամիս անց՝ 2025 թվականի նոյեմբերի 17-ին, Հանրային ծառայությունները կարգավորող հանձնաժողովը զրկեց ՀԷՑ-ին ԷլեկտրաԷներգիայի բաշխման լիցենզիայից՝ վկայակոչելով ենթադրյալ խախտումներ, որոնք «Տաշիր» գրուպը մերժեց՝ համարելով դրանք անհիմն: Հանձնաժողովի անդամներից մեկը հրապարակավ հայտարարեց, որ մարմինը «գործում է վարչապետի հրահանգով»²⁰: Հաջորդ օրը Հակակոռուպցիոն դատարանը երկարաձգեց Կարապետյանի կալանքը ևս երկու ամսով: Նրա փաստաբան Արամ Վարդևանյանը բնութագրեց այս իրադարձությունների շղթայի հարկադրական տրամաբանությունը. «ՀԷՑ-ի լիցենզիան ապօրինաբար դադարեցվեց հենց երեկ: Նրանք ասացին, որ երեք ամիս բանակցություններ կվարեն սեփականատիրոջ հետ: Արդյո՞ք պատրաստվում են բանակցել Երևանի քրեակատարողական հիմնարկում»²¹:

Այս միջոցառումների՝ ձերբակալության, ազգայնացման, խուզարկությունների, լիցենզիայի զրկման, կալանքի երկարաձգման և Էքսպրոպրիացիայի (սեփականազրկման) գործընթացների համակարգված բնույթը, որոնցից յուրաքանչյուրը ժամանակային առումով հաշվարկված էր մեկ անձի նկատմամբ ճնշումը բազմապատկելու համար, պատահական չէ: Սա օրինաչափություն է: Կարապետյանի դեմ ուղղված արշավը ծառայում էր նաև ավելի լայն ռազմավարական նպատակի. չեզոքացնելով Եկեղեցու հիմնական ֆինանսական աջակցին՝ կառավարությունը թուլացրեց այն միակ կազմակերպության ինստիտուցիոնալ

կարողությունը, որն ուներ բարոյական հեղինակություն և անկախ ռեսուրսներ՝ իր իշխանությանը դիմակայելու համար:

Այս փուլի երրորդ բնորոշ տարրը բռնաճնշումների տարածումն էր հենց փաստաբանական համայնքի վրա: 2025 թվականի հոկտեմբերի 16-ին պաշտպան Ալեքսանդր Կոչուբանը ձերբակալվեց դատարանի շենքի մոտ՝ իր մասնագիտական պարտականությունների կատարման ընթացքում արված հայտարարությունների համար: Իրավաբանների միջազգային հանձնաժողովը դատապարտեց սա որպես «լուրջ միջամտություն փաստաբանական գործունեության անկախությանը»²²: Այս քայլը նշանավորեց իրավիճակի կրիտիկական սրացում: Այն ազդակ էր, որ կառավարությունը պատրաստ է ոչ միայն հետապնդել քննադատներին, այլև քայքայել հենց այն մեխանիզմները, որոնց միջոցով այդ քննադատները կարող էին պաշտպանվել: Ինչպես փաստագրված է Հավելվածում, սա ունեցավ լայնածավալ կանխարգելիչ-ճնշող ազդեցություն ողջ իրավաբանական հանրույթի վրա՝ հետ պահելով քաղաքականապես զգայուն գործերով սկզբունքային պաշտպանություն իրականացնելուց:

Ամփոփելով՝ I Փուլն արտացոլում է ընտրողական, բայց սաստկացող հարկադրանքի օրինաչափություն՝ ուղղված այլախոհության հստակ կենտրոնների դեմ Եկեղեցի, ձևավորվող ընդդիմադիր գործիչ և նրանց սատարող իրավաբաններ: Սա հիմք նախապատրաստեց առավել ընդգրկուն արշավի համար:

Փուլ II. Համակարգային սրացում և իշխանության ինստիտուցիոնալ կոնսոլիդացում

Երկրորդ փուլը նշանավորում է անցում թիրախային բռնաճնշումներից դեպի համակարգված ջանքեր՝ ուղղված ինստիտուցիոնալ դիմադրության չեզոքացմանը և ավելի լայն քաղաքական ու տեղեկատվական միջավայրի վերաձևմանը:

Այս փուլն առաջին հերթին բնութագրվում է եկեղեցական կառույցների դեմ ուղղված պատժիչ միջոցառումների ընդլայնմամբ՝ որպես ամբողջություն: Հավելվածը փաստագրում է լուսաբացից իրականացվող խուզարկությունների, զանգվածային բերման ենթարկելու և հոգևորականների տևական կալանքի կիրառումը, ինչը վկայում է անհատական հետապնդումներից դեպի ինստիտուցիոնալ կազմալուծում անցման մասին: Այս գործողություններն իրենց գագաթնակետին հասան ոստիկանական ուժերի լայնածավալ տեղակայմամբ, ներառյալ հարյուրավոր սպաների և քաղաքացիական հագուստով գործակալների ներկայությունը Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի սրբազան տարածքում²³: 2025 թվականի դեկտեմբերի դրությամբ հայաստանաբնակ բոլոր արքեպիսկոպոսների մեկ երրորդը բանտարկված էր Փաշինյանի կառավարության կողմից²⁴: Վարչապետը հրապարակավ հիմնավորում էր այս գործողությունները արտառոտ ձևակերպումներով. նա Եկեղեցու ներսում գործող տարրերը բնութագրում էր որպես «քրեաօլիգարխիկ» ցանցերի և օտարերկրյա ազդեցության հետ կապված սուբյեկտներ²⁵: Նման հռետորաբանությունը պարզապես բորբոքող չէ. այն արտացոլում է ներպետական կրոնական հաստատությունը որպես թշնամական միավոր դիտավորյալ վերաձևակերպելու միտում, որը պահանջում է պետական միջամտություն:

Երկրորդ՝ կառավարությունն անցավ եկեղեցական ինքնավարությանն ուղղակիորեն միջամտելու քայլերին: Սա ներառում էր Կաթողիկոսին մեկուսացնելու ջանքերը, գործադիրի հետ փոխկապակցված այլընտրանքային կառույցների ստեղծումը և Եկեղեցու հետ կապված հաստատություններին առնչվող օրենսդրական միջոցները: Եկեղեցուն պատկանող «Շողակաթ» հանրային հեռարձակողի փակումը՝ հանրային մեդիայի օրենսդրական կրճատումների արդյունքում, ևս մեկ անգամ փաստում է կարգավորող գործիքների կիրառումը՝ ինստիտուցիոնալ անկախությունը թուլացնելու նպատակով:

Համակցված ազդեցությունը տևական ոտնձգությունն է այն տիրույթների նկատմամբ, որոնք ավանդաբար պաշտպանված են եղել գործադիրի վերահսկողությունից:

Երրորդ՝ արշավը տարածվեց ավելի լայն քաղաքացիական և տեղեկատվական տիրույթի վրա: Հավելվածը նկարագրում է անկախ լրատվամիջոցների նկատմամբ աճող ճնշումը, լրագրողների դեմ իրավական գործողությունների կիրառումը և ագրեսիվ, երբեմն նաև վիրավորական քաղաքական հռետորաբանության նորմալացումը: Հանրային դիսկուրսի այս դեգրադացիան պատահական չէ. այն նպաստում է մի միջավայրի ձևավորմանը, որտեղ այլախոհությունը զրկվում է լեգիտիմությունից, իսկ քննադատական ձայները մարգինալացվում են:

Վերջապես, և ամենակարևորը, II Փուլը նշանավորվում է նարատիվի ձևակերպման ռազմավարական փոփոխությամբ: Կառավարությունն իր գործողություններն ավելի ու ավելի է տեղավորում օտարերկրյա միջամտության և հիբրիդային սպառնալիքների լեզվի շրջանակում: Ընդդիմադիր գործիչները, հոգևորականները և նրանց աջակիցները ներկայացվում են ոչ թե որպես ներքաղաքական դերակատարներ, այլ որպես արտաքին ուժերի կամակատարներ, որոնք հաճախ անուղղակի կամ ուղղակիորեն կապվում են ռուսական ազդեցության հետ: «Մարդու իրավունքներն առանց սահմանների» (HRWF) կազմակերպության 2025 թվականի դեկտեմբերի զեկույցում նշվում է, որ վարչապետը կապեր է տեսել Կաթոլիկոս Գարեգին Բ-ի, նրա մերձավորների (այդ թվում՝ Ռուսաստանում թեմակալ առաջնորդ հանդիսացող նրա ազգականի) և օտարերկրյա հետախուզական ծառայությունների միջև՝ վերստին ուժեղացնելով «արտաքինացված» նարատիվը²⁶: Փաստարկների այս շարքը ծառայում է որպես բռնաճնշումների քաղաքական հիմք. ներկայացնելով հակառակորդներին (ներառյալ Եկեղեցու բարձրագույն ղեկավարությանը և աշխարհիկ աջակիցներին, ինչպիսին է ռուսահայ գործարար Սամվել Կարապետյանը) որպես «օտարերկրյա միջամտության» կամակատարներ՝ կառավարությունը փորձում է հիմնավորել արտառոց քրեաիրավական միջոցները որպես ազգային պաշտպանության գործողություններ, այլ ոչ թե որպես ապօրինի ներխուժում սահմանադրորեն պաշտպանված կրոնական ինքնավարության և այլախոհության տիրույթ [5]:

Քաղաքական մրցակցության այս **անվտանգայնացումը (securitisation)** հստակ գործառնություն է: Այն սովորական ժողովրդավարական ընդդիմությունը վերածում է ընկալելի ազգային անվտանգության ռիսկի՝ դրանով իսկ հիմնավորելով արտառոց միջոցները, որոնք հակառակ դեպքում սահմանադրական շրջանակներում կլինեին անպաշտպանելի:

I Փուլից II Փուլ անցումը ցույց է տալիս հստակ հետագիծ: Այն, ինչ սկսվեց որպես կոնկրետ անձանց դեմ ուղղված թիրախային գործողություններ, վերածվեց վերահսկողության ավելի լայն համակարգի, որն ազդում է ինստիտուտների, իրավական գործընթացների, մեդիայի և քաղաքական մրցակցության վրա: Համակցված ազդեցությունը քաղաքական մի միջավայրի ստեղծումն է, որտեղ ընդդիմադիր դերակատարները գործում են ոչ թե հավասար պայմաններում, այլ պետության կողմից իրականացվող տևական և բազմաչափ ճնշման ներքո:

Սա հենց այն համատեքստն է, որում պետք է դիտարկել 2026 թվականի խորհրդարանական ընտրությունները: Հիմնական մտահոգությունը ոչ միայն այն է, թե արդյոք ընտրությունները տեղի կունենան, այլ այն, թե արդյոք դրանք կարող են լինել իրապես մրցակցային մի համակարգում, որտեղ հիմնական ընդդիմադիր առաջնորդները կալանավորված են, ինստիտուտները՝ թուլացած, իսկ այլախոհությունը ներկայացվում է որպես սպառնալիք ազգային անվտանգությանը:

Գ. ԱՆԿԱՆ ԴԻՏԱՐԿՈՒՄՆԵՐ. ԻՆՉ ԵՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐԵԼ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԸ

Վերոշարադրյալը հիմնված չէ քաղաքական վեճի կողմերից միայն մեկի ներկայացրած փաստարկների վրա: Այն իր Էական տարրերով հաստատվում է անկախ մարմինների կողմից, որոնք որևէ կապ չունեն Սամվել Կարապետյանի, «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության կամ «Ամստերդամ ընդ Փարթներս» (Amsterdam & Partners LLP) ընկերության հետ: Այդ կառույցներից յուրաքանչյուրն իրականացրել է սեփական գնահատումը և հանգել է Էապես նույն եզրակացություններին:

ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ը՝ ԵԱՀԿ տարածաշրջանում ընտրական չափանիշների ինստիտուցիոնալ պահապանը, որի հանձնարարականների կատարումը Հայաստանից ուղղակիորեն պահանջում է Ռազմավարական օրակարգը²⁷, արձանագրել է քաղաքական դրդապատճառներով ձեռքարկություններ, մտահոգություններ՝ կապված ընդդիմադիր կուսակցությունների ազատ քարոզչություն իրականացնելու կարողության հետ, և ընտրական փոփոխությունների արագացված ընդունումը՝ առանց ընդդիմության մասնակցության:

ՀԺՄԴ-ն (IODA), որի պատվիրակության կազմում Էին Քենեթ Ռոթը և Սառա Լի Ուիթսոնը, փաստագրել է նույն օրինաչափությունը և ավելի հեռու է գնացել՝ բացահայտելով կառավարության կողմից «օտարերկրյա միջամտության մասին անհիմն պնդումների» գործիքայնացումը՝ եվրոպական վերահսկողությունից խուսափելու նպատակով:

«Սիվիլները»՝ Հայաստանի անկախ մեդիա հարթակը, 2025 թվականը բնութագրել է որպես ժողովրդավարական հետընթացի տարի և փաստագրել նախնական կալանքի համակարգված կիրառումը՝ որպես քաղաքական վերահսկողության գործիք:

Այս մարմինները միմյանցից անկախ են, սակայն նույնականացրել են չարաշահումների նույն համախումբը՝ քաղաքական դրդապատճառներով հետապնդումներ, դատական մանիպուլյացիաներ, լրատվամիջոցների ճնշում, միջամտություն եկեղեցական ինքնավարությանը և ներքին ընդդիմության անվտանգայնացում: Սա հաստատում է, որ այն փաստական հիմքը, որի վրա հենվում է սույն զեկույցը, ըստ էության չի վիճարկվում որևէ հավաստի անկախ աղբյուրի կողմից:

ա. ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ Կարիքների գնահատման առաքելություն (2026թ. մարտ)

Ինչպես նշվեց, ԵԱՀԿ ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի (ԺՀՄԻԳ) Կարիքների գնահատման առաքելությունը (ԿԳԱ) այցելել է Հայաստան 2026 թվականի փետրվարի 9-ից 12-ը՝ նախընտրական միջավայրը գնահատելու նպատակով: 2026 թվականի մարտի 19-ին հրապարակված զեկույցն ունի ինստիտուցիոնալ մեծ նշանակություն: Այն բացահայտ արձանագրել է «աճող քաղաքական լարվածություն կառավարող կուսակցության և ընդդիմության, ինչպես նաև կառավարության և ՀԱՍԵ ղեկավարության միջև»: ԿԳԱ-ն հաստատել է, որ «ըստ հաղորդումների՝ 2025 թվականի հունիսին Հայաստանի անվտանգության ուժերը ձերբակալել են 16 հոգու, այդ թվում՝ արքեպիսկոպոս Բագրատ Գալստանյանին՝ բարձրաստիճան հոգևորականի, ով առաջնորդող դեր էր խաղում 2024 թվականի բողոքի ցույցերում՝ կառավարության տապալման դավադրություն կազմակերպելու մեղադրանքով: Այդ ժամանակից ի վեր Եկեղեցու մի քանի այլ ներկայացուցիչներ ևս ձերբակալվել և ենթարկվել են քրեական հետապնդման 2025թ. հոկտեմբերին, դեկտեմբերին և 2026թ. փետրվարին՝ տարբեր մեղադրանքներով»²⁸:

ԺՀՄԻԳ ԿԳԱ-ն այնուհետև նշել է, որ «ԿԳԱ-ի հետ հանդիպած ընդդիմադիր կուսակցությունները մտահոգություն են հայտնել ազատ քարոզչություն իրականացնելու իրենց կարողության վերաբերյալ՝ որպես քաղաքականապես դրդապատճառված որակելով

կուսակցության բարձրաստիճան ներկայացուցիչների դեմ վերջին շրջանում հարուցված մի շարք քրեական վարույթները»²⁹։ Բազմաթիվ զրուցակիցներ մտահոգություն են հայտնել «պետական ռեսուրսների հնարավոր չարաշահման և ընտրողների, այդ թվում՝ հանրային հատվածի աշխատողների նկատմամբ հնարավոր ճնշումների վերաբերյալ»³⁰։ Եկեղեցուն պատկանող «Շողակաթ» հանրային հեռարձակողի փակումը «ԿԳԱ-ի մի քանի զրուցակիցների» կողմից նկարագրվել է որպես «քաղաքական դրդապատճառներով պայմանավորված, հատկապես իշխանությունների և ՀԱՍԵ-ի միջև առկա լարվածության ֆոնին»³¹։ ԿԳԱ-ն հանձնարարել է տեղակայել ընտրությունների դիտորդական լիարժեք առաքելություն՝ 250 կարճաժամկետ դիտորդներով, ինչը հանդիսանում է առավելագույն ստանդարտ կազմը։

ԿԳԱ-ն նաև արձանագրել է, որ Ընտրական օրենսգրքում 2026 թվականի հունվարին կատարված փոփոխություններն «ընդունվել են արագացված կարգով»՝ «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցության նախաձեռնությամբ հրավիրված «արտահերթ խորհրդարանական նիստի» միջոցով, որտեղ փոփոխություններն «ընդունվել են թե՛ առաջին, թե՛ երկրորդ ընթերցմամբ 24 ժամվա ընթացքում», և որտեղ «ընդդիմության ներկայացուցիչները հրավիրվել են շատ կարճ ժամանակում և չեն մասնակցել խորհրդարանական քննարկումներին կամ քվեարկությանը»։

բ. Հայաստանում Ժողովրդավարության միջազգային դիտարկման կենտրոն (IODA), 2026թ. մարտ

ՀԺՄԴԿ-ն (IODA)՝ միջազգային իրավապաշտպան փորձագետներից կազմված անկախ, ոչ կուսակցական նախաձեռնությունը, որի կազմում են Քենեթ Ռոթը (Human Rights Watch-ի նախկին գործադիր տնօրեն), Սառա Լի Ուիթսոնը, Ֆիլիպ Կալֆայանը և Մարկ Զոնսը, 2026 թվականի մարտի 7-ից 12-ը Հայաստանում իրականացրել է փաստահավաք առաքելություն³²։ Արդարադատության և ներքին գործերի նախարարությունները, Սահմանադրական դատարանը և «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցությունը հրաժարվել են հանդիպել պատվիրակության հետ։

ՀԺՄԴԿ-ի նախնական գնահատականը (12 մարտի, 2026թ.) մատնանշել է հետևյալ հիմնական մտահոգությունները.

- i. **Քաղաքական դրդապատճառներով ձերբակալություններ և կալանավորումներ**՝ ուղղված քաղաքական ընդդիմության գործիչներին, այդ թվում «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության առաջնորդ Սամվել Կարապետյանին, արքեպիսկոպոսներ Գալստանյանին, Աջապահյանին, Խաչատրյանին և Եպիսկոպոս Պռոշյանին, «որոշ դեպքերում ուղեկցվելով ոստիկանական կոշտ ու անհամաչափ ուժի կիրառմամբ և հաճախ ներառելով տևական ու անհարկի նախնական կալանք»։
- ii. **Դատական համակարգի անկախությանը միջամտելու ջանքեր**, այդ թվում՝ Բարձրագույն դատական խորհրդի միջոցով, «ինչը հանգեցրել է դատավորների լիազորությունների կամայական դադարեցմանը՝ ակնհայտ քաղաքական դրդապատճառներով, ինչպես նաև քաղաքական կողմնակալության առկայությունն այն դատավորների նշանակման հարցում, որոնք քննում են քաղաքական ընդդիմադիրների վերաբերյալ գործերը»։
- iii. **Քրեական օրենսգրքի անորոշ դրույթների չարաշահում**, որոնք քրեականացնում են խոսքի հետ կապված զանցանքները, ներառյալ՝ «խուլիգանության» և «իշխանությունը տապալելու կոչերի» վերաբերյալ մեղադրանքները՝ պատգամավորների, մեդիա

գործիչների, փաստաբանների և հոգևորականների դեմ քրեական հետապնդում իրականացնելու համար:

iv. **Կառավարության միջամտությունը ՀԱՍԵ անկախությանը:**

Սառա Լի Ուիթսոնը հայտարարել է. «Կառավարությունը կարծես թե որպես զենք է օգտագործում օտարերկրյա միջամտության մասին անհիմն պնդումները, որպեսզի եվրոպացի պաշտոնյաները աչք փակեն իր կողմից ավելի ու ավելի ավտորիտար լիազորությունների կիրառման վրա»: Քենեթ Ռոթն ընդգծել է, որ «Հայաստանի ամենաթանկ ակտիվը նրա ժողովրդավարությունն է», և «առանձնապես մտահոգիչ է տեսնել, թե ինչպես է կառավարությունը քայքայում ժողովրդավարական ազատությունները»: Մարկ Ջոնսը հավելել է. «Եթե Եվրոպական միության պաշտոնյաներն իսկապես ցանկանում են աջակցել Հայաստանին, լավագույն բանը, որ նրանք կարող են անել, պնդելն է, որ կառավարությունը հարգի ՀՀ քաղաքացիների իրավունքները և ապահովի իրապես ազատ ու արդար ընտրություններ»:

2026 թվականի ապրիլի 7-ին ՀԺՄԴ-ն հանդես եկավ ևս մեկ հայտարարությամբ՝ դատապարտելով Ընտրական օրենսգրքի փոփոխությունները, որոնք արգելում են անհատական անունների կիրառումը դաշինքների անվանումներում: Ուիթսոնը փոփոխությունները որակել է որպես «բացահայտ խորամանկություն՝ Հայաստանի առաջատար ընդդիմադիր քաղաքական կուսակցությանը անբարենպաստ վիճակում դնելու համար»:³³

գ. ՍիվիլՆեթ և Democracy Watch

«ՍիվիլՆեթի» տարեվերջյան գնահատականը (դեկտեմբեր 2025թ.)³⁴ տարին բնութագրել է որպես «խորապես մտահոգիչ Հայաստանի ժողովրդավարական զարգացման համար»՝ մատնանշելով «գործադիր իշխանության անհամաչափ ուժեղացումը», «կառավարման անհատակետորեն ոճի ամրապնդումը», որն իր գագաթնակետին հասավ Փաշինյանի «Կառավարությունը ես եմ» հայտարարությամբ, և խոցելի խմբերի, այդ թվում՝ Լեռնային Ղարաբաղի փախստականների աճող թիրախավորումը: «ՍիվիլՆեթը» նշել է, որ «նախնական կալանքը դարձել է կոպիտ գործիք կառավարության ձեռքում», և որ «Հայաստանի շուրջ 2700 կալանավորների ավելի քան կեսը նախնական կալանքի տակ գտնվող անձինք են»:

«ՍիվիլՆեթի» **Democracy Watch** նախաձեռնությունն այնուհետև փաստագրել է. ատելության խոսքի գործիքայնացումը դարաբաղցի փախստականների դեմ, անկախ դերակատարներին «պրոռուսական» պիտակավորելը՝ որպես գրաքննության գործիք, և Եկեղեցու դեմ իրավական գործընթացների կիրառումը որպես «օրենքով կառավարում» (rule by law), այլ ոչ թե «իրավունքի գերակայություն» (rule of law):

դ. Մարշալ գերմանական հիմնադրամ (German Marshall Fund)

Մարշալի գերմանական հիմնադրամը (GMF, 2025թ. հոկտեմբեր) նշել է, որ «2018 թվականի Թավշյա հեղափոխությունը բեկումնային էր Հայաստանի ժողովրդավարության համար, սակայն այդ ժամանակից ի վեր առաջընթացը կանգ է առել», և որ ««Քաղաքացիական պայմանագրի» քաղաքական գերիշխանությունը հանգեցրել է միակողմանի օրենսդրական գործունեության և հակասական գործողությունների ընդդիմադիր գործիչների, լրատվամիջոցների, քաղաքացիական հասարակության և դատական համակարգի նկատմամբ»:

2026 թվականի փետրվարի ռիսկերի գնահատումը, որն իրականացվել է **Եվրոպական միության ֆինանսական աջակցությամբ**, արձանագրել է «ընտրությունների

անկողմնակալության վերաբերյալ մշտական մտահոգություններ», այդ թվում՝ «վարչական ռեսուրսների չարաշահում», և հանձնարարել, որ «միջազգային գործընկերները պետք է այնպես չափաբերեն ընտրական աջակցությունը, որ այն ամրապնդի ինստիտուտները, այլ ոչ թե քաղաքական դերակատարների դիրքերը»³⁵:

Ե. Այլ անկախ դիտարկումներ

«Խաղաղության և մարդկության հարթակ» (Platform for Peace and Humanity) կազմակերպության փաստագրված զեկույցը եզրակացնում է, որ Հայաստանի քաղաքացիական տիրույթը 2026 թվականի ընտրություններից առաջ գտնվում է վճռորոշ շրջադարձային կետում: Թեև 2018 թվականի Թավշյա հեղափոխությունից հետո երկիրը պահպանում է բացության տարրեր, այդ տիրույթը գործնականում նեղացել է: Լրագրողները բախվում են հալածանքների, բողոքի ցույցերն արժանանում են անհամաչափ արձագանքի, իսկ քաղաքական դիսկուրսն ավելի ու ավելի է զրկում լեգիտիմությունից քաղաքացիական հասարակությանը և անկախ լրատվամիջոցներին՝ նրանց պիտակավորելով որպես «ոչ հայրենասեր» կամ սպառնալիք ազգային ինքնությանը: Միևնույն ժամանակ, պոպուլիստական և ազգայնական հռետորաբանությունը՝ զուգորդված թույլ ինստիտուցիոնալ երաշխիքների և մասնատված ընդդիմության հետ, ստեղծել է առավել փխրուն և վիճահարույց միջավայր ժողովրդավարական մասնակցության համար: Չեկույցն ընդգծում է, որ առաջիկա ընտրությունները կորոշեն՝ արդյոք Հայաստանը կամրապնդի՞ իր ժողովրդավարական ձեռքբերումները, թե՞ կշարժվի դեպի ավելի «կառավարվող», ոչ լիբերալ համակարգ, ընդ որում՝ ներկայիս միտումները մատնանշում են պլյուրալիզմի (բազմակարծության) նկատմամբ աճող ճնշումը, այլ ոչ թե դրա ուժեղացումը³⁶:

«Քրիստոնեական համերաշխություն միջազգային» (CSI) կազմակերպությունը և Եկեղեցիների համաշխարհային խորհուրդը ահազանգել են Հայաստանում կրոնական ազատությունների և մարդու իրավունքների վիճակի վատթարացման վերաբերյալ³⁷: **Justice for Journalists** կազմակերպությունը 2025 թվականին Հայաստանում արձանագրել է 230 հարձակում լրագրողների նկատմամբ, ինչը 30 տոկոսով ավելի է 2024 թվականի համեմատ, ընդ որում՝ 128 դեպքի հեղինակը պետական մարմիններն են³⁸:

2. «ՈՒԺԵՂ ՀԱՅԱՍՏԱՆ» ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՁԵՎԱՎՈՐՈՒՄԸ ԵՎ ՀԱՄԱԿԱՐԳՎԱԾ ԹԻՐԱՆԱՎՈՐՈՒՄԸ

«Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության ձևավորումն ու ճնշումը ներկայացնում են քաղաքական վերելքի և պետական բռնաճնշումների միջև առկա կապի ամենահստակ ապացույցը:

Սամվել Կարապետյանն այս օրինաչափության կենտրոնում է, քանի որ նրա դեպքը ուղղակիորեն կապում է իրավունքի գերակայության անկումը ընտրական մրցակցության հետ: Ինչպես փաստագրված է առաջին «Սպիտակ թղթի» հինգերորդ բաժնում³⁹, Սամվել Կարապետյանը ՀԱՍԵ-ին հրապարակավ սատարելուց հետո մնաց նախնական կալանքի տակ մինչև 2025 թվականի դեկտեմբերի 30-ը: Նա պահվում էր «Երևան-Կենտրոն» քրեակատարողական հիմնարկում, որը տեղակայված է ԱԱԾ-ի (KGB) նախկին շենքում: 2025 թվականի դեկտեմբերի 30-ին Նա նախնական կալանքից տեղափոխվեց տնային կալանքի⁴⁰: «Սպիտակ թղթի» հրապարակումից ի վեր պետությունը ոչ միայն ուժի մեջ է թողել պարոն Կարապետյանի ազատության սահմանափակումը, այլև սաստկացրել է ճնշումը զուգահեռ տնտեսական և կարգավորող միջոցառումների միջոցով՝ ի ցույց դնելով համակարգված ռազմավարություն, որը քրեական հետապնդումից անցնում է դեպի տնտեսական հարկադրանք:

2026 թվականի ընտրություններում Սամվել Կարապետյանը վերածվել է առավել նշանակալի գործչի՝ դառնալով նոր ընդդիմադիր շարժման առանցքը: Իրադարձությունների ժամանակագրությունն այժմ ակնհայտ է. 2025 թվականի հունիսին նրա ձերբակալությունից հետո նրա շուրջ ձևավորվեց «Մեր ձևով» շարժումը, որն այնուհետև վերածվեց կուսակցության, որը հետագայում վերանվանվեց «Ուժեղ Հայաստան», իսկ 2026 թվականի փետրվարին կուսակցությունը պաշտոնապես առաջադրեց Կարապետյանին որպես վարչապետի թեկնածու: Սակայն պետական բռնաճնշումները կուսակցական գծով տարածվեցին նաև «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության անդամների վրա:

Վերջին իրադարձություններն ուժեղացրել են այն մտահոգությունը, որ նոր ընդդիմադիր ուժն ինքնին դառնում է իրավապահ մարմինների թիրախը հենց պաշտոնական նախընտրական քարոզարշավի փուլում: 2026 թվականի մարտի 30-ին Հակակոռուպցիոն կոմիտեն հրապարակեց պաշտոնական հայտարարություն այն մասին, որ բացահայտել է ընտրակաշառքի ենթադրյալ դեպքեր և բարեգործական գործունեության արգելքի խախտումներ⁴¹: Հայտարարությունը չէր սահմանափակվում անանուն դերակատարների հիշատակմամբ. այն հստակ նշում էր, որ անձինք Մեծամորում հիմնել են «Մեր ձևով» հասարակական կազմակերպության գրասենյակ, գրանցել բնակիչների, հրահանգել նրանց հավաքագրել մարդկանց, ովքեր պատրաստ են քվեարկել «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության օգտին, և խոստացված ընտրակաշառքները քողարկել են աշխատավարձերի տեսքով: Այնուհետև պնդում էր արվում, որ մեկ այլ խումբ, այն բանից հետո, երբ 2026 թվականի փետրվարի 7-ին ուժի մեջ մտավ ընտրություններ նշանակելու մասին նախագահի հրամանագիրը, 2026 թվականի փետրվար և մարտ ամիսներին բարեգործության անվան տակ գումարներ է բաշխել «իբր «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության անունից»: Կոմիտեն հայտնեց, որ իրականացրել է մի քանի տասնյակ խուզարկություններ և ձերբակալել հինգ անձի: Սա պաշտոնական մեղադրանք է և պետք է դիտարկվի որպես այդպիսին. այն մեղավորության ապացույց չէ: Սակայն սա նաև մի հարց է, որը չի կարող դուրս մնալ ընտրական դաշտի ցանկացած ճշգրիտ նկարագրությունից:

Ճնշումն այնուհետև սաստկացավ: **OC Media**-ն 2026 թվականի ապրիլի 15-ին հայտնեց, որ «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության հետ փոխկապակցված երկու անձ ենթարկվում են քննության նախընտրական ենթադրյալ կաշառքի համար, իսկ 2026 թվականի ապրիլի 16-ին հայտնեց, որ իշխանությունները նմանատիպ մեղադրանքներով ձերբակալել են կուսակցության 14 անդամի⁴²: Նույն հաղորդագրության մեջ նշվում էր, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակը ստիպված է եղել միջամտել՝ ապահովելու համար փաստաբանների մուտքը ձերբակալվածների մոտ:

Կարապետյանի գլխավորած կուսակցությունը, որն արդեն իսկ ձևավորվել էր տնային կալանքի տակ գտնվող անձի շուրջ, պաշտոնական ընտրական շրջան մտավ անմիջական քրեական վերահսկողության և զանգվածային խուզարկությունների ներքո: Ընտրական պայմանների տեսանկյունից նշանակությունը կայանում է ժամկետների, կենտրոնացվածության և ինստիտուցիոնալ ազդեցության մեջ: Կուսակցությունը չի կարող մրցել հավասար պայմաններում, եթե նրա առաջնորդի տեղաշարժը սահմանափակված է, իսկ ակտիվիստները ձերբակալվում են քարոզարշավի ընթացքում:

Հաջորդող ժամանակագրությունը պատասխանում է այդ հարցին: Այն փաստագրված հաջորդականությամբ ներկայացնում է 2025 թվականի հունիսից մինչև 2026 թվականի ապրիլն ընկած ժամանակահատվածում Կարապետյանի, Եկեղեցու, «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության և փոխկապակցված անձանց նկատմամբ պետական հարկադրանքի հիմնական գործողությունները: Այս իրադարձությունները թեմատիկի փոխարեն ժամանակագրական ձևով ներկայացնելու արժեքն այն է, որ դա տեսանելի է դարձնում

այն, ինչը ոչ մի առանձին միջադեպ ինքնին չի բացահայտում. կառավարության վարքագծի կուտակային, սրացող և ժամանակային առումով խիտ բնույթը: Այն, ինչ ի հայտ է գալիս, ոչ թե իրար հետ չկապված իրավապահ գործողությունների շարք է, այլ մի օրինաչափություն, որտեղ յուրաքանչյուր միջոցառում, ձեռքարկություն, կալանքի երկարաձգում, լիցենզիայի զրկում, օրենսդրական փոփոխություն և զանգվածային հետապնդում հաջորդում է նախորդին այնպիսի ընդմիջումներով, որոնք հաշվարկված են ընդդիմության վրա մշտական ճնշում պահպանելու և դիմադրության յուրաքանչյուր հաջորդ ուղի փակելու համար:

Ընթերցողին առաջարկվում է խորհել՝ արդյո՞ք որևէ բարեխիղճ գործող կառավարություն տասներկու ամսվա ընթացքում կձեռքարկվեր հիմնական ընդդիմադիր կուսակցության առաջնորդին, քրեական հետապնդում կսկսեր արքեպիսկոպոսների նկատմամբ, կկալանավորեր պաշտպանին, կազգայնացներ ընդդիմության առաջնորդի բիզնեսը, կփակեր հանրային հեռարձակողին, կփոխեր Ըստրական օրենսգիրքը՝ արգելելու համար ընդդիմության ընտրած անվանումը և կձեռքարկվեր կուսակցության տասնչորս անդամների, և արդյո՞ք այս միջոցառումների ժամկետները, որոնք կենտրոնացված են խորհրդարանական ընտրություններին անմիջապես նախորդող ամիսներին, կարող են արժանահավատորեն վերագրվել պատահականությանը:

ա. Ժամանակագրություն. բռնաճնշումները և քաղաքական զարգացումները 2025թ. հունիսից մինչև 2026թ. ապրիլ

Ստորև ներկայացված ժամանակագրությունը ցույց է տալիս, թե ինչպես են իրավական, տնտեսական և օրենսդրական գործիքները սինխրոնացվել՝ ընդդիմադիր դաշտը պարբերաբար թուլացնելու համար: Այն սկսվում է առանձին անձանց թիրախավորումից և վերածվում ընդհանուր քաղաքական միջավայրի վերահսկողության՝ 2026թ. հունիսի ընտրություններին ընդառաջ:

2025թ. հունիսի 18. Սամվել Կարապետյանը ձեռքարկվեց ՀԱՍԵ-ին հրապարակավ պաշտպանելուց հետո: Հաշվված օրերի ընթացքում ճնշումը Կարապետյանից տարածվեց հոգևորականության վրա⁴³:

2025թ. հունիսի 25. «Տավուշը հանուն հայրենիքի» շարժման առաջնորդ, արքեպիսկոպոս Բագրատ Գալստանյանը ձեռքարկվեց 14 համակիրների հետ միասին՝ սեպտեմբերի 21-ին (Անկախության օրը) նախատեսվող «հեղաշրջման» ենթադրյալ մեղադրանքով⁴⁴: Անվտանգության ուժերն իրականացրեցին ավելի քան 90 խուզարկություն⁴⁵: Փաշինյանը ֆեյսբուքյան իր էջում գրեց, որ «իրավապահները կանխել են «քրեաօլիգարխիկ հոգևորականության» մեծ և նենգ ծրագիրը՝ ուղղված Հայաստանի Հանրապետության ապակայունացմանը և իշխանության զավթմանը»⁴⁶: Քննչական կոմիտեն պնդում էր, թե խումբը «ձեռք է բերել անհրաժեշտ միջոցներ և գործիքներ՝ ահաբեկչական հարձակումներ իրականացնելու և իշխանությունը զավթելու համար»:

2025թ. հունիսի 27. Շիրակի թեմի առաջնորդ, արքեպիսկոպոս Միքայել Աջապահյանը ձեռքարկվեց: Հետագայում 2025թ. հոկտեմբերի 3-ին, նա դատապարտվեց երկու տարվա ազատազրկման՝ լրատվամիջոցներին տված հարցազրույցներում հնչեցրած մտքերի համար⁴⁷: «Սիվիլնեթը» նշեց, որ այս գործը «աչքի է ընկնում դատավճռի ի կատար ածման աննախադեպ արագությամբ, ինչը կտրուկ հակասում է երկրում տարիներով դատական որոշումները չկատարելու պրակտիկային»:

2025թ. օգոստոսի 29. Սամվել Կարապետյանի կողմից հիմնադրվեց «Մեր ձևով» շարժումը:⁴⁸

2025թ. հոկտեմբերի 15. Եպիսկոպոս Պողոսյանը ձերբակալվեց 12 քահանաների հետ միասին: Հատուկ նշանակության ուժերը ներխուժեցին Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի տարածք: Առնվազն երկու առիթով Փաշինյանը հարյուրավոր ոստիկանների և քաղաքացիական հագուստով գործակալների ուղարկեց Սուրբ Էջմիածնի սրբազան տարածք:⁴⁹

2025թ. հոկտեմբերի 16. Պաշտպան Ալեքսանդր Կոչուբանը ձերբակալվեց դատարանի շենքի մոտ՝ հոգևորականների գործերով զբաղվող իրավապահներին և դատական պաշտոնյաներին քննադատող ֆեյսբուքյան գրառման համար: Իրավաբանների միջազգային հանձնաժողովը դատապարտեց ձերբակալությունը: Փաստաբանին քննադատության համար ձերբակալելը ինքնին միջազգային չափանիշներով դատական անկախության դեմ ուղղված քայլ է⁵⁰:

2025թ. նոյեմբերի 17. «Հայաստանի Էլեկտրական ցանցեր» (ՀԷՑ) ընկերության լիցենզիան զրկվեց՝ ավարտին հասցնելով Կարապետյանի բիզնես կայսրության տնտեսական չեզոքացումը: Ազգայնացումը և լիցենզիայի զրկումը հայտարարվեցին նրա ձերբակալության օրը և ավարտվեցին հինգ ամսվա ընթացքում:⁵¹

2025թ. նոյեմբերի 18. Դատարանը երկարաձգեց Կարապետյանի նախնական կալանքը ևս երկու ամսով⁵²:

2025թ. դեկտեմբերի 4. Արքեպիսկոպոս Խաչատրյանը ձերբակալվեց: Նա ազատ արձակվեց 2026թ. մարտի 5-ին⁵³:

2025թ. դեկտեմբերի 5. ՀՀ Ազգային ժողովն ընդունեց Ընտրական օրենսգրքի փոփոխությունները, որոնք քառապատկում էին անհատական նվիրատվությունների թույլատրելի սահմանաչափը: Փոփոխություններն ընդունվեցին բացառապես «Քաղաքացիական պայմանագրի» ծայներով՝ առանց ներառական քննարկման⁵⁴:

2025թ. դեկտեմբերի 8. 2025թ. դեկտեմբերի 8. Կուսակցությունը նախապես հիմնադրվեց և գրանցվեց «Հայամետ» (Pro-Armenian) անվանմամբ:⁵⁵

2025թ. դեկտեմբերի 30. Դատարանը փոխեց Կարապետյանի խափանման միջոցը նախնական կալանքից տնային կալանքի՝ գրավի դիմաց: Սահմանվեց երկրից մեկնելու արգելք⁵⁶:

2026թ. հունվարի 1. Եկեղեցուն պատկանող «Շողակաթ» հանրային հեռարձակողը դադարեցրեց հեռարձակումը՝ հանրային հեռարձակողների թիվը երեքից երկուսի կրճատելու մասին օրենսդրական փոփոխությունից հետո⁵⁷:

2026թ. հունվարի 12. Գլխավոր դատախազությունը պահանջեց Կարապետյանին վերադարձնել նախնական կալանքի⁵⁸:

2026թ. հունվարի 16. Կուսակցությունը վերանվանվեց «Ուժեղ Հայաստան»:

2026թ. փետրվարի 11-12. Կարապետյանն ընտրվեց կուսակցության նախագահ. հիմնադիր համագումարում նա պաշտոնապես առաջադրվեց որպես վարչապետի թեկնածու:⁵⁹

2026թ. մարտի 14. Երևանի դատարանը մեկ ամսով երկարաձգեց Կարապետյանի տնային կալանքը: Նրա փաստաբանը հայտարարեց, որ դա խոչընդոտում է կուսակցության նախապատրաստական աշխատանքներին հունիսյան ընտրություններին ընդամառ:⁶⁰

2026թ. մարտի 19. Եվրոպական հանձնակատար Մարտա Կոշը Երևանում ստորագրեց 270 միլիոն եվրո արժողությամբ «Դիմակայունության և աճի պլանի» ֆինանսավորման համաձայնագիրը:⁶¹

2026թ. մարտի 30. Հակակոռուպցիոն կոմիտեն հրապարակավ մեղադրեց «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության հետ կապված անձանց ընտրակաշառքի և բարեգործության արգելքի խախտման մեջ: Հինգ անձ ձերբակալվեց:⁶²

2026թ. ապրիլի 7. Ազգային ժողովն ընդունեց Ընտրական օրենսգրքի փոփոխությունները, որոնք արգելում են անհատական անունների օգտագործումը դաշինքների անվանումներում:⁶³ «Սիվիլները» հաղորդեց, որ քննադատների կարծիքով՝ այս քայլն «ուղղակիորեն թիրախավորում է «Ուժեղ Հայաստան» Սամվել Կարապետյանի հետ» բլոկը: Փոփոխությունն ընդունվեց բացառապես «Քաղաքացիական պայմանագրի» ձայներով՝ ընտրություններից երկու ամիս առաջ, ինչը հակասում է Վենետիկի հանձնաժողովի Ընտրական հարցերում բարեխիղճ գործունեության կանոնագրքին, որը սահմանում է, որ ընտրական իրավունքի հիմնարար տարրերը չպետք է փոփոխվեն ընտրություններից առնվազն մեկ տարի առաջ:

2026թ. ապրիլի 14. «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության երկու անդամներ (Գոհար Ղուժաշյանը և Վերժինե Ստեփանյանը) ձերբակալվեցին բարեգործության ենթադրյալ խախտումների համար: Փաստաբանները մեղադրանքները որակեցին որպես զուտ աշխատանքային իրավահարաբերությունների տիրույթում գտնվող հարց, այլ ոչ թե քրեական հանցագործություն:⁶⁴

2026թ. ապրիլի 15. Դատախազները պահանջեցին Կարապետյանի տնային կալանքի երեք ամսով երկարաձգում: Դատավարությունը սկսվեց: Կարապետյանին դատարանից դուրս բերեցին կալանավորվածների տեղափոխման համար նախատեսված հատուկ մեքենայով:⁶⁵

2026թ. ապրիլի 16. «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության հետ կապված ևս 14 անձ ձերբակալվեց Արտաշատում իրականացված առավոտյան խուզարկությունների ժամանակ: Փաստաբանների մուտքը խոչընդոտվեց այնքան ժամանակ, մինչև միջամտեց Մարդու իրավունքների պաշտպանը: Ձերբակալվածների թվում է պատգամավորության մեկ թեկնածու:⁶⁶

2026թ. ապրիլի 17. Կարապետյանի տնային կալանքը երկարաձգվեց ևս երեք ամսով՝ կանխելով նրա անձնական մասնակցությունը Հայաստանի առաջիկա խորհրդարանական ընտրությունների քարոզարշավին:⁶⁷

Կուսակցությունը չի կարող մրցել հավասար պայմաններում, եթե նրա առաջնորդը գտնվում է դատական սահմանափակումների ներքո, իսկ ակտիվիստները ձերբակալվում են

քարոզարշավի ժամանակ: Ինչպես նշել է ԺՀՄԻԳ ԿԳԱ-ն՝ «ընդդիմադիր կուսակցությունները մտահոգություն են հայտնել ազատ քարոզչություն իրականացնելու իրենց կարողության վերաբերյալ»: Այս ժամանակագրությունը բացատրում է, թե ինչու տասն ամսվա ընթացքում ՀՀ կառավարությունը ձերբակալեց հիմնական ընդդիմադիր կուսակցության առաջնորդին, հետապնդեց բարձրաստիճան արքեպիսկոպոսների, կալանավորեց նրա պաշտպանին, ազգայնացրեց նրա բիզնեսը, զրկեց գործունեության լիցենզիայից, փակեց եկեղեցական հեռարձակողին, փոփոխեց Ընտրական օրենսգիրքը՝ արգելելու համար կուսակցության ընտրած անվանումը, և հենց քարոզարշավի ժամանակ ձերբակալեց կուսակցության տասնչորս անդամների ու աջակիցների: Ոչ մի առանձին միջոցառում, վերցված մեկուսի, վերջնական չէ: Սակայն միասին, հաջորդականությամբ և կառավարության ցածր վարկանիշի ֆոնին, դրանք օրենքը կիրառող կառավարության գործողություններ չեն: Դրանք ընտրությունները «նախագծող» կառավարության գործողություններ են:

Է. ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԼԱՆԴՇԱՖՏԸ ԵՎ ՏԵՂԱԿԱՆ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԱՋՂԱԿՆԵՐԸ

Հայաստանը թևակոխում է 2026 թվականի խորհրդարանական ընտրությունների փուլ մի իրավիճակում, երբ «Քաղաքացիական պայմանագիրը» դեռևս վերահսկում է կառավարման պաշտոնական մեխանիզմները, սակայն այլևս չունի այն քաղաքական վստահությունը, որը հիմք էր հանդիսանում 2018-ից հետո ստացած բարեփոխումների մանդատի համար:

Գործող Ազգային ժողովում շարունակում է գերիշխել վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի գլխավորած «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցությունը, որը 2021 թվականի ընտրությունների արդյունքներով զբաղեցնում է 107 տեղից 71-ը: Խորհրդարանական պաշտոնական ընդդիմությունը բաղկացած է «Հայաստան» դաշինքից՝ նախկին նախագահ Ռոբերտ Քոչարյանի գլխավորությամբ (28-29 տեղ), և «Պատիվ ունեմ» դաշինքից, որը կապվում է նախկին նախագահ Սերժ Սարգսյանի հետ (6-7 տեղ), թեև Հանրապետական կուսակցությունը հայտարարել է, որ չի մասնակցի 2026 թվականի ընտրապայքարին⁶⁸:

Այս բլոկներից բացի, ընտրական դաշտում ներգրավված են մի քանի արտախորհրդարանական դերակատարներ: Միևնույն ժամանակ, «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության ի հայտ գալը նշանակում է ընդդիմադիր դաշտի զգալի վերածնավում: Դիրքավորվելով թե՛ ավանդական «նախկին վարչակարգի» ցանցերից, և թե՛ «Քաղաքացիական պայմանագրի» հետհեղափոխական ինքնությունից դուրս՝ «Ուժեղ Հայաստանը» համախմբել է գործող իշխանությանը դեմ հանդես եկող ընտրազանգվածի մի հատվածը և մի քանի հարցումների համաձայն՝ առաջ է անցել ավանդական ընդդիմադիր ուժերից: Սա նպաստել է առավել անկայուն և ասիմետրիկ քաղաքական միջավայրի ձևավորմանը, որտեղ «Քաղաքացիական պայմանագիրը» պահպանում է ինստիտուցիոնալ գերիշխանությունը, սակայն բախվում է մասնատված և զարգացող ընդդիմադիր լանդշաֆտին:

2025-2026 թվականների սոցիոլոգիական հարցումների տվյալները վկայում են ինչպես գործող իշխանության առավելության պահպանման, այնպես էլ քաղաքական վստահության կառուցվածքային ցածր մակարդակի մասին⁶⁹: MPG/Gallup International-ի հարցումը, որն անցկացվել է 2025 թվականի ապրիլ-մայիս ամիսներին, ցույց է տվել, որ հարցվածների միայն մոտ 11-11.5 տոկոսն է պատրաստ սատարել գործող կառավարությանը այդ պահին ենթադրյալ ընտրություններում, ընդ որում ընդդիմության համակցված աջակցությունը գերազանցել է այդ թիվը⁷⁰: Հաջորդող հարցումներն արտացոլում են մասնակի վերականգնում, սակայն շարունակական անկայունություն: Միջազգային հանրապետական

ինստիտուտի (IRI) հարցումը, որն անցկացվել է 2026 թվականի սկզբին, «Քաղաքացիական պայմանագրի» վարկանիշը սահմանել է 24 տոկոս, իսկ «Ուժեղ Հայաստանինը»՝ երկրորդ տեղում 9 տոկոս, ընդ որում հարցվածների մոտ 30 տոկոսը դեռևս չկողմնորոշված է: Հավանական ընտրողների շրջանում աջակցությունն աճել է համապատասխանաբար մինչև 29 և 11 տոկոս⁷¹: Նույն հարցումը բացահայտել է աջակցության աշխարհագրական տարբերություններ. Երևանում «Քաղաքացիական պայմանագրի» օգտին պատրաստ է քվեարկել մոտ 15 տոկոսը, իսկ գյուղական վայրերում այն ավելի բարձր է (մոտ 31 տոկոս):

Հայաստանի ընտրական հետազոտության (ArmES) երկրորդ փուլի տվյալները, որոնք հավաքագրվել են 2026 թվականի փետրվար-մարտ ամիսներին, ցույց են տվել «Քաղաքացիական պայմանագրի» ավելի բարձր ցուցանիշներ (33.6 տոկոս) և Փաշինյանի վստահության մակարդակը գնահատել են 47.2 տոկոս: Սակայն հետազոտությունը եզրակացրել է, որ իշխող կուսակցությունը դեռևս գտնվում է այն մակարդակից ցածր, որը սովորաբար անհրաժեշտ է միակուսակցական մեծամասնությամբ կառավարություն ձևավորելու համար, հատկապես հաշվի առնելով չկողմնորոշված ընտրազանգվածի մեծ թիվը (մոտ 37 տոկոս)⁷²: Բոլոր տվյալների շտեմարաններում հաստատուն առանձնահատկությունը չկողմնորոշված ընտրողների թիվն է (սովորաբար 30-ից 40 տոկոս), ինչն ընտրական կանխատեսումների մեջ զգալի անորոշություն է մտցնում:

ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ Կարիքների գնահատման առաքելությունը 2026 թվականի ընտրությունները նկարագրում է որպես մի գործընթաց, որը տեղի է ունենում սուր քաղաքական բևեռացման պայմաններում, ներառյալ լարվածությունը իշխող կուսակցության և ընդդիմության, ինչպես նաև կառավարության և Հայ Առաքելական Եկեղեցու ղեկավարության միջև: Այն նաև ընդգծում է արտաքին քաղաքականության և ազգային անվտանգության հարցերի կարևորությունը, հատկապես Հայաստանի զարգացող աշխարհաքաղաքական կողմնորոշման և Ադրբեյջանի հետ խաղաղության գործընթացի համատեքստում⁷³: Այս միջավայրում «Ուժեղ Հայաստանը» դիրքավորվել է որպես առանձին դերակատար՝ թե՛ ավանդական ընդդիմադիր կառույցներից, և թե՛ իշխող կուսակցության բարեփոխական նարատիվից դուրս՝ նպաստելով ընդդիմադիր դաշտի մասնատմանը: Ընդհանուր համակարգը, հետևաբար, կարող է բնութագրվել որպես գերիշխող կուսակցության մոդել, որը գործում է կոնսոլիդացված վստահության ցածր մակարդակի պայմաններում, որտեղ ընտրությունների արդյունքները, ամենայն հավանականությամբ, մեծապես կախված կլինեն մասնակցության մակարդակից և մեծաթիվ չկողմնորոշված ընտրազանգվածի վերջնական կողմնորոշումից, այլ ոչ թե կայուն կուսակցական հավատարմությունից:

Ը. ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԸՆԴԴԻՄՈՒԹՅԱՆ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅՆԱՑՈՒՄԸ. ՓԱՇԻՆՅԱՆԻ ԹՈՒԼԱՑՈՂ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՆԱՐԱՏԻՎԻ ՎԵՐԱՁԵՎԱԿԵՐՊՈՒՄԸ

Վարչապետ Փաշինյանի ռազմավարությունը ոչ թե ժողովրդավարական մրցակցության մեջ ընդդիմությանը հաղթելն է, այլ ընդդիմությանը որպես անվտանգության սպառնալիք վերակարգավորելը՝ քաղաքական պայքարը ժողովրդավարական հարթակից տեղափոխելով հետախուզական ծառայությունների, հակակոռուպցիոն մարմինների և արտաքին տեղեկատվական մանիպուլյացիաների դեմ պայքարի տիրույթ: Սա հենց **անվտանգայնացման** փաստարկն է:

Այս ռազմավարությունն ունի իր նախապատմությունը: Փաշինյանի պաշտոնավարման օրոք տեղի ունեցավ Լեռնային Ղարաբաղի կորուստը 2023 թվականի սեպտեմբերին

և նրա 115,000 հայ բնակիչների էթնիկ գտումը: Այդ ժամանակից ի վեր Փաշինյանի կառավարությունը Ադրբեջանի հետ վարում է խաղաղության գործընթաց, որը ներառում է սահմանազատում և քննարկումներ տրանսպորտային կապերի ու սահմանադրական փոփոխությունների վերաբերյալ: Հայաստանի ներսում քննադատները այս քայլերը որակել են որպես զգալի զիջումներ, մինչդեռ կառավարությունը պնդում է, որ դրանք անհրաժեշտ են երկարաժամկետ կայունություն ապահովելու և նոր հակամարտությունից խուսափելու համար: Նրա վստահության վարկանիշը կտրուկ անկում է ապրել:

Նա չունի հանրային մանդատ՝ իրապես մրցակցային ընտրություններում հաղթելու համար: «Սիվիլնեթի» հաղորդումները նկարագրում են ավելի ու ավելի անհատակենտրոն կառավարման համակարգ, մինչդեռ արտաքին վերլուծությունները նշում են աճող լարվածության և 2018-ի բարեփոխումների խոստման նկատմամբ հավատի անկման մասին: Այս իրավիճակում դիմելը քրեական հետապնդումներին, վարչական ռեսուրսներին, հռետորաբանական անվտանգայնացմանը և թշնամանքը անկախ ձայների նկատմամբ պատահական չէ: Դա այն մեթոդն է, որով կառավարվում է քաղաքական խոցելիությունը: Անվտանգայնացման ռազմավարությունը նախագծված է ապահովելու համար, որ Նա ստիպված չլինի առերեսվել այդ խոցելիության հետ:

Ռազմավարությունը գործում է հետևյալ բազմաշերտ մեխանիզմների միջոցով.

- 1. Ընդդիմության նույնացումը օտարերկրյա միջամտության հետ:** Փաշինյանը ընդդիմադիր հոգևորականներին և քաղաքական գործիչներին բնութագրել է որպես ռուսական ազդեցության գործիքներ: Նա ձերբակալությունները ներկայացրել է որպես «ահաբեկչական ակտերի» կանխում, իսկ ձերբակալված հոգևորականներին անվանել է «քրեաօլիգարխիկ հոգևորականություն»: ՀԺՄԴԿ-ն (IODA) նշել է, որ «կառավարությունը կարծես թե որպես զենք է օգտագործում օտարերկրյա միջամտության մասին անհիմն պնդումները՝ եվրոպացի պաշտոնյաների զգոնությունը թուլացնելու համար»: «Սիվիլնեթի» Democracy Watch նախաձեռնությունը փաստագրել է անկախ դերակատարներին համակարգված կերպով որպես «պրոռուսական» պիտակավորելը՝ որպես «քննադատներին լռեցնելու նոր գործիք»⁷⁴: Այս նարատիվը ուղղված է ոչ միայն հայ հանրությանը, այլև եվրոպացի պաշտոնյաներին, և այն այն հիմքն է, որի վրա հենվում է ԵՄ ներգրավվածությունը:
- 2. Հակակոռուպցիոն և քրեական արդարադատության հաստատությունների գործիքայնացումը քաղաքական հակառակորդների դեմ:** Հակակոռուպցիոն կոմիտեն քարոզարշավի վերջին շաբաթների ընթացքում օգտագործվել է «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության անդամների դեմ: Նախնական կալանքը կիրառվում է որպես քաղաքական զենք. «Սիվիլնեթը» այն անվանել է «կոպիտ գործիք»: ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ԿԳԱ-ն արձանագրել է, որ ընդդիմադիրները քրեական վարույթները որակել են որպես քաղաքական դրդապատճառներ ունեցող:
- 3. Ընտրական օրենսդրության մանիպուլյացիա՝ ի վնաս կոնկրետ մրցակիցների:** 2026թ. հունվարի դիտորդների հավատարմագրման վերաբերյալ փոփոխությունները և 2026թ. ապրիլի կուսակցությունների անվանումների արգելքը ընդունվել են արագացված ընթացակարգերով՝ առանց ընդդիմության մասնակցության, բացառապես իշխող կուսակցության ձայներով: ՀԺՄԴԿ-ն այս ամենի համակցված ազդեցությունը նկարագրել է որպես «քաղաքական գործընթացի արդարության նկատմամբ հանրային վստահության խաթարում»:
- 4. Գործադիր իշխանության անհատակենտրոնացում և կենտրոնացում:** «Սիվիլնեթը» փաստագրել է Փաշինյանի «Կառավարությունը ես եմ» հայտարարությունը

որպես «կառավարման անհատակետորոն ոճի» գազաթնակետ: ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ԿԳԱ-ն արձանագրել է, որ «վարչապետի աշխատակազմի հովանու ներքո գործող ոչ պաշտոնական աշխատանքային խումբը» համակարգում է արձագանքը հիբրիդային սպառնալիքներին՝ ընտրական անվտանգության համակարգումը դնելով անմիջապես վարչապետի, այլ ոչ թե անկախ հաստատությունների ենթակայության տակ:

5. **Արտաքին հակազդեցության (counter-interference) ենթակառուցվածքների հրավիրում, որոնք գործնականում ծառայում են որպես հակաընդդիմադիր ենթակառուցվածքներ:** Այս մեխանիզմը մանրամասն վերլուծված է ԵՄ ներգրավվածությանը նվիրված հաջորդ բաժնում:

Ներկա պայմաններում հետևանքները ընդդիմադիր կուսակցությունների համար ծանր են: Խնդիրը միայն այն չէ, որ ընդդիմադիր գործիչները կարող են բախվել քրեական մեղադրանքների, այլ նաև այն, որ ընդդիմադիր քաղաքականության ողջ միջավայրն է վնասված: Հանրային բողոքի ակցիաներ նախաձեռնած հոգևորականները կալանավորված են: Նրանց պաշտպանող փաստաբանները ձերբակալված են: Եկեղեցու հետ կապված լրատվամիջոցները փակված են: Քաղաքացիական դիտորդների դաշտը նեղացել է: Նոր առաջատար մրցակից ուժի հիմնադիրը գտնվում է դատական սահմանափակումների տակ, նրա դաշինքի անվանումը թիրախավորվել է օրենսդրորեն, իսկ կազմակերպիչները քարոզարշավի ընթացքում ենթարկվում են քրեական հետապնդման: Նման հանգամանքներում ռիսկը չի սահմանափակվում միայն մեկ կուսակցության նկատմամբ անարդար վերաբերմունքով: Ավելի խորքային ռիսկը բովանդակային քաղաքական մրցակցության իսպառ վերացումն է: Ընտրազանգվածը դեռ կարող է քվեարկել, սակայն այն դերակատարների շրջանակը, որոնք ունակ են կազմակերպվելու, հաղորդակցվելու և հավասար պայմաններում մրցելու, արդեն իսկ նեղացվել է դեռևս քվեաթերթիկները զցելուց առաջ:

Թ. ԵՄ ԼՈՒՈՒԹՅՈՒՆԸ. ՀԱՅԱՍՏԱՆՅԱՆ ԽԱՆՏՈՒՄԵՐԻՆ ԱՐՁԱԳԱՆՔԵԼՈՒ ՁԱԽՈՂՈՒՄԸ

Նախորդ բաժինները փաստագրում էին այն, ինչ **արել է** Հայաստանի կառավարությունը: Այս բաժինը փաստագրում է այն, ինչ **չի արել** Եվրոպական միությունը: Ինչպես ցույց կտա III մասը, ԵՄ-ն այս ժամանակահատվածում պասիվ չի եղել. այն բացառիկ ակտիվություն է ցուցաբերել Փաշինյանի կառավարության հետ ֆինանսական, գործառնական և քաղաքական համագործակցության խորացման գործում: Այն, ինչ ԵՄ-ն **չի արել**, այդ համագործակցության որևէ տարրի պայմանավորումն է ժողովրդավարական այն չափանիշների պահպանմամբ, որոնք պահանջում է իր իսկ իրավական դաշտը:

Հետևաբար, ԵՄ վարքագիծը բնութագրվում է միաժամանակյա կրկնակի ծախողմամբ՝ **լուռություն**, երբ իր պարտավորությունները պահանջում են խոսել, և **ներգրավվածություն**, երբ իր պարտավորությունները պահանջում են պայմանականություն: Հենց այս համակցությունը՝ մի կողմից անվերապահ աջակցությունը, մյուս կողմից՝ անարձագանք մնացած խախտումները, համագործակցությունը վերածում է **մեղսակցության**: ԵՄ-ն եռանդուն կերպով գործել է այն ամենի ուղղությամբ, ինչն օգուտ է բերում գործող վարչակազմին՝ ֆինանսական օգնություն, անվտանգային ենթակառուցվածքներ, քաղաքական աջակցություն, և լռել է այն ամենի մասին, ինչը վնասում է ընդդիմությանը: Դա չեզոքություն չէ: Դա վարքագծի օրինաչափություն է, որտեղ ԵՄ-ն կատարում է յուրաքանչյուր հանձնառություն, որն ամրապնդում է կառավարության դիրքերը, և անտեսում

Է յուրաքանչյուր պարտավորություն, որը կսահմանափակեր այն: Ստորև ներկայացված փաստերն արձանագրված են պաշտոնապես:

Եվրոպական միության հարաբերությունները Հայաստանի հետ պաշտոնապես հիմնված են ժողովրդավարության, իրավունքի գերակայության և քաղաքական պլյուրալիզմի (բազմակարծության) վրա: Այնուամենայնիվ, Հայաստանի իշխանությունների հետ ԵՄ բարձր մակարդակի ներգրավվածության վերաբերյալ վերջին հանրային հաղորդագրությունները կենտրոնացած են ռազմավարական գործընկերության, գազաթնաժողովների նախապատրաստման, հիբրիդային սպառնալիքների դիմակայունության և սերտ համագործակցության վրա՝ առանց Եկեղեցու ներկայացուցիչների ձեռքակալությունների, մեղիա տիրույթի սեղմման կամ ընդդիմադիր դերակատարների դեմ ուղղված քրեական հետապնդումների մթնոլորտի վերաբերյալ որևէ տեսանելի հանրային պնդման:

Հայաստանի արտգործնախարարի և ԵՄ արտաքին քաղաքականության ղեկավարության վերջին հանդիպումները հանրայնորեն ներկայացվել են գազաթնաժողովի նախապատրաստման և ռազմավարական գործընկերության համատեքստում: Ինչ էլ որ քննարկված լինի դռնփակ դռների հետևում, հանրությանը հասանելի տվյալները ցույց չեն տալիս ներպետական իրավունքների այս մտահոգություններին տրված համարժեք շեշտադրում: Այս անհամապատասխանությունը պարզապես հռետորական չէ: Այն վտանգավոր ազդակ է հղում առ այն, որ նույնիսկ երբ ներքին ընտրական դաշտը տեսանելիորեն վատթարանում է, Հայաստանի կառավարող մարմինները կարող են շարունակել ստանալ քաղաքական և գործառնական աջակցություն՝ առանց ժողովրդավարական երաշխիքների պահպանման համարժեք պահանջի:

ԵՄ-Հայաստան գործընկերության ռազմավարական օրակարգը, որը ներկայացված է Հավելված Ա-ում, երկու կողմերին էլ պարտավորեցնում է «համագործակցություն և դրական ներգրավվածություն ընդդիմության հետ», «թափանցիկ, ներառական, ազատ և արդար ընտրություններ» և պայմանականության վրա հիմնված աջակցություն՝ «պայմանավորված համաձայնեցված բարեփոխումների իրականացմամբ»: ԵՄ-ն ընդունել է այս փաստաթուղթն այն բանից հետո, երբ Գալստանյանի, Աջապահյանի, Կարապետյանի և Պռոշյանի ձեռքակալություններն արդեն հանրությանը հայտնի փաստեր էին:

ԵՄ սեփական իրավական դաշտը (ԵՄ պայմանագրի 2-րդ, 21-րդ և 8-րդ հոդվածները, CEPA-ի «Էական տարրերի» դրույթը և Ռազմավարական օրակարգը) պահանջում է, որ Միության ներգրավվածությունը համահունչ լինի ժողովրդավարական սկզբունքներին և պայմանավորված լինի համաձայնեցված բարեփոխումների իրականացմամբ: Այս բաժնում հավաքագրված ապացույցները փաստում են, որ այդ պայմանները չեն կատարվում: ԵՄ-ի արձագանքի բացակայությունը պարզապես քաղաքական ընտրություն չէ. դա սեփական իրավական դաշտը կիրառելու ձախողում է:

Ահա թե ինչու ԵՄ լռությունը առանձին խնդիր չէ III մասում փաստագրված միջամտությունից: Դա հենց այն նախապայմանն է, որը հնարավոր է դարձնում այդ միջամտությունը: Եթե ԵՄ-ն հանրայնորեն պնդեր իր իսկ իրավական դաշտով պահանջվող ժողովրդավարական չափանիշները, եթե ֆինանսական աջակցությունը պայմանավորեր քաղաքական բանտարկյալների ազատ արձակմամբ, պահանջեր Ընտրական օրենսգրքի փոփոխությունների չեղարկումը, տեղակայեր Ընտրությունների դիտորդական առաքելություն և ներգրավվեր ընդդիմության հետ, ինչպես պարտավորեցնում է Ռազմավարական օրակարգը, ապա նրա գործառնական ներգրավվածությունը չէր կարող ծառայել որպես գործող վարչակազմի ամրապնդման միակողմանի գործիք: Լռությունը վերացնում է այն սահմանափակումը, որը ներգրավվածությունը կդարձներ օրինական:

Դա հենց այն մեխանիզմն է, որի միջոցով լեգիտիմ համագործակցությունը վերածվում է կառուցվածքային մեղսակցության:

- 14 **ԵԱՀԿ Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակ (ԺՀՄԻԳ/ ODIHR), «Հայաստանի Հանրապետության 2026թ. խորհրդարանական ընտրություններ. Կարիքների գնահատման առաքելության զեկույց» (19 մարտի 2026թ.),** ARM_Parliamentary_2026_NAM Report_19.03.2026.pdf:
- 15 **Թոմաս դե Վաալ, «Հայաստանի թավշյա հեղափոխությունը», Քարնեգի Եվրոպա (2018թ.):**
- 16 Freedom House, «Անցումային փուլում գտնվող երկրներ 2022–2024թթ. Հայաստան» (Ժողովրդավարության ցուցանիշի բարելավումը 2018-ից հետո):
- 17 **Արփինե Հովհաննիսյան, «Հայաստանի իշխանությունները ձերբակալել են արքեպիսկոպոս Արշակ Խաչատրյանին. Հայաստանում բնակվող բոլոր արքեպիսկոպոսների մեկ երրորդն այժմ բանտարկված է կառավարության կողմից», Zartok Media, 5 դեկտեմբերի 2025թ.:** Հասանելի է՝ <https://zartokmedia.com/2025/12/05/armenian-authorities-arrest-archbishop-arshak-khachatryan-as-one-third-of-all-archbishops-based-in-armenia-are-now-imprisoned-by-the-government>.
- 18 Amsterdam & Partners LLP, «Հայաստանի ավտորիտար շրջադարձը. Նիկոլ Փաշինյանը և Սամվել Կարապետյանի ու Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու դեմ իրականացվող հալածանքները» (2025թ. հոկտեմբեր), բաժին 1 («Սամվել Կարապետյան. Հայաստանի բարերարը»):
- 19 Amsterdam & Partners LLP (նշվ. աշխ.), բաժին 5 («Սամվել Կարապետյանի ձերբակալությունն ու կալանավորումը»): Տես նաև՝ **Արշալույս Բարսեղյան, «Ո՞վ է Սամվել Կարապետյանը՝ ռուսահայ միլիարդատերը, ում կայսրությունը պաշարված է» (OC Media, 25 օգոստոսի 2025թ.):**
- 20 **Հավելված (նշվ. աշխ.), բաժին II («ՀԷՑ-ի լիցենզիայի գրկումը»):**
- 21 **Նույն տեղում: Արամ Վարդևանյանի հայտարարությունը, 18 նոյեմբերի 2025թ.:**
- 22 **ՍիվիլՆեթ (CivilNet), «Իրավապաշտպան խմբերը դատապարտում են «ընտրողական արդարադատությունը» և օրենքի քաղաքական կիրառումը Հայաստանում», 19 հոկտեմբերի 2025թ.:** Հասանելի է՝ <https://www.civilnet.am/en/news/980771/rights-groups-condemn-selective-justice-and-political-use-of-law-in-armenia/>:
- 23 Amsterdam & Partners LLP, «Հավելված. Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու և Սամվել Կարապետյանի նկատմամբ շարունակվող հալածանքները» (փետրվար 2026թ.) (նշվում է, որ իշխանությունները «առանձին հոգևորականների դրվագային հետապնդումներից անցել են համակարգված գործողությունների՝ ընդդեմ ամբողջական թեմական կառույցների»):
- 24 **Արփինե Հովհաննիսյան, «Հայաստանի իշխանությունները ձերբակալել են արքեպիսկոպոս Արշակ Խաչատրյանին. Հայաստանում բնակվող բոլոր արքեպիսկոպոսների մեկ երրորդն այժմ բանտարկված է կառավարության կողմից», Zartok Media, 5 դեկտեմբերի 2025թ.:**
- 25 **«Մարդու իրավունքներն առանց սահմանների» (HRWF), Հայաստան 2025 (դեկտեմբեր 2025թ.): «Արմենաբես», Վարչապետ Փաշինյանի ելույթը խորհրդարանում Եկեղեցու ղեկավարության և օտարերկրյա ազդեցության մասին; Reuters, «Հայաստանում բարձրաստիճան հոգևորականին ձերբակալելու հրամանը՝ հեղաշրջման փորձի մեղադրանքով, բախումների պատճառ է դարձել», 27 հունիսի 2025թ.:**
- 26 **«Մարդու իրավունքներն առանց սահմանների» (HRWF), Հայաստան 2025 (դեկտեմբեր 2025թ.):**
- 27 **ԵՄ-Հայաստան ռազմավարական օրակարգ, բաժին 2.1.1.** «Շարունակել ապահովել թափանցիկ, ներառական, ազատ և արդար ընտրություններ և գործել Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության (ԵԱՀԿ) / Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի (ԺՀՄԻԳ) հանձնարարականների համաձայն՝ Հայաստանի Սահմանադրությանը համապատասխան»:
- 28 ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ, Կարիքների գնահատման առաքելության զեկույց. Հայաստանի Հանրապետություն, խորհրդարանական ընտրություններ 7 հունիսի 2026թ., 19 մարտի 2026թ., Էջեր 3-4:
- 29 Նույն տեղում, Էջ 9:
- 30 Նույն տեղում:
- 31 Նույն տեղում, Էջ 11:

- 32 Հայաստանում ժողովրդավարության միջազգային դիտարկման կենտրոն (IODA), Նախնական գնահատում (12 մարտի 2026թ.), ՀԺՄԴ, Հայտարարություն Ընտրական օրենսգրքի փոփոխությունների վերաբերյալ (7 ապրիլի 2026թ.):
- 33 IODA, Նախնական գնահատում, 12 մարտի 2026թ., IODA, Հայտարարություն Ընտրական օրենսգրքի փոփոխությունների վերաբերյալ, 7 ապրիլի 2026թ.:
- 34 ՍիվիլՆեթ, «2025. Ժողովրդավարական հետընթացի տարի», 30 դեկտեմբերի 2025թ., ՍիվիլՆեթ/Democracy Watch, տարբեր զեկույցներ, 2026թ. հունվար-մարտ:
- 35 **Մարշալի գերմանական հիմնադրամ (GMF), Ռիսկերի գնահատում. Հայաստանի 2026թ. խորհրդարանական ընտրություններ (2026թ.):** <https://www.gmfus.org/news/risk-assessment-armenias-2026-parliamentary-elections>: Այս հրապարակումն իրականացվել է Եվրոպական միության և Տրանսատլանտյան հիմնադրամի (TF) ֆինանսական աջակցությամբ:
- 36 **«Խաղաղության և մարդկության հարթակ», Հայաստանի քաղաքացիական տիրույթը խաչմերուկում. Ժողովրդավարական բացումներ, պոպուլիստական ճնշումներ և առաջիկա 2026 թվականի ընտրությունները (2026թ.):** <https://peacehumanity.org/monitor/armenias-civic-space-at-a-crossroads-democratic-openings-populist-pressures-and-the-upcoming-2026-election/>
- 37 **«Քրիստոնեական համերաշխություն միջազգային» (CSI), «CSI-ն ահազանգում է Հայաստանում կրոնական ազատության և մարդու իրավունքների վատթարացման մասին» (2025թ.):** Հասանելի է 21 ապրիլի, 2026թ. <https://www.csi-int.org/news/csi-raises-alarm-over-deteriorating-religious-freedom-human-rights-in-armenia/>
- 38 ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ԿԳԱ զեկույց (հղում անելով Justice for Journalists կազմակերպությանը):
- 39 Էջեր 42-51:
- 40 ARKA լրատվական գործակալություն, «Սամվել Կարապետյանը տեղափոխվել է տնային կալանքի» (31 դեկտեմբերի 2025թ.), հասանելի է՝ 6 հունվարի 2026թ. <https://arka.am/en/news/politics/samvel-karapetyan-moved-to-house-arrest>.
- 41 **Հայաստանի Հանրապետության հակակոռուպցիոն կոմիտե, «Բացահայտվել են Նախընտրական շրջանում ընտրակաշառքի և բարեգործական գործունեության արգելքի խախտման դեպքեր»**, <https://www.anticorruption.am/en/post/cases-of-electoral-bribery-and-violations-of-the-ban-on-charitable-activities-during-the-election-period-uncovered>.
- 42 OC Media, «Հայաստանը ձերբակալել է Կարապետյանի 14 կողմնակիցների՝ ընտրակաշառքի ենթադրյալ մեղադրանքով» (2026թ.), հասանելի է՝ 21 ապրիլի 2026թ. <https://oc-media.org/armenia-arrests-14-affiliates-of-karapetyan-for-alleged-election-bribery/>.
- 43 Associated Press, «Հայաստանը ձերբակալում է հոգևորականների և դաշնակիցների քաղաքական լարվածության ֆոնին» (2025թ.):
- 44 Reuters, «Հայաստանում բարձրաստիճան հոգևորականին ձերբակալելու հրամանը՝ հեղաշրջման ենթադրյալ դավադրության մեղադրանքով, բախումների պատճառ է դարձել» (27 հունիսի, 2025թ.):
- 45 RFE/RL (Ազատություն ռ/կ), «Հայաստանի բողոքի ակցիաների առաջնորդ արքեպիսկոպոսը և աջակիցները ձերբակալվել են «հեղաշրջման» գործով քննության շրջանակներում» (26 հունիսի, 2025թ.):
- 46 Al Jazeera, «Հայաստանը ձերբակալում է ակնառու արքեպիսկոպոսին՝ հեղաշրջման ենթադրյալ դավադրության մեղադրանքով» (25 հունիսի, 2025թ.): Anadolu Agency, «Հայաստանի վարչապետը հայտարարում է կառավարության դեմ «քրեաօլիգարխիկ հոգևորականության» հեղաշրջման փորձի տապալման մասին» (25 հունիսի, 2025թ.):
- 47 RFE/RL (27 հունիսի, 2025թ.): OC Media (27 հունիսի, 2025թ.): Armenian Weekly (2 հուլիսի, 2025թ.):
- 48 Armenpress, «Հայաստանում հիմնադրվել է Սամվել Կարապետյանի «Մեր ձևով» շարժումը. բացահայտվել են ապագա ծրագրերը» (2025թ.):
- 49 «Արագածոտնի թեմի հոգևորականները, այդ թվում՝ առաջնորդ Մկրտիչ Պրոշյանը, բերման են ենթարկվել» (**Հայաստանի հանրային ռադիո**, 15 հոկտեմբերի, 2025թ.): Christian Solidarity International, «Հայաստանի կառավարությունը ձերբակալել է եպիսկոպոսին և տասներկու քահանաների» (CSI, 23 հոկտեմբերի, 2025թ.): Armenian Weekly, ««Հաղթանակն այլընտրանք չունի». Հայաստանի իշխանությունները ներխուժել են եկեղեցի, ձերբակալել հոգևորականի՝ լարվածության սրման ֆոնին» (2 հուլիսի, 2025թ.):
- 50 **Իրավաբանների միջազգային հանձնաժողով (ICJ)**, «Հայաստան. ICJ-ն դատապարտում է պաշտպան Ալեքսանդր Կոչուբանի կալանավորումը և կոչ անում անհապաղ ազատ արձակել նրան» (17 հոկտեմբերի, 2025թ.):
- 51 OC Media, «Հայաստանի կարգավորող մարմինը քայլեր է ձեռնարկում Կարապետյանի ընկերությանը Էլեկտրական ցանցերի լիցենզիայից զրկելու ուղղությամբ» (2025թ.):
- 52 **Հայաստանի հանրային ռադիո**, «Սամվել Կարապետյանի կալանքը երկարաձգվել է երկու ամսով» (18 նոյեմբերի, 2025թ.):

- 53 **Արփինե Հովհաննիսյան**, «Հայաստանի իշխանությունները ձերբակալել են արքեպիսկոպոս Արշակ Խաչատրյանին. Հայաստանում բնակվող արքեպիսկոպոսների մեկ երրորդն այժմ բանտարկված է կառավարության կողմից» (Zartonk Media, 5 դեկտեմբերի, 2025թ.):
- 54 **Ժողովրդավարական ընտրությունների եվրոպական հարթակ (EPDE)**, Վերլուծական փաստաթուղթ. Հայաստան 2025 (2025թ.):
- 55 The California Courier, ««Մեր ձևով» շարժման անդամները գրանցում են «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցությունը»:
- 56 «Սամվել Կարապետյանը տեղափոխվել է տնային կալանքի» (**ԱՌԿԱ լրատվական գործակալություն**, 31 դեկտեմբերի, 2025թ.):
- 57 CivilNet, «Հայկական եկեղեցական հեռուստաալիքը կփակվի» (2026թ.):
- 58 Panorama.am, «Սամվել Կարապետյան» (12 հունվարի, 2026թ.):
- 59 The Armenian Mirror-Spectator, «Ռուսահայ գործարար Կարապետյանը հայտարարվել է վարչապետի թեկնածու՝ չնայած անհամապատասխանությանը» (17 փետրվարի, 2026թ.):
- 60 Kavkaz-Uzel, «Կարապետյանի տնային կալանքը երկարաձգվել է մեկ ամսով» (2026թ.):
- 61 «Հայաստան-ԵՄ համագործակցության խոր փուլ. Բյուրեղը ստորագրում է ռազմավարական գործընկերության համաձայնագիրը» (JAM News, դեկտեմբեր 2025թ.): **Եվրոպական հանձնաժողով**, «Հայաստան» (Ընդլայնում և Արևելյան հարևանություն):
- 62 OC Media, «Հինգ անձ ձերբակալվել է Հայաստանում՝ Կարապետյանի կուսակցության հետ կապված ընտրակաշառքի ենթադրյալ սխեմայի գործով» (2026թ.):
- 63 «Կառավարող կուսակցությունը ձգտում է արգելել անունների օգտագործումը կուսակցությունների անվանումներում» (PanARMENIAN.Net, 7 ապրիլի, 2026թ.): IODA, Հայտարարություն Ընտրական օրենսգրքի փոփոխությունների վերաբերյալ (7 ապրիլի, 2026թ.):
- 64 OC Media, «Հայաստանը քննում է Կարապետյանի երկու համակիրների գործը՝ նախընտրական կաշառքի մեղադրանքով» (2026թ.):
- 65 **Ազատություն ռ/կ**, «Կարապետյանի տնային կալանքը երկարաձգվել է» (2026թ.):
- 66 Kavkaz-Uzel, ««Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության ավելի քան մեկ տասնյակ կողմակիցներ բերման են ենթարկվել» (2026թ.):
- 67 **Ազատություն ռ/կ**, «Կարապետյանի տնային կալանքը երկարաձգվել է» (2026թ.):
- 68 EVN Report, «Ընտրական ուղեցույց. Հայաստանի խորհրդարանական քվեարկության ընկալումը» (մարտ 2026թ.), **ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ**, Հայաստանի Հանրապետության խորհրդարանական ընտրություններ, 7 հունիսի 2026թ. Կարիքների գնահատման առաքելության զեկույց (19 մարտի 2026թ.), Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի տվյալներ:
- 69 EVN Report, «Իշխող կուսակցության տատանումները. հարցումների խոր տվյալներ» (2026թ.), ArmES Wave 2-ի արդյունքներ:
- 70 Osservatorio Balcani Caucaso Transeuropa, «Հայաստան. Քաղաքական լարվածությունը սրվում է 2026թ. ընտրություններին ընդառաջ» (20 մայիսի 2025թ.), հղում անելով MPG/Gallup International-ի հարցմանը (29 ապրիլի - 2 մայիսի 2025թ.):
- 71 CivilNet, «Հայաստանի իշխող կուսակցությունն առաջատար է հարցումներում, ընտրողների 30%-ը չկողմնորոշված է» (6 մարտի 2026թ.), հղում անելով IRI-ի հարցմանը:
- 72 ArmES Wave 2 (23 փետրվարի - 31 մարտի 2026թ.), հրապարակված MassisPost-ում, «EVN Report-ի խոր հարցումը ցույց է տալիս «Քաղաքացիական պայմանագրի» դիրքերի ամրապնդում» (ապրիլ 2026թ.), PolitPro, Հայաստանի հարցումների միտումները, ապրիլ 2026թ.:
- 73 **ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ**, Կարիքների գնահատման առաքելության զեկույց:
- 74 ՍիվիլՆեթ, «2025. Ժողովրդավարական հետընթացի տարի Հայաստանում» (30 դեկտեմբերի 2025թ.): ՍիվիլՆեթ/Democracy Watch, «Անկախ դերակատարներին «պրոռուսական» պիտակավորելը. խոր գործիք քննադատներին գրաքննելու համար» (30 հունվարի 2026թ.):

ՄԱՍ III.

ԼՈՌԻԹՅՈՒՆԻՑ ԴԵՊԻ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՄԻՋԱՄՏՈՒԹՅՈՒՆ. ԵՄ ԴԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՄԻՋԱՎԱՅՐՈՒՄ

Սույն բաժինը հանդիսանում է սույն փաստաթղթի հիմնական փաստարկը: Այն ապացուցում է, որ Եվրոպական միությունը պարզապես Հայաստանի ժողովրդավարական հետընթացի պասիվ դիտորդ չէ: Ֆինանսական հանձնառությունների, անվտանգային ձևակերպումներով տեղակայումների, ապատեղեկատվության դեմ պայքարի գործողությունների և քաղաքական ազդակների համակցման միջոցով, որոնք բոլորը նախագծված և մատուցված են բացառապես գործող կառավարության միջոցով, ԵՄ-ն դարձել է իշխող կուսակցության համար բարենպաստ ընտրական միջավայրի ձևավորման ակտիվ մասնակից: Բաժինը կազմված է երեք մասից. նախ՝ ինչ է ԵՄ-ն կոնկրետ խոստացել և տեղակայել Հայաստանում, երկրորդ՝ ինչու են այդ միջոցները հայաստանյան համատեքստում հանդիսանում միջամտություն, և երրորդ՝ ինչպես են դրանք խախտում ԵՄ իրավունքը, միջազգային իրավունքը և երկկողմ իրավական շրջանակը:

Ա. ԵՄ ՀԱՆՁՆԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ՏԵՂԱԿԱՅՈՒՄՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Մինչ Փաշինյանի կառավարությունը ձերբակալում էր ընդդիմադիր առաջնորդներին, հետապնդում հոգևորականներին, կալանավորում փաստաբաններին, փակում հեռուստաալիք և փոփոխում Ընտրական օրենսգիրքը՝ թիրախավորելով իր հիմնական մրցակցին, Եվրոպական միությունը արձագանքեց ոչ թե պայմանականությամբ, այլ համագործակցության սաստկացմամբ: 2026 թվականի հունիսի 7-ի ընտրություններին նախորդող տասներկու ամիսների ընթացքում ԵՄ-ն տրամադրել է ավելի քան 300 միլիոն եվրոյի ֆինանսական աջակցություն՝ առանց որևէ ժողովրդավարական պայմանի, տեղակայել է Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմ (Hybrid Rapid Response Team), որը լիազորված է խորհրդատվություն տրամադրել վարչապետի աշխատակազմին ընտրական ճգնաժամերի կառավարման վերաբերյալ, և քվեարկությունից 33 օր առաջ Երևանում նախատեսել է եվրոպական 44 պետությունների ղեկավարների գագաթնաժողով: Այն

հանրայնորեն չի անդրադարձել փաստագրված խախտումներից և ոչ մեկին: Այն չի ներգրավել ընդդիմությանը: Ստորև ներկայացված է 2026 թվականի հունիսի 7-ի ընտրությունների նախորդող տասներկու ամիսների ընթացքում ԵՄ հանձնառությունների, տեղակայումների և քաղաքական իրադարձությունների փաստացի արձանագրությունը:

ա. Ֆինանսական հանձնառություններ

2025թ. դեկտեմբերի 2. Եվրոպական միությունը և Հայաստանը ընդունեցին ԵՄ-Հայաստան գործընկերության ռազմավարական օրակարգը⁷⁵: Դրան զուգահեռ Եվրոպական միությունը հայտարարեց 15 միլիոն եվրոյի փաթեթի մասին, որն ուղղված է Հայաստանի դիմակայունության ամրապնդմանը, ներառյալ հիբրիդային սպառնալիքների և օտարերկրյա միջամտության դեմ ուղղված միջոցառումները⁷⁶: Միևնույն ժամանակ, եվրոպացի պաշտոնյաները նշեցին, որ ևս 12 միլիոն եվրո կհատկացվի 2026 թվականի խորհրդարանական ընտրությունների նախաշեմին ապատեղեկատվությանը և օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիաներին հակազդելու Հայաստանի կարողություններին սատարելու համար⁷⁷:

2026թ. հունվարի 29. Հայաստանի համար հաստատվեց Խաղաղության եվրոպական հիմնադրամի (European Peace Facility) աջակցության երկրորդ միջոցառումը՝ շուրջ 20 միլիոն եվրոյի ոչ մահաբեր ռազմական օգնության տեսքով⁷⁸: Այս աջակցությունը կլրացնի 2024 թվականին մեկնարկած ընթացիկ ծրագիրը (դաշտային վրանային ճամբար) և այն կհասցնի բրիգադի չափի: Այս որոշումից հետո Հայաստանին տրամադրվող ընդհանուր աջակցությունը այս շրջանակներում հասնում է 30 միլիոն եվրոյի:

2026թ. մարտի 19. Եվրոպական միությունը առաջ մղեց Հայաստանի համար նախատեսված 270 միլիոն եվրոյի «Դիմակայունության և աճի պլանը», որն ընդգրկում է 2024-2027 թվականները: Այս ծրագիրը հանդիսանում է ԵՄ աջակցության հիմնական ֆինանսական հենասյունը, որն ուղղված է կառավարման բարեփոխումներին, տնտեսական զարգացմանը և ինստիտուցիոնալ դիմակայունությանը⁷⁹: **Ընտրություններից 80 օր առաջ, որևէ ժողովրդավարական պայմանականություն հանրայնորեն չի ամրագրվել:**

Ընդհանուր առմամբ, ընտրություններին նախորդող տասներկու ամսվա ընթացքում հանրայնորեն հայտարարված և զեկուցված հանձնառությունները գերազանցում են մոտ 300 միլիոն եվրոն, ինչը ներկայացնում է արտաքին ֆինանսական ներգրավվածության զգալի մասշտաբ՝ հաշվի առնելով Հայաստանի մոտ 2.8 միլիոն բնակչությունը:

բ. Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմ (Hybrid Rapid Response Team)

2025թ. նոյեմբեր. Հայաստանը պաշտոնապես դիմեց Եվրոպական միությանը՝ խնդրելով աջակցություն խորհրդարանական ընտրություններից առաջ հիբրիդային սպառնալիքներին և ապատեղեկատվության ռիսկերին դիմակայելու համար⁸⁰:

2025թ. դեկտեմբեր. Եվրոպական միությունը հաստատեց իր պատրաստակամությունը աջակցություն տրամադրելու հարցում: Ընդլայնման հարցերով հանձնակատար Մարտա Կոշը հրապարակավ նշեց, որ 12 միլիոն եվրո կհատկացվի ապատեղեկատվությանը և օտարերկրյա միջամտությանը հակազդելու Հայաստանի կարողությունների հզորացմանը⁸¹:

2026թ. հունվար. Եվրոպական միության գնահատման առաքելությունն այցելեց Հայաստան՝ պահանջվող աջակցության շրջանակն ու մեթոդները գնահատելու նպատակով:

2026թ. փետրվարի 13. Հայաստանի արտաքին գործերի նախարարը պաշտոնապես խնդրեց տեղակայել Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմ (HRRT):

2026թ. մարտի 16. Եվրոպական միությունը հաստատեց թիմի տեղակայումը Արտաքին գործերի խորհրդի մակարդակով⁸²:

2026թ. մարտի վերջ / ապրիլի սկիզբ. Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմը տեղակայվեց: Հանրային հաղորդումների համաձայն՝ թիմը բաղկացած էր մոտ 9-14 փորձագետներից, որոնք իրականացնում էին կարճաժամկետ առաքելություն (շուրջ 10-15 աշխատանքային օր)՝ նպատակ ունենալով աջակցել Հայաստանի իշխանություններին հիբրիդային սպառնալիքների, ապատեղեկատվության և ընտրությունների հետ կապված ռիսկերի հասցեագրման հարցում⁸³:

Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի մանդատը

Ըստ «Ազատություն» ռադիոկայանի հայկական ծառայության ձեռք բերած փաստաթղթի՝ Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմը լիազորված է⁸⁴.

- i. **Խորհրդատվություն տրամադրել** Հայաստանի վարչապետի աշխատակազմին և Անվտանգության խորհրդին «ճգնաժամային կառավարման պլանների» վերաբերյալ և աջակցել «ճգնաժամային կառավարման ապագա արձանագրությունների ձևավորմանը, ներառյալ կիբերանվտանգության և FIMI-ի (Օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիա և միջամտություն) ոլորտներում»:
- ii. **Աջակցություն ցուցաբերել** Կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովին, Ներքին գործերի նախարարությանը և հարկային մարմիններին:
- iii. **Օգնել** «հետքերով գտնել և հետապնդել ընտրությունների ապօրինի ֆինանսավորումը»:
- iv. **Իրականացնել** «ընտրությունների հետ կապված հանրային իրազեկման արշավներ FIMI-ի վերաբերյալ՝ աջակցելով թիրախային ժողովրդագրական խմբերի ընտրության հարցում»:

Այս մանդատի յուրաքանչյուր տարր ուղղակիորեն առնչվում է ընտրական գործընթացին: Թիմը խորհրդատվություն է տրամադրում վարչապետի աշխատակազմին, այլ ոչ թե անկախ մարմնի: Այն աջակցում է Ներքին գործերի նախարարությանը և հարկային մարմիններին՝ այն նույն գերատեսչություններին, որոնք խուզարկություններ են իրականացնում «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցության դեմ: Այն իրականացնում է արշավներ՝ «թիրախավորելով առանցքային ժողովրդագրական խմբերը». սա ձևակերպում է, որը չի տարբերվում նախընտրական հաղորդակցության ռազմավարությունից:

գ. Զաղաքական ազդակներ

2026թ. մարտի 26. Հայտարարվեց 2026 թվականի մայիսի 4-5-ը (ընտրություններից 33 օր առաջ) կայանալիք ԵՄ-Հայաստան պատմության մեջ առաջին գազաթնաժողովի մասին, որին մասնակցելու են ֆոն դեր Լայենը և Կոշտան: Կայա Կալասն այս իրադարձությունը բնութագրեց որպես «լիակատար հավատարմության դրսևորում Հայաստանի ինքնիշխանությանը, անկախությանը և տարածքային ամբողջականությանը»⁸⁵:

2026թ. մայիսի 4-5. Երևանում կանցկացվեն Եվրոպական քաղաքական համայնքի գազաթնաժողովը և ԵՄ-Հայաստան գազաթնաժողովը: Ընտրություններից մեկ ամիս առաջ Հայաստանի մայրաքաղաքում եվրոպական 44 առաջնորդների ներկայությունը արտաքին քաղաքական աջակցության ամենախիտ դրսևորումն է Հայաստանի ընտրական պատմության մեջ:⁸⁶

Բ. ԻՆՉՈ՞Ւ Է ԵՄ ՆԵՐՔՐԱՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՄԱՐՎՈՒՄ ՄԻՋԱՄՏՈՒԹՅՈՒՆ

Եթե Եվրոպական միությունն իսկապես հավատարիմ լիներ Հայաստանում թափանցիկ, իրավունքի գերակայության վրա հիմնված ժողովրդավարական աջակցությանը, ապա այն բովանդակային կերպով կհամագործակցեր անկախ մոնիթորինգային մարմինների հետ և կարձագանքեր նրանց բարձրացրած մտահոգություններին: Սակայն ԵՄ-ն չի արել դրանցից և ոչ մեկը: Այս ծախսողումը պատահական չէ. այն կառուցվածքային բնույթ ունի: Այն արտացոլում է ներգրավվածության մի մոդել, որտեղ ԵՄ սեփական գործիքները ծառայում են գործող վարչակազմին, մինչդեռ ընդդիմության մտահոգությունները համակարգված կերպով դուրս են մնում ԵՄ-ի կողմից ֆինանսավորվող գործողությունների նախագծման, վերահսկողության և հաշվետվողականության գործընթացներից:

Ընթերցողը կարող է հիմնավոր հարց տալ. արդյո՞ք այս փաստաթուղթը ցանկանում է, որ ԵՄ-ն Հայաստանում **ավելին** անի, թե՞ **պակաս**: Որոշ դեպքերում փաստարկը կոչ է անում ցուցաբերել զսպվածություն՝ կասեցնել Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի գործունեությունը, սահմանել «սառեցման շրջաններ» և դադարեցնել անվերապահ ֆինանսական աջակցությունը: Այլ դեպքերում այն կոչ է անում գործել՝ հրապարակավ դատապարտել Ընտրական օրենսգրքի փոփոխությունները, կիրառել CEPA-ի պայմանականության դրույթները, ներգրավել ընդդիմության հետ և տեղակայել Ընտրությունների դիտորդական առաքելություն: Այս թվացյալ հակասությանը հարկ է անդրադառնալ ուղղակիորեն:

Լուծումը կայանում է **չեզոք** և **ոչ չեզոք** ներգրավվածության տարբերակման մեջ: Այս փաստաթուղթը չի պնդում, որ ԵՄ-ն պետք է հեռանա Հայաստանից: Այն պնդում է, որ ԵՄ ներկայիս ներգրավվածությունը չեզոք չէ, և այդ կողմնակալությունը բազմապատկում է այն վնասը, որն արդեն իսկ հասցվում է Փաշինյանի կառավարության վարքագծի պատճառով: Այն միջոցները, որոնք փաստաթուղթը կոչ է անում կասեցնել՝ Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմը, անվերապահ ֆինանսական հանձնառությունները և հակա-FIMI (արտաքին միջամտության դեմ) գործողությունները, հենց **ոչ չեզոք** միջոցներն են: Դրանք նախագծված են բացառապես կառավարության հետ, մատուցվում են բացառապես կառավարությանը և գործում են առանց որևէ մեխանիզմի, որը կապահովեր, որ դրանք չեն վնասի ընդդիմությանը: Իսկ այնպիսի միջոցները, որոնք փաստաթուղթը կոչ է անում ԵՄ-ին ձեռնարկել՝ խախտումների հրապարակային դատապարտումը, պայմանականության կիրառումը, բոլոր քաղաքական շահագրգիռ կողմերի հետ ներգրավվածությունը և անկախ դիտորդների տեղակայումը, **չեզոք** են: Դրանք ԵՄ վարքագիծը կհամապատասխանեցնեն քաղաքական պլյուրալիզմի, ազատ ու արդար ընտրությունների և ընդդիմության հետ դրական ներգրավվածության վերաբերյալ իր իսկ հայտարարած հանձնառություններին:

Սկզբունքը կարելի է ձևակերպել պարզ. գործընկեր պետության ընտրական գործընթացին ԵՄ ներգրավվածությունը պետք է իրականացվի թափանցիկ, հավասարակշռված և երկկողմ այն իրավական շրջանակին համապատասխան, որն ընդունել են երկու կողմերը: Ռազմավարական օրակարգը երկու կողմերին էլ պարտավորեցնում է «համագործակցություն և դրական ներգրավվածություն ընդդիմության հետ»: Երբ ԵՄ-ն խորացնում է համագործակցությունը կառավարության հետ՝ անտեսելով ընդդիմությանը, նա խախտում է իր իսկ հանձնառությունը: Երբ ԵՄ-ն լռում է փաստագրված խախտումների մասին՝ միաժամանակ կառավարությանը տրամադրելով ընտրություններին առնչվող գործիքներ, նա դառնում է այն պայմանների մեղսակիցը, որոնք անհնարին են դարձնում իրական ընտրությունները: Հսպվածության և գործողության կոչերը հակասության մեջ չեն: Դրանք չեզոք ներգրավվածության միասնական պահանջի լրացնող կողմերն են:

Հաջորդող վերլուծությունը ցույց է տալիս, թե ինչու է այս ներգրավվածությունը, վերցված ամբողջության մեջ, միջամտություն Հայաստանի ընտրական գործընթացին:

ա. Անվտանգայնացումը որպես գերիշխող պարադիգմ

Հայաստանում ԵՄ ներգրավվածությունը չի դիտարկվում որպես չեզոք ժողովրդավարական աջակցություն: Այն ձևակերպված է անվտանգային պրիզմայի միջոցով: «Հիբրիդային սպառնալիքներ», «Օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիա և միջամտություն» (FIMI), «կիբերդիմակայունություն» և «ռազմավարական հաղորդակցություն» բառապաշարը ժողովրդավարական զարգացման բառապաշար է: Դա անվտանգային կառավարման բառապաշար է: Այս տարբերակումը կարևոր է, քանի որ նախընտրական միջավայրի անվտանգայնացումը փոխում է այն չափանիշները, որոնցով գնահատվում է ներգրավվածությունը՝ ժողովրդավարական նորմերից (բազմակարծություն, չեզոքություն, հավասար հասանելիություն) դեպի անվտանգային նորմեր (սպառնալիքի նույնականացում, արագ արձագանքում, հակահարատիվային գործողություններ): Անվտանգային պարադիգմում մտահոգությունը ոչ թե այն է, թե արդյոք ներգրավվածությունը չեզոք է, այլ այն, թե արդյոք սպառնալիքն իրական է: Եվ հենց որ սպառնալիքն ընդունվում է որպես իրական, արձագանքը վահանավորվում է ժողովրդավարական հաշվետվողականությունից՝ անվտանգության գործառնական պահանջներով:

(i) Փաշինյանի պահանջը և ԵՄ-ի բավարարումը

Հայաստանի նախընտրական միջավայրի անվտանգայնացումը ԵՄ-ի կողմից չի պարտադրվել դժկամ կառավարությանը: Այն հայցվել է Փաշինյանի կառավարության կողմից և բավարարվել ԵՄ-ի կողմից: Գործողությունների հաջորդականությունը հստակ է. 2025թ. նոյեմբերին Հայաստանը պաշտոնապես հայցեց ԵՄ աջակցությունը: 2025թ. դեկտեմբերին Բարձր ներկայացուցիչ Կալասը հայտարարեց 12 միլիոն եվրոյի հատկացման մասին՝ «ընտրություններից առաջ ռուսական ապատեղեկատվությանը հակազդելու համար», և առանձին 15 միլիոն եվրոյի դիմակայունության դրամաշնորհի մասին: 2026թ. փետրվարի 13-ին արտգործնախարար Միրզոյանը պաշտոնապես խնդրեց տեղակայել Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմը: 2026թ. մարտի 16-ին Կալասը հաստատեց տեղակայումը:

Ինչպես նշվեց, Հայաստանի կառավարությունը 2026թ. խորհրդարանական ընտրություններին մոտենում է քաղաքական խոցելիության դիրքերից: Լեռնային Ղարաբաղի կորստից հետո վարչապետ Նիկոլ Փաշինյանի վստահության վարկանիշը կտրուկ անկում ապրեց: Միևնույն ժամանակ, ընտրական դաշտը դարձել է ավելի մասնատված: Հարցումների տվյալները ցույց են տալիս, որ նոր հայտնված ընդդիմադիր մրցակիցը՝ «Ուժեղ Հայաստան» կուսակցությունը, արդեն ապահովել է մոտ 9 տոկոս աջակցություն, մինչդեռ ընտրազանգվածի գրեթե 30 տոկոսը մնում է չկողմնորոշված⁸⁷:

Եթե ընտրապայքարն ընթանա ժողովրդավարական տերմիններով՝ հիմնվելով կառավարության գործունեության, դրա իրավասության և ղարաբաղյան աղետի կառավարման վրա, ապա իշխանության հեռանկարները թույլ են: Սակայն, եթե ընտրությունները վերաձևակերպվեն որպես անվտանգային մրցակցություն՝ որպես ընտրություն «եվրոպական դիմակայունության» և «ռուսական միջամտության» միջև, կառավարության դիրքերը բարելավվում են, քանի որ այն դառնում է ԵՄ անվտանգային համագործակցության միակ զրուցակիցը, հակա-FIMI ենթակառուցվածքների միակ ստացողը և «ժողովրդավարության պաշտպանության» միակ գործընկերը: Անվտանգայնացման շրջանակն ապահովում է հենց այս վերաձևակերպումը:

ԵՄ-ի կողմից այս խնդրանքի բավարարումը վճռորոշ գործողություն է: Տեղակայելով մի թիմ, որը լիազորված է խորհրդատվություն տրամադրել վարչապետի աշխատակազմին «տարբեր ընտրական սցենարներում ճգնաժամային կառավարման պլանների» վերաբերյալ, օգնել «հետքերով գտնել և հետապնդել ընտրությունների ապօրինի ֆինանսավորումը» և իրականացնել «ընտրությունների հետ կապված հանրային իրազեկման արշավներ FIMI-ի վերաբերյալ՝ թիրախավորելով առանցքային ժողովրդագրական խմբերը», ԵՄ-ն անվտանգային պարադիգմը ներմուծել է Հայաստանի ընտրական գործընթաց⁸⁸: Երբ Հանձնաժողովը տեղակայում է մի թիմ, որի խնդիրն է նախընտրական շրջանում մոնիթորինգի ենթարկել «հանրային նարատիվները», նա Հայաստան է ներմուծում մի հայեցակարգային շրջանակ՝ «հիբրիդային սպառնալիքների» շրջանակը, ինչը թույլ է տալիս քաղաքական ընդդիմությանը վերաբերվել այնպես, ասես այն ռուսական միջամտության շարունակությունն է: Այս շրջանակը չի պահանջում ապացույցներ, որ ընդդիմությունը Մոսկվայի գործիքն է. բավարար է անվտանգային ուղղվածություն ունեցող լեզվի կիրառումը՝ լեգիտիմ քաղաքական համոզմունքը որպես ազգային անվտանգության ռիսկ վերադասակարգելու համար:

(ii) Նախադեպը. Ռումինիայից Մոլդովա և Հայաստան

Անվտանգայնացման այս մոդելը նորություն չէ: Այն փաստագրվել է Ռումինիայում (ուսումնասիրված է Հավելված Բ-ում), որտեղ 2024 թվականի նախագահական ընտրությունների ժամանակ գործարկվեցին Արագ արձագանքման համակարգը, հետախուզական ճեպագրույցները և ՀԿ-ների կողմից իրականացվող բովանդակության մոդերացիան: Դա հանգեցրեց ընտրությունների առաջին փուլի չեղարկմանը՝ հույժ գաղտնի հետախուզական տվյալների հիման վրա, որոնք արդյունքները վերագրում էին «ռուսական հիբրիդային գործողություններին»: Հետագայում այդ վերագրումը հերքվեց TikTok-ի սեփական հետաքննությամբ և Հարկային վարչարարության ազգային գործակալության եզրակացությամբ, ըստ որի՝ վճարովի արշավը սկիզբ էր առել ներքին քաղաքական կուսակցությունից: Ռումինական դեպքը ցույց է տալիս անվտանգայնացման գործառնական հետևանքը. երբ անվտանգային շրջանակն ընդունվում է, ներպետական քաղաքական արդյունքները կարող են չեղարկվել գաղտնի տեղեկատվության հիման վրա՝ առանց օտարերկրյա ուղղորդման դատական ապացույցների և ԵՄ հաստատությունների ակտիվ մասնակցությամբ՝ Թվային ծառայությունների մասին օրենքի (DSA) վարույթների միջոցով:

Նմանապես, մոլդովական դեպքը (ուսումնասիրված է Հավելված Բ-ում) այս մոդելը ԵՄ անդամ պետությունից տեղափոխեց ոչ անդամ պետություն: Ապատեղեկատվության դեմ պայքարի ֆինանսավորումն ուղղվեց իշխանամետ կազմակերպություններին: Որոշ կուսակցություններ գրկվեցին մասնակցությունից: «Փորձագիտական ֆորումը» իր գործունեությունը Ռումինիայից ընդլայնեց դեպի Մոլդովա: Հանձնակատար Կոշը հստակ հայտարարեց, որ հայաստանյան աջակցությունը հետևում է մոլդովական մոդելին⁸⁹:

Հետագիծը պարզ է. Ռումինիան ստեղծեց ճարտարապետությունը, Մոլդովան ցույց տվեց դրա արտահանելի լինելը, իսկ Հայաստանը ներկայիս տեղակայման վայրն է:

Հայաստանի պարագայում վճռորոշ տարբերությունն այն է, որ աջակցություն հայցող կառավարությունն ինքն է հանդիսանում ընտրական բարեխղճության հիմնական սպառնալիքը: Ռումինիայում անվտանգայնացումն ուղղված էր ընտրություններում հաղթած թեկնածուի դեմ: Մոլդովայում այն ուղղված էր պրոռուսական համարվող կուսակցությունների դեմ: Հայաստանում անվտանգայնացումը գործում է Եկեղեցին պաշտպանող հոգևորականների, կառավարությանը քննադատող գործարարի և որպես

հիմնական մրցակից հանդես եկող ընդդիմադիր կուսակցության դեմ, որոնք բոլորը կառավարության կողմից բնութագրվում են որպես ռուսական ազդեցության կրողներ՝ առանց օտարերկրյա ուղղորդման որևէ ապացույցի: ԵՄ-ի կողմից անվտանգային այս շրջանակի տրամադրումը չի պաշտպանում հայկական ժողովրդավարությունը: Այն ապահովում է այն ինստիտուցիոնալ բառապաշարը, որի միջոցով Փաշինյանի կառավարությունը կարող է ճնշել այն:

(iii) Ժողովրդավարական գործընթացների աղավաղումը

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը «Բրեդշոուն և այլոք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» (2025թ.) գործով ճանաչեց արտաքին միջամտության դեմ ուղղված միջոցառումների լեգիտիմությունը, սակայն 161-րդ կետում սահմանեց վճռորոշ սահմանափակում. ցանկացած նման միջոց պետք է «պատշաճ կերպով հաշվի առնի այն պայմանավորվող պետությունների կողմից չարաշահման ռիսկը, որոնք ձգտում են միջամտել սեփական ընտրությունների արդյունքներին»: Դատարանը հղում արեց «Կոբալիան և այլոք ընդդեմ Ռուսաստանի» (2024թ.) գործին, որտեղ գտել էր, որ «օտարերկրյա գործակալ» պիտակավորումը «նպաստել է ժողովրդավարական տարածքի կրճատմանը՝ ստեղծելով կասկածի և անվստահության մթնոլորտ քաղաքացիական հասարակության դերակատարների և անկախ ձայների նկատմամբ՝ դրանով իսկ խաթարելով ժողովրդավարության բուն հիմքերը»:

Հայաստանի կառավարության կողմից հակա-FIMI շրջանակի կիրառումը վերարտադրում է «Կոբալիայի» դիսամիկան: Ընդդիմադիր հոգևորականներին որպես «քրեաօլիգարխիկ հոգևորականություն» պիտակավորելը, Սամվել Կարապետյանին որպես ապակայունացման գործակալ բնութագրելը և «Ուժեղ Հայաստանը» որպես ռուսական շահերի գործիք ներկայացնելը՝ բոլորը ծառայում են այն «կասկածի և անվստահության մթնոլորտի» ստեղծմանը, որը Ստրասբուրգի դատարանը որակել է որպես կործանարար ժողովրդավարական հիմքերի համար: ԵՄ-ի ներդրումն այս դիսամիկայում այն է, որ նա այդ պիտակավորմանն օժտում է վերագրյալ լեգիտիմությամբ: Երբ Եվրոպական հիբրիդային արագ արձագանքման թիմը գործում է մի կառավարության կողքին, որը միաժամանակ քրեական հետապնդման է ենթարկում իր ընդդիմությանը, ընտրողին ուղղված ուղերձը միանշանակ է. ընդդիմությունը անվտանգության խնդիր է, և Եվրոպան համաձայն է դրա հետ:

բ. Կառուցվածքային թափանցիկության բացակայությունը և ստուգման անհնարինությունը

Եթե Հայաստանում ԵՄ ներգրավվածությունն իսկապես հավատարիմ լիներ ժողովրդավարական արժեքներին, այն կլիներ թափանցիկ: Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի մանդատը կիրառարակվեր: Բովանդակությունը որպես «ապատեղեկատվություն» դասակարգելու չափանիշները կբացահայտվեին: Գործառնական արձանագրությունները հասանելի կլինեին անկախ վերանայման համար: Ընդդիմության հետ կանցկացվեին խորհրդակցություններ: Վերահսկողական մեխանիզմները կներառեին ոչ կառավարական մասնակցություն: Մտահոգված իրավաբանների նամակագրությունը կստանար բովանդակային պատասխաններ: ԵՄ-ն չի կարողացել ապահովել թափանցիկության և ներառականության որևէ երաշխիք:

(i) Այն, ինչ հայտնի չէ

Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի գործառնական մանրամասն մանդատը չի հրապարակվել: Դրա բովանդակությունը հայտնի է միայն «Ազատություն» ռադիոկայանի

լրագրող Ռիկարդ Յոզվիակի հետաքննությունից, ով ծանոթացել էր 9-14 փորձագետներից բաղկացած և 10-15 աշխատանքային օրով տեղակայված թիմը նկարագրող փաստաթղթին⁹⁰:

Հայաստանի համար նախատեսված «Ճգնաժամային մոտեցման գաղտնի քաղաքական շրջանակը» (Political Framework for a Crisis Approach) չի հրապարակվել⁹¹:

Հայաստանյան համատեքստում բովանդակությունը որպես «Օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիա և միջամտություն» (FIMI) դասակարգելու չափանիշները չեն բացահայտվել:

Գոյություն չունի բողոքարկման որևէ ընթացակարգ այն անձանց կամ կազմակերպությունների համար, որոնց խոսքը դասակարգվում է որպես FIMI:

Չի ստեղծվել անկախ վերահսկողական որևէ մեխանիզմ: Որևէ դրույթ չի նախատեսվել ընդդիմության մասնակցության համար գործողության նախագծման, իրականացման կամ վերանայման փուլերում:

(ii) Փաստագրված մտահոգություններին արձագանքելու ձախողումը

Amsterdam & Partners LLP-ն երեք առիթով նամակ է հղել Եվրոպական հանձնաժողովին: Բարձր ներկայացուցիչ Կալասին ուղղված նամակը պարունակում էր ուղղակի և հստակ պատասխան պահանջող հարց. «Արդյո՞ք այս առաքելությունը կգործի խստորեն չեզոք և անկախ Հայաստանի գործադիր իշխանությունից, թե՞ այն կգործի այնպիսի հաստատությունների հետ համագործակցությամբ, որոնք իրենք են հանդիսանում քաղաքական չարաշահումների լուրջ մեղադրանքների սուբյեկտ»: Որևէ պատասխան չի ստացվել: Նախագահ ֆոն դեր Լայենին ուղղված նամակով պաշտոնապես ծանուցվել է վեց կոնկրետ իրավական խախտումների մասին և պահանջվել է հրապարակել գործառնական մանդատը, իրականացնել ազդեցության անկախ գնահատում և կասեցնել գործողությունները: Որևէ պատասխան չի ստացվել: Եվրոպական խորհրդարանի նախագահին ուղղված նամակով փաստագրվել են վատթարացող ժողովրդավարական պայմանները: Որևէ պատասխան չի ստացվել:

Իողայի (IODA) պատվիրակությունը, ներառյալ Human Rights Watch-ի նախկին գործադիր տնօրեն Քեննեթ Ռոթը, իր բացահայտումները ներկայացրեց Երևանում 2026 թվականի մարտի 12-ին⁹²: ԵՄ-ն հրապարակավ չի արձագանքել այդ բացահայտումներին: ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ Կարիքների գնահատման առաքելությունը (NAM) իր գեկույցը հրապարակեց 2026 թվականի մարտի 19-ին⁹³: փաստագրելով ընդդիմության մտահոգությունները ազատ քարոզչություն իրականացնելու հնարավորության, «Շողակաթ» հեռուստաընկերության քաղաքական դրդապատճառներով փակման և Ընտրական օրենսգրքի փոփոխությունների՝ առանց ընդդիմության մասնակցության արագացված ընդունման վերաբերյալ: ԵՄ-ն հրապարակավ չի անդրադարձել այդ եզրակացություններին: «ՍիվիլՆեթ» Democracy Watch-ը հրապարակել է փաստագրված գեկույցների շարք ժողովրդավարական հետընթացի մասին: ԵՄ-ն որևէ հղում չի արել դրանց: Հանձնաժողովի լուրջությունը դիվանագիտական զսպվածության հարց չէ: Դա հրաժարում է ներգրավվել այն գործընկերության ժողովրդավարական պայմանների մեջ, որը նա հայտարարում է, թե արժևորում է:

(iii) «Բրեդշուուի» չափանիշի կիրառումը

«Բրեդշուուն և այլոք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» (2025թ.) գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը սահմանել է, որ թեև թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդվածով չկա հետաքննություն անցկացնելու ինքնավար ընթացակարգային պարտավորություն, սակայն «պետության կողմից իր ընտրություններին միջամտության վերաբերյալ արժանահավատ մեղադրանքները չհետաքննելու ակնհայտ ձախողումը կարող է խնդիր առաջացնել այդ հոդվածի ներքո, եթե դա խոչընդոտի ընտրազանգվածին

պաշտպանելու համար դրական միջոցներ ձեռնարկելու նրա կարողությանը»⁹⁴: Ցանկացած հետաքննության նպատակն է «որոշել սպառնալիքի բնույթն ու աստիճանը, որպեսզի պետությունը կարողանա ձեռնարկել անհրաժեշտ միջոցներ՝ պաշտպանելու իր ընտրական գործընթացների ամբողջականությունը արտաքին միջամտությունից»⁹⁵:

Այս տրամաբանությունը հավասարապես կիրառելի է ԵՄ դիրքորոշման նկատմամբ: ԵՄ-ն չի կարող ձեռնարկել դրական միջոցներ Հայաստանի ընտրական ամբողջականությունը պաշտպանելու համար, եթե նա չի հետաքննել կամ դիտավորյալ հրաժարվել է հետաքննել այն արժանահավատ մեղադրանքները, որ հայաստանյան կառավարությունն ինքն է այդ ամբողջականության հիմնական սպառնալիքը: ԵՄ-ի հրաժարումը ներգրավվել անկախ մարմինների փաստագրված մտահոգությունների մեջ պարզապես թափանցիկության պակաս չէ. դա քննչական գործառույթից հրաժարում է, որը «Բրեդշոուի» շրջանակը բնորոշում է որպես «նախորդող» արդյունավետ պաշտպանական միջոցների ընդունմանը: ԵՄ-ն, որը տեղակայում է հակամիջամտության ենթակառուցվածքներ՝ նախապես չպարզելով, թե արդյոք հրավիրող կառավարությունն ինքը չէ միջամտության աղբյուրը, չի կատարել «Բրեդշոուի» չափանիշը: Նա շրջել է այն:

գ. Զաղաքական ազդակներ և գործող վարչակազմի սատարում

(i) ԵՄ-Հայաստան գազաթնաժողովը որպես քարոզչական միջոցառում

2026 թվականի մայիսի 4-5-ը Երևանում կանցկացվեն Եվրոպական քաղաքական համայնքի 8-րդ գազաթնաժողովը և պատմության մեջ առաջին ԵՄ-Հայաստան գազաթնաժողովը: Հայաստանի մայրաքաղաքում կհավաքվեն Եվրոպական խորհրդի նախագահ Անտոնիու Կոշտան, Հանձնաժողովի նախագահ Ուրսուլա ֆոն Լայենը և Եվրոպական 44 երկրների պետությունների ու կառավարությունների ղեկավարները: Այս իրադարձությունը տեղի է ունենում 2026 թվականի հունիսի 7-ի խորհրդարանական ընտրություններից 33 օր առաջ: Սա հզորագույն քաղաքական ազդակ է՝ ուղղված գործող իշխանության սատարմանը:

Այս միջոցառման ժամանակացույցը պահանջում է խիստ գնահատական: Հայաստանի որևէ քաղաքական կուսակցության կողմից կազմակերպված ոչ մի ներքին նախընտրական միջոցառում չի կարող կրկնօրինակել այն մասշտաբը, տեսանելիությունը և անուղղակի սատարումը, որն արտահայտվում է համազգային ընտրություններից մեկ ամիս առաջ Երևանում Եվրոպական 44 առաջնորդների հավաքով: Եվրոպական խորհրդի մամուլի հաղորդագրությունը գազաթնաժողովը բնութագրել է որպես «ԵՄ հզոր քաղաքական աջակցության» և «սերտ գործընկերության» դրսևորում: Գազաթնաժողովը հյուրընկալում է վարչապետ Փաշինյանը. նա հանդիսանում է այդ գործընկերության միակ դեմքը, մինչդեռ ընդդիմությունը ներկայացված չէ և նրա հետ խորհրդակցություններ չեն անցկացվել:

Դիտարկենք հակառակ սցենարը: Եթե Ռուսաստանը կամ Չինաստանը խորհրդարանական ընտրություններից մեկ ամիս առաջ Երևանում կազմակերպեին դաշնակից պետությունների 44 ղեկավարների հավաք, որը կհյուրընկալեր իշխող կուսակցությունը՝ առանց ընդդիմության մասնակցության, ԵՄ-ն անմիջապես դա կորակեր որպես օտարերկրյա ընտրական միջամտություն և քաղաքական ազդակ՝ միտված գործող վարչակազմին սատարելուն և ընտրողներին հասկացնելուն, թե քաղաքական որ ուղղությունն ունի արտաքին աջակցություն: Վերլուծական շրջանակը չի փոխվում միայն այն պատճառով, որ արտաքին դերակատարը Եվրոպական միությունն է, այլ ոչ թե Ռուսաստանի Դաշնությունը: Ընտրազանգվածի վրա թողած ազդեցությունը նույնն է. ուղերձն այն է, որ քվեարկելով իշխանության օգտին՝ դուք քվեարկում եք հավաքված տերությունների հետ հարաբերությունների օգտին, իսկ քվեարկելով ընդդիմության օգտին՝

քվեարկում եք դրանց դեմ: Այդ ուղերձը չեզոք չէ: Դա միջազգային հարաբերություններում առկա քաղաքական ազդակների ամենաազդեցիկ ձևն է:

(ii) Ֆինանսական հանձնառությունները որպես ընտրական հաղորդակցություն

270 միլիոն եվրո արժողությամբ «Դիմակայունության և աճի ծրագիրը» ստորագրվել է Երևանում 2026 թվականի մարտի 19-ին՝ ընտրություններից 80 օր առաջ: Խաղաղության եվրոպական հիմնադրամի երկրորդ փաթեթը (20 միլիոն եվրո) հաստատվել է 2026 թվականի հունվարի 29-ին: Ռազմավարական օրակարգը (12 միլիոն եվրո՝ ապատեղեկատվության դեմ պայքարի և 15 միլիոն եվրո՝ դիմակայունության համար) ընդունվել է 2025 թվականի դեկտեմբերի 2-ին: Նախընտրական ընդհանուր հանձնառությունները տասներկու ամսվա ընթացքում գերազանցում են 300 միլիոն եվրոն՝ 2.8 միլիոն բնակչություն ունեցող երկրի համար:

Յուրաքանչյուր նման հայտարարություն հաղորդակցության միջոց է, որը հայ ընտրողին հասկացնում է, որ ԵՄ-ն սատարում է կառավարության հետագիծը և ներդրումներ է անում դրա շարունակականության մեջ: Որևէ պայմանականության բացակայությունն ավելի է ուժգնացնում այդ ուղերձը. ԵՄ-ն կառավարությանը համարում է հարմար գործընկեր՝ անկախ ձեռքակալություններից, կալանավորումներից և Ընտրական օրենսգրքի մանիպուլյացիաներից, որոնք փաստագրվել են իրավիճակն ուսումնասիրած յուրաքանչյուր անկախ մարմնի կողմից: Ռազմավարական օրակարգն ինքնին սահմանում է, որ ԵՄ աջակցությունը «պայմանավորված կլինի համաձայնեցված բարեփոխումների իրականացմամբ»: Այն փաստը, որ որևէ պայմանականություն չի կիրառվել, ապացուցում է, որ այդ դրույթը կրում է զուտ դեկորատիվ բնույթ: Դրա առկայությունը տեքստում լեգիտիմացնում է անվերապահ աջակցությունը՝ ստեղծելով երաշխիքների պատրանք, որոնք իրականում չեն գործում:

(iii) Սահմանադրական չափանիշ. չեզոքություն և բազմակարծություն

Եվրոպական միության մասին պայմանագրի (ԵՄՊ) Հոդված 21(1)-ը պահանջում է, որ Միության արտաքին գործողություններն առաջնորդվեն ժողովրդավարության սկզբունքներով: Վեներտիկի հանձնաժողովի չափանիշը, որին հղում է անում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը «Բրեդշոուի» գործի 121-րդ կետում և «Ռուսաստանի կոմունիստական կուսակցությունը և այլոք ընդդեմ Ռուսաստանի» գործի 108-րդ կետում, պահանջում է «ինսարավորությունների հավասարություն» և «պետական մարմինների չեզոք վերաբերմունք, մասնավորապես՝ նախընտրական քարոզչության և լրատվամիջոցների լուսաբանման հարցում»: Ռազմավարական օրակարգի սեփական հանձնառությունը՝ «դրական ներգրավվածություն ընդդիմության հետ», սահմանում է համապատասխան չափանիշը: ԵՄ վարքագիծը ցածր է այս բոլոր նշանողներից: Ներգրավվածությունը չեզոք չէ: Այն կառուցվածքային առումով համապատասխանեցված է գործող վարչակազմի շահերին: Բազմակարծության հանձնառությունը չի հարգվում. ընդդիմությունը մեկուսացված է նախագծման, վերահսկողության և հասանելիության գործընթացներից: Հնարավորությունների հավասարության չափանիշը չի պահպանվում. կառավարությունը ստանում է 300 միլիոն եվրո, Հիբրիդային արձագանքման թիմը, գազաթնաժողովը և հակա-FIMI ենթակառուցվածքները, մինչդեռ ընդդիմությունը չի ստանում ոչինչ՝ բացառությամբ իր խոսույթի անուղղակի դասակարգման որպես անվտանգային ռիսկ:

Դ. ԵՐՐՈՐԴ ԵՐԿՐԻ ԽՆԴԻՐԸ և ՄԱՆԴԱՏԻ ԲԱՑԱԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայաստանում ԵՄ ներգրավվածությունը գործում է սահմանադրական վակուումում: Հայաստանը ԵՄ անդամ պետություն չէ. այն չունի աթոռ Եվրոպական խորհրդարանում,

ներկայացուցիչ՝ խորհրդում և չի կարող դիմել Արդարադատության դատարան: Իրավասությունների փոխանցման սկզբունքը (ԵՄՊ Հոդված 5(2)) սահմանում է, որ Միությունը գործում է միայն իրեն վերապահված իրավասությունների շրջանակներում: Որևէ պայմանագրային դրույթ ԵՄ որևէ հաստատության չի վերապահում ոչ անդամ պետությունում խորհրդարանական ընտրությունները կառավարելու, ձևավորելու կամ դրանց վրա ազդելու իրավասություն: ԵՄՊ Հոդված 4(2)-ը պահանջում է հարգել ազգային ինքնությունը և սահմանադրական կառուցվածքները, ներառյալ ընտրական համակարգերը: Այս դրույթները կիրառվում են Միության ներսում: Միությունից դուրս իրավասության բացակայությունն էլ ավելի բացահայտ է:

Ինչպես հիմնավորված է սույն փաստաթղթի Հավելված Ա-ում, ԵՄ-ն չունի ընդհանուր իրավասություն՝ խորհրդարանական ընտրությունները կառավարելու նույնիսկ անդամ պետությունների ներսում: «Կառավարվող քվեաթերթիկ» զեկույցը փաստագրում է ԵՄ անուղղակի ազդեցությունը ազգային ընտրությունների վրա այնպիսի գործիքների միջոցով, որոնք շրջանցում են իրավասությունների փոխանցման սկզբունքը: Եթե այդ գործիքները սահմանադրական տեսանկյունից խնդրահարույց են Միության ներսում, ապա դրանց պրոյեկտումը ոչ անդամ պետության վրա, որտեղ թիրախային երկիրը չունի ինստիտուցիոնալ ձայն, դատական պաշտպանության միջոց և ժողովրդավարական ներկայացվածությունն որոշումների կայացման գործընթացում, սահմանադրորեն անպաշտպանելի է:

Սուբսիդիարության սկզբունքը (ԵՄՊ Հոդված 5(3)) սահմանում է, որ Միությունը պետք է գործի միայն այն դեպքում, եթե նպատակները չեն կարող բավարար չափով իրականացվել անդամ պետությունների կողմից: Արտաքին համատեքստում սուբսիդիարությունը պահանջում է, որ Միությունը հարգի գործընկեր պետությունների՝ սեփական կառավարումը տնօրինելու կարողությունը: Համաչափության սկզբունքը (ԵՄՊ Հոդված 5(4)) պահանջում է, որ Միության գործողության բովանդակությունը և ձևը չգերազանցեն անհրաժեշտը: Գործողությունը, որը խորհրդատվություն է տրամադրում վարչապետի աշխատակազմին «տարբեր ընտրական սցենարներում ճգնաժամային կառավարման պլանների» վերաբերյալ, իրականացնում է «հանրային իրազեկման արշավներ՝ թիրախավորելով առանցքային ժողովրդագրական խմբերը» և օգնում է «հետքերով գտնել և հետապնդել ընտրությունների ապօրինի ֆինանսավորումը», նվազագույն կամ համաչափ արձագանք չէ ընդհանուր հիբրիդային սպառնալիքին: Դա համապարփակ ներգրավվածություն է ինքնիշխան պետության ընտրական գործընթացին, որը ԵՄ-ին չի վերապահել այդ գործառնություններն իրականացնելու որևէ լիազորություն:

Դ. ՀԱՄԱՁԱՅՆՈՒԹՅԱՆ ՄՈԼՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հանձնաժողովի ակնկալվող պաշտպանական թեզն այն է, որ Հայաստանն է հայցել աջակցությունը, և որ տեղակայումն իրականացվել է ինքնիշխան պետության իրավերով: Այս փաստարկը սխալ է հետևյալ պատճառներով.

Առաջին. մի կառավարության համաձայնությունը, որը միաժամանակ հետապնդում է ընդդիմության առաջնորդին, կալանավորում է պաշտպան փաստաբաններին, քննադատներից խլում է բիզնես լիցենզիաները և ձերբակալում արքեպիսկոպոսների, Հայաստանի՝ որպես ինքնիշխան պետության համաձայնությունը չէ: Դա մի քաղաքական խմբավորման համաձայնությունն է, որը չարաշահում է պետական ինստիտուտները՝ իշխանությունը հավերժացնելու համար: Չմիջամտելու սկզբունքը, ինչպես վերլուծված է սույն փաստաթղթի Հավելված Ա-ում, պաշտպանում է ժողովրդի ինքնիշխան ընտրությունը: Այն չի պաշտպանում գործող վարչակարգի իրավունքը՝ հրավիրելու արտաքին աջակցություն սեփական դիրքերն ամրապնդելու համար:

Երկրորդ. փաստացիորեն, այդ իրազեկված համաձայնությունն չէ, քանի որ ընդդիմության հետ որևէ խորհրդակցություն չի անցկացվել Հիբրիդային արձագանքման թիմի գործողության նախագծման վերաբերյալ: Amsterdam & Partners-ի նամակագրությունը, որով պահանջվում էր բացահայտել իրավական հիմքը, մանդատը և երաշխիքները, մնացել է անպատասխան: IODA-ի պատվիրակությունը հանդիպումներ է խնդրել Արդարադատության նախարարությունից, Ներքին գործերի նախարարությունից, Սահմանադրական դատարանից և «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցությունից⁹⁶: բոլոր չորսն էլ մերժել են: Համաձայնության գործընթացը, որը բացառում է այն քաղաքական դերակատարներին, որոնց իրավունքների վրա ազդում է տվյալ գործողությունը, ժողովրդավարական համաձայնությունն չէ: Դա գործադիր իշխանության ներխուժային շահերի սպասարկում է:

Երրորդ. իրավական տեսանկյունից ԵՄ սեփական իրավական շրջանակը գործընկեր պետության համաձայնությունը բավարար չի համարում: Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագրի (CEPA) «առանցքային տարրերի» դրույթը (Հոդված 2) սահմանում է երկկողմ պարտավորություններ: Ռազմավարական օրակարգի պայմանականության մեխանիզմը ԵՄ աջակցությունը կապում է համաձայնեցված բարեփոխումների իրականացման հետ: ԵՄՊ Հոդված 21(1)-ը պահանջում է, որ Միության արտաքին գործողությունները հարգեն միջազգային իրավունքը, ներառյալ չմիջամտելու սկզբունքը: Այս դրույթները գոյություն ունեն հենց այն պատճառով, որ գործադիր իշխանության միակողմանի համաձայնությունը չի կարող չեղարկել օրինական ներգրավվածության իրավական պահանջները: Եթե կարողանար, ապա «առանցքային տարրերի» դրույթը, պայմանականության մեխանիզմը և չմիջամտելու սկզբունքն ավելորդ կլինեին:

Վերջապես, նույնիսկ եթե վավեր համաձայնությունը հաստատվեր, այն չէր վերացնի ԵՄ ներգրավվածության իրավական կամ նորմատիվային թերությունները: Համաձայնությունը չի փոխարինում միջազգային իրավունքի պահպանմանը և Միությանը չի ազատում իր պայմանագրային պարտավորություններից: ԵՄՊ Հոդված 21(1)-ի և CEPA-ի առանցքային տարրերի շրջանակի համաձայն՝ ԵՄ-ից պահանջվում է ապահովել, որ իր արտաքին գործողությունները խթանեն, այլ ոչ թե խաթարեն իրավունքի գերակայությունը, մարդու իրավունքները և ժողովրդավարական սկզբունքները: Այդ պարտավորություններն ինքնավար են և պարտադիր: Հետևաբար, ԵՄ գործողությունների օրինականությունը կախված չէ նրանից, թե արդյոք գործող կառավարությունը հրավիրել է աջակցություն, այլ նրանից, թե արդյոք այդ աջակցությունը համապատասխանում է Միության սեփական իրավակարգին և միջազգային չափանիշներին, որոնք նա հավակնում է պաշտպանել: Այնտեղ, որտեղ այդ չափանիշները չեն պահպանվում, համաձայնության ամկայությունը կամ բացակայությունը էական չէ:

դ. Ներքին չափանիշների և արտաքին գործելաոճի միջև առկա հակասությունը

Վերոնշյալ վերլուծությունը բացահայտում է ԵՄ ինստիտուցիոնալ գործելակերպի հիմնարար անհամապատասխանությունը: ԵՄ-ն կիրառում է չափանիշների մի հավաքածու Միության ներսում և լիովին այլ հավաքածու՝ դրա սահմաններից դուրս:

Միության ներսում ԵՄ-ն սառեցրել է Հունգարիային հասանելիք 32 միլիարդ եվրոն՝ իրավունքի գերակայության թերությունների պատճառով: Այն գործարկել է ԵՄՊ Հոդված 7(1)-ը: Այն «Առողջացման և դիմակայունության հիմնադրամի» (RRF) վճարումները պայմանավորել է 27 «գեր-թիրախների» (super milestones) իրագործմամբ: Այն հրապարակել է Իրավունքի գերակայության տարեկան զեկույցներ բոլոր 27 անդամ պետությունների վերաբերյալ: Այն Հունգարիան դասակարգել է որպես «ընտրովի ավտոկրատիա»: Այն DSA

վարույթ է սկսել TikTok-ի դեմ Ռումինիայում ընտրական բարեխղճությունը չպաշտպանելու մեղադրանքով: Այն մշտական ինստիտուցիոնալ ճնշում է գործադրում այն անդամ պետությունների վրա, որոնց ժողովրդավարական չափանիշները ցածր են ԵՄՊ Հոդված 2-ի շեմից:

Միությունից դուրս՝ Հայաստանում, ԵՄ-ն արել է ճիշտ հակառակը: Այնտեղ, որտեղ առաջատար ընդդիմադիր գործիչը կալանավորված է, հոգևորականները հետապնդվում են, պաշտպան փաստաբանը ձերբակալված է, հանրային հեռարձակողը փակված է, Ընտրական օրենսգիրքը փոփոխված է՝ կոնկրետ ընդդիմադիր դաշինքին թիրախավորելու համար, իսկ կուսակցության անդամները քարոզարշավի ընթացքում ենթարկվում են զանգվածային ձերբակալությունների, ԵՄ-ն չի սառեցրել միջոցները: Այն ավելացրել է դրանք: Այն չի պայմանավորել իր աջակցությունը, այլ խորացրել է: Այն չի հրապարակել իրավունքի գերակայության գնահատական: Այն Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմ է գործուղել վարչապետի աշխատակազմ: Այն չի անդրադարձել ԺՀՄԻԳ-ի (ODIHR), IODA-ի կամ «ՍիվիլՆեթի» բացահայտումներին: Այն ընտրություններից մեկ ամիս առաջ նախատեսել է եվրոպական 44 առաջնորդների գագաթնաժողովը գործող իշխանության մայրաքաղաքում:

Այս շեղումը չի կարող արդարացվել անդամ պետությունների և գործընկեր երկրների միջև գծված սահմանով. այն արտացոլում է Միության կողմից իր սեփական իրավական չափանիշների կիրառման բովանդակային անհետևողականությունը: CEPA-ի «առանցքային տարրերի» դրույթը ԵՄ-ին և Հայաստանին պարտավորեցնում է հարգել ժողովրդավարական սկզբունքները, մարդու իրավունքները և իրավունքի գերակայությունը այնպիսի ձևակերպումներով, որոնք ֆունկցիոնալ առումով համարժեք են Միության ներսում գործող ԵՄՊ Հոդված 2-ին: Նմանապես, Ռազմավարական օրակարգի պայմանականության շրջանակը իր կառուցվածքով և նպատակով արտացոլում է «Առողջացման և դիմակայունության հիմնադրամի» թիրախների վրա հիմնված կարգապահությունը: ԵՄՊ Հոդված 21(1)-ը պահանջում է, որ Միության արտաքին գործողություններն առաջնորդվեն նույն արժեքներով, որոնք ընկած են նրա ներքին իրավակարգի հիմքում, իսկ ԵՄՊ Հոդված 21(3)-ը սահմանում է ներքին և արտաքին քաղաքականությունների միջև հետևողականության դրական պարտավորություն: Այս իրավական հիմքի ֆոնին՝ պայմանականության ընտրողական թուլացումն արտաքին տիրույթում, միաժամանակ պահպանելով խիստ հարկադրանքը ներքին տիրույթում, չի կարող որակվել որպես սոսկ տարբերակում: Դա հավասարազոր է Միության սեփական չափանիշները հետևողականորեն կիրառելու ձախողմանը: Երբ ԵՄ-ն ֆինանսավորումն ու աջակցությունը պայմանավորում է իրավունքի գերակայության նշանդրերով Միության ներսում, սակայն հրաժարվում է նմանատիպ վերահսկողությունից արտերկրում գործելով նյութական առումով համարժեք իրավական շրջանակներում, նա խաթարում է իր իրավակարգի ամբողջականությունը և ի ցույց է դնում ակնհայտ անհամապատասխանություն իր հռչակած հանձնառությունների և գործառնական պրակտիկայի միջև:

Բացատրությունը քաղաքական է, ոչ թե իրավական:

Հայաստանի դեպի արևմուտք կողմնորոշումը ծառայում է ԵՄ աշխարհաքաղաքական չափերին: Սակայն հեգնանքն այն է, որ ԵՄ-ն սխալվում է՝ կարծելով, թե Փաշինյանը դեպի արևմուտք է նայում: Իրականությունն այն է, որ Փաշինյանն ավտոկրատ է, հավատում է ժողովրդավարության հետընթացին և չի համապատասխանում Կոպենհագենյան չափանիշներին: Իրականում հենց ընդդիմադիր կուսակցություններն են կոչ արել պահպանել սահմանադրությունը, իրավունքի գերակայությունը և հարգել ու պահպանել մարդու իրավունքների չափանիշները:

Բացատրությունը թվում է ավելի շատ քաղաքական է, քան իրավական: ԵՄ-ն ունի ակնհայտաշխարհաքաղաքական շահ՝ սատարելու Հայաստանի արևմտյան կողմնորոշմանը, հատկապես տարածաշրջանային անվտանգության և իր հարևանության ռազմավարության համատեքստում: Այնուամենայնիվ, այդ ռազմավարական նախապատվությունը ռիսկ է պարունակում իրականացվելու Նիկոլ Փաշինյանի գործող կառավարությանն ուղղված աջակցության միջոցով, այլ ոչ թե ժողովրդավարական գործունեության չեզոք, չափանիշների վրա հիմնված գնահատման միջոցով: Մոնիթորինգային մարմինների կողմից փաստագրված մտահոգությունները մատնանշում են այնպիսի խնդիրներ, ինչպիսիք են քաղաքական բևեռացումը, վարչական ռեսուրսների ենթադրյալ չարաշահումը և ընդդիմադիր դերակատարների նկատմամբ ճնշումները: Սրանք պատահական մտահոգություններ չեն. դրանք ուղղակիորեն առնչվում են Նրան, թե արդյոք Հայաստանը Փաշինյանի օրոք համապատասխանում է իրավունքի գերակայության, ժողովրդավարական կառավարման և հիմնարար իրավունքների վերաբերյալ Կոպենհագենյան չափանիշների բովանդակային պահանջներին: Սա լարվածություն է ստեղծում ԵՄ մոտեցման մեջ: Մինչ Փաշինյանն արտաքին աշխարհում հաճախ ներկայացվում է որպես արևմտամետ բարեփոխիչ, ներքին պատկերն ավելի հակասական է՝ ներառյալ ժողովրդավարական հետընթացի և խիստ բևեռացված քաղաքական միջավայրում պետական ինստիտուտների գործիքային օգտագործման վերաբերյալ արժանահավատ մեղադրանքները: Ի հակադրություն սրա՝ ընդդիմության որոշ հատվածներ իրենց դիրքորոշումը ձևակերպել են սահմանադրական կարգի պահպանման, իրավունքի գերակայության վերականգման և մարդու իրավունքների չափանիշներին համապատասխանության տեսանկյունից, թեև այս դաշտը մնում է մասնատված և քաղաքականապես բարդ: Առանցքայինն այն է, որ ԵՄ ներգրավվածությունը չի կարող հիմնվել Փաշինյանի կառավարության աշխարհաքաղաքական կողմնորոշման մասին ենթադրությունների վրա՝ որպես ժողովրդավարական լեգիտիմության փոխարինիչ: Փոխարենը, այն պետք է հիմնված լինի իրավական և ինստիտուցիոնալ չափանիշների ցուցադրելի պահպանման վրա: Դրա բացակայության դեպքում իրական ռիսկ կա, որ քաղաքական համապատասխանեցումը գերադասվում է Միության սեփական հռչակած հանձնառություններից՝ իրավունքի գերակայության և ժողովրդավարական պայմանականության վերաբերյալ:

Եվրոպական արտաքին գործողությունների ծառայության (EEAS) «Ճգնաժամային մոտեցման գաղտնի քաղաքական շրջանակը Հայաստանի համար», ըստ հաղորդումների, Հայաստանի ներքին կայունացումը ձևակերպում է որպես «ԵՄ կենսական շահերի տիրույթում»: Այս շրջանակում ժողովրդավարական պայմանները ստորադասվում են աշխարհաքաղաքական համապատասխանեցմանը: Միության արժեքները հիշատակվում են այն ժամանակ, երբ դրանք ծառայում են Միության ռազմավարական շահերին, և մի կողմ են դրվում, երբ չեն ծառայում: Դա սկզբունքային արտաքին գործողությունն է: Դա գործիքակազմ է (instrumentalism)՝ քողարկված արժեքների լեզվով:

Իրավական հետևանքն ուղղակի է: ԵՄԳՊ (TFEU) Հոդված 263-ը թույլ է տալիս չեղարկել ԵՄ այն ակտերը, որոնք արատավորված են լիազորությունների չարաշահմամբ, գերազանցում են հաստատության իրավասությունը կամ խախտում են Պայմանագրերը: Ֆինանսական իրականացման ակտերը, որոնք NDICI-Գլոբալ Եվրոպա միջոցներն ուղղում են Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմին և Հայաստանում հակա-FIMI գործողություններին, խոցելի են բոլոր երեք հիմքերով՝ լիազորությունների չարաշահում (հռչակված նպատակը հիբրիդային սպառնալիքներին արձագանքելն է, սակայն կանխատեսելի հետևանքը գործող վարչակազմի հզորացումն է), լիազորությունների գերազանցում (ultra vires - Հանձնաժողովը չունի իրավասություն՝ կառավարելու ընտրական նարատիվները երրորդ

երկրում) և Պայմանագրերի խախտում (ԵՄՊ Հոդվածներ 2, 4, 5, 8, 21, Խարտիայի Հոդվածներ 11, 39, 41, CEPA-ի «առանցքային տարրերի» դրույթ):

Գ. ԵՄ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ, ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԵՎ ԵՐԿԿՈՐՄ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿԻ ԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐԸ

Այս մասը համադրում է Հավելված Ա-ում սահմանված իրավական շրջանակը (Միության սահմանադրական հանձնառությունները, ինստիտուցիոնալ իրավասությունները, CEPA-ն և Ռազմավարական օրակարգը), ընտրական իրավունքների միջազգային երաշխիքները (Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի (ICCPR) 25-րդ հոդվածը, ՄԻԵԿ թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդվածը և «Բրեդշուլի» շրջանակը), II մասում փաստագրված ներքաղաքական համատեքստը (բռնաճնշումների Եսկալացիան 2025թ. հունիսից մինչև 2026թ. ապրիլ) և III մասի Ա և Բ բաժիններում վերլուծված ԵՄ ներգրավվածության կառուցվածքն ու օրինաչափությունները: Այն մատնանշում է յուրաքանչյուր իրավական նորմը, որը խախտվել է ԵՄ վարքագծի արդյունքում:

ա. Լիազորությունների գերազանցում (Ultra Vires). Իրավասությունների փոխանցման սկզբունքի խախտում (ԵՄՊ հոդվածներ 4(2) և 5(1)-(2))

ԵՄՊ Հոդված 5(1)-ը սահմանում է. «Միության իրավասությունների սահմանները կարգավորվում են իրավասությունների փոխանցման սկզբունքով»: Հոդված 5(2)-ը սահմանում է. «Միությունը գործում է միայն անդամ պետությունների կողմից Պայմանագրերով իրեն վերապահված իրավասությունների սահմաններում՝ դրանցում սահմանված նպատակներին հասնելու համար: Այն իրավասությունները, որոնք Պայմանագրերով Միությանը չեն վերապահվել, պատկանում են անդամ պետություններին»: Հոդված 4(2)-ը սահմանում է. «Միությունը հարգում է անդամ պետությունների հավասարությունը Պայմանագրերի առջև, ինչպես նաև նրանց ազգային ինքնությունը՝ ներհատուկ նրանց հիմնարար քաղաքական և սահմանադրական կառուցվածքներին, ներառյալ տարածքային և տեղական ինքնակառավարումը»:

Այս դրույթները սահմանում են ԵՄ սահմանադրական իրավունքի հիմնարար կանոնը. Միությունը չունի ընդհանուր իրավասություն ազգային ընտրական գործընթացների ոլորտում: Խորհրդարանական և նախագահական ընտրությունները մնում են ազգային սահմանադրական կարգի տիրույթում:

Ճիշտ է, որ Միության հստակ ընտրական իրավասությունը սահմանափակ է: ԵՄԳՊ (TFEU) Հոդված 223-ը վերաբերում է Եվրոպական խորհրդարանի ընտրություններին և չի տարածվում ազգային ընտրությունների վրա: Հանձնաժողովը չի կարող վերահսկել քվեարկությունը, որոշել ընտրությունների արդյունքները կամ իրականացնել ներպետական ընտրական մարմնին համարժեք գործառնություններ:

Այնուամենայնիվ, պաշտոնական ընտրական իրավասության բացակայությունը չի խանգարում Միությանը անուղղակի ազդեցություն գործադրել Պայմանագրերի այլ բաժիններով վերապահված իրավասությունների միջոցով: Ինչպես սահմանված է ԵՄՊ 5-րդ հոդվածով, վճռորոշն այն է, թե արդյոք տվյալ միջոցը բխում է վավեր իրավական հիմքից և մնում է այդ իրավասության սահմաններում:

Թվային ծառայությունների մասին օրենքը (Կանոնակարգ 2022/2065 - DSA) ընդունվել է ԵՄԳՊ 114-րդ հոդվածի ներքո՝ որպես ներքին շուկայի կարգավորման գործիք: Ընտրական գործընթացների համար համակարգային ռիսկերին վերաբերող դրույթները (Հոդվածներ 34-35) պաշտոնապես հղվում են ԵՄ ներսում անցկացվող ընտրություններին:

DSA-ի հայեցակարգային ապարատը՝ համակարգային ռիսկերի գնահատումը, արագ արձագանքումը, «վստահելի ազդարարումը» և հակա-FIMI համակարգումը, չունեն որևէ պայմանագրային հիմք՝ ոչ անդամ պետության վրա պրոյեկտվելու համար:

ԵՄ-ն NDICI-Գլոբալ Եվրոպա գործիքի միջոցով հատկացրել է 270 միլիոն եվրո դիմակայունության աճի ծրագրի համար, և 12 ու 13 միլիոն եվրո՝ մի թիմի ֆինանսավորման համար, որի մանդատը ներառում է Հայաստանում նախընտրական նարատիվների կառավարումը: Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմը խորհրդատվություն է տրամադրում «տարբեր ընտրական սցենարներում ճգնաժամային կառավարման պլանների» վերաբերյալ, իրականացնում է «ընտրությունների հետ կապված հանրային իրազեկման արշավներ FIMI-ի վերաբերյալ՝ թիրախավորելով առանցքային ժողովրդագրական խմբերը» և աջակցում է «ընտրությունների ապօրինի ֆինանսավորման հետքերով գնալուն և հետապնդմանը»: Այս գործառնությունները հանդիսանում են ուղղակի միջամտություն ինքնիշխան ոչ անդամ պետության ընտրական գործընթացին: Հանձնաժողովը ֆունկցիոնալ առումով արտահանել է DSA-ի ընտրական ռիսկերի կառավարման մոդելը, որը մշակվել էր ներքին շուկայի համար, մի երրորդ երկիր, որը դուրս է Միության պայմանագրային սահմանադրական կարգավորումներից: Հայաստանը չունի աթոռեվրոպական խորհրդարանում, ներկայացուցիչ՝ խորհրդում, չի կարող դիմել Արդարադատության դատարան և չունի հնարավորություն մասնակցելու ժողովրդավարական հաշվետվողականության այն կառուցվածքներին, որոնց միջոցով ԵՄ քաղաքականությունը վիճարկվում և սահմանափակվում է Միության ներսում:

Երրորդ երկրում նախընտրական նարատիվների կառավարումը ներառող մանդատի համար միջոցների ուղղորդումը գերազանցում է Պայմանագրերով Հանձնաժողովին վերապահված իրավասությունները: Հանձնաժողովը չունի իրավասություն՝ կառավարելու ընտրական նարատիվները նույնիսկ իր սեփական անդամ պետություններում, ինչը հաստատում են ԵՄՊ 4(2) և 5-րդ հոդվածները: Առավել ևս, նա չունի նման իրավասություն երրորդ երկրում: Այս հատկացումն իրականացնող ֆինանսական ակտերը առաջին չեն, քանի որ դրանք գերազանցում են Հանձնաժողովի իրավասությունների սահմանները:

բ. Պատշաճ վարչարարության իրավունքի խախտում (Խարտիայի հոդված 41)

Խարտիայի Հոդված 41(1)-ը սահմանում է. «Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի, որ Միության ինստիտուտները, մարմինները, գրասենյակները և գործակալությունները իր գործերը քննեն անկողմնակալ, արդարացիորեն և ողջամիտ ժամկետում»: Հոդված 41(2)-ը ներառում է անձի՝ լսված լինելու իրավունքը նախքան իր շահերին վնասող որևէ անհատական միջոցի ձեռնարկումը, ինչպես նաև վարչակազմի պարտավորությունը՝ հիմնավորելու իր որոշումները: Արդարադատության դատարանը սահմանել է, որ պատշաճ վարչարարության սկզբունքը Հանձնաժողովից պահանջում է իր լիազորություններն իրականացնելիս «միանգամայն հանգամանալից և անկողմնակալ կերպով քննել տվյալ գործին առնչվող բոլոր տարրերը» (Գործ T-167/94, *Nölle-ն ընդդեմ Խորհրդի և Հանձնաժողովի*, §73):

Հոդված 41-ով սահմանված հոգածության պարտականությունը (*duty of care*) Հանձնաժողովին պարտավորեցնում է ստուգել, որ իր միջոցները չօգտագործվեն ընտրական գործընթացները խաթարելու համար: Այս պարտավորությունը հայեցողական չէ: Այն բխում է Խարտիայից և ամրապնդվում է CEPA-ի «առանցքային տարրերի» դրույթով, որը ժողովրդավարությունը սահմանում է որպես ԵՄ-Հայաստան հարաբերությունների հիմնարար տարր: Երբ Հանձնաժողովը գործընկեր պետությունում տեղակայում է ընտրական գործընթացների նկատմամբ զգայուն գործողություններ, նա պետք է գնահատի կանխատեսելի հետևանքները, ներառյալ այն ռիսկը, որ բացառապես ընդդիմությանը հալածելու մեջ մեղադրվող կառավարության հետ իրականացվող հակաապատեղեկատվական

գործողությունները կառուցվածքային առավելություն կտան գործող վարչակազմին: Պատշաճ վարչարարությունը թույլ չի տալիս Հանձնաժողովին անտեսել այն ներքաղաքական համատեքստը, որում իրականացվում է իր ներգրավվածությունը:

Հայաստանի կառավարությանը 12 և 15 միլիոն եվրոյի աջակցությունը՝ ապատեղեկատվության դեմ պայքարի և հիբրիդային սպառնալիքներին արձագանքելու համար, իրականացվել է առանց. (ա) չեզոքության կամ քաղաքական հավասարակշռության երաշխիքների ներառման, (բ) գործողության նախագծման փուլում ընդդիմության հետ խորհրդակցելու, (գ) անկախ վերահսկողական մեխանիզմների ստեղծման, (դ) բովանդակությունը որպես «ապատեղեկատվություն» դասակարգելու օբյեկտիվ չափանիշների հրապարակման, (ե) տուժածների համար բողոքարկման ընթացակարգի ստեղծման, (զ) փաստագրված մտահոգություններին արձագանքելու⁹⁷:

Հանձնաժողովը «հանգամանալից և անկողմնակալ կերպով» չի քննել գործի «բոլոր առնչվող տարրերը»: Նա պարզապես անտեսել է դրանք:

Ընտրական գործընթացների նկատմամբ զգայուն գործողությունների ֆինանսավորման կանխատեսելի ազդեցությունը չգնահատելը մի երկրում, որտեղ առաջատար ընդդիմադիր գործիչը կալանավորված է, առաջատար ընդդիմադիր կուսակցության անդամները ձերբակալվում են, իսկ Ընտրական օրենսգիրքը փոփոխվել է կոնկրետ դաշինքին թիրախավորելու համար, հանդիսանում է հարտիայի Հոդված 41-ով սահմանված հոգածության պարտականության խախտում: Իրավաբանների, անկախ մոնիթորինգային մարմինների և ԵԱՀԿ սեփական գնահատման առաքելության փաստագրված մտահոգություններին չարձագանքելը հանդիսանում է գործի առնչվող տարրերը քննելու ձախողում: Այս միջոցն արատավորված է հիմնավորման թերությամբ, որը վիճարկելի է ԵՄԳՊ (TFEU) Հոդված 263-ի ներքո:

գ. Թափանցիկության սկզբունքի խախտում (ԵՄԳՊ հոդված 15, հարտիայի հոդված 42)

ԵՄԳՊ (TFEU) Հոդված 15(1)-ը սահմանում է. «Պատշաճ կառավարումը խթանելու և քաղաքացիական հասարակության մասնակցությունն ապահովելու նպատակով Միության ինստիտուտները, մարմինները, գրասենյակները և գործակալություններն իրենց աշխատանքը պետք է կատարեն հնարավորինս բաց»: հարտիայի Հոդված 42-ը սահմանում է Եվրոպական խորհրդարանի, խորհրդի և Հանձնաժողովի փաստաթղթերին հասանելիության իրավունքը: Թափանցիկության սկզբունքը ԵՄ իրավունքի ընդհանուր սկզբունք է:

Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի գործառնական մանրամասն մանդատը չի հրապարակվել: Դրա բովանդակությունը հայտնի է միայն լրագրողական հետաքննություններից: Այս գործելաոճը կրկնում է սույն բաժնի I ենթաբաժնում փաստագրված անթափանցիկությունը՝ կապված Ռումինիայում Արագ արձագանքման համակարգի հետ (գործարկման մասին հանրային հայտարարության բացակայություն, մասնակիցների ցուցակի և վերահսկողության բացակայություն): Հայաստանի համար «Ճգնաժամային մոտեցման գաղտնի քաղաքական շրջանակը» (PFCA)՝ Եվրոպական արտաքին գործողությունների ծառայության (EEAS) 28 Էջանոց փաստաթուղթը, որը, ըստ հաղորդումների, Հայաստանի ներքաղաքական լանդշաֆտը ձևակերպում է որպես ԵՄ միջամտություն պահանջող «ճգնաժամ», չի բացահայտվել: Հայաստանյան համատեքստում բովանդակությունը որպես «Օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիա և միջամտություն» (FIMI) դասակարգելու չափանիշները հայտնի չեն: Հանրային վերահսկողական որևէ մեխանիզմ գոյություն չունի: Բողոքարկման որևէ ընթացակարգ չի սահմանվել:

Երբ Հանձնաժողովը հանրային միջոցներն օգտագործում է մի մեխանիզմ ֆինանսավորելու համար, որն ունակ է ընտրական շրջանում ազդել երկրի տեղեկատվական Էկոհամակարգի վրա, դրա գործառնական կանոնների վերաբերյալ թափանցիկության բացակայությունը հանդիսանում է Էական թերություն: Մանդատի, չափանիշները և վերահսկողական մեխանիզմները չիրապարակելը վտանգում է ֆինանսական իրականացման ակտի օրինականությունը: Այս անթափանցիկությունը վերարտադրում է Ռումինիայում փաստագրված մոդելը, որտեղ Արագ արձագանքման համակարգը գործում էր առանց դրա գործարկման, մասնակիցների կամ որոշումների հանրային բացահայտման. մի գործելաոճ, որը «Կառավարվող քվեաթերթիկ» զեկույցը բնորոշել է որպես անհամատեղելի ժողովրդավարական հաշվետվողականության հետ:

դ. Համաչափության սկզբունքի խախտում (ԵՄՊ հոդված 5(4))

ԵՄՊ Հոդված 5(4)-ը սահմանում է. «Համաչափության սկզբունքի համաձայն՝ Միության գործողության բովանդակությունը և ձևը չպետք է գերազանցեն այն, ինչն անհրաժեշտ է Պայմանագրերի նպատակներին հասնելու համար»: Արդարադատության դատարանը հետևողականորեն սահմանել է, որ միջոցը համարվում է անհամաչափ, եթե այն դնում է ակնհայտորեն չափազանցված բեռ՝ հետապնդվող նպատակի համեմատ, հատկապես այնտեղ, որտեղ առկա են նվազ սահմանափակող այլընտրանքներ (Գործ C-331/88, *Fedesa*, §13; Գործ C-210/03, *Swedish Match*, §47):

Նույնիսկ եթե ընդունենք, որ հիբրիդային սպառնալիքներին հակազդելը լեգիտիմ նպատակ է, երաշխիքների լիակատար բացակայությունը տեղակայումը դարձնում է ակնհայտորեն անհամաչափ: Համաչափ միջոցը կպահանջեր առնվազն.

- i. Խորհրդակցություն ընդդիմության հետ գործողության նախագծման փուլում, ինչպես պահանջում է Ռազմավարական օրակարգի հանձնառությունը՝ «համագործակցության և դրական ներգրավվածության ընդդիմության հետ».
- ii. Անկախ վերահսկողական մեխանիզմներ՝ ընդդիմության և քաղաքացիական հասարակության մասնակցությամբ.
- iii. Օբյեկտիվ, իրապարակայնորեն բացահայտված չափանիշներ բովանդակությունը որպես «ապատեղեկատվություն» կամ FIMI դասակարգելու համար՝ հստակ տարանջատելով օտարերկրյա մանիպուլյացիան ներքաղաքական մրցակցությունից.
- iv. Բողոքարկման ընթացակարգ այն անձանց և կազմակերպությունների համար, որոնց խոսքը դասակարգվում է որպես FIMI.
- v. Երաշխիքներ, որ գործողությունը չի օգտագործվի լեգիտիմ քաղաքական խոսքը ցենզուրայի ենթարկելու համար, ներառյալ կառավարությանը քննադատող խոսքը.
- vi. Ընդդիմադիր կուսակցությունների հավասար հասանելիություն թիմի վերլուծական արդյունքներին.
- vii. Հանրային, ժամանակի մեջ սահմանափակված մանդատ՝ գործողությունից հետո հաշվետվությունների ներկայացման պահանջով:

Այս երաշխիքներից և ոչ մեկը գոյություն չունի: Տեղակայումը «ամբողջը կամ ոչինչ» սկզբունքով գործող միջոց է. կառավարությունը ստանում է ամեն ինչ, ընդդիմությունը՝ ոչինչ: Դա համաչափ չէ: Դա կառուցվածքային առումով ասիմետրիկ է:

Ռազմավարական օրակարգի սեփական հանձնառությունը՝ ուղղված «ընդդիմության հետ համագործակցությանը և դրական ներգրավվածությանը» (Հավելված Ա), սահմանում է այն չափանիշը, որով պետք է գնահատվի համաչափությունը: Միջոցը, որը զրկում է

ընդդիմությանը ծրագրի նախագծմանը, դրա վերահսկողությանը մասնակցելու կամ տվյալներին հասանելիություն ունենալու հնարավորությունից, այն դեպքում, երբ Ռազմավարական օրակարգը հստակ պահանջում է նրանց ներառումը, ակնհայտորեն անհամաչափ է հենց ԵՄ-ի կողմից սահմանված չափանիշներ

Ե. Հիմնարար իրավունքների խախտում. Ազատ արտահայտվելու և ազատ ընտրությունների իրավունք (Խարտիայի հոդվածներ 11 և 39, ՄԻԵԿ հոդված 10, «Բրեդշու» §§122, 131, 158-162)

(i) Խարտիայի հոդված 11-ը և հավասար պայմանների իրավունքը

Հիմնարար իրավունքների խարտիայի Հոդված 11(1)-ը սահմանում է. «Յուրաքանչյուր ոք ունի ազատ արտահայտվելու իրավունք: Այս իրավունքը ներառում է սեփական կարծիք ունենալու, ինչպես նաև առանց պետական մարմինների միջամտության և անկախ սահմաններից տեղեկություններ ու գաղափարներ ստանալու և տարածելու ազատությունը»: Հոդված 11(2)-ը սահմանում է. «Լրատվամիջոցների ազատությունը և բազմակարծությունը պետք է հարգվեն»:

Ընտրական համատեքստում արտահայտվելու ազատությունը չի սահմանափակվում սոսկ ուղղակի ցենզուրայի բացակայությամբ. այն ներառում է լրատվական դաշտում հավասար պայմաններով մրցակցելու իրավունքը: Երբ Հանձնաժողովը ֆինանսավորում է մի գործողություն, որը կառավարությանն օժտում է հանրային բանավեճը ձևավորելու արտոնյալ գործիքով, նա խաթարում է այդ հավասար պայմանները:

Սույն փաստաթղթի Հավելված Ա-ն, հիմնվելով «Բրեդշուի» շրջանակի վրա (§§12-121), հաստատում է, որ «առանց բազմակարծության չկա ժողովրդավարություն», և որ պետությունը պետք է պահպանի «չեզոք վերաբերմունք» մրցակցող քաղաքական ուժերի նկատմամբ, «մասնավորապես՝ նախընտրական քարոզչության և լրատվամիջոցների լուսաբանման հարցում»: «Շողակաթ» հեռուստաընկերության փակումը, որը ԺՀՄԻԳ-ի Կարիքների գնահատման առաքելության բազմաթիվ զրուցակիցներ բնութագրել են որպես «քաղաքականապես դրդապատճառված, հատկապես իշխանությունների և Հայ Առաքելական Եկեղեցու միջև լարվածության ֆոնին», հանդիսանում է կոնկրետ միջամտություն մեդիա բազմակարծությանը՝ համաձայն Հոդված 11(2)-ի: ԵՄ-ն որևէ կերպ չի անդրադարձել այս փակմանը:

(ii) «Բրեդշուի» հավասարակշռման պահանջը.. միջամտությանը հակազդելու միջոցները չպետք է ճնշեն Հոդված 10-ով սահմանված իրավունքները

«Բրեդշուն և այլոք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» (2025թ.) գործով ամենանշանակալի եզրահանգումը հիմնարար իրավունքների վերլուծության համար ոչ թե ընտրական ամբողջականությունը պաշտպանելու դրական պարտավորությունն է, այլ Դատարանի պնդումն այն մասին, որ արտաքին միջամտության դեմ ուղղված ցանկացած միջոց պետք է հավասարակշռվի Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածով սահմանված արտահայտվելու ազատության իրավունքի հետ: Դատարանը 161-րդ կետում նշել է.

«Ցանկացած գործողություն, որը ձեռնարկվում է պետությունների կողմից՝ ապատեղեկատվության տարածման և ազդեցության արշավների իրականացման միջոցով օտարերկրյա ընտրական միջամտության ռիսկին հակազդելու համար, պետք է հավասարակշռվի Կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածով սահմանված արտահայտվելու ազատության իրավունքի հետ: 10-րդ հոդվածի համատեքստում Դատարանն ընդունել է, որ «հատկապես կարևոր է ընտրություններին նախորդող ժամանակահատվածում,

որպեսզի բոլոր տեսակի կարծիքներն ու տեղեկատվությունը ազատորեն շրջանառվեն»: Թեև ապատեղեկատվության կամ կեղծ տեղեկատվության շրջանառությունը պոտենցիալ կերպով կարող է միջամտել 10-րդ հոդվածին ներհատուկ տեղեկատվություն ստանալու իրավունքին, նույնը կարող են անել նաև դրա շրջանառությանը հակազդելու համար ձեռնարկված ցանկացած միջոցները: Հետևաբար, ցանկացած նման միջոց պետք է մանրակրկիտ կերպով չափորոշվի՝ ապահովելու համար, որ դրանք անհամաչափորեն չեն միջամտում տեղեկություններ տարածելու և ստանալու անհատների իրավունքին, հատկապես ընտրություններին նախորդող շրջանում, և պատշաճ կերպով հաշվի առնեն այն պայմանավորվող պետությունների կողմից չարաշահման ռիսկը, որոնք ձգտում են միջամտել սեփական ընտրությունների արդյունքներին»:⁹⁸

Այս հատվածը պարունակում է չորս առանցքային սկատառում, որոնցից յուրաքանչյուրը խախտվել է Հայաստանում ԵՄ ներգրավվածության արդյունքում:

Նախ՝ հավասարակշռման պահանջը: Հակամիջամտության միջոցները պետք է «հավասարակշռվեն արտահայտվելու ազատության իրավունքի հետ»: Դատարանը հակամիջամտությունը չի դիտարկում որպես «հաղթաթուղթ», որը գերակայում է 10-րդ հոդվածի նկատմամբ: Այն պահանջում է, որ երկու իրավունքները կշռվեն միմյանց նկատմամբ: Հայաստանում որևէ հավասարակշռում չի իրականացվել: Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի մանդատը ներառում է «հանրային իրազեկման արշավներ ընտրությունների վերաբերյալ FIMI-ի թեմայով՝ թիրախավորելով առանցքային ժողովրդագրական խմբերը»: Որևէ գնահատում չի անցկացվել այս արշավների ազդեցության վերաբերյալ ընդդիմադիր կուսակցությունների, հոգևորականության և քաղաքացիական հասարակության՝ տեղեկատվություն տարածելու և ստանալու իրավունքի վրա: Որևէ չափանիշ չի հրապարակվել պաշտպանված քաղաքական խոսքը «օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիայից» տարբերակելու համար: Հավասարակշռման որևէ փորձի բացակայությունն ինքնին «Բերեշոուի» չափանիշի ձախողում է:

Երկրորդ՝ ուժեղացված պաշտպանությունը նախընտրական շրջանում: Դատարանը վերահաստատել է «Բուլմենն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» (1998թ., §42) գործով սահմանված և «Ռուսաստանի կոմունիստական կուսակցությունը և այլոք ընդդեմ Ռուսաստանի» (2012թ., §127) գործով կրկնված սկզբունքը, որ «հատկապես կարևոր է ընտրություններին նախորդող ժամանակահատվածում, որպեսզի բոլոր տեսակի կարծիքներն ու տեղեկատվությունը ազատորեն շրջանառվեն»: Այս սկզբունքը վերաբերում է ոչ միայն պետական ցենզուրային՝ ավանդական իմաստով: Այն վերաբերում է ցանկացած միջոցի՝ լինի դա պետության կողմից ձեռնարկված, թե արտաքին դերակատարի կողմից օժանդակված, որի ազդեցությունը քարոզարշավի ընթացքում քաղաքական կարծիքների շրջանառության սահմանափակումն է: Հայաստանում հակա-FIMI շրջանակը գործում է հենց նախընտրական շրջանում՝ թիրախավորելով հենց խոսքի այն կատեգորիան, որը Դատարանը որակում է որպես ամենաուժեղ պաշտպանության կարիք ունեցող՝ քաղաքական կարծիքներ կառավարության վարքագծի, Եկեղեցու դերի և երկրի աշխարհաքաղաքական ուղղվածության վերաբերյալ:

Երրորդ՝ այն փաստի ճանաչումը, որ հակամիջոցներն իրենք կարող են հանդիսանալ միջամտություն: Դատարանը հստակ ընդունել է, որ «թեև ապատեղեկատվության կամ կեղծ տեղեկատվության շրջանառությունը պոտենցիալ կերպով կարող է միջամտել 10-րդ հոդվածին ներհատուկ տեղեկատվություն ստանալու իրավունքին, նույնը կարող են անել նաև դրա շրջանառությանը հակազդելու համար ձեռնարկված ցանկացած միջոցները»: Սա վճռորոշ իրավական դրույթ է: Դատարանն ընդունում է, որ «բուժումը» կարող է

լինել նույնքան վնասակար, որքան «հիվանդությունը»: Հակաապատեղեկատվական գործողությունները կանխավարկածով օրինական չեն միայն այն պատճառով, որ պիտակավորված են որպես պաշտպանական: Դրանց օրինականությունը կախված է դրանց չափորոշումից, համաչափությունից և դրանց ուղեկցող երաշխիքներից: Հայաստանում որևէ երաշխիք գոյություն չունի. չկան հանրային չափանիշներ, բողոքարկման ընթացակարգ, անկախ վերահսկողություն, խորհրդակցություն ընդդիմության հետ և ժամանակային սահմանափակում:

Չորրորդ՝ չարաշահման վերաբերյալ նախազգուշացումը: Դատարանը պահանջել է, որ միջամտության դեմ կիրառվող միջոցները «պատշաճ կերպով հաշվի առնեն այն պայմանավորվող պետությունների կողմից չարաշահման ռիսկը, որոնք ձգտում են միջամտել սեփական ընտրությունների արդյունքներին»: Սա Հայաստանում հիպոթետիկ մտահոգություն չէ: Փաշինյանի կառավարությունը ակնհայտորեն օգտագործել է օտարերկրյա միջամտության նարատիվը՝ արդարացնելու համար ընդդիմադիր հոգևորականների քրեական հետապնդումը, Սամվել Կարապետյանի կալանավորումը և ներքաղաքական ընդդիմախոսներին որպես ռուսական ապակայունացման գործակալներ ներկայացնելը: IODA-ի ներկայացուցիչ Սառա Լի Ուիթսոնը նշել է. «Թվում է՝ կառավարությունը զինատեսակի է վերածում օտարերկրյա միջամտության մասին անհիմն պնդումները՝ եվրոպացի պաշտոնյաներին ստիպելով աչք փակել այն փաստի վրա, որ ինքն իրականացնում է գնալով ավելի ավտորիտար լիազորություններ»:⁹⁹ Դատարանի չարաշահման նախազգուշացումը ոչ միայն հաշվի չի առնվում, այլև իրականություն է դառնում:

(iii) Միջազգային աստիճանների դիրքորոշումը հակաապատեղեկատվության՝ խոսքի ազատության համար պարունակած ռիսկերի վերաբերյալ

«Բրեդշոուի» վճիռն ինքնին հիմնվել է միջազգային հեղինակավոր մարմինների դիրքորոշումների վրա, որոնք ամրապնդում են հավասարակշռման պահանջը: Դատարանի կողմից մեջբերված երեք աղբյուր ուղղակիորեն կիրառելի են այս գործով:

Առաջին՝ ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների գերագույն հանձնակատարի գրասենյակի (OHCHR) 2021թ. «Ընտրությունների միջազգային իրավական չափանիշների ձեռնարկը», որը մեջբերված է «Բրեդշոուի» 64-րդ կետում, խորհուրդ է տալիս.

«Պետությունները պետք է ձեռնպահ մնան տեղեկատվության տարածման ընդհանուր և երկիմաստ արգելքներից, ինչպիսիք են «կեղծիքները» կամ «ոչ օբյեկտիվ տեղեկատվությունը»: Նման եզրույթները համարժեք կերպով չեն նկարագրում այն բովանդակությունը, որն արգելված է: Արդյունքում, դրանք իշխանություններին տալիս են լայն հնարավորություն՝ ցենզուրայի ենթարկելու ոչ հանրաճանաչ, հակասական կամ փոքրամասնության կարծիքները, ինչպես նաև Կառավարության և քաղաքական գործիչների քննադատությունը լրատվամիջոցներում և նախընտրական քարոզարշավների ժամանակ»:¹⁰⁰

Հայաստանում տեղակայված հակա-FIMI շրջանակը գործում է հենց երկիմաստության այս մակարդակով: «Օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիա և միջամտություն» եզրույթը հայաստանյան համատեքստում սահմանված չէ: Որևէ չափանիշ չի հրապարակվել պաշտպանված քաղաքական քննադատությունը իրավական հետապնդման ենթակա օտարերկրյա մանիպուլյացիայից տարբերակելու համար: OHCHR-ի նախազգուշացումը «ընդհանուր և երկիմաստ արգելքների» դեմ ուղղակիորեն կիրառելի է այստեղ:

Երկրորդ՝ ՄԱԿ-ի Կարծիքի և արտահայտվելու ազատության հարցերով հատուկ զեկուցողը, որը մեջբերված է «Բրեդշուլի» 66-րդ կետում, քննադատել է այն պետություններին, որոնք «դիմել են անհամաչափ միջոցների, ինչպիսիք են ինտերնետի անջատումները և անորոշ ու չափազանց լայն օրենքները՝ քրեականացնելու, արգելափակելու, ցենզուրայի ենթարկելու և ճնշելու առցանց խոսքը ու կրճատելու քաղաքացիական տարածքը»։ Հատուկ զեկուցողը նախազգուշացրել է, որ նման միջոցները «ոչ միայն անհամատեղելի են մարդու իրավունքների միջազգային իրավունքի հետ, այլև նպաստում են թյուրմբռնումների ուժգնացմանը, վախի սերմանմանը և ինստիտուտների նկատմամբ հանրային անվստահության արմատավորմանը»։¹⁰¹ Հայաստանում ընդդիմադիր խոսույթի «անվտանգայնացումը» հակա-FIMI շրջանակի միջոցով կատարում է նմանատիպ գործառույթ։ այն ստեղծում է մի ինստիտուցիոնալ ապարատ, որի միջոցով քաղաքական խոսքը կարող է դասակարգվել որպես անվտանգային սպառնալիք, ինչի հետևանքով լեգիտիմ ընդդիմության համար հասանելի ժողովրդավարական տարածքը կրճատվում է։

Երրորդ՝ ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների խորհրդի 2021թ. ապրիլի 1-ի թիվ 49/21 բանաձևը, որը մեջբերված է «Բրեդշուլի» 65-րդ կետում, ընդգծել է.

*«Ապատեղեկատվության դեմ պայքարը չպետք է օգտագործվի որպես պատրվակ՝ մարդու իրավունքների իրացումն ու իրականացումը սահմանափակելու կամ ցենզուրան արդարացնելու համար, այդ թվում ապատեղեկատվությունը քրեականացնող անորոշ և չափազանց լայն օրենքների միջոցով»։*¹⁰²

Բանաձևը կոչ է անում «բոլոր պետություններին ձեռնպահ մնալ ներպետական կամ անդրազգային մակարդակով քաղաքական կամ այլ նպատակներով ապատեղեկատվական արշավներ իրականացնելուց կամ հովանավորելուց»։ Հայաստանում ԵՄ հակա-FIMI գործողությունները, որոնք նախագծվել են բացառապես գործող կառավարության հետ և գործում են առանց թափանցիկության, առանց սահմանված չափանիշների և առանց ընդդիմության հասանելիության, հարց են առաջացնում արդյո՞ք ԵՄ-ն չի օժանդակում հենց այն պատրվակին, որի դեմ զգուշացրել է Մարդու իրավունքների խորհուրդը. այն է՝ հակաապատեղեկատվության օգտագործումը որպես ինստիտուցիոնալ քողարկում՝ կառավարությանը քննադատող քաղաքական խոսքը սահմանափակելու համար։

(iv) Վենետիկի հանձնաժողովը ապատեղեկատվության և ընտրական խոսքի վերաբերյալ

Վենետիկի հանձնաժողովի զեկույցը ընտրությունների վրա տեղեկատվական խաթարման ազդեցության մասին, որը մեջբերված է «Բրեդշուլի» 71-րդ կետում, ընդունել է, որ «տեղեկատվական խաթարման նոր դարաշրջանը» «աղավաղել է հաղորդակցական Էկոհամակարգը այն աստիճան, որ ընտրողները կարող են լուրջ դժվարությունների հանդիպել որոշումներ կայացնելիս՝ մոլորեցնող, մանիպուլյատիվ և կեղծ տեղեկատվության պատճառով, որը նախատեսված է նրանց ձայների վրա ազդելու համար»։ Այնուամենայնիվ, իր Հրատապ զեկույցում ընտրությունների արդյունքների չեղարկման վերաբերյալ (2025թ. հունվար), որը մեջբերված է «Բրեդշուլի» 80-83-րդ կետերում, Հանձնաժողովն ընդգծել է թե՛ ընտրական արդյունքների վրա ենթադրյալ միջամտության ազդեցության օբյեկտիվ գնահատման դժվարությունը, թե՛ ընտրությունների վրա ազդող որոշումներում նման պնդումների վրա հիմնվելու հարցում զգուշության անհրաժեշտությունը։ Այն հետագայում նկատել է, որ «ընտրական արշավները ըստ էության թեկնածուների կողմից իրականացվող տեղեկատվական արշավներ են՝ ուղղված ընտրողներին համոզելուն», և որ «քաղաքական

հայտարարությունները քարոզչության համատեքստում սովորաբար արժեքային դատողություններ են կամ հայտարարություններ, որոնք պաշտպանված են թեկնածուի արտահայտվելու ազատությամբ»:

Այս սկզբունքները շեշտում են թափանցիկության, ստուգելիության և ընթացակարգային երաշխիքների կարևորությունը ցանկացած շրջանակում, որն առնչվում է ենթադրյալ տեղեկատվական մանիպուլյացիաներին: Եթե Հայաստանում «FIMI»-ի վերաբերյալ Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի գնահատականները հիմնվում են EEAS-ի «Ճգնաժամային մոտեցման քաղաքական շրջանակի» կամ Հայաստանի Արտաքին հետախուզության ծառայության միջոցով փոխանցված տվյալների վրա, և եթե այդ գնահատականները ենթակա չեն անկախ ստուգման կամ բովանդակային վերահսկողության, ապա լուրջ մտահոգություններ են առաջանում Վենետիկի հանձնաժողովի կողմից շեշտված ապացուցողական զգուշավորության և քաղաքական արտահայտման պաշտպանության լույսի ներքո: Այնտեղ, որտեղ թիրախավորված դերակատարները չունեն հասանելիություն հիմքում ընկած գնահատականներին, չունեն մեխանիզմ վիճարկելու իրենց դասակարգումը, և չունեն տեսանելիություն կիրառվող չափանիշների նկատմամբ, այդ շրջանակը ռիսկ ունի գործելու որպես գործադիր իշխանության փաստացի անվիճարկելի որոշում: Թափանցիկության և վիճարկելիության նման բացակայությունը անհամատեղելի է ընտրական ամբողջականության և արտահայտվելու ազատության չափանիշների հետ, որոնք արտացոլված են ինչպես Վենետիկի հանձնաժողովի վերլուծության մեջ, այնպես էլ Ստրասբուրգի դատարանի նախադեպային իրավունքում:

(v) խարտիայի հոդված 39. ազատ ընտրությունների իրավունքը

Եվրոպական միության հիմնարար իրավունքների խարտիայի Հոդված 39(2)-ը սահմանում է, որ «Եվրոպական խորհրդարանի անդամները պետք է ընտրվեն ուղղակի համընդհանուր ընտրական իրավունքով՝ ազատ և գաղտնի քվեարկությամբ»: Թեև այս դրույթը պաշտոնապես սահմանափակված է Եվրոպական խորհրդարանի ընտրություններով, այն արտացոլում է Միության ավելի լայն սահմանադրական հանձնառությունը ժողովրդավարական կառավարմանը, ինչպես ամրագրված է ԵՄՊ 2-րդ հոդվածում և արտահայտված է արտաքին հարթակում ԵՄՊ 21(1) հոդվածի միջոցով, որը պահանջում է, որ Միության գործողությունները միջազգային ասպարեզում առաջնորդվեն այնպիսի սկզբունքներով, ինչպիսիք են ժողովրդավարությունը և իրավունքի գերակայությունը: Այդ հանձնառությունը հետագայում իրացվում է Միության արտաքին համաձայնագրերում, ներառյալ ԵՄ-Հայաստան Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագիրը (CEPA), որի «առանցքային տարրերի» դրույթը խարսխում է համագործակցությունը ժողովրդավարական սկզբունքների և հիմնարար իրավունքների հարգման վրա, ինչպես արտացոլված է, *inter alia*, ՄԻԵԿ թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդվածում և ICCPR 25-րդ հոդվածում:

«Բրեղջիկ» գործով Դատարանը հաստատեց, որ ազատ ընտրությունների իրավունքը պետություններին դրական պարտավորություն է դնում պաշտպանելու ընտրական գործընթացի ամբողջականությունը արտաքին միջամտության արժանահավատ ռիսկերի պարագայում: Միևնույն ժամանակ, այն հստակեցրեց, որ նման պաշտպանական միջոցները պետք է մնան համատեղելի արտահայտվելու ազատության և ժողովրդավարական մրցակցության ավելի լայն պայմանների հետ, հատկապես նախընտրական շրջանում: Այսպիսով, վճիռը մերժում է որևէ պատկերացում, թե հակամիջամտության միջոցները կարող են ծառայել որպես արդարացում քաղաքական խոսույթի կարգավորման հարցում գործադիր իշխանության անվերահսկելի հայեցողության համար:

Այս համապատկերին՝ երրորդ երկրում միջամտության դեմ մեխանիզմների տեղակայումը սուր հարցեր է առաջացնում, երբ նման մեխանիզմները գործում են բացառապես գործող կառավարության միջոցով ընտրությունների նախաշեմին: Եթե հակաապատեղեկատվական կամ օտարերկրյա միջամտության գնահատականները ձևակերպվում, իրականացվում և հաղորդվում են առանց թափանցիկության, առանց հստակ ձևակերպված չափանիշների և առանց անկախ վերահսկողության կամ վիճարկման հնարավորության, դրանք ռիսկ են ստեղծում փոխելու այն կառուցվածքային պայմանները, որոնցում տեղի է ունենում ընտրական մրցակցությունը: Նման հանգամանքներում մտահոգությունը ոչ թե թեկնածուների կամ կուսակցությունների պաշտոնական բացառումն է քվեարկությունից, այլ այն տեղեկատվական և ինստիտուցիոնալ միջավայրի դեգրադացիան, որտեղ ընտրողները ձևավորում են իրենց նախապատվությունները: Այս տեսանկյունից խնդիրը լավագույնս ընկալվում է ոչ թե որպես Հոդված 39-ի ուղղակի խախտում, այլ որպես պոտենցիալ անհամապատասխանություն Միության սեփական հանձնառությանը (արտացոլված ԵՄՊ 2-րդ, 21-րդ հոդվածներում և նրա արտաքին համաձայնագրերում)՝ սատարելու այնպիսի ընտրական գործընթացների, որոնք իրապես ազատ են, բազմակարծիք և ենթակա չեն անհարկի կամ անթափանց միջամտության:

(vi) Սառեցնող ազդեցությունը. «Կորալիան և այլոք ընդդեմ Ռուսաստանի» (2024թ.)

«Կորալիան և այլոք ընդդեմ Ռուսաստանի» (2024թ.) գործով Դատարանը գտավ, որ կազմակերպություններին, լրատվամիջոցներին և անհատներին որպես «օտարերկրյա գործակալ» պիտակավորող օրենսդրական պահանջները խախտել են Կոնվենցիայի 10-րդ և 11-րդ հոդվածները, քանի որ օրենսդրական շրջանակը և դրա կիրառումը «կամայական էին և անհրաժեշտ չէին ժողովրդավարական հասարակությունում» և «նպաստել են ժողովրդավարական տարածքի կրճատմանը՝ ստեղծելով կասկածի և անվստահության մթնոլորտ քաղաքացիական հասարակության դերակատարների և անկախ ձայների նկատմամբ՝ դրանով իսկ խաթարելով ժողովրդավարության բուն հիմքերը»: ¹⁰³

Փաշինյանի կառավարության խոսույթը կատարում է նմանատիպ գործառույթ՝ առանց օրենսդրական ձևականությունների: Ընդդիմադիր հոգևորականներին որպես «քրեաօլիգարխիկ հոգևորականություն», Սամվել Կարապետյանին որպես ապակայունացման գործակալ և «Ուժեղ Հայաստանը» որպես ռուսական շահերի գործիք բնութագրելը ստեղծում է այն «կասկածի և անվստահության մթնոլորտը», որը Ստրասբուրգի դատարանը որակել է որպես կործանարար ժողովրդավարական հիմքերի համար: ԵՄ հակա-FIMI շրջանակը ապահովում է այն ինստիտուցիոնալ հիմքը, որի վրա գործում է այս պիտակավորումը: Առանց այդ շրջանակի, կառավարության բնութագրումները կլինեին ներքաղաքական հռետորաբանություն, որը վիճարկելի է հանրային հարթակում: Շրջանակի ամկայությամբ այդ բնութագրումները ձեռք են բերում վերազգային վստահելիություն. դա այլևս սոսկ կառավարության կարծիքը չէ, որ ընդդիմությունը ծառայում է օտարերկրյա շահերին, այլ մի դիրքորոշում, որը լռելյայն հաստատված է Եվրոպական միության սեփական հիբրիդային սպառնալիքների գնահատման ապարատի կողմից: Սառեցնող ազդեցությունը ուղղակի է և չափելի: Քաղաքական դերակատարները, լրատվամիջոցները և քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները, որոնք այլապես կարող էին քննադատել կառավարությանը, բախվում են այն ռիսկին, որ իրենց խոսքը կդասակարգվի որպես «FIMI» մի մեխանիզմի կողմից, որը նրանք չեն տեսնում, որի չափանիշները չգիտեն, և որի որոշումների դեմ չունեն բողոքարկման հնարավորություն:

2. CEPA-ի «ԱՌԱՆՑՁԱՅԻՆ ՏԱՐԻՆԵՐԻ» ԴՐՈՒՅԹԻ ԽԱԽՏՈՒՄ (CEPA-ի ՀՈԴՎԱԾ 2)

Սույն փաստաթղթի Հավելված Ա-ն հաստատել է, որ CEPA-ի 2-րդ հոդվածը ստեղծում է արժեքների վրա հիմնված պայմանականության երկկողմ շրջանակ, որը կարգավորում է Եվրոպական միության և Հայաստանի միջև հարաբերությունները: Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագրի (CEPA) 2-րդ հոդվածը սահմանում է.

«Ժողովրդավարական սկզբունքների, իրավունքի գերակայության, մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների հարգումը, ինչպես ամրագրված են, մասնավորապես, ՄԱԿ-ի Կանոնադրության մեջ, ԵԱՀԿ Հելսինկյան եզրափակիչ ակտում և 1990 թվականի «Նոր Եվրոպայի համար» Փարիզի խարտիայում, ինչպես նաև մարդու իրավունքների վերաբերյալ այլ համապատասխան փաստաթղթերում, օրինակ՝ ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրում և Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայում, կազմում է Կողմերի ներքին և արտաքին քաղաքականության հիմքը և հանդիսանում է սույն Համաձայնագրի **առանցքային տարրը**»:

Ինչպես հաստատված է սույն փաստաթղթի Հավելված Ա-ում, այս դրույթի հետևյալ առանձնահատկություններն ունեն իրավական վճռորոշ նշանակություն: **Նախ՝** պարտավորությունը երկկողմանի է. այն պարտավորեցնում է և՛ ԵՄ-ին, և՛ Հայաստանին: **Երկրորդ՝** արժեքները որակվում են որպես «առանցքային տարրեր»՝ ստեղծելով արժեքային պայմանականության վրա հիմնված հարաբերություններ, որոնց խախտումը գործարկում է CEPA-ի 378-379 հոդվածները (կասեցում և պատշաճ միջոցներ): **Երրորդ՝** դրույթը ներառում է Հելսինկյան եզրափակիչ ակտը՝ չմիջամտելու հանձնառությունը ներկառուցելով երկկողմ իրավական շրջանակում: **Չորրորդ՝** դրույթը ներառում է մարդու իրավունքների համապատասխան փաստաթղթերը և ՄԻԵԿ-ը, ներառյալ թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդվածը՝ ազատ ընտրությունների վերաբերյալ:

Սույն փաստաթղթի II մասում նույնականացվել են Հայաստանում տեղի ունեցած մի շարք զարգացումներ, որոնք մտահոգություն են առաջացնում այս առանցքային տարրերի հետ համատեղելիության վերաբերյալ. դրանցից յուրաքանչյուրը կարող է գնահատվել միջազգային համապատասխան չափանիշների լույսի ներքո: Դրանք ներառում են.

- i. **Սամվել Կարապետյանի և այլ քաղաքական դերակատարների ձերբակալությունը և երկարատև նախնական կալանքը**, ինչն առնչվում է ICCPR 25-րդ և 9-րդ հոդվածներին և ՄԻԵԿ թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդվածին, քանի որ ազատությունից զրկումը կարող է խաթարել ընտրական իրավունքների արդյունավետ իրացումը և մասնակցությունը հանրային գործերին.
- ii. **Բարձրաստիճան հոգևորականների զանգվածային ձերբակալությունները**, այդ թվում Բագրատ արքեպիսկոպոս Գալստանյանի, Միքայել արքեպիսկոպոս Աջապահյանի, Արշակ եպիսկոպոս Պռոշյանի և Հովակիմ արքեպիսկոպոս Խաչատրյանի, ինչը լուրջ մտահոգություններ է առաջացնում ICCPR 18-րդ հոդվածի, ՄԻԵԿ 9-րդ հոդվածի և ՀՀ Սահմանադրության 18-րդ հոդվածի համատեքստում, հատկապես երբ կրոնական գործիչների նկատմամբ սահմանափակումները համընկնում են քաղաքական արտահայտման կամ մասնակցության հետ.
- iii. **Պաշտպան փաստաբան Ալեքսանդր Կոչուբանի ձերբակալությունը**, ինչը խախտում է ՄԻԵԿ 6-րդ հոդվածը և փաստաբանական գործունեության անկախության միջազգայնորեն ճանաչված սկզբունքները.
- iv. **«Շողակաթ» հեռուստաընկերության փակումը**, ինչն առնչվում է ICCPR 19-րդ հոդվածին և ՄԻԵԿ 10-րդ հոդվածին և անհամատեղելի է թվում ԵՄ-Հայաստան

Ռազմավարական օրակարգի՝ անկախ լրատվամիջոցներին և բազմակարծությանը սատարելու հանձնառության հետ.

- v. **2026թ. ապրիլին Ընտրական օրենսգրքում կատարված փոփոխությունը**, որն արգելում է անձնանունների օգտագործումը դաշինքների անվանումներում և կիրառվել է «Ուժեղ Հայաստանը Սամվել Կարապետյանի հետ» դաշինքի դեմ: Սա առնչվում է ICCPR 25-րդ հոդվածին, ինչպես նաև Վենետիկի հանձնաժողովի Ընտրական հարցերում բարեխիղճ գործելակերպի կանոնագրքի՝ հավասար մրցակցության չափանիշներին.
- vi. **2026թ. հունվարին դիտորդների հավատարմագրման ընթացակարգերում կատարված փոփոխությունները**, որոնք ընդունվել են 24 ժամվա ընթացքում և առանց ընդդիմության մասնակցության՝ մտահոգություններ առաջացնելով թափանցիկության և ներառականության վերաբերյալ՝ հաշվի առնելով ԺՀՄԻԳ-ի (ODIHR) բացահայտումները.
- vii. **«Ուժեղ Հայաստան» դաշինքի 14 անդամների ձեռքակալությունը 2026թ. ապրիլի 16-ին** և փաստաբանների մուտքի խոչընդոտումը, ինչն առնչվում է ICCPR 25-րդ հոդվածին և ՄԻԵԿ 6-րդ հոդվածին, հատկապես նախընտրական շրջանում քաղաքական գործիչների՝ կազմակերպվելու և պաշտպանվելու կարողության տեսանկյունից.
- viii. **Գործադիր իշխանության անձնավորումը**, ներառյալ Վարչապետի հրապարակային հայտարարությունը՝ «Ես եմ կառավարությունը», և հիբրիդային սպառնալիքների համակարգման կենտրոնացումը վարչապետի աշխատակազմում, ինչը հակասում է ՀՀ Սահմանադրության 4-րդ հոդվածին (իշխանությունների բաժանում) և ԺՀՄԻԳ դիտարկումներին՝ ինստիտուցիոնալ հավասարակշռության վերաբերյալ.
- ix. **Նախնական կալանքի համակարգային և լայնածավալ կիրառումը**, ներառյալ հաղորդումներն այն մասին, որ շուրջ 2,700 կալանավորների կեսից ավելին նախնական կալանքի տակ գտնվող անձինք են (Սիվիլներ), ինչն առնչվում է ICCPR 9-րդ հոդվածին և ՄԻԵԿ 5-րդ հոդվածին, հատկապես երբ նման գործելաոճն ունի ընտրողական ազդեցություն քաղաքական դերակատարների վրա:

Այս միջոցները համակցված կերպով կարող են գործարկել CEPA-ի 2-րդ հոդվածում ներկառուցված արժեքային պայմանականության մեխանիզմը, քանի որ դրանք լուրջ հարցեր են առաջացնում ժողովրդավարական սկզբունքների, իրավունքի գերակայության և հիմնարար իրավունքների պահպանման վերաբերյալ, որոնք հանդիսանում են Համաձայնագրի «առանցքային տարրերը»:

ԵՄ-ն չի նախաձեռնել խորհրդակցություններ CEPA-ի 378-րդ հոդվածի ներքո: Այն չի ձեռնարկել պատշաճ միջոցներ 379-րդ հոդվածի ներքո: Այն հրապարակայնորեն չի հայտարարել, որ վերոնշյալ վարքագծերից որևէ մեկը հանդիսանում է առանցքային տարրերի խախտում: ԵՄ-ի այս ճախողումը հանդիսանում է ոչ ընտրողական կիրառում, որը խաթարում է դրույթի իրավական ամբողջականությունը և այն պաշտպանական մեխանիզմից վերածում է լեգիտիմացիոն շղարշի:

Ժողովրդավարական հետընթացի պայմաններում առանցքային տարրերի դրույթը չգործարկելը, միաժամանակ խորացնելով ֆինանսական և անվտանգային համագործակցությունը, հանդիսանում է ընտրողական կիրառում: Այս ընտրողականությունը չեզոք չէ. այն ազդակ է հայ ընտրողին այն մասին, թե որ քաղաքական ընտրությունն ունի Բոյուսելի աջակցությունը, և որն է համարվում խնդրահարույց: ԵՄ-ն ֆինանսական որևէ հանձնառություն չի պայմանավորել փաստագրված խախտումների դադարեցմամբ: Փոխարենը, այն խորացրել է համագործակցությունը, ավելացրել է ֆինանսավորումը, տեղակայել է Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմը և նախատեսել է եվրոպական

44 առաջնորդների գագաթնաժողովը գործող իշխանության մայրաքաղաքում՝ ընտրություններից մեկ ամիս առաջ:

Է. ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՕՐԱԿԱՐԳԻ ՀԱՆՁՆԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽԱԽՏՈՒՄ

Սույն փաստաթղթի Հավելված Ա-ն վերլուծել է ԵՄ-Հայաստան Ռազմավարական օրակարգը վեց ենթաբաժիններում: Ռազմավարական օրակարգի ժողովրդավարության բաժինը սահմանում է նաև երեք կարճաժամկետ առաջնահերթություն: Առաջինն է.

«Շարունակել ապահովել թափանցիկ, ներառական, ազատ և արդար ընտրություններ և գործել Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության (ԵԱՀԿ) / Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի (ԺՀՄԻԳ/ODIHR) հանձնարարականների հիման վրա՝ Հայաստանի Սահմանադրությանը համապատասխան»:

Հավելված Ա-ն մանրամասն ներկայացնում է այդ հանձնառությունը և առանձնացնում հետևյալ կետերը, որոնց լույսի ներքո պետք է գնահատվի ԵՄ վարքագիծը.

- i. **«Քաղաքական բազմակարծություն, ներառականություն որոշումների կայացման գործընթացում, համագործակցություն և դրական ներգրավվածություն ընդդիմության հետ»:**

Լուրջ անհամապատասխանություն. ԵՄ ներգրավվածությունը գործնականում իրականացվել է հիմնականում կամ բացառապես կառավարության միջոցով: Amsterdam & Partners-ի նամակագրությունը մնում է անպատասխան: «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցության, Արդարադատության նախարարության, Ներքին գործերի նախարարության և Սահմանադրական դատարանի հետ հանդիպելու Իոդայի IODA-ի հարցումները մերժվել են: ԵՄ-ի կողմից հրապարակային անդրադարձի կամ հետամուտ լինելու բացակայությունը մտահոգություններ է առաջացնում բազմակարծիք և ներառական ներգրավվածության հանձնառությանը հետևողական լինելու տեսանկյունից:

- ii. **«Շարունակել ապահովել թափանցիկ, ներառական, ազատ և արդար ընտրություններ և գործել ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ հանձնարարականների հիման վրա»:**

Լուրջ անհամապատասխանություն. ԺՀՄԻԳ Կարիքների գնահատման առաքելությունը փաստագրել է ընդդիմության մտահոգությունները քարոզարշավի ազատության, «Շողակաթ» հեռուստաընկերության ենթադրյալ քաղաքական դրդապատճառներով փակման և արագացված օրենսդրական ընթացակարգերի կիրառման վերաբերյալ: Այս բացահայտումներին ԵՄ տեսանելի արձագանքի բացակայությունը հարցեր է առաջացնում այն մասին, թե արդյոք ԺՀՄԻԳ հանձնարարականները արդյունավետորեն հաշվի են առնվում:

- iii. **«Ապահովել, որ օրենսդրական փոփոխությունները ենթարկվեն համապարփակ և ներառական խորհրդակցությունների և համապատասխանեցվեն եվրոպական չափանիշներին»:**

Լուրջ անհամապատասխանություն. 2026թ. հունվարյան փոփոխություններն ընդունվել են 24 ժամվա ընթացքում արտահերթ նիստում, մինչդեռ 2026թ. ապրիլյան փոփոխությունն ընդունվել է բացառապես իշխող կուսակցության ձայներով՝ ընտրություններից երկու ամիս առաջ, և կիրառվել է կոնկրետ ընդդիմադիր դաշինքի դեմ: Գործընթացներից

և ոչ մեկը չի ներառել համապարփակ կամ ներառական խորհրդակցություններ: Այս հանգամանքները մտահոգիչ են Վենետիկի հանձնաժողովի Ընտրական հարցերում բարեխիղճ գործելակերպի կանոնագրքի հետ համատեղելիության տեսանկյունից՝ հատկապես ընտրական օրենսդրության կայունության և օրենսդրական գործընթացի ներառականության մասով:

iv. **ԵՄ աջակցությունը «պայմանավորված կլինի համաձայնեցված բարեփոխումների իրականացմամբ»:**

Լուրջ անհամապատասխանություն. 270 միլիոն եվրո արժողությամբ «Դիմակայունության և աճի ծրագիրը» ստորագրվել է 2026թ. մարտի 19-ին՝ III մասում փաստագրված զարգացումներից հետո: Միջոցների հատկացման և համաձայնեցված բարեփոխումների պահպանման միջև որևէ տեսանելի կապի բացակայությունը հարցեր է առաջացնում պայմանականության գործիքի արդյունավետության վերաբերյալ: Ինչպես նշվել է՝ երբ պայմանականությունը գործնականում չի կիրառվում, դրա գործառնությունը՝ որպես պաշտպանական մեխանիզմ, զգալիորեն թուլանում է:

v. **Հակա-FIMI համագործակցությունը պետք է «մեծացնի հանրային վստահությունը ինստիտուտների և որոշում կայացնողների նկատմամբ» և «աշխատի նպաստավոր տեղեկատվական տարածքի ստեղծման ուղղությամբ, այդ թվում՝ սատարելով անկախ լրատվամիջոցներին»:**

Լուրջ անհամապատասխանություն. «Շողակաթ» հեռուստաընկերության փակումը մտահոգություններ է առաջացնում տվյալ շրջանում մեդիա բազմակարծության վերաբերյալ: Միևնույն ժամանակ, FIMI շրջանակը չի գործում հանրությանը հասանելի չափանիշների հիման վրա, որոնք հստակորեն կտարանջատեին օտարերկրյա միջամտությունը ներքաղաքական արտահայտումից: Նման երաշխիքների բացակայությունը ռիսկ է ստեղծում, որ այդ շրջանակը կարող է ընկալվել որպես գործիք, որը հեշտացնում է ընդդիմադիր խոսույթը որպես օտարերկրյա մանիպուլյացիա որակելը՝ դրանով իսկ խաթարելով վստահությունն ու բացությունը տեղեկատվական տարածքում:

vi. **Արդարադատության ոլորտի հանձնառություններ՝ ուղղված դատական անկախությանը և դատախազական գործընթացների ապաքաղաքականացմանը:**

Լուրջ անհամապատասխանություն. II մասում փաստագրված քրեական հետապնդումները բազմաթիվ միջազգային դերակատարների կողմից (ներառյալ Իոդան, Իրավաբանների միջազգային հանձնաժողովը, «Միջազգային Քրիստոնեական համերաշխություն» կազմակերպությունը և Եկեղեցիների համաշխարհային խորհուրդը) բնութագրվել են որպես քաղաքական դրդապատճառներ ունեցողներ: Թեև նման որակումները վիճարկվում են, ԵՄ հստակ արձագանքի բացակայությունը՝ համակցված ֆինանսական և անվտանգային համագործակցության շարունակական խորացման հետ, հարցեր է առաջացնում Ռազմավարական օրակարգով սահմանված արդարադատության ոլորտի հանձնառություններին հետևողական լինելու վերաբերյալ:

Ռազմավարական օրակարգն ընդունվել է այն բանից հետո, երբ Գալստասյանի, Աջապահյանի, Կարապետյանի և Պռոշյանի ձերբակալությունները հանրայնորեն փաստագրված էին: Հետևաբար, ԵՄ-ն լիովին տեղյակ էր քաղաքական համատեքստից: Ռազմավարական օրակարգի ընդունումը՝ առանց փաստագրված խախտումներին անդրադառնալու, և պայմանականության մեխանիզմի հետագա չկիրառումը, հանդիսանում է իր իսկ հանձնառությունների կատարման գիտակցված և դիտավորյալ ձախողում:

Է. ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԽԱԽՏՈՒՄ. ԻՆՔՆԻՇԻԱՆ ՀԱՎԱՍԱՐՈՒԹՅՈՒՆ և ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐ

(i) ICCPR 25-րդ հոդվածը և ԵՄ համապատասխան պարտականությունը

Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի (ICCPR) 25-րդ հոդվածը պաշտպանում է իրական ընտրությունների իրավունքը: Թիվ 25 Ընդհանուր մեկնաբանությունը պահանջում է, որ ընտրողները կարողանան ձևավորել կարծիք՝ «զերծ որևէ տեսակի մանիպուլյատիվ միջամտությունից»¹⁰⁴, որ նախնական կալանքի տակ գտնվող անձինք չզրկվեն քվեարկելու իրավունքից¹⁰⁵, և որ թեկնածուները չբացառվեն քաղաքական պատկանելության պատճառով¹⁰⁶: CEPA-ի «առանցքային տարրերի» դրույթը ներառում է ICCPR-ը: Հետևաբար, ԵՄ-ն ունի պայմանագրային պարտավորություն՝ ապահովելու, որ իր ներգրավվածությունը չնպաստի Հայաստանի կողմից 25-րդ հոդվածի խախտմանը: Հակա-FIMI գործողությունների տեղակայումը, որոնք նախագծված են բացառապես գործող վարչակազմի հետ՝ նախընտրական այնպիսի համատեքստում, որտեղ ընդդիմության առաջնորդը կալանավորված է, իսկ նրա կուսակցության անվանումն օրենսդրորեն արգելվել է, ոչ թե կանխում, այլ նպաստում է անհամապատասխանությանը:

(ii) ՄԻԵԿ թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդվածը և «Բրեդշոուի» շրջանակը

CEPA-ի «առանցքային տարրերի» դրույթը ներառում է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան (ՄԻԵԿ): «Բրեդշոուի» վճիռը (2025թ.) պետությունների համար սահմանում է դրական պարտավորություն՝ պաշտպանելու ընտրական ամբողջականությունը օտարերկրյա միջամտությունից, սակայն 161-րդ կետում հստակ նախազգուշացնում է, որ միջամտությանը հակազդելու միջոցները պետք է «պատշաճ կերպով հաշվի առնեն այն պայմանավորվող պետությունների կողմից չարաշահման ռիսկը, որոնք ձգտում են միջամտել սեփական ընտրությունների արդյունքներին»: Դատարանը մեջբերել է «Կոբալիան և այլք ընդդեմ Ռուսաստանի» (2024թ.) գործը, որով սահմանվել է, որ «օտարերկրյա գործակալ» պիտակավորումը «նպաստել է ժողովրդավարական տարածքի կրճատմանը»: ԵՄ-ի կողմից միջամտությանը հակազդելու ենթակառուցվածքների տրամադրումը մի կառավարության, որը միաժամանակ իր ներքին ընդդիմությանը պիտակավորում է որպես օտարերկրյա միջամտության գործակալներ, ԵՄ-ին դնում է հենց այն «չարաշահմանը» օժանդակողի դերում, որը Ստրասբուրգի դատարանը որակել է որպես կործանարար ժողովրդավարական հիմքերի համար:

Ը. ԵՐԿԱԿԻ ՍՏԱՆԴԱՐՏՆԵՐ, ԸՆՏՐՈՂԱԿԱՆ ԿԻՐԱՌՈՒՄ և ՀԵՏԱՈՂԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՊԱՐՏԱՎՈՐՈՒԹՅՈՒՆ (ԵՄՊ ՀՈՂՎԱԾ 21(3))

Հավելված Ա-ն հաստատել է, որ ԵՄՊ Հոդված 21(3)-ը սահմանում է հետևողականության պարտավորություն. Միությունը պետք է «ապահովի հետևողականություն իր արտաքին գործունեության տարբեր ոլորտների միջև, ինչպես նաև դրանց և իր այլ քաղաքականությունների միջև»: Ինչպես նկատում է Հիլիոնը, սա ստեղծում է «նորմատիվային անընդհատություն» Միության ներքին հիմքերի և նրա արտաքին վարքագծի միջև:

Այնուամենայնիվ, երկակի ստանդարտներն ապշեցուցիչ են: Եվրոպական միությունը կիրառում է Մարդու իրավունքների համաշխարհային պատժամիջոցների ռեժիմ: Այն գործարկել է ԵՄՊ 7-րդ հոդվածը Լեհաստանի և Հունգարիայի դեմ: Այն սառեցրել է անդամ պետությունների միջոցները իրավունքի գերակայության թերությունների պատճառով: Այն NextGenerationEU միջոցների հատկացումը պայմանավորել է դատական բարեփոխումների թիրախների կատարմամբ: Սակայն, մի կառավարության պարագայում, որն իրականացնում

Ե հոգևորականների և ընդդիմադիր գործիչների զանգվածային ձերբակալություններ, հետապնդում է պաշտպան փաստաբաններին և ընդդիմության առաջնորդին ողջ ընտրական փուլում պահում է երկարատև նախնական կալանքի տակ, ԵՄ-ն ոչ միայն չի կիրառում պայմանականության որևէ մեխանիզմ, այլև խորացնում է համագործակցությունը և ավելացնում ֆինանսավորումը: Այս ընտրողականությունը չեզոք չէ. այն ազդակ է հայ ընտրողին այն մասին, թե որ քաղաքական ընտրանքն ունի Բրյուսելի աջակցությունը, և որն է համարվում խնդրահարույց: Քանակական համեմատությունը հստակ է.

Հունգարիայի դեպքում ԵՄ-ն. գործարկել է ԵՄՊ Հոդված 7(1) ընթացակարգը (2018թ.), կասեցրել է 6,3 միլիարդ եվրոյի համախմբման քաղաքականության հանձնառությունները՝ «Իրավունքի գերակայության պայմանականության կանոնակարգի» ներքո (2022թ.), 10,4 միլիարդ եվրոյի RRF ֆինանսավորման հաստատումը պայմանավորել է 27 «գեր-թիրախների» կատարմամբ՝ հետաձգելով հատկացումը, հրապարակել է Իրավունքի գերակայության տարեկան զեկույցներ, Հունգարիան որակել է որպես «ընտրական ավտոկրատիա» (2022թ.) և նախաձեռնել է բազմաթիվ խախտման վարույթներ:

Լեհաստանի դեպքում ԵՄ-ն. նախաձեռնել է ԵՄՊ Հոդված 7(1) վարույթ (2017թ.), հաստատել է մինչև 59,8 միլիարդ եվրոյի RRF ֆինանսավորում, սակայն կասեցրել է հատկացումը մինչև իրավունքի գերակայության պայմանների կատարումը, միջոցների բացթողումը կապել է դատական անկախության առանցքային թիրախների հետ և մշտական ինստիտուցիոնալ ճնշում է գործադրել տարեկան զեկույցների և Եվրախորհրդարանի բանաձևերի միջոցով:

Հայաստանի դեպքում ԵՄ-ն. չի սառեցրել որևէ միջոց, չի պայմանավորել որևէ ֆինանսական հանձնառություն, չի նախաձեռնել խորհրդակցություններ CEPA-ի 378-379 հոդվածների ներքո, չի հրապարակել իրավունքի գերակայության գնահատական, չի անդրադարձել ԺՀՄԻԳ-ի որևէ բացահայտման, չի պատասխանել Amsterdam & Partners-ի որևէ նամակի, չի դատապարտել Ընտրական օրենսգրքի որևէ փոփոխություն և չի նկատել կառավարության մերժումը՝ հանդիպելու անկախ մոնիթորինգային մարմիններին:

Փոխարենը, ԵՄ-ն խորացրել է համագործակցությունը (300 միլիոն եվրո), տեղակայել է ընտրություններին առնչվող գործիքներ (ՀԻԲՐԻԴԱՅԻՆ ԱՐԱԳ ԱՐՁԱԳԱՆՔՄԱՆ ԹԻՄ, հակա-FIMI), ուժեղացրել է քաղաքական ազդակները (44 առաջնորդների գազաթնաժողով ընտրություններից մեկ ամիս առաջ) և ընդլայնել է անվտանգային համագործակցությունը (Խաղաղության եվրոպական հիմնադրամ, EUMA):

Հայաստանում փաստագրված ժողովրդավարական թերությունները՝ հոգևորականների զանգվածային կալանավորումները, առաջատար ընդդիմադիր գործիչի հետապնդումը, պաշտպան փաստաբանի ձերբակալությունը, հանրային հեռարձակողի փակումը, վերջին պահին կատարված ընտրական օրենքի մանիպուլյացիան, քարոզարշավի ընթացքում կուսակցության անդամների զանգվածային ձերբակալությունները, որևէ ողջամիտ չափանիշով առնվազն նույնքան լուրջ են, որքան այն թերությունները, որոնք գործարկել են պայմանականությունը Հունգարիայում և Լեհաստանում: ԵՄ-ի կողմից իր ամենախիստ գործիքների կիրառումը անդամ պետությունների նկատմամբ, միաժամանակ անվերապահ աջակցություն ցուցաբերելով ոչ անդամ պետությանը, որն իրականացնում է համարժեք կամ ավելի մեծ խախտումներ, հայեցողության արդարացված դրսևորում չէ: Դա ընտրողական կիրառում է, որը զրկում է Միությանը ժողովրդավարական արժեքների սկզբունքային խթանող հանդես գալու հավակնությունից և հանդիսանում է ԵՄՊ Հոդված 21(3)-ով սահմանված հետևողականության պարտավորության խախտում:

Թ. ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆ. ԿՈՒՏԱԿԱՅԻՆ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ

Սույն մասում իրականացված վերլուծությունից բխում են հետևյալ երեք եզրահանգումները.

Առաջին՝ ԵՄ-ն միջամտում է: Այդ միջամտությունը բացահայտ չէ և չի դրսևորվում քվեատուների լցումամբ կամ թեկնածուների ուղղակի ֆինանսավորմամբ: Այն կառուցվածքային է: Ավելի քան 300 միլիոն եվրոյի անվերապահ ֆինանսական աջակցությունը, Վարչապետի աշխատակազմին ընտրական ճգնաժամերի կառավարման հարցերում խորհրդատվություն տվող Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմը, հակաապատեղեկատվական գործողությունները, որոնցից ընդդիմությունը մեկուսացված է, և եվրոպական 44 առաջնորդների գագաթնաժողովը գործող իշխանության մայրաքաղաքում ընտրություններից մեկ ամիս առաջ. այս բոլոր միջոցները համակցված կերպով ընտրական միջավայրը չեն թողնում այնպես, ինչպես գտել են. դրանք փոխում են այն: Դրանք փոխում են այն մեկ ուղղությամբ՝ հոգուտ կառավարության, որը ստանում է այդ աջակցությունը, և ընդդեմ ընդդիմության, որը գրկված է դրանից: Ընդդիմադիր խոսույթի «անվտանգայնացումը», մեխանիզմի անթափանցիկությունը, կառավարության համաձայնության մոլորությունը, Ռումինիայից և Մոլդովայից հայտնի գործառնական օրինաչափության կրկնօրինակումը և ընտրություններին առնչվող գործիքների արտատարածքային պրոյեկտումը՝ առանց պայմանագրային հիմքի. այս տարրերից յուրաքանչյուրը սույն մասում քննվել է առանձին: Դրանց ուժը կայանում է դրանց համակցման մեջ: Առանձին վերցրած որևէ մեկ միջոց պարտադիր չէ, որ հատեր համագործակցության և միջամտության միջև սահմանագիծը: Սակայն կուտակային առումով, հաջորդականությամբ և այնպիսի ներքին միջավայրի համատեքստում, որտեղ առաջատար ընդդիմադիր գործիչը կալանավորված է, հոգևորականները հետապնդվում են, պաշտպան փաստաբանը ձերբակալված է, հեռարձակողը փակված է, իսկ Ընտրական օրենսգիրքը փոփոխվել է կոնկրետ ընդդիմադիր դաշինքին թիրախավորելու համար, կուտակային ազդեցությունն այն է, որ ԵՄ-ն հանդես չի գալիս որպես ժողովրդավարության չեզոք երաշխավոր: Այն գործում է որպես ընտրական արդյունքի ձևավորման մասնակից:

Երկրորդ՝ ԵՄ-ն խախտում է սեփական իրավական շրջանակը: Սույն մասում նույնականացվել են տասներկու կոնկրետ խախտումներ. լիազորությունների գերազանցում (ultra vires)՝ ի խախտումն իրավասությունների փոխանցման սկզբունքի. պատշաճ վարչարարության իրավունքի խախտում. թափանցիկության խախտում. համաչափության խախտում. խարտիայով, ՄԻԵԿ-ով և «Բրեդջուուի» շրջանակով սահմանված հիմնարար իրավունքների խախտում. CEPA-ի առանցքային տարրերի դրույթի խախտում. Ռազմավարական օրակարգի հանձնառությունների խախտում. միջազգային իրավունքի, այդ թվում՝ Հելսինկյան եզրափակիչ ակտի և ICCPR 25-րդ հոդվածի խախտում. երկակի ստանդարտներ՝ ի խախտումն ԵՄՊ 21(3) հոդվածով սահմանված հետևողականության պարտավորության, և ընդհանուր կուտակային խախտում: Սրանք վերացական իրավական դրույթներ չեն: Յուրաքանչյուր խախտում կապված է կոնկրետ վարքագծի, կոնկրետ իրավական նորմերի և II և III մասերում փաստագրված կոնկրետ փաստական հանգամանքների հետ: Ֆինանսական իրականացման ակտերը, որոնցով NDICI-Գլոբալ Եվրոպա միջոցները ուղղվում են Հայաստանում հակաապատեղեկատվական և հիբրիդային սպառնալիքների դեմ գործողություններին, ենթակա են չեղարկման ԵՄԳՊ 263-րդ հոդվածի ներքո երեք անկախ հիմքերով՝ լիազորությունների չարաշահում, լիազորությունների գերազանցում և Պայմանագրերի խախտում: Amsterdam & Partners LLP-ն պաշտոնապես տեղեկացրել է Հանձնաժողովին այդ վարույթները նախաձեռնելու իր մտադրության մասին:

Երրորդ՝ ԵՄ-ի լուծությունն անջատ չէ միջամտությունից. դա այն նախապայմանն է, որը հնարավոր է դարձնում միջամտությունը: Եթե ԵՄ-ն կիրառեր այն

պայմանականությունը (որը պահանջում են CEPA-ն և Ռազմավարական օրակարգը, ֆինանսական աջակցությունը կլինե՞ր օրինական համագործակցություն, այլ ոչ թե անվերապահ սատարում: Եթե այն ներգրավե՞ր ընդդիմությանը, ինչպես պարտավորեցնում է Ռազմավարական օրակարգը, Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմը կլինե՞ր չեզոք գործիք, այլ ոչ թե գործող իշխանության լրացուցիչ օղակ: Եթե այն հրապարակայնորեն անդրադառնար ԺՀՄԻԳ-ի, IODA-ի և Սիվիլնեթի բացահայտումներին, նրա քաղաքական ազդակները կունենային սկզբունքային ներգրավվածության կշիռ, այլ ոչ թե ընտրողական հարմարվողականության: ԵՄ-ն այս ամենից և ոչ մեկը չարեց: Այն տրամադրեց ամեն ինչ, ինչն ամրապնդում է կառավարության դիրքերը, և զսպեց ամեն ինչ, ինչը կարող էր սահմանափակել այն: Այդ օրինաչափությունը՝ լինել ակտիվ այնտեղ, որտեղ դա ձեռնտու է գործող իշխանությանը, և լռել այնտեղ, որտեղ պարտավորությունները պահանջում են պաշտպանել ընդդիմությանը, պատահականություն չէ: Դա հենց միջամտության գործառնական կառուցվածքն է: Լռությունը և ներգրավվածությունը մեկ միասնական ձախողման երկու կողմերն են. ձախողում գործելու այն իրավական շրջանակներում, որոնք Միությունն ինքն է սահմանել, կամավոր ստանձնել և պաշտոնապես հանձն առել կիրարկել:

- 75 **Եվրոպական հանձնաժողով**, «ԵՄ-ն հատկացնում է 15 միլիոն եվրո առավել դիմակայուն Հայաստանի համար» (EU Neighbours East): <https://euneighbourseast.eu/news/eu-allocates-e15-million-for-more-resilient-armenia/>
- 76 Նույն տեղում (Ibid):
- 77 JAMnews, «Հայաստան-ԵՄ համագործակցության նոր փուլ. Բրյուսելը ստորագրում է ռազմավարական գործընկերության համաձայնագիրը»: <https://jam-news.net/new-stage-of-armenia-eu-cooperation-brussels-signs-strategic-partnership-agreement/>
- 78 **Եվրոպական միության խորհուրդ**, «Խաղաղության եվրոպական հիմնադրամ. Խորհուրդն ընդունում է երկրորդ երկկողմ աջակցության միջոցառումը՝ ի սատարումն Հայաստանի» (Մամուլի հաղորդագրություն): <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/02/27/european-peace-facility-council-adopts-the-second-bilateral-assistance-measure-in-support-of-armenia/>
- 79 **Եվրոպական հանձնաժողով**, «Հայաստան» (Ընդլայնում և Արևելյան հարևանություն): https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/armenia_en
- 80 RFE/RL (Ազատություն ռ/կ), «ԵՄ-ն ընտրություններից առաջ Հայաստան կուղարկի Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմ»։ <https://www.rferl.org/a/armenia-eu-hybrid-threats-response-team-elections/32893344.html>
- 81 JAMnews, «Հայաստան-ԵՄ համագործակցության նոր փուլ. Բրյուսելը ստորագրում է ռազմավարական գործընկերության համաձայնագիրը»։ <https://jam-news.net/new-stage-of-armenia-eu-cooperation-brussels-signs-strategic-partnership-agreement/>
- 82 **Եվրոպական միության խորհուրդ**, «Արտաքին գործերի խորհուրդ, մարտ 2026թ.». <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/fac/2026/03/>
- 83 RFE/RL (Ազատություն ռ/կ), «ԵՄ-ն ընտրություններից առաջ Հայաստան կուղարկի Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմ»։ <https://www.rferl.org/a/armenia-eu-hybrid-threats-response-team-elections/32893344.html>
- 84 RFE/RL (Ազատություն ռ/կ), «ԵՄ-ն ընտրություններից առաջ Հայաստան կուղարկի Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմ»։ <https://www.rferl.org/a/armenia-eu-hybrid-threats-response-team-elections/32893344.html>
- 85 Council of the European Union, 'First Ever EU–Armenia Summit to Take Place on 4 and 5 May 2026' (Press Release): <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2026/04/first-ever-eu-armenia-summit-to-take-place-on-4-and-5-may-2026/>
- 86 **Նույն տեղում (Ibid):**
- 87 **Ակոս**, «Հարցումները ցույց են տալիս Փաշինյանի կուսակցության 24% վարկանիշը, մինչդեռ ընտրողների 30%-ը մնում է չկողմնորոշված»։ <https://www.agos.com.tr/en/haber/polls-show-pashinyan-s-party-at-24-while-30-of-voters-remain-undecided-39800>
- 88 International IDEA (Ժողովրդավարության և ընտրական աջակցության միջազգային ինստիտուտ), «Ընտրական անկողմնակալության ամրապնդումը Հայաստանում 2026թ. խորհրդարանական ընտրություններին ընդառաջ»։ <https://www.idea.int/news/strengthening-electoral-integrity-armenia-ahead-2026-parliamentary-elections;>

CivilNetTV (@CivilNetTV), «[Գրառում X-ում]» (X, 2026). <https://x.com/CivilNetTV/status/2044389113252458578>; OC Media, «ԵՄ-ն հակառուսական ապակայունացման առաքելություն է ուղարկում Հայաստան». <https://oc-media.org/eu-to-send-anti-russian-destabilisation-mission-to-armenia/>

- 89 **Եվրոպական հանձնաժողով**, «Ընդլայնումը Եվրոպայում կայունության լավագույնս ապացուցված գործիքներից մեկն է» (Հանձնակատար Մարտա Կոշի հայտարարությունը). <https://ec.europa.eu/>
- 90 RFE/RL (Ազատություն n/կ), «ԵՄ-ն ընտրություններից առաջ Հայաստան կուղարկի Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմ». <https://www.rferl.org/a/armenia-eu-hybrid-threats-response-team-elections/32893344.html>
- 91 **Եվրոպական միության խորհուրդ**, «Քաղաքական և անվտանգության հարցերով կոմիտե». <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/preparatory-bodies/political-and-security-committee/>
- 92 CivilNet (ՍիվիլՆեթ), «Մրցակիցների թիրախավորումը և դատական համակարգի չարաշահումը ընտրական մտահոգություններ են առաջացնում». <https://civilnet.am/>
- 93 **ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ**, Հայաստանի Հանրապետության խորհրդարանական ընտրություններ, 7 հունիսի 2026թ. Կարիքների գնահատման առաքելության զեկույց (19 մարտի 2026թ.):
- 94 §138.
- 95 §139.
- 96 PanARMENIAN.Net, «Իրավապաշտպան պատվիրակությունը ժամանել է Հայաստան՝ փաստահավաք առաքելությամբ». <https://panarmenian.net/>
- 97 Amsterdam & Partners (երեք նամակ), **Իողա (IODA)** (2026թ. մարտի 12-ի նախնական գնահատական), **ԺՀՄԻԳ ԿԳԱ (ODIHR NAM)** (2026թ. մարտի 19-ի զեկույց), «ՍիվիլՆեթի» **Democracy Watch** (բազմաթիվ զեկույցներ) կամ **Իրավաբանների միջազգային հանձնաժողով** (2025թ. հոկտեմբերի հայտարարությունը Զոչուբանի ձերբակալության վերաբերյալ):
- 98 Bradshaw and Others v. the United Kingdom, App. No. 15653/22, ECtHR (Fourth Section), Judgment of 22 July 2025, §161.
- 99 Հայաստան. քաղաքական ընդդիմախոսների թիրախավորումը...» <https://en.aravot.am/2026/03/12/367713/>.
- 100 OHCHR, «Ընտրությունների միջազգային մարդու իրավունքների չափանիշների ձեռնարկ» (2021թ.):
- 101 OHCHR, Handbook on International Human Rights Standards on Elections (2021), մեջբերված Bradshaw §64-ում:
- 102 HRC Resolution 49/21, 1 April 2021, cited at Bradshaw §65.
- 103 Kobaliya and Others v. Russia, Nos. 39446/16, ECtHR, 22 October 2024, §98; ևսև. Ecodefence and Others v. Russia, 14 June 2022:
- 104 § 19.
- 105 § 14.
- 106 § 15.

ՄԱՍ IV.

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՁՆԱՐԱՐԱԿԱՆՆԵՐ ԵՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐ

Սույն փաստաթուղթը չի վիճարկում Եվրոպական միության հռչակած հանձնառությունը ժողովրդավարությանը, իրավունքի գերակայությանը և մարդու իրավունքներին: Այն ընդունվում է որպես հիմք և չափվում է Միության սեփական վարքագծի համեմատությամբ: Եթե ԵՄ-ն մտադիր է համապատասխանել իր իսկ իրավական շրջանակին՝ ԵՄՊ 2-րդ հոդվածին, ԵՄՊ 21-րդ հոդվածին, Խարտիայի 41-րդ հոդվածին, CEPA-ի «առանցքային տարրերի» դրույթին և Ռազմավարական օրակարգին, և եթե նա մտադիր է ընկալվել որպես ժողովրդավարական կառավարման վստահելի խթանող, այլ ոչ թե որպես աշխարհաքաղաքական դերակատար, որը ժողովրդավարական չափանիշները ստորադասում է ռազմավարական համապատասխանեցմանը, ապա նա պետք է սկսի հիմնադրույթներից՝ կիրառի իր սեփական կանոնները, համապատասխանի իր ստորագրած երկկողմ համաձայնագրերին, ներգրավվի գործընկեր պետությունների բոլոր քաղաքական դերակատարների հետ և ապահովի, որ իր նախընտրական գործիքները լինեն թափանցիկ, չեզոք և հաշվետու:

Հետևյալ հանձնարարականները հասցեագրված են Եվրոպական հանձնաժողովին, Եվրոպական արտաքին գործողությունների ծառայությանը (EEAS), Եվրոպական միության խորհրդին և Եվրոպական խորհրդարանին: Դրանք դասակարգված են երեք կատեգորիաներում՝ անհապաղ միջոցներ, որոնք պահանջվում են մինչև 2026 թվականի հունիսի 7-ի Հայաստանի խորհրդարանական ընտրությունները. կառուցվածքային բարեփոխումներ՝ ապագա ընտրական փուլերում փաստագրված օրինաչափության կրկնությունը կանխելու համար. և պահանջներ՝ հասցեագրված Հայաստանի կառավարությանը երկկողմ իրավական շրջանակի ներքո:

Ա. ԱՆՀԱՊԱՂ ՄԻՋՈՑՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ՊԱՀԱՆՋՎՈՒՄ ԵՆ ՄԻՆՉԵՎ 2026 ԹՎԱԿԱՆԻ ՀՈՒՆԻՍԻ 7-Ը

(i) Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի գործունեության կասեցում մինչև անկախ վերանայումը

Հայաստանում Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի տեղակայումը և գործողությունները պետք է անհապաղ կասեցվեն, մինչև չբավարարվեն հետևյալ պայմանները. (ա) թիմի մանրամասն գործառնական մանդատը հրապարակվի ամբողջությամբ. (բ) բացահայտվեն

այն չափանիշները, որոնք օգտագործվում են բովանդակությունը որպես «Օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիա և միջամտություն» (FIMI) դասակարգելու համար. (գ) ստեղծվի բողոքարկման մեխանիզմ այն անձանց և կազմակերպությունների համար, որոնց խոսքի վրա ազդում են թիմի որոշումները. (դ) ստեղծվեն անկախ վերահսկողության մեխանիզմներ, ներառյալ ընդդիմադիր կուսակցությունների, անկախ քաղաքացիական հասարակության և միջազգային դիտորդների մասնակցությունը. և (ե) անցկացվի ու հրապարակվի անկախ գնահատական՝ տեղակայման ազդեցության վերաբերյալ քաղաքական մրցակցության հավասարակշռության վրա:

Այս հանձնարարականն իրացնում է հարտիայի 41-րդ հոդվածի (պատշաճ վարչարարություն), ԵՄԳՊ 15-րդ հոդվածի (թափանցիկություն) և համաչափության սկզբունքի (ԵՄՊ 5(4) հոդված) պահանջները: Այն նաև իրացնում է «Բրեդշոուի» հավասարակշռման պահանջը (§161). միջամտությանը հակազդելու միջոցները պետք է «մանրակրկիտ չափորոշվեն՝ ապահովելու համար, որ դրանք անհամաչափորեն չեն միջամտում տեղեկություններ տարածելու և ստանալու անհատների իրավունքին, հատկապես ընտրություններին նախորդող շրջանում»:

(ii) «Ճգնաժամային մոտեցման քաղաքական շրջանակի» (PFCA) գաղտնագերծում և հրապարակում

Եվրոպական արտաքին գործողությունների ծառայությունը (EEAS) պետք է հրապարակի Հայաստանի համար նախատեսված «Ճգնաժամային մոտեցման քաղաքական շրջանակը» ամբողջությամբ՝ խմբագրումները սահմանափակելով միայն բուն գործառնական անվտանգությանն առնչվող հարցերով: Գաղտնի քաղաքական փաստաթուղթը, որը Հայաստանին քաղաքական լանդշաֆտը բնորոշում է որպես ԵՄ միջամտություն պահանջող «ճգնաժամ», չի կարող հիմք հանդիսանալ նախընտրական շրջանի գործողությունների համար՝ առանց հանրային վերահսկողության: Վենետիկի հանձնաժողովի չափանիշը, որը մեջբերված է «Բրեդշոուի» վճռում (§§80–83), այն է, որ ընտրական արդյունքների վրա ազդող որոշումները «չպետք է հիմնվեն բացառապես գաղտնի հետախուզական տվյալների վրա»: PFCA-ն պետք է ենթարկվի նույն չափանիշին:

(iii) Ներգրավվածություն ընդդիմության և անկախ մոնիթորինգային մարմինների հետ

Եվրոպական հանձնաժողովը պետք է անհապաղ ներգրավվի համագործակցության մեջ հետևյալ կողմերի հետ. (ա) **Amsterdam & Partners LLP**, որը երեք նամակ է հղել Հանձնաժողովին՝ բարձրացնելով փաստագրված մտահոգություններ ԵՄ կողմից ֆինանսավորվող գործողությունների օրինականության, չեզոքության և ազդեցության վերաբերյալ, որոնցից և ոչ մեկին բովանդակային պատասխան չի տրվել. (բ) **Հայաստանում ժողովրդավարության միջազգային դիտորդական առաքելություն (IODA)**, որի պատվիրակության կազմում էր Քենեթ Ռոթը, և որի նախնական գնահատականը բացահայտել է քաղաքականապես դրդապատճառված ձերբակալություններ, դատական միջամտություն և քրեական օրենսգրքի դրույթների չարաշահում. (գ) **«Ուժեղ Հայաստան»** կուսակցություն՝ որպես ընթացիկ ընտրական փուլում ընդդիմադիր հիմնական մրցակից. և (դ) այլ ընդդիմադիր կուսակցություններ ու քաղաքացիական հասարակության կազմակերպություններ, որոնք մտահոգություններ են հայտնել նախընտրական միջավայրի վերաբերյալ:

Այս հանձնարարականն իրացնում է Ռազմավարական օրակարգի հանձնառությունը՝ ուղղված «համագործակցությանը և դրական ներգրավվածությանը ընդդիմության հետ» (Բաժին 2.1): Սա հայեցողական հարց չէ: Դա երկկողմ գործընկերության հռչակված առաջնահերթություն է, որը ԵՄ-ն պաշտոնապես ընդունել է 2025 թվականի դեկտեմբերի 2-ին:

(iv) Ընտրական օրենսգրքի փոփոխությունների հրապարակային դատապարտում

Եվրոպական հանձնաժողովը պետք է հրապարակայնորեն դատապարտի 2026 թվականի ապրիլի 7-ին ՀՀ ընտրական օրենսգրքում կատարված փոփոխությունները, որոնք արգելում են անձնանունների օգտագործումը կուսակցությունների դաշինքների անվանումներում: Ինչպես հաստատված է սույն փաստաթղթի II մասում, այս փոփոխություններն ընդունվել են բացառապես «Քաղաքացիական պայմանագրի» ձայներով՝ ընտրություններից երկու ամիս առաջ, առանց ներառական խորհրդակցությունների և հակասելով Վենետիկի հանձնաժողովի Ընտրական հարցերում բարեխիղճ գործելակերպի կանոնագրքին: Դրանք թիրախավորում են մեկ միասնական դաշինքի՝ «Ուժեղ Հայաստանը Սամվել Կարապետյանի հետ»: Հանձնաժողովը պետք է նաև հրապարակայնորեն անդրադառնա դիտորդների հավատարմագրման վերաբերյալ 2026 թվականի հունվարյան փոփոխություններին, որոնք ընդունվել են 24 ժամվա ընթացքում արտահերթ նիստում առանց ընդդիմության մասնակցության:

(v) CEPA-ի պայմանականության կիրառում

Եվրոպական հանձնաժողովը պետք է նախաձեռնի խորհրդակցություններ CEPA-ի 378-րդ հոդվածի ներքո՝ անդրադառնալու համաձայնագրի առանցքային տարրերի փաստագրված խախտումներին: Նվազագույնը, ԵՄ-ն պետք է հրապարակայնորեն հայտարարի, որ հոգևորականների ձերբակալությունները, առաջատար ընդդիմադիր գործչի հետապնդումը, պաշտպան փաստաբանի կալանավորումը, հանրային հեռարձակողի փակումը և կոնկրետ ընդդիմադիր դաշինքին թիրախավորելու նպատակով ընտրական օրենքի փոփոխությունը մտահոգություններ են առաջացնում CEPA-ի 2-րդ հոդվածի ներքո: 270 միլիոն եվրո արժողությամբ «Դիմակայունության և աճի ծրագրի» մնացած տրանշների հատկացումը պետք է հստակորեն պայմանավորվի՝ (ա) քաղաքականապես դրդապատճառված հետապնդումների դադարեցմամբ. (բ) այն նախնական կալանքի տակ գտնվողների ազատ արձակմամբ, որոնց կալանավորումն անհամաչափ է. (գ) ԺՀՄԻԳ (ODIHR) հանձնարարականների կատարմամբ. և (դ) 2026 թվականի ապրիլյան Ընտրական օրենսգրքի փոփոխությունների չեղարկմամբ:

(vi) ԵՄ անկախ ընտրական դիտորդություն

ԵՄ-ն պետք է տեղակայի իր սեփական Ընտրական դիտորդական առաքելությունը (EOM)՝ ի լրումն ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ առաքելության: ԵՄ Ընտրական դիտորդական առաքելության բացակայությունը, այն դեպքում, երբ ԵՄ-ն միաժամանակ տեղակայում է Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմ, ստեղծում է անհամաչափություն վերահսկողության և աջակցության միջև՝ հօգուտ գործող իշխանության: Եթե ԵՄ-ն բավականաչափ ներգրավված է Հայաստանի ընտրություններում՝ հակա-FIMI թիմեր տեղակայելու համար, ապա նա բավականաչափ ներգրավված է նաև անկախ ընտրական դիտորդներ տեղակայելու համար:

Բ. ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԱՅԻՆ ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐ՝ ԿՐԿՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿԱՆԽԵԼՈՒ ՆՊԱՏԱԿՈՎ

(i) Պարտադիր «սառեցման շրջան» ֆինանսավորման խոշոր հայտարարությունների համար

Եվրոպական հանձնաժողովը պետք է ընդունի ներքին ուղեցույցներ, որոնք կսահմանեն առնվազն վեցամսյա «սառեցման շրջան» ԵՄ խոշոր ֆինանսավորման հայտարարությունների (50 միլիոն եվրո և ավելի) և գործընկեր պետությունում նախատեսված խորհրդարանական կամ նախագահական ընտրությունների ամսաթվի միջև: Այս ժամանակահատվածը պետք է տարածվի բոլոր ֆինանսական գործիքների վրա, ներառյալ՝ NDICI-«Գլոբալ

Եվրոպա»-ն, Խաղաղության եվրոպական հիմնադրամը և «Դիմակայունության ու աճի ծրագիրը»: Նպատակն է կանխել խոշոր ֆինանսական հանձնառությունների այնպիսի ժամանակացույցի սահմանումը, որն առաջացնում է կանխատեսելի ընտրական հետևանքներ: Ընտրություններից 80 օր առաջ ստորագրված 270 միլիոն եվրոյի փաթեթը, ընտրություններից չորս ամիս առաջ հաստատված Խաղաղության եվրոպական հիմնադրամի փաթեթը և վեց ամիս առաջ հայտարարված հակաապատեղեկատվական 12 միլիոն եվրոյի հատկացումը՝ բոլորն ընկնում են մի ժամանակահատվածի մեջ, որտեղ դրանց կանխատեսելի ընտրական ազդեցությունը պետք է գնահատվեր:

(ii) Նախընտրական շրջանի հակաապատեղեկատվական բոլոր գործողությունների թափանցիկ հրապարակում

Գործընկեր պետություններում ԵՄ-ի կողմից ֆինանսավորվող նախընտրական շրջանի հակաապատեղեկատվական բոլոր գործողությունները պետք է ենթակա լինեն պարտադիր հանրայնացման, ներառյալ՝

- i. գործողության իրավական հիմքը.
- ii. գործառնական մանդատը՝ ամբողջությամբ.
- iii. բովանդակությունը որպես «ապատեղեկատվություն» կամ «FIMI» դասակարգելու չափանիշները՝ հստակ տարանջատելով օտարերկրյա մանիպուլյացիան ներպետական քաղաքական մրցակցությունից.
- iv. գործողության մասնակիցները, ներառյալ՝ անդրսահմանային ՀԿ-ների ցանցերի ներգրավվածությունը.
- v. վերահսկողական մեխանիզմները, այդ թվում՝ ցանկացած վերահսկող մարմնի կազմը.
- vi. բողոքարկման ընթացակարգերը, որոնք հասանելի են այն անձանց և կազմակերպություններին, որոնց խոսքի ազատության իրավունքը շոշափվել է.
- vii. հետգործառնական հաշվետվողականությունը՝ ձեռնարկված քայլերի, մակնշված բովանդակության և արդյունքների վերաբերյալ: Այս հանձնարարականն իրացնում է ԵՄԳԴ 15(1) հոդվածը («ինստիտուտները պետք է գործեն հնարավորինս բաց») և «Բրեդեռուի» վճռի (§161) չափորոշման ու թափանցիկության պահանջը:

(iii) ԵՄ-ի կողմից ֆինանսավորվող տեղեկատվական կառավարման ծրագրերի անկախ աուդիտ

Եվրոպական հաշվեքննիչ դատարանին պետք է հանձնարարվի իրականացնել գործընկեր պետություններում ԵՄ-ի կողմից ֆինանսավորվող տեղեկատվական կառավարման, հակաապատեղեկատվության և հիբրիդային սպառնալիքների արձագանքման բոլոր ծրագրերի անկախ աուդիտ՝ հատուկ ուշադրություն դարձնելով հետևյալին.

- i. արդյոք ծրագրերը գործեն՝ են քաղաքականապես չեզոք եղանակով.
- ii. արդյո՞ք ընդդիմության հետ անցկացվել են խորհրդակցություններ և տրամադրվել է հավասար հասանելիություն.
- iii. արդյո՞ք բովանդակությունը որպես «ապատեղեկատվություն» դասակարգելու չափանիշները կիրառվել են օբյեկտիվորեն.
- iv. արդյո՞ք անդրսահմանային ՀԿ-ների ցանցը (Expert Forum, Funky Citizens, GLOBSEC և Նրանց մասնաճյուղերը) իրենց գործառնություններն իրականացրել են իրենց հռչակած մանդատներին համապատասխան.

- v. արդյո՞ք Ռուվինիայում փաստագրված «ինքնահաստատվող ապացուցողական շղթան» (self-reinforcing evidentiary loop) կրկնօրինակվել է այլ իրավագործություններում:

(iv) Զաղաքական դրդապատճառներով կալանավորումների համար պայմանականության հստակ գործոններ

Եվրոպական հանձնաժողովը պետք է ընդունի պաշտոնական ուղեցույցներ, որոնք կսահմանեն պայմանականության ինքնաշխատ գործարկումը, երբ նախընտրական շրջանում գործընկեր պետությունում սրվում են քաղաքական հետապնդումները: Գործոնները պետք է ներառեն.

- i. ընտրական փուլի ընթացքում թեկնածուի կամ կուսակցության առաջնորդի կալանավորումը.
- ii. քաղաքական բանտարկյալների շահերը ներկայացնող պաշտպան փաստաբանների ձերբակալությունը.
- iii. քարոզարշավի ընթացքում կուսակցության անդամների կամ համակիրների զանգվածային ձերբակալությունները.
- iv. կոնկրետ մրցակիցների դեմ ուղղված օրենսդրական փոփոխությունների ընդունումը՝ առանց ներառական խորհրդակցության.
- v. նախընտրական շրջանում լրատվամիջոցների փակումը կամ ճնշումը: Ցանկացած նման գործոնի ի հայտ գալու դեպքում Հանձնաժողովը պարտավոր պետք է լինի նախաձեռնել խորհրդակցություններ և կասեցնել ընտրական առումով զգայուն միջոցների հատկացումը՝ մինչև վերանայման ավարտը:

(v) Ընդդիմության ներառումը՝ որպես նախընտրական օժանդակության պարտադիր տարր
Գործընկեր պետություններին տրամադրվող ԵՄ նախընտրական ողջ օժանդակությունը, ներառյալ՝ հիբրիդային սպառնալիքների արձագանքումը, հակա-FIMI գործողությունները, ռազմավարական հաղորդակցության համագործակցությունը և ընտրական ամբողջականության սատարումը, պետք է նախագծվի ընդդիմության և քաղաքացիական հասարակության **պարտադիր** մասնակցությամբ: Սա պետք է ներառի.

- i. խորհրդակցություն ընդդիմադիր կուսակցությունների և անկախ քաղաքացիական հասարակության հետ՝ գործողության նախագծման փուլում.
- ii. ընդդիմադիր կուսակցությունների և քաղաքացիական հասարակության ներկայացվածություն վերահսկողական մեխանիզմներում.
- iii. հավասար հասանելիություն ընդդիմադիր կուսակցությունների համար գործողության վերլուծական արդյունքներին.
- iv. պահանջ, որ գործողության մանդատը հստակորեն արգելի ներպետական քաղաքական խոսքը որպես «օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիա» որակելը՝ արտաքին ուղղորդման փաստացի ապացույցների բացակայության դեպքում:

Այս հանձնարարականն իրացնում է Ռազմավարական օրակարգի հանձնառությունը՝ ուղղված «համագործակցությանը և դրական ներգրավվածությանը ընդդիմության հետ» և «Բրեդշոուի» վճռի (§121) սահմանած «հնարավորությունների հավասարության» ու «պետական մարմինների չեզոք վերաբերմունքի» չափանիշը:

Գ. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹՅԱՆԸ ՆԵՐԿԱՅԱՑՎՈՂ ՊԱՀԱՆՋՆԵՐ՝ ԵՐԿՆՈՐՄ ԵՐՋԱՆԱԿԻ ՆԵՐՔՈՒ

Հետևյալ պահանջները բխում են CEPA-ի 2-րդ հոդվածով, Ռազմավարական օրակարգով, ICCPR-ով, ՄԻԵԿ-ով և ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված Հայաստանի պարտավորություններից: Դրանք հասցեագրված են Հայաստանի կառավարությանը ԵՄ երկկողմ շրջանակի միջոցով և պետք է դրվեն որպես ԵՄ շարունակական աջակցության նախապայմաններ:

(i) Զաղաքական դրդապատճառներով կալանավորվածների ազատ արձակում և հետապնդումների դադարեցում

Հայաստանի կառավարությունը պետք է անհապաղ ազատ արձակի կամ վերացնի բոլոր սահմանափակող միջոցները այն անձանց նկատմամբ, որոնց կալանավորումը կամ տնային կալանքը կապված է ընդդիմադիր քաղաքական գործունեության հետ, ներառյալ՝ Սամվել Կարապետյանին և բոլոր այն անձանց, որոնց նախնական կալանքը չի համապատասխանում թիվ 25 Ընդհանուր մեկնաբանությամբ և ՄԻԵԿ թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդվածի վերաբերյալ «Հերսթի» (Hirst) շրջանակով պահանջվող համաչափության թեստին: Բարձրաստիճան հոգևորականների՝ Բագրատ արքեպիսկոպոս Գալստանյանի, Միքայել արքեպիսկոպոս Աջապահյանի և Արշակ եպիսկոպոս Պառլյանի նկատմամբ իրականացվող քրեական հետապնդումները պետք է վերանայվեն անկախ մարմնի կողմից՝ պարզելու համար, թե արդյոք մեղադրանքները համաչափ են, և արդյոք վարույթները բավարարում են դատական անկախության այն չափանիշներին, որոնք Հայաստանը պարտավորվել է պահպանել Ռազմավարական օրակարգի և CEPA-ի ներքո:

(ii) Ընտրական օրենսգրքի խտրական փոփոխությունների չեղարկում

2026 թվականի ապրիլյան փոփոխությունը, որն արգելում է անձնանունների օգտագործումը կուսակցությունների դաշինքների անվանումներում, պետք է ուժը կորցրած ճանաչվի, կամ դրա կիրառումը պետք է կասեցվի 2026 թվականի հունիսյան ընտրությունների համար: Դիտորդների հավատարմագրման վերաբերյալ 2026 թվականի հունվարյան փոփոխությունները պետք է վերանայվեն՝ ապահովելու համար դրանց համապատասխանությունը Վենետիկի հանձնաժողովի չափանիշներին և Ռազմավարական օրակարգի հանձնառությանը՝ իրականացնելու «համապարփակ ու ներառական խորհրդակցություններ» և համապատասխանեցնելու «եվրոպական չափանիշներին ու միջազգային մարմինների կողմից արված հանձնարարականներին»:

(iii) Մեդիա բազմակարծության վերականգնում

«Շողակաթ» հեռուստաընկերության փակման որոշումը պետք է չեղարկվի, կամ պետք է ձեռնարկվեն փոխհատուցող միջոցներ՝ ապահովելու համար, որ Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին պահպանի հանրային հեռարձակման հասանելիությունը: Ռազմավարական օրակարգը պարտավորեցնում է երկու կողմերին «աշխատել նպաստավոր տեղեկատվական տարածքի ստեղծման ուղղությամբ, այդ թվում՝ սատարելով անկախ լրատվամիջոցներին»: Նախընտրական շրջանում եկեղեցու կողմից հիմնադրված հանրային հեռարձակողի վերացումն ուղղակիորեն հակասում է այս հանձնառությանը և Խարտիայի 11(2) հոդվածին:

(iv) Եկեղեցական ինքնավարությանը միջամտելու դադարեցում

Հայաստանի կառավարությունը պետք է դադարեցնի հոգևորականների նկատմամբ բոլոր այն քրեական վարույթները, որոնք կապված են կրոնական կամ քաղաքական

արտահայտման իրավունքի իրացման հետ՝ համաձայն ՄԻԵԿ 9-րդ հոդվածի (կրոնի ազատություն), 10-րդ հոդվածի (արտահայտվելու ազատություն) և ՀՀ Սահմանադրությամբ Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու բացառիկ առաքելության ճանաչման (Հոդված 18): Ռազմավարական օրակարգը պարտավորեցնում է Հայաստանին «համագործակցել և բովանդակալից խորհրդակցել քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների հետ» և հարգել կրոնական ազատությունը՝ որպես CEPA-ի առանցքային տարրերի մաս:

(v) Պատասխանատվություն մարդու իրավունքների խախտումների համար

Եվրոպական միությունը պետք է պահանջի Հայաստանի կառավարությունից համագործակցել մարդու իրավունքների միջազգային մեխանիզմների, այդ թվում՝ ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների կոմիտեի, Եվրոպայի խորհրդի Մարդու իրավունքների հանձնակատարի և Վենետիկի հանձնաժողովի հետ՝ ձեռք բերելու միջոցների, կալանավորումների և ընտրական օրենսդրության մանկաույսացիաների փաստագրված օրինաչափությունների առնչությամբ: Եթե Հայաստանի կառավարությունը ձախողի փաստագրված խախտումների վերացումը, պետք է դիտարկվի ԵՄ Մարդու իրավունքների համաշխարհային պատժամիջոցների ռեժիմի կիրառումը (խորհրդի 2020/1998 կանոնակարգ): Հաշվետվողականության նույն չափանիշները, որոնք ԵՄ-ն կիրառում է սեփական անդամ պետությունների և երրորդ երկրների նկատմամբ իր պատժամիջոցների ռեժիմների ներքո, պետք է կիրառվեն նաև Հայաստանի նկատմամբ:

Դ. ԵԶՐԱՓԱԿԻՉ ԴԻՏԱՐԿՈՒՄ

Սույն փաստաթուղթն սկսվել է հստակեցմամբ և պետք է ավարտվի նույն կերպ: Այս Էջերում շարադրված ոչ մի փաստարկ ուղղված չէ Հայաստանի եվրոպական ապագայի դեմ: Այս Էջերում շարադրված ամեն ինչ փաստում է, որ Եվրոպական միությունը պետք է որոշի՝ արդյո՞ք այդ ապագան կառուցվելու է իր իսկ հռչակած արժեքների, թե՞ գործող իշխանության քաղաքական նպատակահարմարության վրա, որն այդ արժեքները չի դավանում: Փաշինյանի կառավարությունը չի համապատասխանում Կոպենհագենյան չափանիշներին, չի պահպանում Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան, չի հարգում իր իսկ ստորագրած համաձայնագրի «առանցքային տարրերի» դրույթը և չի կատարում իր իսկ ընդունած Ռազմավարական օրակարգի հանձնառությունները: Հայ ժողովուրդը ձգտում է անդամակցել մի կառույցի, որը հիմնված է ժողովրդավարության, իրավունքի գերակայության և հիմնարար իրավունքների վրա: Նրանց կառավարությունը ձեռք բերելու է ընդդիմադիր առաջնորդների, հետապնդում է հոգևորականների, կալանավորում է փաստաբանների, փակում է հեռուստաընկերություններ և վերախմբագրում է ընտրական օրենսդրությունը՝ իր մրցակիցներին վերացնելու համար: Եվրոպական միությունը չի կարող վստահել իրեն հանդես գալ որպես այդ արժեքների ջատագով արտասահմանում, միաժամանակ սուբսիդավորելով դրանց ժխտումը Հայաստանում: Եթե Միությունը կիրառի այն չափանիշները, որոնք սահմանել է իր համար CEPA-ում, Ռազմավարական օրակարգում և իր իսկ Պայմանագրերում, ապա սույն փաստաթղթի պահանջները կբավարարվեն, և Հայաստանի եվրոպական ուղին կպահպանվի: Եթե ոչ, ապա այն կառույցը, որին հայ ժողովուրդը ցանկանում է անդամակցել, կապացուցի, որ իր արժեքները պայմանական են, պայմանականությունը՝ դեկորատիվ, իսկ գործընկերությունները հասանելի են ցանկացած կառավարության, որը պատրաստ է նայել դեպի արևմուտք՝ կառավարելով որպես ավտոկրատ: Սա այն արդյունքն է, որն ընդունելի է սույն փաստաթղթի հեղինակների համար, և չպետք է ընդունելի լինի նաև Եվրոպական միության համար:

Հետևաբար, վերևում շարադրված հանձնարարականները սոսկ ցանկություններ չեն: Դրանք գործառնական պահանջներ են, որոնք ուղղակիորեն բխում են ԵՄ-ի կողմից սահմանված իրավական շրջանակից: ԵՄՊ 2-րդ հոդվածը պահանջում է, որ Միությունը հիմնված լինի ժողովրդավարության վրա: ԵՄՊ 21-րդ հոդվածը պահանջում է, որ նրա արտաքին գործունեությունն առաջնորդվի ժողովրդավարությամբ: ԵՄՊ 21(3) հոդվածը պահանջում է հետևողականություն ներքին և արտաքին քաղաքականությունների միջև: CEPA-ի «առանցքային տարրերի» դրույթը պահանջում է, որ երկկողմ հարաբերությունները հիմնված լինեն ժողովրդավարական սկզբունքների վրա: Ռազմավարական օրակարգը պահանջում է դրական ներգրավվածություն ընդդիմության հետ, ազատ ու արդար ընտրություններ և պայմանականության վրա հիմնված աջակցություն: «Բրեդշոուի» շրջանակը պահանջում է, որ միջամտությանը հակազդելու միջոցները հավասարակշռվեն արտահայտվելու ազատության հետ, չափորոշվեն՝ անհամաչափ միջամտությունից խուսափելու համար, և ենթարկվեն չարաշահումների դեմ ուղղված երաշխիքների:

Եթե ԵՄ-ն կիրառի այս չափանիշները, ապա սույն բաժնի հանձնարարականները կդառնան իրավական պարտավորություն, այլ ոչ թե քաղաքական ընտրություն: Եթե նա չկիրառի դրանք, ապա ԵՄ-ի՝ որպես ժողովրդավարական արժեքների սկզբունքային խթանող հանդես գալու հավակնությունը կփոշիանա ոչ թե իր քննադատների մեղադրանքների, այլ սեփական վարքագծի ապացույցների պատճառով:

Amsterdam & Partners LLP-ն պատրաստ է կառուցողական ներգրավվածության Եվրոպական հանձնաժողովի, ԵԱԳԾ-ի (EEAS) և ԵՄ բոլոր համապատասխան կառույցների հետ: Այն նաև պատրաստ է հետամուտ լինել իր նամակագրությամբ պաշտոնապես ծանուցված իրավական վարույթներին, եթե Հանձնաժողովը չձեռնարկի պատշաճ և ժամանակին միջոցներ: Հայ ժողովուրդն արժանի է իրական ընտրությունների: Եվրոպական միության սեփական իրավական շրջանակը պահանջում է դա: Հարցն այն է՝ արդյոք Միության կառույցները պատրա՞ստ են գործել իրենց իսկ հռչակած սկզբունքների համաձայն:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ Ա

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆԱԿԸ

Ա. ՄԻՈՒԹՅԱՆ ՍԵՓԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Երրորդ երկրի նախընտրական միջավայրում ԵՄ ներգրավվածության ցանկացած վերլուծություն պետք է սկսվի Միության սեփական սահմանադրական տեքստերից: Պայմանագրերն իրականացնում են երկու տարբեր գործառնություն: դրանք սահմանում են արժեքներ, որոնք պետք է ուղղորդեն ԵՄ գործողությունները, և բաշխում են իրավասություններ, որոնք սահմանափակում են այն, ինչ Միությունը կարող է օրինականորեն անել: Այս երկու հարցերը պետք է հստակորեն տարանջատվեն: Ժողովրդավարության խթանման նպատակի առկայությունն ինքնին չի ստեղծում գործառնական իրավասություն՝ միջամտելու կամ ձևավորելու երրորդ երկրի ընտրական գործընթացները:

ա. ԵՄԴ հոդված 2. Հիմնարար արժեքները

Եվրոպական միության մասին պայմանագրի (ԵՄԴ/TEU) 2-րդ հոդվածը սահմանում է. «Միությունը հիմնված է մարդկային արժանապատվության հարգման, ազատության, ժողովրդավարության, հավասարության, իրավունքի գերակայության և մարդու իրավունքների հարգման արժեքների վրա, ներառյալ՝ փոքրամասնություններին պատկանող անձանց իրավունքները»: Նշվում է, որ այս արժեքները «ընդհանուր են անդամ պետությունների համար մի հասարակությունում, որտեղ գերակայում են բազմակարծությունը, խտրականության բացառումը, հանդուրժողականությունը, արդարությունը, համերաշխությունը և կանանց ու տղամարդկանց հավասարությունը»:

2-րդ հոդվածը սոսկ ցանկությունների հռչակագիր չէ. այն գործառնական դրույթ է, որից բխում է ԵՄԴ 7-րդ հոդվածի ընթացակարգերի հիմնավորումը և որի հիման վրա գնահատվում է անդամակցությունը՝ Կոպենհագենյան չափանիշներով: Երբ Միությունը խորացնում է համագործակցությունը երրորդ երկրի հետ ընտրությունների նախաշեմին, 2-րդ հոդվածը պահանջում է, որ Միության սեփական վարքագիծը հետևողական լինի իր իսկ հռչակած արժեքներին: Հետևողականության այդ պարտավորությունը չի սպառնում սոսկ հայտարարելով, թե համագործակցությունը ծառայում է ժողովրդավարական նպատակների: Այն պահանջում է ակնառու ուշադրություն դարձնել այն ժողովրդավարական պայմաններին, որոնցում իրականացվում է այդ համագործակցությունը:

բ. Հոդված 3(5). Արտաքին գործունեության մանդատը

ԵՄՊ 3(5) հոդվածը սահմանում է, որ ԵՄ-ն «պետք է սատարի և խթանի իր արժեքներն ու շահերը», ինչպես նաև նպաստի «միջազգային իրավունքի խստիվ պահպանմանն ու զարգացմանը, ներառյալ՝ ՄԱԿ-ի Կանոնադրության սկզբունքների հարգումը»:

գ. ԵՄՊ հոդված 21. Արտաքին գործունեության կարգապահությունը

ԵՄՊ 21(1) հոդվածը սահմանում է, որ Միության գործողությունները միջազգային ասպարեզում.

«պետք է առաջնորդվեն այն սկզբունքներով, որոնք ոգեշնչել են նրա սեփական ստեղծումը, զարգացումն ու ընդլայնումը, և որոնք նա ձգտում է առաջ մղել ավելի լայն աշխարհում ժողովրդավարություն, իրավունքի գերակայություն, մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների համընդհանրություն և անբաժանելիություն, մարդկային արժանապատվության հարգում, հավասարության և համերաշխության սկզբունքներ, ինչպես նաև ՄԱԿ-ի Կանոնադրության սկզբունքների և միջազգային իրավունքի հարգում»:

Այն հետագայում նշում է.

«Միությունը պետք է ձգտի զարգացնել հարաբերություններ և կառուցել գործընկերություններ երրորդ երկրների, ինչպես նաև միջազգային, տարածաշրջանային կամ համաշխարհային կազմակերպությունների հետ, որոնք դավանում են առաջին ենթապարբերությունում նշված սկզբունքները...»:

Այս դրույթի երեք առանձնահատկություն իրավականորեն նշանակալի են Հայաստանի գործի համար.

Առաջին՝ պարտավորությունը երկկողմանի է: Հոդված 21(1)-ը Միությունից պահանջում է թե՛ արտաքին հարթակում առաջ մղել ժողովրդավարությունը, թե՛ հարգել միջազգային իրավունքը, ներառյալ՝ ինքնիշխան հավասարության և չմիջամտելու սկզբունքները: Այս երկու պահանջները կարող են լինել հակասության մեջ: Երբ Միությունը երրորդ երկրում տեղակայում է ընտրություններին առնչվող գործիքներ, նա պետք է բավարարի երկու պայմանները. նա պետք է ակնհայտորեն խթանի ժողովրդավարությունը և չպետք է ներխուժի թիրախային պետության ինքնիշխան լիազորությունների տիրույթ՝ սեփական ընտրությունների անցկացման հարցում: Ժողովրդավարության խթանումը, ճիշտ ընկալմամբ, գործընթացի (ազատ և արդար ընտրություններ, քաղաքական բազմակարծություն, հավասար հասանելիություն, անկախ ինստիտուտներ, իրազեկված ընտրազանգված) խթանումն է, այլ ոչ թե կոնկրետ արդյունքի նախագծումը:

Երկրորդ՝ Հոդված 21(2)-ը, ի թիվս այլ հարցերի, հստակեցնում է այն նպատակները, որոնց Միությունը պետք է հետամուտ լինի, ներառյալ՝ «(ա) պաշտպանել իր արժեքները, հիմնարար շահերը, անվտանգությունը, անկախությունը և ամբողջականությունը. (բ) ամրապնդել և սատարել ժողովրդավարությունը, իրավունքի գերակայությունը, մարդու իրավունքները և միջազգային իրավունքի սկզբունքները»¹⁰⁷:

Երրորդ՝ ԵՄՊ 21(3) հոդվածը սահմանում է հետևողականության պարտավորություն. «Միությունը պետք է ապահովի հետևողականություն իր արտաքին գործունեության տարբեր ոլորտների միջև, ինչպես նաև դրանց և իր այլ քաղաքականությունների միջև»: Ինչպես բացատրում է Հիլինը, այս դրույթը սահմանում է «օրգանական կապ» և պարտադիր

«նորմատիվային անընդհատություն» Միության ներքին սահմանադրական հիմքերի և նրա արտաքին վարքագծի միջև: Իրավունքի գերակայությունը, այսպիսով, ոչ միայն ԵՄ արտաքին գործունեության նպատակն է, այլև այդ գործունեության իրականացումը կարգավորող կառուցվածքային սկզբունքը ¹⁰⁸:

Միությունը չի կարող վկայակոչել ժողովրդավարությունը որպես արտաքին ներգրավվածության արդարացում, միաժամանակ հանդուրժելով կամ, ավելի վատ, խորացնելով համագործակցությունը մի գործընկեր կառավարության հետ, որը նույն պահին ճնշում է ժողովրդավարական մրցակցությունը:

Այսպիսով, ԵՄՊ 3(5) և 21 հոդվածները չեն ստեղծում ընդհանուր գործառնական մանդատ՝ արտերկրում ընտրական գործընթացներին միջամտելու համար: Փոխարենը, դրանք գործում են որպես նորմատիվային սահմանափակումներ այն մասին, թե ինչպես Միությունը կարող է գործել իր ունեցած իրավասությունների շրջանակում: Այս իմաստով, դրանք սահմանում են իրավական կարգապահություն: ԵՄ արտաքին գործունեությունը պետք է մնա հետևողական ժողովրդավարական և իրավունքի գերակայության այն չափանիշներին, որոնք նա ձգտում է խթանել:

Այս հետևողականության պահանջը հստակեցված է ԵՄՊ 21(3) հոդվածում, որը պարտավորեցնում է Միությանը ապահովել համահունչություն արտաքին գործունեության բոլոր ոլորտների միջև, ինչպես նաև արտաքին ու ներքին քաղաքականությունների միջև: Իրավական հետևանքն այն չէ, որ Միությանն արգելվում է ներգրավվել այնպիսի կառավարությունների հետ, որոնց ժողովրդավարական հեղինակությունը վիճարկելի է: Այլ այն է, որ նման ներգրավվածությունը պետք է կառուցված լինի այնպես, որ մնա համահունչ Միության սեփական արժեքներին և գործնականում չխաթարի դրանք: Միությունից պահանջվում է ոչ միայն արտաքին հարթակում առաջ մղել իրավունքի գերակայությունը, այլև պահպանել այն իր սեփական գործողություններն իրականացնելիս ¹⁰⁹:

դ. ԵՄՊ հոդված 8. Հարևանության պարտավորությունը

Եվրոպական միության մասին պայմանագրի (ԵՄՊ/TEU) 8(1) հոդվածը սահմանում է, որ «Միությունը պետք է զարգացնի հատուկ հարաբերություններ հարևան երկրների հետ՝ նպատակ ունենալով հաստատել բարգավաճման և բարիդրացիության տարածք, որը հիմնված կլինի Միության արժեքների վրա և կբնութագրվի համագործակցության վրա հիմնված սերտ ու խաղաղ հարաբերություններով»: Նախատեսված լինելով որպես ԵՄ «հարևանության իրավասություն՝ արժեքների խթանման նպատակով և պարտադիր բնույթով, այն մարմնավորում է ԵՄ-ն որպես նորմատիվ ուժ: ¹¹⁰

Հայաստանն ընկնում է հարևանության այս շրջանակի մեջ: Դրույթը սահմանում է, որ հարևանության հարաբերությունները պետք է «հիմնված լինեն Միության արժեքների վրա», ինչը նշանակում է, որ համագործակցությունը հարևան պետության հետ չի կարող լինել արժեքային առումով չեզոք (value-neutral): Այնտեղ, որտեղ հավաստի ապացույցները մատնանշում են, որ գործընկեր պետության կառավարությունը գործում է այդ արժեքներին հակառակ, Հոդված 8-ը Միությանը չի լիազորում խորացնել համագործակցությունը՝ անկախ ամեն ինչից: Այն Միությունից պահանջում է համագործակցությունը պայմանավորել իր իսկ դավանած արժեքներին հավատարիմ մնալով: Սակայն, հավասարապես, Հոդված 8-ը մանդատ չի տալիս փոխելու այն կառավարությունը, որը չի համապատասխանում այդ չափանիշներին: Պարտավորությունն այն է, որ պետք է պնդել ժողովրդավարական պայմանների ապահովումը, այլ ոչ թե որոշել, թե ով է կառավարում: Միությունը, որն օգտագործում է իր հարևանության իրավասությունը նախընտրելի իշխանավորի դիրքերն

ամրապնդելու համար, նույնքան ակնհայտորեն գերազանցում է իր մանդատը, որքան այն Միությունը, որը կփորձեր տապալել նրան:

ե. ԵՄ Հիմնարար իրավունքների խարտիայի հոդված 41. Պատշաճ վարչարարություն

Խարտիայի 41-րդ հոդվածը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի, որ Միության ինստիտուտներն իր գործերը քննեն անկողմնակալ, արդարացի և ողջամիտ ժամկետում: Պատշաճ վարչարարության սկզբունքը պահանջում է, որ Հանձնաժողովը, երբ ֆինանսավորում է ընտրական առումով զգայուն գործողություններ երրորդ երկրում, կշռադատի իր քայլերի կանխատեսելի հետևանքները, ներառյալ այն ռիսկը, որ հակաապատեղեկատվական գործողությունները, որոնք իրականացվում են բացառապես ընդդիմությանը հետապնդելու մեջ մեղադրվող կառավարության հետ, կառուցվածքային առավելություն կտան գործող իշխանությանը: Պատշաճ վարչարարությունը Հանձնաժողովին թույլ չի տալիս անտեսել այն ներքաղաքական համատեքստը, որում իրականացվում է իր ներգրավվածությունը:

Բ. ԵՄ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ԻՐԱՎԱՍՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՐՑԸ

Միության պայմանագրերը չեն վերապահում ընդհանուր իրավասություն ընտրությունների նկատմամբ՝ ո՛չ անդամ պետությունների ներսում, և ո՛չ ԷԼ, առավել ևս (a fortiori), երրորդ երկրներում:

ա. Իրավասությունների փոխանցման սկզբունքը. ԵՄԴ հոդվածներ 4 և 5

ԵՄԴ 5(1) հոդվածը սահմանում է, որ «Միության իրավասությունների սահմանները կարգավորվում են իրավասությունների փոխանցման սկզբունքով»: 5(2) հոդվածը հստակեցնում է, որ «Միությունը գործում է միայն այն իրավասությունների շրջանակներում, որոնք անդամ պետությունները փոխանցել են նրան Պայմանագրերով»: ԵՄԴ 4(2) հոդվածը հետագայում սահմանում է, որ «Միությունը պետք է հարգի անդամ պետությունների հավասարությունը Պայմանագրերի առջև, ինչպես նաև նրանց ազգային ինքնությունը՝ ներհատուկ նրանց հիմնարար քաղաքական և սահմանադրական կառուցվածքներին»:

Խորհրդարանական և Նախագահական մրցապայքարների ընտրական օրենսդրությունը մնում է ազգային իրավասության տիրույթում: Միության լիազորությունները հիմնականում տարածվում են Եվրոպական խորհրդարանի ընտրությունների վրա՝ համաձայն ԵՄԳԴ (TFEU) 223-րդ հոդվածի: Պայմանագրային ոչ մի դրույթ ԵՄ որևէ ինստիտուտի իրավասություն չի տալիս կառավարելու, կարգավորելու, վերահսկելու կամ ուղղակիորեն ազդելու անդամ պետության, առավել ևս՝ երրորդ երկրի խորհրդարանական կամ Նախագահական ընտրությունների վրա:

Սակայն պաշտոնական իրավասության բացակայությունը չի խանգարել ԵՄ-ին ազդեցություն գործադրել: Ինչպես քննարկվել է III մասում, ԵՄ ինստիտուտները գործում են անուղղակի գործիքների միջոցով, որոնք ունակ են ձևավորելու ընտրական միջավայրը, ներառյալ՝ ֆինանսական պայմանականությունը, կարգավորող շրջանակները, հեղինակությանն առնչվող ազդակները և թվային կառավարման մեխանիզմները: Պաշտոնական իրավասության և ֆունկցիոնալ ազդեցության միջև այս տարբերակումը հիմնարար է: Այն պարզաբանում է, թե ինչպես Եվրոպական միության գործողությունները կարող են ազդել ընտրական գործընթացների վրա՝ առանց դրանց նկատմամբ իրավական վերահսկողություն իրականացնելու:

բ. Եվրոպական հանձնաժողով

Ընտրական վարչարարությունը մնում է ազգային մակարդակում համաձայն ԵՄՊ 5-րդ և 4(2) հոդվածների: Այնուամենայնիվ, Հանձնաժողովը տնօրինում է մի շարք անուղղակի գործիքներ, որոնց կուտակային ազդեցությունը կարող է ձևավորել ընտրական միջավայրը:

- i. **Խախտման վարույթներ՝** ԵՄԳՊ 258-րդ հոդվածի ներքո.
- ii. **ԵՄՊ 7(1) հոդվածի ընթացակարգեր** նախաձեռնելու առաջարկներ՝ Հոդված 2-ի արժեքների լուրջ խախտման հստակ ռիսկի դեպքում.
- iii. **Իրավունքի գերակայության պայմանականություն՝** կապված ԵՄ բյուջեի պաշտպանության հետ (Կանոնակարգ 2020/2092).
- iv. **ԵՄ միջոցների հատկացման պայմանավորում, կասեցում կամ հետաձգում՝** Բազմամյա ֆինանսական շրջանակի (ԵՄԳՊ 312-րդ հոդված) և NextGenerationEU-ի նման գործիքների ներքո.
- v. **Իրավունքի գերակայության տարեկան զեկույցներ**, որոնք գնահատում են համակարգային զարգացումները անդամ պետություններում.
- vi. **Թվային ծառայությունների մասին օրենքի (DSA)** ներքո շատ խոշոր առցանց հարթակների (VLOPs) և որոնողական համակարգերի վերահսկողություն, ներառյալ ընտրական գործընթացների «համակարգային ռիսկերի» գնահատումը.¹¹¹
- vii. **Ապատեղեկատվության դեմ պայքարի վարքագծի կանոնագրքի** համակարգում և մասնակցություն ԵՄ Ապատեղեկատվության դեմ արագ արձագանքման համակարգին (Rapid Alert System).
- viii. **Ուղեցույցների հրապարակում DSA շրջանակում**, ներառյալ ընտրությունների հետ կապված հարթակների ռիսկերի մեղմման հանձնարարականները.
- ix. **Վստահելի ծանուցողների (trusted flagger) համակարգի վերահսկողություն:**

գ. Եվրոպական խորհրդարան

Եվրոպական խորհրդարանը չունի լիազորություն ազգային ընտրությունների նկատմամբ՝ բացի ԵՄԳՊ 223-րդ հոդվածի ներքո իր սեփական ընթացակարգերից: Այնուամենայնիվ, այն իրականացնում է զգալի «փափուկ ուժի» ազդեցություն: Բանաձևերի, LIBE հանձնաժողովի լսումների և «Ժողովրդավարական հետընթացի» մասին բազմաթիվ հայտարարությունների միջոցով այն ստեղծում է նորմատիվ ճնշում, որը սնում է Հանձնաժողովի կիրարկման գործողությունները և Հոդված 7-ի վարույթները:

դ. Եվրոպական միության խորհուրդ

Խորհուրդը պաշտոնապես հանդես է գալիս Հոդված 7-ի ընթացակարգերում և համատեղ որոշում է ֆինանսական ճարտարապետությունը: Հոդված 7-ով վերջնական պատժամիջոցները հազվադեպ են, քանի որ պահանջում են միաձայնություն (միևնույն ժամանակ), սակայն վարույթի նախաձեռնումն ու շարունակումն արդեն իսկ քաղաքական մեկուսացման ազդակ են: Ֆինանսական պայմանականությունն ուղղակիորեն ազդում է քաղաքական հավասարակշռության վրա. ԵՄ միջոցների պահումը կամ բացթողումը կարող է թուլացնել իշխանավորներին կամ հզորացնել մրցակիցներին ընտրությունների նախաշեմին:

ե. Եվրոպական արտաքին գործողությունների ծառայություն (EEAS)

ԵԱԳԾ-ն (EEAS), որը հիմնադրվել է ԵՄՊ 27(3) հոդվածի ներքո, աջակցում է Բարձր ներկայացուցչին Միության Ընդհանուր արտաքին և անվտանգության քաղաքականության

(CFSP) իրականացման գործում և պատասխանատու է Միության դիվանագիտական ցանցի համար, ներառյալ ԵՄ պատվիրակությունները և Պաշտպանության ու անվտանգության ընդհանուր քաղաքականության (CSDP) քաղաքացիական առաքելությունները, ինչպիսին է Հայաստանում ԵՄ առաքելությունը (EUMA): ԵԱԳԾ-ն նաև պատրաստում է զեկույցներ «Օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիայի և միջամտության» (FIMI) վերաբերյալ, ներառյալ FIMI սպառնալիքների տարեկան զեկույցները, որոնք ձևավորում են գործընկեր երկրների տեղեկատվական միջավայրի վերաբերյալ պատկերացումները: Հայաստանյան համատեքստում ԵԱԳԾ-ն հեղինակել է «Հայաստանի համար ճգնաժամային մոտեցման քաղաքական շրջանակը» (PFCA)՝ 28-էջանոց գաղտնի փաստաթուղթը, որտեղ կար պնդում էր, ըստ որի «ԵՄ կենսական շահերից է բխում» սատարել Հայաստանի ներքին կայունացմանը՝ «մասնավորապես Հայաստանը գերծպահելով բևեռացնող օտարերկրյա միջամտություններից»: ԵԱԳԾ-ն նաև համակարգել է Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի տեղակայումը:

գ. Հարևանության և ընդլայնման հարցերով գլխավոր տնօրինություն (DG NEAR)

DG NEAR-ը ղեկավարում է Միության հարևանության և ընդլայնման քաղաքականությունը, ներառյալ NDICI (Հարևանության, զարգացման և միջազգային համագործակցության գործիք) շրջանակներում ֆինանսական օժանդակության ծրագրավորումը: DG NEAR-ը պատասխանատու է Հայաստանի համար նախատեսված 270 միլիոն եվրո արժողությամբ «Դիմակայունության և աճի ծրագրի» և ԵՄ-Հայաստան համագործակցությունը կարգավորող ավելի լայն ֆինանսական կառուցվածքի համար¹¹²: Ընդլայնման և արևելյան հարևանության հարցերով հանձնակատար Մարտա Կոսը «Դիմակայունության և աճի ծրագրի» ֆինանսավորման համաձայնագիրը ստորագրել է Երևանում 2026 թվականի մարտի 19-ին՝ Հայաստանի խորհրդարանական ընտրություններից 80 օր առաջ: DG NEAR-ի մանդատը չի տարածվում գործընկեր պետություններում ընտրական վարչարարության կամ ընտրական բովանդակության մոդերացիայի վրա: Նրա դերը ծրագրային և ֆինանսական է, այլ ոչ թե ընտրական:

Է. Թվային ծառայությունների մասին օրենք (Կանոնակարգ 2022/2065)

Թվային ծառայությունների մասին օրենքը (DSA) ներքին շուկայի կարգավորում է, որն ընդունվել է ԵՄԳՊ (TFEU) 114-րդ հոդվածի համաձայն: Դրա նպատակը ներքին շուկայում միջնորդ ծառայությունների կարգավորումն է՝ մատակարարների տարբեր կատեգորիաների համար կիրառելի պատշաճ ուսումնասիրության (due diligence) պարտավորությունների համակարգի միջոցով (DSA-ի հոդվածներ 1-3): Մասնավորապես, 34-րդ և 35-րդ հոդվածները պահանջում են շատ խոշոր առցանց հարթակներից (VLOPs) և որոնողական համակարգերից (VLOSEs) նույնականացնել, գնահատել և մեղմել «համակարգային ռիսկերը», ներառյալ քաղաքացիական խոսույթին և ընտրական գործընթացներին առնչվող ռիսկերը, ինչպես նաև ազդեցությունը հիմնարար իրավունքների վրա¹¹³:

Կանոնակարգը լիազորում է Եվրոպական հանձնաժողովին վերահսկել VLOP-ների և VLOSE-ների համապատասխանությունը, ներառյալ հետաքննություններ անցկացնելը և խախտումների համար նրանց համաշխարհային տարեկան շրջանառության մինչև 6%-ի չափով տուգանքներ սահմանելը¹¹⁴: Այն նաև սահմանում է այնպիսի մեխանիզմներ, ինչպիսին է «վստահելի ծանուցողների» (trusted flaggers) շրջանակը (DSA-ի հոդված 22), որի ներքո նշանակված կազմակերպությունները կարող են հարթակներին ազդարարել անօրինական բովանդակության մասին, որոնք պետք է ստանան առաջնահերթ քննություն:

Վճռորոշ է այն հանգամանքը, որ DSA-ն նախատեսված չի եղել երրորդ երկրներում ընտրական գործընթացները կարգավորելու համար: Այն ներքին շուկայի գործիք է, որն

ուղղված է Միության ներսում պայմանների ներդաշնակեցմանը: Այնքանով, որքանով դրա հայեցակարգային և գործառնական գործիքները, ինչպիսիք են համակարգային ռիսկերի գնահատումը և հարթակների մոնիթորինգը, ֆունկցիոնալ առումով տարածվում են ոչ անդամ պետությունների վրա արտաքին համագործակցության շրջանակների միջոցով (օրինակ՝ դիմակայունության ծրագրեր կամ հիբրիդային սպառնալիքների դեմ նախաձեռնություններ), սա հարցեր է առաջացնում նման արտաքինացման (externalisation) իրավական հիմքերի և սահմանների վերաբերյալ: Մասնավորապես, հարց է առաջանում արդյո՞ք ներքին շուկայի կարգավորող մոդելները պրոյեկտվում են դեպի դուրս այնպիսի եղանակով, որը փոխարենը պետք է հիմնված լիներ Միության արտաքին գործունեության իրավասությունների վրա՝ ԵՄՊ 21-րդ հոդվածի ներքո:

ը. հաղադության եվրոպական հիմնադրամ

հաղադության եվրոպական հիմնադրամը (EPF) արտաբյուջետային գործիք է, որը հաստատվել է Խորհրդի (CFSP) 2021/509 որոշմամբ և ֆինանսավորվում է անդամ պետությունների հատկացումներից՝ Եվրոպական միության բյուջեից դուրս: Այն ընդլայնում է Միության հնարավորությունները՝ երրորդ երկրներին ռազմական և պաշտպանական ոլորտի աջակցություն տրամադրելու հարցում¹¹⁵: Մինչ օրս EPF-ն երկու նախաձեռնություններով (2024թ. հուլիս և 2026թ. հունվար) Հայաստանին հատկացրել է 30 միլիոն եվրոյի ոչ մահաբեր ռազմական օգնություն, իսկ երրորդ առաջարկն այժմ գտնվում է վերանայման փուլում:¹¹⁶

EPF-ն գործում է Ընդհանուր արտաքին և անվտանգության քաղաքականության (CFSP) ընթացակարգերով, ինչը նշանակում է, որ այն դուրս է սովորական օրենսդրական գործընթացից և Արդարադատության դատարանի իրավագործությունից՝ համաձայն ԵՄԳՊ (TFEU) 275-րդ հոդվածի (բացառությամբ սահմանափակող միջոցների օրինականության վերանայման՝ 263-րդ հոդվածի ներքո): Նախընտրական համատեքստում դրա կիրառումը առաջ է քաշում հաշվետվողականության առանձնահատուկ հարցեր, քանի որ դատական վերահսկողությունը կառուցվածքային առումով սահմանափակ է:

Թ. ԵՄ ընտրական չեզոքության չափանիշները և ոչ անդամ պետությունների խնդիրը

Եվրոպական միությունը պնդում է, որ խստորեն չեզոք է ընտրությունների հետ կապված իր ներգրավվածության մեջ: ԵՄ Ընտրական դիտորդական առաքելությունները (EOMs) գործում են չմիջամտելու հստակ սկզբունքների համաձայն¹¹⁷: Ընտրական դիտորդների վարքագծի կանոնագիրքը նույնպես հստակ է. դիտորդները պետք է պահպանեն խիստ անկողմնակալություն, չպետք է կողմնակալություն դրսևորեն հօգուտ ազգային իշխանությունների, կուսակցությունների կամ թեկնածուների և չպետք է միջամտեն քվեարկության կամ հաշվարկի ընթացակարգերին:¹¹⁸

Սույն փաստաթղթի բարձրացրած հարցը վերաբերում է ոչ թե դիտորդական առաքելություններին, այլ այն բանին, թե արդյոք ԵՄ այլ գործիքները՝ անվտանգային համագործակցությունը, հիբրիդային արձագանքման թիմերը, դիմակայունության ֆինանսավորումը և հակա-FIMI գործողությունները, չեն իրականացնում այնպիսի աշխատանք, որն ուղղակիորեն արգելված է դիտորդական առաքելություններին: Ընտրական դիտորդական առաքելությունը չի կարող կառավարությանը խորհրդատվություն տալ «ընտրական տարբեր սցենարներում ճգնաժամային կառավարման պլանների» վերաբերյալ¹¹⁹: Սակայն Հայաստանում տեղակայված Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի մանդատը հենց դա է նախատեսում:

Հետևաբար, հիմնական խնդիրն այն չէ, որ ԵՄ-ն հրաժարվել է չեզոքությունից իր պաշտոնական դիտորդական առաքելություններում, այլ այն, որ չեզոքության երաշխիքներն

առավել հստակ են հենց դիտորդական շրջանակում, մինչդեռ զուգահեռ անվտանգային և տեղեկատվական կառավարման գործիքները կարող են գործել նույն նախընտրական տարածքում առանց նույն մեթոդաբանական սահմանափակումների, թափանցիկության պարտավորությունների կամ չեզոքության հստակ երաշխիքների:

Գ. ԵՄ-ՀԱՅԱՍՏԱՆ CEPA-Ն ԵՎ «ԷԱԿԱՆ ՏԱՐՐԵՐԻ» ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԴՐՈՒՅԹԸ

ԵՄ-Հայաստան Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագիրը, որը ստորագրվել է 2017 թվականի նոյեմբերի 24-ին և ուժի մեջ է մտել 2021 թվականի մարտի 1-ից, երկկողմ հարաբերությունները կարգավորող հիմնական պայմանագիրն է: Այս Համաձայնագիրը հիմք է հանդիսանում ԵՄ-ի և Հայաստանի համար՝ համագործակցելու լայն տիրույթներում. ժողովրդավարության, իրավունքի գերակայության և մարդու իրավունքների ամրապնդում, ավելի շատ աշխատատեղերի և բիզնես հնարավորությունների ստեղծում, օրենսդրության, հանրային անվտանգության և շրջակա միջավայրի բարելավում, ինչպես նաև կրթության և հետազոտությունների առաջխաղացում:¹²⁰

CEPA-ի 2-րդ հոդվածի 1-ին կետը սահմանում է.

«Հարգանքը ժողովրդավարական սկզբունքների, իրավունքի գերակայության, մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների նկատմամբ, ինչպես դրանք ամրագրված են, մասնավորապես, ՄԱԿ-ի կանոնադրության մեջ, ԵԱՀԿ Հելսինկյան եզրափակիչ ակտում և 1990 թվականի Նոր Եվրոպայի համար Փարիզի խարտիայում, ինչպես նաև մարդու իրավունքների վերաբերյալ այլ համապատասխան գործիքներում, ինչպիսիք են ՄԱԿ-ի Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիրը և Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան, հիմք են հանդիսանում Կողմերի ներքին և արտաքին քաղաքականության համար և կազմում են սույն Համաձայնագրի Էական տարրը»:

Այս դրույթի հետևյալ չորս առանձնահատկությունները վճռորոշ են.

Առաջին, պարտավորությունը երկկողմանի է. այն կաշկանդում է «Կողմերին», այսինքն՝ և՛ ԵՄ-ին, և՛ Հայաստանին: ԵՄ-ն ոչ միայն իրավունք ունի ակնկալել Հայաստանից հարգանք ժողովրդավարական սկզբունքների նկատմամբ, այլև ինքն է պարտավոր ապահովել, որ իր սեփական ներգրավվածությունը համահունչ լինի այդ սկզբունքներին: ԵՄ-Հայաստան գործընկերության ռազմավարական օրակարգը ամրապնդում է այս պարտավորությունը գործառնական տերմիններով:¹²¹

«ԵՄ-ն և Հայաստանը հանձնառու են ամրապնդել համագործակցությունը՝ խթանելու իրավունքի գերակայությունը, մարդու իրավունքները և հիմնարար ազատությունները, ինչպես սահմանված է CEPA-ում: ... Քաղաքական երկխոսությունը և բարեփոխումների ոլորտում համագործակցությունը ԵՄ-Հայաստան գործընկերության սույն ռազմավարական օրակարգի ներքո նպատակ ունեն ամրապնդել հարգանքը ժողովրդավարական սկզբունքների նկատմամբ, ինչպիսիք են իշխանությունների բաժանումը, քաղաքական բազմակարծությունը, որոշումների կայացման մեջ ներառականությունը և համագործակցությունն ու դրական ներգրավվածությունը ընդդիմության հետ»:

Երկրորդ, արժեքները սահմանված են որպես «Էական տարրեր»: Միջազգային ընդհանուր իրավունքի և ԵՄ արտաքին համաձայնագրերի պրակտիկայի համաձայն՝ Էական տարրերի վերաբերյալ դրույթը ստեղծում է արժեքների վրա հիմնված

պայմանական հարաբերություն. գործընկերությունը հիմնված է նշված արժեքների վրա, և դրանց խախտումը հարվածում է հենց համաձայնագրի հիմքին:¹²² CEPA-ի 378-րդ և 379-րդ հոդվածները տալիս են մեխանիզմ. երբ կողմը գտնում է, որ մյուսը չի կատարել համաձայնագրով ստանձնած պարտավորությունը, նա կարող է ձեռնարկել «պատշաճ միջոցներ» խորհրդակցություններից հետո, այն պայմանով, որ միջոցները պետք է լինեն համաչափ և առաջնահերթությունը տրվի նրանց, որոնք նվազագույնն են խաթարում համաձայնագրի գործողությունը: ԵՄ-ի կողմից Էական տարրերի դրույթը չկիրառելը՝ ի պատասխան փաստագրված ժողովրդավարական վատթարացման, միաժամանակ խորացնելով ֆինանսական և անվտանգային համագործակցությունը, հանդիսանում է ընտրովի չկիրառում, որը խարխլում է դրույթի իրավական ամբողջականությունը և այն պաշտպանիչ մեխանիզմից վերածում անվերապահ աջակցության լեգիտիմացնող շղարշի:

Երրորդ, Էական տարրերի դրույթը ներառում է ԵԱՀԿ Հելսինկյան եզրափակիչ ակտը, որը, ինչպես քննարկվել է միջամտության բացառման վերլուծության մեջ, պարտավորեցնում է ստորագրող կողմերին «ձեռնպահ մնալ ցանկացած ուղղակի կամ անուղղակի, անհատական կամ կոլեկտիվ միջամտությունից մեկ այլ մասնակից Պետության ներքին իրավասությանը պատկանող ներքին կամ արտաքին գործերին»: Հելսինկյան եզրափակիչ ակտի ներառումը CEPA-ում նշանակում է, որ միջամտությունից գերծ մնալու հանձնառությունը կողմնակի հանգամանք չէ ԵՄ-Հայաստան հարաբերությունների համար: Այն պայմանագրորեն ամրագրված է դրանց մեջ: Հետևաբար, ԵՄ ցանկացած ներգրավվածություն, որը հավասարազոր է անուղղակի միջամտության Հայաստանի ներքաղաքական գործերին, խախտում է ոչ միայն միջազգային ընդհանուր իրավունքի սկզբունքը, այլև երկկողմ պայմանագրային շրջանակներում ստանձնած կոնկրետ պարտավորությունը:

Չորրորդ, թեև ԶԶԻՄ-ն (Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր) ուղղակիորեն նշված չէ 2-րդ հոդվածում, այն լիովին տեղավորվում է դրույթում առկա «մարդու իրավունքների վերաբերյալ այլ համապատասխան գործիքներ» հղման ներքո: Ե՛վ Հայաստանը, և՛ ԵՄ բոլոր անդամ պետությունները ԶԶԻՄ-ի կողմ են: ԶԶԻՄ-ի 25-րդ հոդվածը, ինչպես մեկնաբանված է Մարդու իրավունքների կոմիտեի թիվ 25 Ընդհանուր մեկնաբանության մեջ, սահմանում է իսկական ընտրություններին մասնակցելու իրավունքը, ներառյալ ընտրելու և առանց անհիմն սահմանափակումների ընտրվելու իրավունքը:¹²³ Հետևաբար, Էական տարրերի դրույթը երկու կողմերի համար ստեղծում է պայմանագրային պարտավորություն՝ ապահովելու, որ իրենց վարքագիծը համատեղելի լինի ընտրական իրավունքների միջազգային երաշխիքների հետ, որոնցով երկուսն էլ անկախաբար կաշկանդված են: ԵՄ-ն չի կարող պնդել, որ գործում է CEPA-ի 2-րդ հոդվածին համապատասխան, եթե իր ներգրավվածությունը հեշտացնում կամ հանդուրժում է Հայաստանի կողմից այդ երաշխիքների չկատարումը:

Այս չորս հատկանիշները, միասին վերցրած, հաստատում են, որ CEPA-ն անվերապահ համագործակցության շրջանակ չէ: Այն արժեքների վրա հիմնված պայմանական համագործակցության շրջանակ է, որտեղ ժողովրդավարական սկզբունքները, իրավունքի գերակայությունը և մարդու իրավունքները ոչ թե հեռահար նպատակներ են, այլ կազմավորող տարրեր, որոնցից կախված է ողջ հարաբերությունը: Էական տարրերի դրույթը կաշկանդում է երկու կողմերին, ներառում է Հելսինկյան միջամտության բացառման հանձնառությունը, ընդգրկում է ԶԶԻՄ-ի ընտրական իրավունքների երաշխիքները և նախատեսում է կասեցման մեխանիզմ խախտումների դեպքում: ԵՄ-ն այս շրջանակն ընդունել է կամավոր: Այն ստորագրել է Ռազմավարական օրակարգը, որը CEPA-ի ընդհանուր հանձնառությունները վերածում է կոնկրետ պարտավորությունների, ներառյալ դրական ներգրավվածությունը ընդդիմության հետ և պայմանականության վրա հիմնված աջակցությունը: Եթե ԵՄ-ն չի

կիրառում այս շրջանակը, երբ գործընկեր կառավարությունը ձերբակալում է ընդդիմադիր առաջնորդներին, քրեական հետապնդման է ենթարկում հոգևորականներին, կալանավորում է պաշտպան փաստաբաններին, փակում է հանրային հեռարձակողները և փոփոխում է ընտրական օրենսդրությունը՝ թիրախավորելով կոնկրետ ընդդիմադիր դաշինքի, ապա այդ շրջանակը չունի գործառնական բովանդակություն: Դրույթը վերածվում է թղթի վրա գրված խոսքերի, որոնք վկայակոչվում են, երբ հարմար է, և անտեսվում, երբ անհարմար է՝ անկարող լինելով կատարել այն գործառույթը, որի համար նախատեսված էր:

Դ. ԵՄ-ՀԱՅԱՍՏԱՆ ԳՈՐԾԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐԱԿԱՆ ՕՐԱԿԱՐԳԸ

ԵՄ-Հայաստան գործընկերության ռազմավարական օրակարգը, որն ընդունվել է 2025 թվականի դեկտեմբերին, ներկայացնում է Հայաստանում Միության քաղաքականության շրջանակի ամենաուղղակի և արդի ձևակերպումը: Այն հիմնված է CEPA-ի վրա և հստակորեն հաստատում է, որ CEPA-ն մնում է «ԵՄ-Հայաստան հարաբերությունների հիմնարար փաստաթուղթը և Հայաստանում ժողովրդավարական ինստիտուտների կառուցման ուղեցույցը»: Թեև Ռազմավարական օրակարգը պայմանագիր չէ և չի ստեղծում նոր իրավասություններ, այն ունի զգալի իրավական և քաղաքական նշանակություն: Այն սահմանում է Հայաստանի հետ ԵՄ ներգրավվածությունը կարգավորող նպատակները, առաջնահերթությունները և պայմանները:

Ռազմավարական օրակարգը տարբերակում է կարճաժամկետ (իրականացվելու են 3-4 տարվա ընթացքում) և միջնաժամկետ (իրականացվելու են 7 տարվա ընթացքում) առաջնահերթությունները:¹²⁴ Դրա ընդունումը համընկավ ապատեղեկատվության դեմ պայքարի միջոցառումների համար 12 միլիոն եվրոյի հատկացման և Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի տեղակայման հաստատման հետ, ինչը դարձնում է այն հիմնարար քաղաքական շրջանակ, որի լույսի ներքո պետք է գնահատվի ԵՄ նախընտրական ներգրավվածությունը Հայաստանում:

Ռազմավարական օրակարգը իրավական առումով նշանակալի է սույն փաստաթղթի համար երեք պատճառով: Առաջին, այն պարունակում է հստակ հանձնառություններ ազատ և արդար ընտրությունների, քաղաքական բազմակարծության և ընդդիմության հետ ներգրավվածության վերաբերյալ, որոնց համեմատությամբ այժմ պետք է չափվի հենց ԵՄ վարքագիծը: Երկրորդ, այն սահմանում է պայմանականության շրջանակ, որը ԵՄ-ն ակնհայտորեն չի կիրառել: Երրորդ, այն ներառում է հիբրիդային սպառնալիքների և FIMI-ի դեմ պայքարի համագործակցության դրույթներ, որոնց շրջանակն ու երաշխիքները թերսահմանված են:

ա. Ժողովրդավարության և քաղաքական բազմակարծության հանձնառությունը

Ռազմավարական օրակարգի 2.1 բաժինը, որը վերնագրված է «Ժողովրդավարություն, մարդու իրավունքներ և պատշաճ կառավարում», սկսվում է հետևյալ հայտարարությամբ.

«ԵՄ-ն և Հայաստանը հանձնառու են ամրապնդել համագործակցությունը՝ խթանելու իրավունքի գերակայությունը, մարդու իրավունքները և հիմնարար ազատությունները, ինչպես սահմանված է CEPA-ում: Նրանք միասին կաշխատեն՝ շարունակաբար բարելավելու Հայաստանի պետական կառավարումը, ապահովելու պատշաճ կառավարում և բարեփոխելու արդարադատության ոլորտը: Քաղաքական երկխոսությունը և բարեփոխումների ոլորտում համագործակցությունը ԵՄ-Հայաստան գործընկերության սույն ռազմավարական օրակարգի ներքո նպատակ ունեն

ամրապնդել հարգանքը ժողովրդավարական սկզբունքների նկատմամբ, ինչպիսիք են իշխանությունների բաժանումը, քաղաքական բազմակարծությունը, որոշումների կայացման մեջ ներառականությունը և համագործակցությունն ու դրական ներգրավվածությունը ընդդիմության հետ»:

Այս դրույթի հետևյալ տարրերը անմիջականորեն առնչվում են ներկա վերլուծությանը.

Առաջին, Օրակարգը երկու կողմերին պարտավորեցնում է «քաղաքական բազմակարծության»: Քաղաքական բազմակարծությունը սոսկ ձգտում չէ: ԵՄ ժողովրդավարական կառավարման բառապաշարում այն նշանակում է բազմաթիվ մրցակցող քաղաքական ուժերի առկայություն, որոնք ունեն հավասար հասանելիություն քաղաքական գործընթացին: Այնտեղ, որտեղ առաջատար ընդդիմադիր գործիչը կալանավորված է, նրա բիզնեսը՝ ազգայնացված, նրա կուսակցության ընտրական անվանումը՝ արգելված վերջին պահին ընդունված օրենսդրությամբ, իսկ պաշտպան փաստաբանը՝ ձերբակալված, քաղաքական բազմակարծության հանձնառությունը չի պահպանվում: Այն խախտվում է:

Երկրորդ, Օրակարգը երկու կողմերին պարտավորեցնում է «ներառականության որոշումների կայացման մեջ»: Ընտրական առումով զգայուն ԵՄ ծրագրերի, ապատեղեկատվության դեմ պայքարի գործողությունների, հիբրիդային սպառնալիքներին արձագանքող թիմերի և ռազմավարական հաղորդակցության ոլորտում համագործակցության համատեքստում ներառականությունը պահանջում է, առնվազն, որ այդ ծրագրերի մշակման և վերահսկողության հարցում խորհրդակցություններ անցկացվեն ընդդիմադիր կուսակցությունների և կառավարությանը քննադատող քաղաքացիական հասարակության հետ: Սույն փաստաթղթում հավաքագրված ապացույցները ցույց են տալիս, որ որևէ նման խորհրդակցություն տեղի չի ունեցել, և Amsterdam & Partners LLP-ն բազմիցս ուղղակիորեն գրել է Եվրոպական հանձնաժողովին: Որևէ բովանդակային պատասխան չի ստացվել: Իշխող «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցությունը հրաժարվել է հանդիպել Հայաստանում ժողովրդավարության միջազգային աստղադիտարանի (IODA) փաստահավաք պատվիրակության հետ:[5] Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմը մշակվել է բացառապես կառավարության հետ համատեղ:

Երրորդ, և ամենանշանակալիս, Օրակարգը երկու կողմերին պարտավորեցնում է «համագործակցության և դրական ներգրավվածության ընդդիմության հետ»: Սա հայեցողական ձգտում չէ: Այն ԵՄ-Հայաստան գործընկերության հայտարարված առաջնահերթությունն է: Երբ ԵՄ-ն տեղակայում է ընտրություններին հարակից գործիքներ, ֆինանսական փաթեթներ, հիբրիդային արձագանքման թիմեր, FIMI-ի դեմ պայքարի գործողություններ՝ բացառապես գործող կառավարության միջոցով, առանց ընդդիմության հետ որևէ ներգրավվածության, նա գործում է իր իսկ կողմից վեց ամսից էլ քիչ առաջ պաշտոնապես ընդունված հանձնառությանը հակառակ: Ռազմավարական օրակարգը ոչ միայն թույլատրում է ներգրավվածությունը ընդդիմության հետ, այն պահանջում է դա:

բ. Ազատ և արդար ընտրությունների վերաբերյալ հանձնառությունը

Ռազմավարական օրակարգի ժողովրդավարության բաժինը սահմանում է երեք կարճաժամկետ առաջնահերթություն: Առաջինն է.

«Շարունակել ապահովել թափանցիկ, ներառական, ազատ և արդար ընտրություններ և գործել Եվրոպայի անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության (ԵԱՀԿ)/Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների

գրասենյակի (ԺՀՄԻԳ/ODIHR) հանձնարարականների համաձայն՝ Հայաստանի Սահմանադրությանը համապատասխան»:

Այս դրույթը սահմանում է, որ ազատ և արդար ընտրությունները ԵՄ-Հայաստան գործընկերության կարճաժամկետ առաջնահերթություն են, ինչը, Օրակարգի սեփական ձևակերպմամբ, նշանակում է մի բնագավառ, որտեղ «3-4 տարվա ընթացքում պետք է գրանցվի զգալի առաջընթաց»: 2026 թվականի հունիսի խորհրդարանական ընտրություններն այս հանձնառության առաջին ընտրական փորձաքարն են:

Դրույթը նաև հստակորեն պահանջում է Հայաստանից «գործել ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ի հանձնարարականների համաձայն»: Վենետիկի հանձնաժողովի «Ընտրական հարցերում բարեխիղճ գործելակերպի կանոնագիրքը» սահմանում է, որ ընտրական օրենսդրության հիմնարար տարրերը չպետք է փոփոխվեն ընտրություններից ոչ ուշ, քան մեկ տարի առաջ: Կանոնագրքի մեկնաբանական հռչակագրերի համաձայն. «Մեկ տարվա սկզբունքը նպատակ ունի ապահովել իրավական որոշակիությունը, որն իրավունքի գերակայության առանցքային տարրն է: Ընտրական ոլորտում իրավական որոշակիությունը նշանակում է, որ միջազգային չափանիշներին համապատասխանող ժողովրդավարական ընտրությունների նկատմամբ վստահությունը չպետք է խաթարվի մայր օրենսդրության կամ ենթաօրենսդրական ակտերի մեջ կատարված ուշացած փոփոխություններով, այդ թվում՝ ընտրական մարմինների կողմից»¹²⁵:

Թեև այս սկզբունքը իրավաբանորեն պարտադիր չէ և հիմնականում վերաբերում է ընտրական համակարգի հիմնարար տարրերին, Հանձնաժողովն ընդգծել է, որ ուշ փուլում կատարված փոփոխությունները հատկապես խնդրահարույց են, երբ դրանք ազդում են քաղաքական մրցակցության արդարության վրա կամ չունեն լայն քաղաքական կոնսենսուս:

Այս չափանիշի լույսի ներքո՝ Հայաստանի խորհրդարանի կողմից 2026 թվականի ապրիլի 7-ին բացառապես «Քաղաքացիական պայմանագրի» ձայներով ընդունված արգելքը՝ կուսակցությունների դաշինքների անվանումներում անձնանունների օգտագործման վերաբերյալ, որն ուղղակիորեն թիրախավորում է «Ուժեղ Հայաստանը Սամվել Կարապետյանի հետ» դաշինքին, խաթարում է իրավական որոշակիության, հնարավորությունների հավասարության և իրական ընտրական մրցակցության սկզբունքները, որոնք արտացոլված են Վենետիկի հանձնաժողովի ուղեցույցներում¹²⁶:

Դա նաև հակասում է Ռազմավարական օրակարգի երկրորդ կարճաժամկետ առաջնահերթությանը.

«Ապահովել, որ իրավունքի գերակայության առանցքային ասպեկտների վրա ազդող օրենսդրական փոփոխությունները ենթարկվեն համապարփակ և ներառական խորհրդակցությունների և համապատասխանեցվեն Եվրոպական չափանիշներին ու միջազգային մարմինների հանձնարարականներին, ինչպիսիք են Եվրոպայի խորհրդի Վենետիկի հանձնաժողովը, Կոռուպցիայի դեմ պայքարող պետությունների խումբը (GRECO) և ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ը»:

Ինչպես նաև երրորդ կարճաժամկետ առաջնահերթությանը.

«Ապահովել, որ օրենսդրական և սահմանադրական բարեփոխումները լինեն թափանցիկ և ներառական՝ հիմնված ժողովրդավարական սկզբունքների և իրավունքի գերակայության վրա, և ներգրավեն հիմնական շահագրգիռ կողմերին, այդ թվում՝ քաղաքացիական հասարակությանը»:

2025 թվականի դեկտեմբերի (նվիրատվությունների սահմանաչափի քառապատկում) և 2026 թվականի ապրիլի (դաշինքների անվանումներում անձնանունների արգելում) ընտրական օրենսդրության փոփոխությունները չեն անցել համապարփակ և ներառական խորհրդակցությունների փուլ: Դրանք չեն համապատասխանեցվել Վենետիկի հանձնաժողովի չափանիշներին: Դրանցում չեն ներգրավվել հիմնական շահագրգիռ կողմերը, այդ թվում՝ քաղաքացիական հասարակությունը: Դրանք ընդունվել են միայն իշխող կուսակցության կողմից: ԵՄ-ն հրապարակայնորեն չի արձանագրել իր կողմից համատեղ ընդունված այս հանձնառությունների խախտումները:

գ. Պայմանականության շրջանակը

Ռազմավարական օրակարգի իրականացման բաժնում նշված է.

«ԵՄ աջակցությունը, արտացոլելով իր՝ պայմանականության և խրախուսման վրա հիմնված մոտեցումը, պայմանավորված կլինի համաձայնեցված բարեփոխումների իրականացմամբ»:

Այս դրույթն արտացոլում է պայմանականության քաղաքականությունը, որն ընկած է Հայաստանի հետ Եվրոպական միության ներգրավվածության հիմքում: Այն մատնանշում է, որ ֆինանսական և տեխնիկական օգնությունը, որը տրամադրվում է այնպիսի գործիքների միջոցով, ինչպիսիք են «Հարևանության, զարգացման և միջազգային համագործակցության գործիքը» (NDICI) և 2024-2027 թվականների համար նախատեսված 270 միլիոն եվրո արժողությամբ «Դիմակայունության և աճի ծրագիրը», նպատակ ունի կապված լինել համաձայնեցված բարեփոխումների առաջընթացի հետ, ներառյալ՝ ժողովրդավարությանը, իրավունքի գերակայությանը և կառավարմանը վերաբերող բարեփոխումները:

Հետևաբար, արդիական խնդիրը դուրս է գալիս սահմանված հանձնառությունների սոսկ ձևական կատարման շրջանակից: Այն վերաբերում է նրան, թե արդյոք Եվրոպական միությունը ընտրություններից առաջ արդյունավետորեն վերածել է իր հռչակած պայմանականությունները գործնական քայլերի: Այս համատեքստում առկա տեղեկատվությունը հիմնավոր հարցադրումների տեղիք է տալիս: 270 միլիոն եվրոյի «Դիմակայունության և աճի ծրագիր» ֆինանսավորման գործընթացը նախաձեռնվել է ներքաղաքական զգալի զարգացումների, այդ թվում՝ օրենսդրական փոփոխությունների և ընդդիմադիր գործիչների դեմ ուղղված գործողությունների ֆոնին: Սակայն չկա հանրայնորեն հաղորդված որևէ հստակ ցուցում այն մասին, որ այս աջակցության հատկացումը կամ վճարումը ուղղակիորեն պայմանավորված է եղել Ռազմավարական օրակարգում նշված ընտրական կամ իրավունքի գերակայության կոնկրետ չափանիշների պահպանմամբ:

Նման հանգամանքներում տարբերություն է առաջանում պայմանականության՝ որպես հռչակված սկզբունքի, և պայմանականության՝ որպես գործառնական երաշխիքի միջև: Երբ պայմանականությունը արտահայտված է ընդհանուր գծերով, բայց չի ուղեկցվում թափանցիկ չափանիշներով, մոնիթորինգի մեխանիզմներով կամ տեսանելի կիրարկմամբ, դրա կարողությունը՝ գործելու որպես արդյունավետ զսպաշապիկ, բնականաբար սահմանափակվում է:

դ. Հիբրիդային սպառնալիքների և հակա-FIMI դրույթները

Ռազմավարական օրակարգի 2.3.2 բաժինը, որը վերաբերում է միջազգային և տարածաշրջանային համագործակցությանը, սահմանում է.

«խորացնել համագործակցությունը հիբրիդային սպառնալիքների դեմ պայքարում, ներառյալ՝ օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիայի և միջամտության (FIMI) դեմ պայքարը, դիտարկել կարողությունների զարգացումը և աջակցությունը Հայաստանին՝ հիբրիդային սպառնալիքներին արդյունավետորեն արձագանքելու համապարփակ շրջանակի մշակման գործում...»:

Իսկ ռազմավարական հաղորդակցության վերաբերյալ 2.4.12 բաժինը սահմանում է.

«Ամրապնդել համագործակցությունը ռազմավարական հաղորդակցության ոլորտում և օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիայի ու միջամտության (FIMI) դեմ պայքարում բարձրացնելու հանրության վստահությունը ինստիտուտների և որոշում կայացնողների նկատմամբ և ամրապնդելու սոցիալական համախմբվածությունը»:
«Աշխատել նպաստավոր տեղեկատվական տարածքի ստեղծման ուղղությամբ, այդ թվում՝ սատարելով անկախ լրատվամիջոցներին...»:

Այստեղից բխում են հետևյալ դիտարկումները.

Ռազմավարական օրակարգը չի սահմանում «օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիա և միջամտություն» (FIMI) տերմինը հայաստանյան համատեքստում: Տերմինը ծագում է Եվրոպական միության քաղաքականությունից և պրակտիկայից, որտեղ այն մշակվում է ինստիտուցիոնալ գործիքների միջոցով, ինչպիսիք են Եվրոպական արտաքին գործողությունների ծառայության կողմից պատրաստված զեկույցները և հետազոտական ու մոնիթորինգային ցանցերի ներգրավմամբ համագործակցության շրջանակները: Երբ այս շրջանակը կիրառվում է Հայաստանում՝ առանց FIMI-ի հանրամատչելի և հստակ սահմանման, գործիքավորման ռիսկը դառնում է սուր: Ինչպես փաստագրված է սույն փաստաթղթում, Փաշինյանի կառավարությունը համակարգված կերպով ներպետական ընդդիմությանը, ներառյալ հոգևորականությանը և Եկեղեցու պաշտպանությամբ հանդես եկող բարերարին, բնութագրել է որպես ռուսական ազդեցության գործակալներ: Եթե հակա-FIMI շրջանակը գործում է առանց այնպիսի սահմանման, որը հստակորեն տարբերակում է օտարերկրյա մանիպուլյացիան ներպետական քաղաքական մրցակցությունից, այն տրամադրում է ինստիտուցիոնալ քող՝ ընդդիմությանը անվտանգայնացնելու համար:

Նմանապես, Օրակարգը պարտավորվում է «աջակցել անկախ լրատվամիջոցներին» և «աշխատել նպաստավոր տեղեկատվական տարածք ստեղծելու ուղղությամբ»: Եկեղեցու կողմից հիմնադրված «Շողակաթ» հանրային հեռարձակողի փակումը 2025 թվականի դեկտեմբերին¹²⁷ հանրային հեռարձակողների թիվը օրենսդրորեն երեքից երկուսի կրճատելու միջոցով, ուղղակիորեն հակասում է այս հանձնառությանը: ԵՄ-ն հրապարակավ չի անդրադարձել այս փակմանը: Այնտեղ, որտեղ տեղի են ունենում նշանակալի փոփոխություններ մեդիա դաշտում, ներառյալ հեռարձակողների վրա ազդող կառուցվածքային կամ օրենսդրական բարեփոխումները, նման զարգացումների համապատասխանությունը բազմակարծության և բացության հայտարարված նպատակներին դառնում է առնչելի քննարկման առարկա:

Բացի այդ, Օրակարգում նշվում է, որ հակա-FIMI համագործակցությունը պետք է «բարձրացնի հանրային վստահությունը ինստիտուտների և որոշում կայացնողների նկատմամբ»: Այս ձևակերպումը նույնացնում է ժողովրդավարական լեգիտիմությունը գործող իշխանությանն աջակցելու հետ: Նախընտրական համատեքստում «որոշում կայացնողների նկատմամբ հանրային վստահության բարձրացումը» չեզոք նպատակ չէ: Դա քաղաքական նպատակ է, որն առավելություն է տալիս տվյալ պահին իշխանության

ղեկին գտնվողներին: Ռազմավարական օրակարգը չի վերապահում այս հանձնառությունը չեզոքության, հավասարակշռության կամ ընդդիմադիր կուսակցությունների համար հավասար հասանելիության պահանջով: Համատեքստում դիտարկելիս սա հուշում է, որ հակա-FIMI համագործակցությունը նախատեսված է գործող կառավարության ինստիտուցիոնալ դիրքերն ամրապնդելու համար:

ե. Արդարադատության ոլորտի հանձնառությունները

Ռազմավարական օրակարգի արդարադատության բաժինը պարտավորեցնում է երկու կողմերին.

«Շարունակել արդարադատության ոլորտի բարեփոխումները՝ ապահովելով դրա անկախությունը, ամբողջականությունը, հաշվետվողականությունը, որակը և արդյունավետությունը՝ Հայաստանի Սահմանադրությանը և միջազգային չափանիշներին համապատասխան»:

«Շարունակել ապահովել թափանցիկությունն ու օբյեկտիվությունը, պատշաճ հիմնավորվածությունը, համաչափությունը և արժանիքահեն չափանիշների կիրառումը... բոլոր դատավորների և դատախազների ընտրության, նշանակման, գնահատման, առաջխաղացման և փոխադրման վերաբերյալ որոշումներում»:

«Շարունակել բարձրացնել թափանցիկությունը, մերիտոկրատիան (արժանիքապետությունը) և օբյեկտիվությունը դատական և դատախազական կառավարման մարմինների անդամների ընտրության և նշանակման մեթոդներում... և ներդնել կամ ամրապնդել երաշխիքներ այդ գործընթացների ապաքաղաքականացման համար»:

Այս հանձնառություններն ուղղակիորեն առնչվում են քաղաքական հետապնդումներին, որոնք փաստագրված են մեր White Paper-ի I մասում և սույն փաստաթղթում: Սամվել Կարապետյանի, բարձրաստիճան արքեպիսկոպոսների, կալանավորված հոգևորականների և ընդդիմադիր գործիչների նկատմամբ ներկայացված մեղադրանքները Միջազգային իրավաբանների հանձնաժողովի (ICJ), IODA պատվիրակության (ներառյալ՝ Քենեթ Ռոթի), Christian Solidarity International-ի, Եկեղեցիների համաշխարհային խորհրդի և հայաստանյան քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների կողմից որակվել են որպես քաղաքականապես դրդապատճառված¹²⁸:

զ. Ռազմավարական օրակարգը՝ որպես ինքնակամ ստանձնած չափանիշ

Ռազմավարական օրակարգի նշանակությունը կայանում է նրանում, որ այն տրամադրում է առավել համապարփակ և արդի ձևակերպումը այն ամենի, ինչի շուրջ երկու կողմերը համաձայնել են, որ անհրաժեշտ է ԵՄ-Հայաստան հարաբերությունների համար: ԵՄ-ն չի կարող պնդել, որ չունի շրջանակ Հայաստանի ժողովրդավարական կառավարումը գնահատելու համար. նա արդեն ընդունել է այդպիսին, հարցն այն է՝ արդյո՞ք պատրաստ է կիրառել այն:

Ե. ԿՈՊԵՆՀԱԳԵՆՅԱՆ ՉԱՓԱՆԻՇՆԵՐԸ ԵՎ ԴՐԱՆՑ ԱՌՆՉՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ

Կոպենհագենյան չափանիշները, որոնք սահմանվել են Եվրոպական խորհրդի կողմից 1993 թվականի հունիսին, սահմանում են ԵՄ անդամակցության պայմանները: Քաղաքական

չափանիշը պահանջում է «ժողովրդավարությունը, իրավունքի գերակայությունը, մարդու իրավունքները և փոքրամասնությունների նկատմամբ հարգանքն ու պաշտպանությունը երաշխավորող ինստիտուտների կայունություն»։ Չնայած Հայաստանը պաշտոնապես ԵՄ անդամակցության թեկնածու երկիր չէ, Կոպենհագենյան չափանիշները առնչելի են հետևյալ պատճառներով.

Առաջին, Հայաստանի խորհրդարանը 2025 թվականի մարտի 26-ին ընդունել է ԵՄ անդամակցության գործընթացը սկսելու մասին օրենքը՝ ազդարարելով թեկնածության պաշտոնական ձգտումը¹²⁹։ ԵՄ-Հայաստան գործընկերության ռազմավարական օրակարգը հստակորեն վկայակոչում է Հայաստանի «եվրոպական ձգտումները»։

Երկրորդ, CEPA-ի «Եական տարրերի» վերաբերյալ դրույթը ֆունկցիոնալ առումով ներմուծում է Կոպենհագենյան քաղաքական չափանիշները։ CEPA-ի 2-րդ հոդվածում նշված արժեքները՝ ժողովրդավարությունը, իրավունքի գերակայությունը և մարդու իրավունքները, արտացոլում են Կոպենհագենյան քաղաքական չափանիշը։ Հետևաբար, ԵՄ ներգրավվածությունը Հայաստանի հետ զուրկ չէ արժեքային հիմքից՝ նույնիսկ պաշտոնական թեկնածության բացակայության պայմաններում։

Երրորդ, և սա չափազանց կարևոր է, այս չափանիշների կիրառումը պետք է գնահատվի գործնականում։ Նիկոլ Փաշինյանի գլխավորած ներկայիս կառավարության վարքագիծը լուրջ հարցեր է առաջացնում Կոպենհագենյան քաղաքական չափանիշներին համապատասխանության վերաբերյալ։ Ինչպես ցույց է տալիս սույն փաստաթուղթը, իրավունքի գերակայությանը, քաղաքական բազմակարծությանը և ընդդիմադիր դերակատարների նկատմամբ վերաբերմունքին առնչվող մտահոգությունները ժամանակի ընթացքում շարունակվել են։ Այս համապատկերում, Եվրոպական միության կողմից այս հարցերի շուրջ հստակ և հետևողական ներգրավվածության բացակայությունը հանգեցնում է մեկ այլ հարցի. արդյո՞ք այն չափանիշները, որոնք պաշտոնապես հանդիսանում են հարաբերությունների հիմքը, կիրառվում են սկզբունքային և անկողմնակալ ձևով։

2. ԸՆՏՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐ

Սույն ենթաբաժնում ներկայացված են այն միջազգային և ներպետական իրավական գործիքները, որոնք կարգավորում են ազատ և արդար ընտրությունների իրավունքը։ Դրա նպատակը սոսկ դրույթների վերաշարադրումը չէ։ Նպատակն է բացահայտել այն կոնկրետ, պարտադիր կատարման ենթակա պարտավորությունները, որոնք այս գործիքները սահմանում են Հայաստանի՝ որպես մասնակից պետության համար, և ցույց տալ ԵՄ-ի՝ որպես պայմանագրային գործընկերոջ, Հելսինկյան եզրափակիչ ակտի ստորագրող կողմի և Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագրի (CEPA) կողմի համապատասխան պարտականությունը՝ ապահովելու, որ իր ներգրավվածությունը չվտանգի Հայաստանի կողմից այդ պարտավորությունների կատարումը։

ա. Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի (ՔՔԻՄԴ) 25-րդ հոդվածը և թիվ 25 Ընդհանուր մեկնաբանությունը

Հայաստանը Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրին և դրան կից Առաջին կամընտիր արձանագրությանը (անհատական հաղորդումներ) միացել է 1993 թվականի հունիսի 23-ին։ 25-րդ հոդվածը սահմանում է.

«Յուրաքանչյուր քաղաքացի, առանց 2-րդ հոդվածում նշված որևէ տարբերակման և առանց անհիմն սահմանափակումների, պետք է ունենա իրավունք և հնարավորություն.

(ա) մասնակցելու պետական գործերի վարմանը ինչպես անմիջականորեն, այնպես էլ ազատորեն ընտրված ներկայացուցիչների միջոցով. (բ) քվեարկելու և ընտրվելու իսկական պարբերական ընտրություններում, որոնք անցկացվում են համընդհանուր և հավասար ընտրական իրավունքի հիման վրա, գաղտնի քվեարկությամբ և ապահովում են ընտրողների կամքի ազատ արտահայտումը. (գ) իր երկրում հավասարության ընդհանուր պայմաններով անցնելու պետական ծառայության»:

Մարդու իրավունքների կոմիտեի թիվ 25 Ընդհանուր մեկնաբանությունը (1996 թ.)¹³⁰, որը հանդիսանում է 25-րդ հոդվածի հեղինակավոր մեկնաբանությունը, մանրամասնում է դրույթն այնպիսի ձևերով, որոնք անմիջականորեն առնչվում են հայաստանյան գործին: Յոթ պարագրաֆներ արժանի են հատուկ ուշադրության:

1-ին պարագրաֆում նշվում է, որ «25-րդ հոդվածն ընկած է ժողովրդի համաձայնության վրա հիմնված և Դաշնագրի սկզբունքներին համապատասխանող ժողովրդավարական կառավարման հիմքում»: Այն պետություններից պահանջում է «ձեռնարկել այնպիսի օրենսդրական և այլ միջոցներ, որոնք կարող են անհրաժեշտ լինել՝ ապահովելու համար, որ քաղաքացիներն ունենան իրենց պաշտպանած իրավունքներից օգտվելու արդյունավետ հնարավորություն»: «Արդյունավետ հնարավորության» շեշտադրումը հաստատում է, որ իրավունքը սոսկ ձևական բնույթ չի կրում: Այն պահանջում է բովանդակային պայմաններ, որոնք թույլ են տալիս իրական քաղաքական մասնակցություն:

9-րդ պարագրաֆը հստակեցնում է, որ «(բ) կետի համաձայն՝ իսկական պարբերական ընտրություններն էական են իրենց վերապահված օրենսդիր կամ գործադիր լիազորությունների իրականացման համար ներկայացուցիչների հաշվետվողականությունն ապահովելու համար»: Ընտրությունները պետք է «ապահովեն, որ կառավարության իշխանությունը շարունակի հիմնված լինել ընտրողների կամքի ազատ արտահայտման վրա»: Այն դեպքում, երբ գործող կառավարությունը գնում է ընտրությունների միաժամանակ կալանքի տակ պահելով իր հիմնական քաղաքական մրցակցին, ընտրության «իսկական» լինելն ուղղակիորեն հարցականի տակ է դրվում:

14-րդ պարագրաֆը սահմանում է. «Ազատությունից զրկված անձինք, ովքեր չեն դատապարտվել, չպետք է զրկվեն քվեարկելու իրավունքի իրացումից»: Սա ուղղակիորեն վերաբերում է Սամվել Կարապետյանին, ով գտնվում է նախնական կալանքի տակ և չի դատապարտվել որևէ հանցագործության համար: Թիվ 25 Ընդհանուր մեկնաբանությունը, որպես հեղինակավոր մեկնաբանական ուղեցույց, հաստատում է, որ նախնական կալանքի տակ գտնվող անձինք պահպանում են իրենց ընտրական իրավունքներն ամբողջությամբ: Դրա տրամաբանական հետևությունն այն է, որ նախնական կալանքը չի կարող օրինականորեն օգտագործվել՝ ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն խոչընդոտելու անձի մասնակցությունն ընտրական գործընթացին՝ լինի դա որպես ընտրող, թեկնածու կամ քաղաքական կուսակցության առաջնորդ:

19-րդ պարագրաֆը սահմանում է.

«Քվեարկելու իրավունք ունեցող անձինք պետք է ազատ լինեն քվեարկելու ցանկացած թեկնածուի օգտին և հանրաքվեի կամ պլեբիսցիտի ներկայացված ցանկացած առաջարկի կողմ կամ դեմ, և ազատ լինեն աջակցելու կամ ընդդիմանալու կառավարությանը՝ առանց որևէ տեսակի անհարկի ազդեցության կամ հարկադրանքի, որը կարող է աղավաղել կամ ընկճել ընտրողի կամքի ազատ արտահայտումը»:

Այնուհետև նշվում է.

«Ընտրողները պետք է հնարավորություն ունենան կարծիք ձևավորել ինքնուրույն՝ գերծ բռնությունից կամ բռնության սպառնալիքից, հարկադրանքից, դրդապատճառներից կամ որևէ տեսակի մանիպուլյատիվ միջամտությունից»:

Այս դրույթի երեք հատկանիշ նշանակալի են: **Առաջին**, այն արգելում է «որևէ տեսակի մանիպուլյատիվ միջամտություն»՝ ձևակերպում, որը չունի սուբյեկտային սահմանափակում: Այն չի սահմանափակվում միայն ընտրություններն անցկացնող պետության կողմից միջամտությամբ: Այնտեղ, որտեղ արտաքին դերակատարը ձևավորում է նախընտրական տեղեկատվական միջավայրը բացառապես գործող կառավարության հետ մշակված գործողությունների միջոցով, հարցն ուղղակիորեն առաջանում է: **Երկրորդ**, այն պաշտպանում է «կառավարությանը աջակցելու կամ ընդդիմանալու» իրավունքը. իրավունք, որն ուղղակիորեն խախտվում է, երբ կառավարությունը ձերբակալում, քրեական հետապնդման է ենթարկում և կալանավորում է իրեն հրապարակայնորեն ընդդիմացող անձանց: **Երրորդ**, այն պահանջում է, որ ընտրողները կարողանան «կարծիք ձևավորել ինքնուրույն»՝ մի պայման, որը կարող է վտանգվել, երբ տեղեկատվական միջավայրը կառավարվում է հակա-FIMI (տեղեկատվական մանիպուլյացիաների և միջամտությունների դեմ ուղղված) գործողությունների միջոցով, որոնց շրջանակը, մասնակիցները և վերահսկողական մեխանիզմները հրապարակայնորեն բացահայտված չեն:

12-րդ պարագրաֆը սահմանում է. «Արտահայտվելու, հավաքների և միավորումների ազատությունը քվեարկելու իրավունքի արդյունավետ իրականացման անհրաժեշտ պայմաններն են և պետք է լիովին պաշտպանված լինեն»: 25-րդ պարագրաֆը հստակեցնում է, որ «քաղաքացիների, թեկնածուների և ընտրված ներկայացուցիչների միջև հանրային և քաղաքական հարցերի վերաբերյալ տեղեկատվության և գաղափարների ազատ հաղորդակցումն էական է», և որ սա «ենթադրում է ազատ մամուլ և այլ լրատվամիջոցներ, որոնք ի վիճակի են մեկնաբանել հանրային հարցերը առանց գրաքննության կամ սահմանափակման»: 26-րդ պարագրաֆը սահմանում է, որ «միավորումների ազատության իրավունքը, ներառյալ քաղաքական և հանրային գործերով զբաղվող կազմակերպություններ և միավորումներ ստեղծելու և դրանց միանալու իրավունքը, 25-րդ հոդվածով պաշտպանվող իրավունքների անհրաժեշտ լրացումն է»:

«Շողակաթ» հեռուստաընկերության փակումը, մեդիա դեմքերի և փողքասթների հաղորդավարների ձերբակալությունը¹³¹, և հոգևորականների նկատմամբ քրեական հետապնդումը կառավարությանը քննադատող հրապարակային հայտարարությունների համար ուղղակիորեն առնչվում են 12-րդ, 25-րդ և 26-րդ պարագրաֆներին: Սրանք երկրորդական չեն ընտրական իրավունքի համար: Դրանք դրա «անհրաժեշտ պայմաններն» են:

20-րդ պարագրաֆը սահմանում է. «Պետք է ստեղծվի անկախ ընտրական մարմին՝ վերահսկելու ընտրական գործընթացը և ապահովելու, որ այն անցկացվի արդար, անկողմնակալ և հաստատված օրենքներին համապատասխան, որոնք համատեղելի են Դաշնագրի հետ»: Այնտեղ, որտեղ «Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմը» (Hybrid Rapid Response Team) ստանձնում է ընտրական վերահսկողությանը հարակից գործառնություններ՝ խորհրդատվություն տալով «տարբեր ընտրական սցենարներում ճգնաժամային կառավարման պլանների» վերաբերյալ և օգնելով «հետևել ու քրեական հետապնդում իրականացնել ընտրությունների ապօրինի ֆինանսավորման դեպքերով», հարց է առաջանում արդյոք այն փոխարինում է, լրացնում, թե՞ խաթարում է Հայաստանի սեփական ընտրական վերահսկող մարմնի անկախությունը:

բ. ՄԻԵԿ թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդված. Կոնվենցիայով սահմանված պարտավորությունները

Հայաստանը Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիային և դրան կից թիվ 1 արձանագրությանը միացել է 2002 թվականի ապրիլի 26-ին: Թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդվածը սահմանում է.

«Բարձր պայմանավորվող կողմերը պարտավորվում են ողջամիտ պարբերականությամբ անցկացնել ազատ ընտրություններ՝ գաղտնի քվեարկությամբ, այնպիսի պայմաններում, որոնք կապահովեն ժողովրդի կամքի ազատ արտահայտումը օրենսդիր իշխանության ընտրության հարցում»:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն (ՄԻԵԴ) այս դրույթը նկարագրել է որպես «ժողովրդավարությանը բնորոշ սկզբունքի ամրագրում» և որպես «առաջնային կարևորություն ունեցող Կոնվենցիայի համակարգում»¹³²: Այն հետևողականորեն մեկնաբանել է այս դրույթը որպես Կոնվենցիայի համակարգում «արդյունավետ քաղաքական ժողովրդավարության» անկյունաքար¹³³: Թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդվածի վերաբերյալ Դատարանի ուղեցույցը բացահայտում է մի շարք պարտադիր պարտավորություններ, որոնք բխում են այս դրույթից:¹³⁴

Օտարերկրյա միջամտությունից պաշտպանելու պոզիտիվ պարտավորությունը. «Բրեդշոուն և այլք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» (2025 թ.)

«Բրեդշոուն և այլք ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» (2025 թ. հուլիսի 22) նշանակալի վճռում Դատարանն առաջին անգամ անդրադարձել է պետությունների պոզիտիվ պարտավորություններին՝ թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդվածի համաձայն, պաշտպանելու իրենց ընտրազանգվածը ժողովրդավարական ընտրություններում թշնամական օտարերկրյա միջամտությունից: Դատարանը գտավ, որ թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդվածը կարող է պահանջել Պետությունից ձեռնարկել պոզիտիվ միջոցներ՝ պաշտպանելու իր ընտրական գործընթացների ամբողջականությունը, եթե առկա է իրական ռիսկ, որ թշնամական պետության միջամտությունը կխաթարի ընտրողների իրավունքների բուն էությունը և կգրկի դրանք իրենց արդյունավետությունից¹³⁵:

Դատարանը գտավ, որ առկա էին «բավարար արժանահավատ ապացույցներ Միացյալ Թագավորության ժողովրդավարական գործընթացներին Ռուսաստանի կողմից սպառնացող զգալի և շարունակական վտանգի վերաբերյալ» և ընդգծեց, որ «Պետությունները չպետք է մնան պասիվ, երբ բախվում են ժողովրդավարությանը սպառնացող բավարար չափով լուրջ և անմիջական վտանգների հետ»: Թեև Դատարանը կոնկրետ գործով խախտում չհայտնաբերեց (քանի որ Միացյալ Թագավորությունը ձեռնարկել էր օրենսդրական միջոցներ, ներառյալ՝ 2022 թ. Ընտրական ակտը, 2023 թ. Ազգային անվտանգության ակտը և 2023 թ. Առցանց անվտանգության ակտը), վճիռը սահմանում է երկու սկզբունք, որոնք անմիջականորեն վերաբերում են Հայաստանին:

Առաջին, ընտրական ամբողջականությունը օտարերկրյա միջամտությունից պաշտպանելու պոզիտիվ պարտավորությունն այժմ ՄԻԵԿ շրջանակի մաս է կազմում: Հայաստանը, որպես Եվրոպայի խորհրդի անդամ պետություն, կաշկանդված է այս պարտավորությամբ: Հարցը դուրս է գալիս սոսկ Հայաստանի ընտրություններին Ռուսաստանի միջամտության շրջանակից. այն վերաբերում է նրան, թե արդյոք Հայաստանի կառավարությունը շահարկում է ռուսական միջամտության վերաբերյալ մեղադրանքները որպես պատրվակ՝ ներքին ընդդիմությանը ճնշելու համար, միաժամանակ ներգրավելով

Եվրոպական միությանը, ինչը կառուցվածքային առումով օգուտ է բերում գործող վարչակազմին: Եթե կառավարության «օտարերկրյա միջամտությանը հակազդելու» գործողություններն իրենք հանդիսանում են ներքաղաքական բռնաճնշումների գործիք, ապա «Բրեդջոուի» գործով պոզիտիվ պարտավորությունը չի կատարվում, այլ գործիքավորվում է: Ավելին, երբ Հայաստանն ունի լեգիտիմ հիմք՝ ձեռնարկելու պաշտպանական միջոցներ ռուսական միջամտության դեմ, այդ միջոցները պետք է իրականում պաշտպանեն ընտրական ամբողջականությունը: Սակայն, եթե այդ միջոցները մշակվում և իրականացվում են բացառապես գործող կառավարության կողմից՝ առանց ընդդիմության հետ խորհրդակցելու կամ անկախ վերահսկողության, դրանք չեն պաշտպանում «Ժողովրդի կամքի ազատ արտահայտումը»: Դրանք պաշտպանում են գործող իշխանությանը:

Երկրորդ, Դատարանի հստակ նախազգուշացումը (§161)՝ «Պայմանավորվող պետությունների կողմից սեփական ընտրությունների արդյունքներին միջամտելու նպատակով չարաշահումների ռիսկի» մասին, պետք է դիտարկել **«Կոբալիան և այլք ընդդեմ Ռուսաստանի»** (2024 թ.) գործի հետ համակցված (որը հիշատակված է §161-ում): Այդտեղ Դատարանը գտել է, որ «օտարերկրյա գործակալ» պիտակավորման պահանջները խախտել են ՄԻԵԿ 10-րդ և 11-րդ հոդվածները, քանի որ դրանք «նպաստել են ժողովրդավարական տարածքի կրճատմանը՝ ստեղծելով կասկածի և անվստահության մթնոլորտ քաղաքացիական հասարակության դերակատարների և անկախ ձայների նկատմամբ՝ դրանով իսկ խարխուլելով ժողովրդավարության հիմքերը»:

«Բրեդջոուի» գործով Դատարանը նշել է.

«10-րդ հոդվածի համատեքստում Դատարանն ընդունել է, որ «ընտրություններին նախորդող ժամանակահատվածում առանձնահատուկ կարևոր է, որ բոլոր տեսակի կարծիքներն ու տեղեկությունները թույլատրվեն ազատորեն շրջանառվել»... Թեև ապատեղեկատվության կամ կեղծ տեղեկատվության շրջանառությունը պոտենցիալ կերպով կարող է միջամտել տեղեկատվություն ստանալու իրավունքին, որը ներհատուկ է 10-րդ հոդվածին, նույնը կարող են անել նաև դրա շրջանառությանը հակազդելու համար ձեռնարկված միջոցները: Հետևաբար, ցանկացած նման միջոց պետք է մանրակրկիտ չափավորվի՝ ապահովելու համար, որ դրանք անհամաչափորեն չմիջամտեն տեղեկատվություն հաղորդելու և ստանալու անհատների իրավունքին, հատկապես ընտրություններին նախորդող ժամանակահատվածում, և հաշվի առնեն Պայմանավորվող պետությունների կողմից սեփական ընտրությունների արդյունքներին միջամտելու նպատակով չարաշահումների ռիսկը: Իրոք, Դատարանը նախկինում հաստատել է, որ կազմակերպությունները, լրատվամիջոցները և անհատներին որպես «օտարերկրյա գործակալներ» պիտակավորելու պահանջը խախտել է Կոնվենցիայի 10-րդ և 11-րդ հոդվածները, քանի որ օրենսդրական շրջանակը և դրա կիրառումը կամայական էին և անհրաժեշտ չէին ժողովրդավարական հասարակությունում. և այն «նպաստել է ժողովրդավարական տարածքի կրճատմանը՝ ստեղծելով կասկածի և անվստահության մթնոլորտ քաղաքացիական հասարակության դերակատարների և անկախ ձայների նկատմամբ՝ դրանով իսկ խարխուլելով ժողովրդավարության հիմքերը»¹³⁶.

Հայաստանում կառավարության կողմից ընդդիմադիր հոգևորականներին որպես «օտարերկրյա ազդեցության գործակալներ» և «քրեաօլիգարխիկ հոգևորականություն» բնութագրելը գործում է նույն կերպ. այն ստեղծում է կասկածի մթնոլորտ, որը կրճատում է ժողովրդավարական տարածքը:

Երրորդ, ԵՄ-ի դերն ուղղակիորեն ներգրավված է: ԵՄ-ն տրամադրում է միջամտությանը հակազդելու ենթակառուցվածքը՝ «Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմը», ապատեղեկատվության դեմ պայքարի 12 միլիոն եվրոյի փաթեթը և ռազմավարական հաղորդակցության ոլորտում համագործակցությունը: Ըստ «Բրեդշոուի»՝ պոզիտիվ միջոցների նպատակը ընտրական գործընթացների ամբողջականության պաշտպանությունն է: Եթե ԵՄ-ն տրամադրում է այդ միջոցները մի կառավարության, որը միաժամանակ օգտագործում է պետական լծակները քաղաքական մրցակցությունը ճնշելու համար, ԵՄ-ն նպաստում է «Բրեդշոուի» պարտավորության չկատարմանը: CEPA-ի «Էական տարրերի» վերաբերյալ դրույթը, որը ներառում է ՄԻԵԿ-ը, նշանակում է, որ ԵՄ-ն պետք է ապահովի, որ իր վարքագիծը չխաթարի այն չափանիշները, որոնք Հայաստանն ընդունել է: ԵՄ-ն չի կարող իրենից հեռացնել այս պատասխանատվությունը՝ հղում անելով գործող իշխանության «համաձայնությանը»: ԵՄ-ն կրում է համապատասխան պատասխանատվություն՝ ապահովելու, որ այս ենթակառուցվածքը ծառայում է իր հայտարարված նպատակին (ընտրական ամբողջականության պաշտպանություն), այլ ոչ թե իր ֆունկցիոնալ ազդեցությանը (իշխանության վերարտադրության ամրապնդում): Ըստ CEPA-ի «Էական տարրերի» դրույթի՝ ԵՄ-ն պայմանագրային գործընկեր է, որը պարտավոր է ապահովել, որ իր համագործակցությունը համահունչ լինի ժողովրդավարական սկզբունքներին: «Բրեդշոուի» պոզիտիվ պարտավորության շրջանակը հիմնավորում է այն փաստարկը, որ ԵՄ-ն չի կարող կատարել իր պարտականությունները՝ հակամիջամտության գործողությունները պատվիրակելով մի կառավարության, որն ինքնին հանդիսանում է ընտրական ամբողջականության հիմնական սպառնալիքը:

Բազմակարծության և հնարավորությունների հավասարության պարտավորություն Դատարանը սահմանել է, որ «չի կարող լինել ժողովրդավարություն առանց բազմակարծության»¹³⁷: Պոզիտիվ պարտավորությունը ներառում է «տեսակետների բազմակարծությունն ապահովելու» և պետության կողմից մրցակցող քաղաքական ուժերի նկատմամբ «չեզոք վերաբերմունք» պահպանելու պարտականությունը՝ «մասնավորապես նախընտրական քարոզչության և լրատվամիջոցներով լուսաբանման առումով» («Բրեդշոու», §121, վկայակոչելով Վենետիկի հանձնաժողովի «հնարավորությունների հավասարության» չափանիշը): **«Ռուսաստանի կոմունիստական կուսակցությունը և այլք ընդդեմ Ռուսաստանի»** գործով Դատարանը գտավ, որ պետությունն ուներ պոզիտիվ պարտավորություն «միջամտելու՝ լրատվամիջոցները տարբեր տեսակետների համար բացելու նպատակով» (§§126-128):

Նախընտրական շրջանում արտահայտվելու ազատության պարտավորություն Դատարանը «բազմիցս նախազգուշացրել է ազատ խոսքի նկատմամբ նախնական սահմանափակումների դեմ» և ընդգծել է, որ «քաղաքական բանավեճի ոլորտում քննադատության լայն սահմանները ընդունելի են»¹³⁸: **«Բոումանն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության»** (1998 թ.) գործով Դատարանը գտավ, որ «առանձնահատուկ կարևոր է ընտրություններին նախորդող ժամանակահատվածում, որպեսզի բոլոր տեսակի կարծիքներն ու տեղեկությունները թույլատրվեն ազատորեն շրջանառվել» (§42): Այս սկզբունքը վերահաստատվել է «Բրեդշոուի» գործում (§131): Դատարանը «Բրեդշոուի» գործում հետագայում նախազգուշացրել է (§161), որ «օտարերկրյա ընտրական միջամտության ռիսկին հակազդելու համար ձեռնարկված ցանկացած միջոց» պետք է «պատշաճ կերպով հաշվի առնի Պայմանավորվող պետությունների կողմից սեփական ընտրությունների արդյունքներին միջամտելու նպատակով չարաշահումների ռիսկը»:

Այս նախագգուշացումն ուղղակիորեն վերաբերում է Հայաստանին: Հայաստանի կառավարության հրավերով ԵՄ-ի կողմից տեղակայված հակա-FIMI շրջանակը ձևականորեն ռուսական միջամտությանը հակադդեմ մեխանիզմ է: Սակայն «Բրեդջուոկ» գործով Դատարանի հստակ գգուշացումը «Պայմանավորվող պետությունների կողմից չարաչափումների ռիսկի» վերաբերյալ կիրառելի է հենց այս փաստաթղթում նկարագրված իրավիճակի նկատմամբ: մի կառավարություն, որը վկայակոչում է օտարերկրյա միջամտությունը՝ հիմնավորելու ներքին բռնաճնշումները, միաժամանակ ստանալով ԵՄ հակամիջամտության ենթակառուցվածք:

Ընտրարշավի միջավայր. բովանդակային, այլ ոչ սոսկ ընթացակարգային պարտավորություններ

Ուղեցույցը հաստատում է, որ թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդվածը տարածվում է ընտրության օրվանից դուրս: Դատարանը գտել է, որ դրույթը ներառում է նախընտրական քարոզարշավը (ներառյալ լրատվամիջոցներից օգտվելու հավասար հնարավորությունը), հետընտրական շրջանը (ձայների հաշվարկ և արդյունքների փոխանցում) և այն ավելի լայն պայմանները, որոնցում տեղի է ունենում քաղաքական մրցակցությունը: **«Ռիզան և այլք ընդդեմ Բուլղարիայի»** (2015 թ.) գործով Դատարանը գտավ, որ «յուրաքանչյուր ընտրողի քվեն պետք է ունենա օրենսդիր մարմնի կազմի վրա ազդելու հնարավորություն, այլապես քվեարկելու իրավունքը, ընտրական գործընթացը և, ի վերջո, հենց ժողովրդավարական կարգը կգրկվեն բովանդակությունից»¹³⁹:

«Վրաստանի լեյբորիստական կուսակցությունն ընդդեմ Վրաստանի» (2008 թ.) գործով Դատարանն ընդունեց, որ քաղաքական կուսակցությունն ինքը կարող է պահանջել զոհի կարգավիճակ՝ կապված ընտրվելու իրավունքին միջամտության հետ¹⁴⁰: **«Նավալնին ընդդեմ Ռուսաստանի»** [Մեծ պալատ] (2018 թ.) գործով Դատարանը գտավ, որ ընդդիմության առաջնորդի բազմակի ձերբակալությունները հետապնդում էին 18-րդ հոդվածին հակասող այլ նպատակ, այն է՝ նրա քաղաքական գործունեության սահմանափակումը և քաղաքական բազմակարծության ճնշումը¹⁴¹:

Այս նախադեպերը հաստատում են, որ թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդվածով նախատեսված պարտավորությունները բովանդակային են և պահանջում են ավելին, քան պարզապես քվեարկության անցկացումը: Նախաքվեարկական պայմանները պետք է հնարավոր դարձնեն իրական քաղաքական մրցակցությունը: Երբ քրեական հետապնդումները, տնտեսական հարկադրանքը, օրենսդրական մանիպուլյացիաները և արտաքին տեղեկատվական վերահսկողությունն օգտագործվում են ընդդիմության դեմ, պարտավորությունն ակտիվանում է: Պետությունը պետք է ցույց տա, որ յուրաքանչյուր միջոց օրինական է, հետապնդում է լեգիտիմ նպատակ և համաչափ է:

Է. ՄԻՋԱՄՏՈՒԹՅԱՆ ԲԱՑԱՌՄԱՆ ՍԿԶԲՈՒՆՔԸ. ԱՌՆՉՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆՆԵՐԸ

Միջամտության բացառման սկզբունքն առանցքային նշանակություն ունի օտարերկրյա ընտրական ազդեցության ցանկացած միջազգային-իրավական վերլուծության համար: Այնուամենայնիվ, այն պետք է կիրառվի ճշգրտությամբ: Այն չի արգելում ազդեցության բոլոր ձևերը: Այն դիվանագիտությունն անօրինական չի դարձնում սոսկ այն պատճառով, որ դիվանագիտությունն ազդում է քաղաքական դրդապատճառների վրա: Ավելի ծանրակշիռ փաստարկը, որն առաջ է քաշվում սույն փաստաթղթում, ավելի նեղ է. միջամտության բացառման սկզբունքն ամրապնդում է զսպվածության, չեզոքության, թափանցիկության և

հավասար հասանելիության պահանջը, երբ հզոր արտաքին դերակատարը փոխգործակցում է անդամ չհանդիսացող պետության հետ ընտրական ժամանակահատվածում:

ա. Նորմատիվային շրջանակը [WB1]

Միջամտության բացառման սկզբունքն իր արտացոլումն է գտել չորս հիմնական գործիքներում:

Առաջին, ՄԱԿ-ի կանոնադրության 2-րդ հոդվածի 7-րդ կետում նշվում է, որ «սույն Կանոնադրության և ոչ մի դրույթ Միավորված ազգերի կազմակերպությանը իրավունք չի տալիս միջամտելու որևէ պետության ներքին իրավասությանը պատկանող գործերին և չի պահանջում անդամներից նման գործերը ներկայացնել լուծման սույն Կանոնադրության կարգով»: Նմանապես, ՄԱԿ-ի Գլխավոր ասամբլեայի 1965 թվականի դեկտեմբերի 21-ի թիվ 2131 (XX) բանաձևը («Պետությունների ներքին գործերին միջամտության անթույլատրելիության մասին հռչակագիր») սահմանում է, որ «ոչ մի Պետություն իրավունք չունի ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն, որևէ պատճառով միջամտել մեկ այլ Պետության ներքին կամ արտաքին գործերին»: Այն հետագայում սահմանում է, որ «յուրաքանչյուր Պետություն ունի իր քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային համակարգերն ընտրելու անօտարելի իրավունք՝ առանց մեկ այլ Պետության կողմից որևէ ձևով միջամտության»: Նախաբանը և՛ զինված միջամտությունը, և՛ «անուղղակի միջամտության բոլոր ձևերը» որակում է որպես Կանոնադրության խախտում. գործառնական պարագրաֆը դատապարտում է «զինված միջամտությունը և միջամտության բոլոր այլ ձևերը կամ Պետության սուբյեկտայնության դեմ ուղղված սպառնալիքի փորձերը»¹⁴²:

Երկրորդ, «Միջազգային իրավունքի սկզբունքների մասին հռչակագիրը՝ պետությունների միջև բարեկամական հարաբերությունների և համագործակցության վերաբերյալ» (1970 թ., ԳԱ բանաձև 2625 (XXV)), որը դարձել է միջամտության բացառման սկզբունքի հենանիշը, սահմանում է, որ «ոչ մի Պետություն կամ պետությունների խումբ իրավունք չունի ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն, որևէ պատճառով միջամտել մեկ այլ Պետության ներքին կամ արտաքին գործերին»: Այն այնուհետև սահմանում է, որ «յուրաքանչյուր Պետություն ունի իր քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային համակարգերն ընտրելու անօտարելի իրավունք՝ առանց մեկ այլ Պետության կողմից որևէ ձևով միջամտության» և որ «ժողովուրդներն իրավունք ունեն ազատորեն որոշելու իրենց քաղաքական կարգավիճակը և հետամուտ լինելու իրենց տնտեսական, սոցիալական ու մշակութային զարգացմանը՝ առանց արտաքին միջամտության»¹⁴³:

Երրորդ, Հելսինկյան եզրափակիչ ակտը (1975 թ.), որը կնքվել է Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության խորհրդակցության կողմից, սահմանում է, որ յուրաքանչյուր մասնակից Պետություն «կհարգի միմյանց իրավունքը՝ ազատորեն ընտրելու և զարգացնելու իր քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական և մշակութային համակարգերը, ինչպես նաև իր օրենքներն ու կանոնակարգերը սահմանելու իրավունքը»: Ստորագրող կողմերը պարտավորվում են «ձեռնպահ մնալ ցանկացած ուղղակի կամ անուղղակի, անհատական կամ կոլեկտիվ միջամտությունից մեկ այլ մասնակից Պետության ներքին իրավասությանը պատկանող ներքին կամ արտաքին գործերին» և «բոլոր հանգամանքներում ձեռնպահ մնալ ռազմական կամ քաղաքական, տնտեսական կամ այլ հարկադրանքի ցանկացած այլ գործողությունից, որն ուղղված է մեկ այլ մասնակից Պետության՝ իր ինքնիշխանությանը ներհատուկ իրավունքների իրականացումը սեփական շահերին ստորադասելուն»: Հելսինկյան եզրափակիչ ակտը միաժամանակ պարտավորեցնում է պետություններին հարգել մարդու իրավունքները և «աջակցել ու խրախուսել քաղաքացիական, քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական, մշակութային

և այլ իրավունքների ու ազատությունների արդյունավետ իրականացումը»: Հելսինկյան ակտը [WB2] ուղղակիորեն ներառված է CEPA-ի 2-րդ հոդվածում:

Չորրորդ, Արդարադատության միջազգային դատարանը (ԱՄԴ) «Նիկարագուայի դեմ և Նիկարագուայում ռազմական և կիսառազմական գործունեության» (Նիկարագուան ընդդեմ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների) վերաբերյալ իր վճռում (1986 թ.) միջամտության բացառման սկզբունքը սահմանեց որպես միջազգային սովորության իրավունքի մաս: Դատարանն առանձնացրեց երկու կումուլյատիվ տարր. (ա) միջամտություն այն հարցերին, որոնցում յուրաքանչյուր պետության թույլատրվում է որոշումներ կայացնել ազատորեն. Դատարանը հստակեցրել է, որ սա «ներառում է քաղաքական, տնտեսական, սոցիալական և մշակութային համակարգի ընտրությունը և արտաքին քաղաքականության ձևավորումը». և (բ) հարկադրանքի տարրը, որը Դատարանը նկարագրել է որպես արգելված միջամտության «բուն Էությունը»: Պարզ ազդեցությունը, ներառյալ դիվանագիտական համոզումը, հրապարակային հայտարարությունները կամ քաղաքական նախապատվությունների արտահայտումը, չեն բավարարում հարկադրանքի տարրին: Սահմանն անցնում է այնտեղ, որտեղ արտաքին դերակատարի վարքագիծն «ուղղված է ստորադասելու» թիրախային պետության ինքնիշխան ընտրությունները¹⁴⁴:

բ. Սկզբունքի սահմանները

Միջամտության բացառման սկզբունքը, չնայած իր նորմատիվային գրավչությանը, չի կարող միայնակ կատարել մեկ այլ պետության ընտրական գործընթացի վրա ազդելու թույլատրելի և արգելված փորձերը տարբերակելու ողջ աշխատանքը:

Սկզբունքի բովանդակությունը մնում է թերսահմանված: Ինչպես Դամրոշը նկատել է 1989 թվականին, «պետությունները հաճախ ջանում են ձևավորել այլ պետությունների որոշումները և վարքագիծը»¹⁴⁵: Օրինական դիվանագիտական ներգրավվածության և արգելված միջամտության միջև սահմանն ընտրական համատեքստում երբևէ հեղինակավոր կերպով չի գծվել: Թիվ 2131 բանաձևը չի սահմանում «միջամտություն» կամ «ճնշում» եզրույթները: 1970 թվականի Հռչակագիրը վերարտադրում է նույն բացը: ԱՄԴ-ի Նիկարագուայի վճիռը հարկադրանքը նշում է որպես Էական տարր, սակայն հարկադրանքն ինքնին գոյություն ունի լայն սպեկտրում:

Նմանապես, սկզբունքը հակասության մեջ է մտնում ժողովրդավարական կառավարման զարգացող նորմի հետ: Ինչպես Թոմ Ֆրանկը պնդում էր 1992 թվականին, ժողովրդավարությունը «դառնում է համաշխարհային իրավունք, որն ավելի ու ավելի է խրախուսվելու և պաշտպանվելու հավաքական միջազգային գործընթացների կողմից»¹⁴⁶: Հելսինկյան եզրափակիչ ակտն ինքնին արտացոլում է այս պարադոքսը. այն միաժամանակ պաշտպանում է ինքնիշխանությունը և խթանում մարդու իրավունքները: Միջամտության բացառման սկզբունքը պաշտպանում է պետության՝ իր քաղաքական համակարգն ընտրելու իրավունքը, սակայն այդ իրավունքը ենթադրում է կայուն ներքաղաքական գործընթացներ, որոնք կյանքի են կոչում ժողովրդի կամքը¹⁴⁷:

Սկզբունքը նաև չի լուծում «համաձայնության» խնդիրը: Այնտեղ, որտեղ կառավարությունը հրավիրում է արտաքին աջակցություն, ինքնիշխանության ձևական տարրը բավարարվում է: Սակայն, ինչպես պնդում է սույն փաստաթուղթը, գործող կառավարության համաձայնությունը, որը միաժամանակ քրեական հետապնդում է իրականացնում ընդդիմության նկատմամբ, չի կարող դիտարկվել որպես վերջնական: Ժողովրդավարական մրցակցությունը ճնշելու մեջ մեղադրվող կառավարության հրավերը չի սրբագրում արտաքին ներգրավվածությունը, որը կառուցվածքային առավելություն է տալիս գործող իշխանությանը:

գ. Սույն փաստաթղթում առաջ քաշվող ավելի նեղ փաստարկեր

Սույն փաստաթուղթը չի պնդում, որ Հայաստանում ԵՄ վարքագիծն ինքնին (per se) հակաիրավական է՝ միջամտության բացառման լայն և կատեգորիկ կանոնի ներքո: Նման պնդումը չափազանցված կլիներ: Այդ սկզբունքի բովանդակությունը չափազանց անորոշ է, իսկ հարկադրանքի շեմը՝ չափազանց վիճելի, որպեսզի հնարավոր լինի հիմնավորել հակաիրավականության կատեգորիկ եզրահանգումը՝ միայն միջամտության բացառման հիմքերով:

Առավել հզոր փաստարկը համատեքստային է: Այնտեղ, որտեղ ԵՄ անդամ չհանդիսացող պետությունը մոտենում է խորհրդարանական ընտրություններին, որտեղ գործող կառավարությունը հիմնավոր կերպով մեղադրվում է քաղաքական ընդդիմությանը ճնշելու մեջ, և որտեղ արտաքին աջակցությունը կենտրոնացած է նախընտրական դիմակայունության, տեղեկատվության կառավարման, հիբրիդային սպառնալիքներին արձագանքման և ռազմավարական ազդակների վրա (որոնք բոլորն էլ մշակված և մատուցված են բացառապես գործող իշխանության միջոցով), միջամտության բացառման սկզբունքը դառնում է առնչելի՝ որպես ավելի լայն իրավական պատկերի մաս: Այն ամրապնդում է հետևյալ պահանջները.

- i. **Զսպվածություն.** որքան ավելի մոտ է խոշոր ֆինանսական կամ ինստիտուցիոնալ հանձնառությունը ընտրության օրվան, այնքան մեծանում է արտաքին դերակատարի պարտականությունը՝ ապացուցելու, որ այդ հանձնառությունը զգայուն չէ ընտրական գործընթացի տեսանկյունից:
- ii. **Չեզոքություն.** ընտրություններին հարակից գործողությունները պետք է ակնհայտորեն խուսափեն գործող իշխանությանը կառուցվածքային առավելություն տալուց, այդ թվում՝ հավասարապես ներգրավվելով ընդդիմադիր կուսակցությունների և անկախ քաղաքացիական հասարակության հետ:
- iii. **Թափանցիկություն.** ընտրական շրջանի գործողությունների մանդատը, մասնակիցները, գործառնական արձանագրությունները և վերահսկողական մեխանիզմները պետք է հանրայնորեն բացահայտվեն:
- iv. **Համաձայնության ոչ կանխորոշիչ բնույթը.** պետության «համաձայնությունը» չի կարող շտկել կողմնակալության արատը, երբ հրավիրող կառավարությունն ինքը մեղադրվում է պետական ինստիտուտները սեփական իշխանությունն ամրապնդելու համար օգտագործելու մեջ: Սա «համաձայնության մոլորության» (fallacy of consent) փաստարկն է, որը կարմիր թելի պես անցնում է սույն փաստաթղթի միջով:

Կարճ ասած՝ միջամտության բացառման սկզբունքը չէ, որ կատարում է ամբողջ աշխատանքը: Սակայն այն կատարում է դրա մի մասը: Այն սահմանում է, որ ընտրական գործընթացները պատկանում են պետությունների ինքնիշխան տիրույթին, որ արտաքին դերակատարները կրում են հիմնավորման բարձրացված պարտականություն, երբ նրանց ներգրավվածությունն առնչվում է ընտրական արդյունքներին, և որ այդ պարտականությունը չի համարվում կատարված սոսկ այն պատճառով, որ առկա է մի գործող իշխանության հրավերը, որի ժողովրդավարական հավատարմագրերն իսկ հարցականի տակ են:

Ը. ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը (2015 թ. փոփոխություններով) ամրապնդում և ներպետականացնում է ընտրական իրավունքների միջազգային

երաշխիքները և սահմանադրական արտահայտությունն է տալիս ժողովրդավարության, օրինականության, քաղաքական բազմակարծության և ընտրական մասնակցության սկզբունքներին: Մի շարք դրույթներ անմիջականորեն առնչելի են:

1-ին հոդվածը Հայաստանը սահմանում է որպես «ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական և իրավական պետություն»: **2-րդ հոդվածը** լրացնում է սա՝ սահմանելով, որ իշխանությունը պատկանում է ժողովրդին, որ ժողովուրդն այդ իշխանությունն իրականացնում է ազատ ընտրությունների, հանրաքվեների, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ նախատեսված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ու պաշտոնատար անձանց միջոցով, և որ իշխանության յուրացումը որևէ կազմակերպության կամ անհատի կողմից հանցագործություն է: Համակցված դիտարկման դեպքում այս դրույթները հաստատում են, որ Հայաստանում ժողովրդավարական լեգիտիմությունը պատկանում է ոչ թե կառավարությանը՝ որպես այդպիսին, այլ ժողովրդին, որը գործում է սահմանադրորեն պաշտպանված ընտրական գործընթացների միջոցով:

4-րդ հոդվածը պահանջում է պետական իշխանությունն իրականացնել Սահմանադրությանը և օրենքներին համապատասխան՝ օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանությունների բաժանման ու հավասարակշռման հիման վրա: **5-րդ հոդվածը** հետագայում սահմանում է, որ Սահմանադրությունն ունի բարձրագույն իրավաբանական ուժ, որ օրենքները պետք է համապատասխանեն Սահմանադրությանը, և որ վավերացված միջազգային պայմանագրերի և օրենքների նորմերի միջև հակասության դեպքում կիրառվում են միջազգային պայմանագրերի նորմերը: Հետևաբար, այնպիսի գործիքներում պարունակվող երաշխիքները, ինչպիսիք են քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը և Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիան, սոսկ արտաքին պարտավորություններ չեն. շարքային օրենսդրության հետ հակասության դեպքում դրանք կազմում են կիրառելի ներպետական իրավակարգի մաս:

7-րդ հոդվածը սահմանում է, որ Ազգային ժողովի և համայնքների ավագանիների ընտրությունները, ինչպես նաև հանրաքվեներն անցկացվում են ընդհանուր, հավասար, ազատ և ուղղակի ընտրական իրավունքի հիման վրա՝ գաղտնի քվեարկությամբ: **8-րդ հոդվածը** հավելում է, որ երաշխավորվում են գաղափարախոսական բազմակարծությունը և բազմակուսակցական համակարգը, որ կուսակցությունները կազմավորվում և գործում են ազատորեն, և որ նրանց գործունեության հավասար իրավական հնարավորությունները պետք է երաշխավորվեն օրենքով: Այս դրույթները առանցքային են այն միջոցների ցանկացած սահմանադրական գնահատման համար, որոնք ազդում են քաղաքական մրցակցության արդարության, ընդդիմադիր կուսակցությունների կազմակերպվելու և քարոզչություն իրականացնելու կարողության կամ ընտրություններին կուսակցությունների մասնակցության պայմանների հավասարության վրա:

18-րդ հոդվածը ճանաչում է Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու՝ որպես ազգային եկեղեցու բացառիկ առաքելությունը հայ ժողովրդի հոգևոր կյանքում, ազգային մշակույթի զարգացման և ազգային ինքնության պահպանման գործում: Այդ դրույթը հոգևորականներին կամ եկեղեցական հաստատություններին չի ազատում ընդհանուր օրենքից: Այնուամենայնիվ, դա նշանակում է, որ Եկեղեցուն առնչվող պետական գործողությունները պետք է գնահատվեն առանձնակի խնամքով՝ հաշվի առնելով Եկեղեցու՝ Հայաստանի հանրային կյանքում հստակորեն ճանաչված սահմանադրական դերը:

48-րդ հոդվածը պաշտպանում է ընտրելու և հանրաքվեին մասնակցելու իրավունքը: Տասնութ տարին լրացած քաղաքացիները կարող են քվեարկել Ազգային ժողովի ընտրություններին և հանրաքվեներին, իսկ սահմանադրական լրացուցիչ չափանիշներին համապատասխանողները կարող են ընտրվել Ազգային ժողովի պատգամավոր:

Սահմանադրությունը սահմանափակում է ընտրական իրավունքից զրկումը միայն դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած վճռով անգործունակ ճանաչված, ինչպես նաև օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով դատապարտված և պատիժը կրող անձանց որոշակի կատեգորիաների համար: Հետևաբար, նախնական կալանքը՝ առանց վերջնական դատավճռի, ինքնին չի վերացնում 48-րդ հոդվածով պաշտպանված սահմանադրական ընտրական իրավունքները: **49-րդ հոդվածը**, որը յուրաքանչյուր քաղաքացու համար երաշխավորում է ընդհանուր հիմունքներով հանրային ծառայության անցնելու իրավունքը, ամրապնդում է քաղաքական մասնակցության այս շրջանակը:

- 107 Tomana and Others v Council and Commission (T-190/12) EU:T:2015:37. Ընդհանուր դատարանի վճիռը հաստատում է, որ Եվրոպական միությունը, իր արտաքին գործունեության իրավասությունների շրջանակում, կարող է ընդունել միջոցներ, որոնք հետապնդում են ԵՄՊ 21-րդ հոդվածում նշված նպատակները, ներառյալ՝ ժողովրդավարության, իրավունքի գերակայության և մարդու իրավունքների հարգման խթանումը երրորդ երկրներում: Սակայն գործը հավասարապես ընդգծում է, որ նման միջոցները շարունակում են ենթակա լինել ԵՄ իրավունքի հիմնարար սկզբունքներին, մասնավորապես՝ համաչափությանը և հիմնարար իրավունքների պաշտպանությանը: Օրինական արտաքին նպատակի առկայությունն ինքնին չի ազատում այն պահանջից, որ կիրառվող միջոցները լինեն պատշաճ, անհրաժեշտ և կիրառվեն իրավական երաշխիքներին համապատասխան:
- 108 Christophe Hillion, 'The EU External Action as Mandate to Uphold the Rule of Law Outside and Inside the Union' (2023) 29 Columbia Journal of European Law 228.
- 109 Laurent Pech, 'Rule of Law as a Guiding Principle of the EU's External Action' (CLEER Working Paper 2012/3).
- 110 Christophe Hillion, 'The EU Neighbourhood Competence under Article 8 TEU' (2013).
- 111 MCC Brussels, "The Managed Ballot: How the EU Shapes National Elections," March 2026, pp. 10-13. (MCC Բրյուսել, «Կառավարվող քվեարկություն. ինչպես է ԵՄ-ն ձևավորում ազգային ընտրությունները»):
- 112 European Commission, 'Armenia - Enlargement and Eastern Neighbourhood' <https://ec.europa.eu>
- 113 Regulation (EU) 2022/2065 (Digital Services Act), art 34(1)(c).
- 114 Regulation (EU) 2022/2065 (Digital Services Act), arts 51–52, 67–72.
- 115 Council Decision (CFSP) 2021/509.
- 116 Council of the European Union, 'European Peace Facility: Council Adopts...':
- 117 EEAS, 'EU Election Observation Missions'.
- 118 EEAS, *Handbook for European Union Election Observation* (3rd edn, EEAS 2016).
- 119 EEAS, *Handbook for European Union Election Observation* (4th edn)
- 120 European External Action Service, 'The EU and Armenia Comprehensive and Enhanced Partnership Agreement Enters into Force' <https://www.eeas.europa.eu>
- 121 ԵՄ-Հայաստան գործընկերության խորհուրդ, ԵՄ-Հայաստան գործընկերության ռազմավարական օրակարգ (2 դեկտեմբերի 2025 թ.) բաժին 2.1
- 122 Anne-Carlijn Prickartz and Isabel Staudinger, 'Policy vs Practice: The Use, Implementation and Enforcement of Human Rights Clauses in the European Union's International Trade Agreements' (Europe and the World: A Law Review).
- 123 ԵՄ-Հայաստան գործընկերության խորհուրդ, ԵՄ-Հայաստան գործընկերության ռազմավարական օրակարգ (2 դեկտեմբերի 2025 թ.):
- 124 Amsterdam & Partners LLP, 'Targeting of Opponents, Misuse of Judiciary Raise Election Concerns' (Press Release, 2026).
- 125 Վենետիկի հանձնաժողով, *Ընտրական հարցերում բարեխիղճ գործելակերպի կանոնագիրք* (2025), Էջ 46
- 126 PanARMENIAN.Net, «Իշխող կուսակցությունը ձգտում է արգելել անձնատուներին օգտագործումը կուսակցությունների անվանումներում
- 127 «Շողակաթ» ՀՀ փակումը (2025 թ.): «Երկիր Մեդիա» հեռուստաընկերությունը եթերաժամանակ էր առաջարկել եկեղեցական «Շողակաթ» ՀՀ-ին, որը փակվել էր իշխանությունների կողմից:
- 128 Amsterdam & Partners LLP, *Addendum to the White Paper* (2026).

- 129 «Հայաստանի խորհրդարանն ընդունում է ԵՄ անդամակցության գործընթացը սկսելու մասին օրենքը», POLITICO: Հայաստանի խորհրդարանն ընդունում է ԵՄ անդամակցության գործընթաց սկսելու մասին օրենքը – POLITICO
- 130 Human Rights Committee, General Comment No. 25: The Right to Participate in Public Affairs, Voting Rights and the Right of Equal Access to Public Service, CCPR/C/21/Rev.1/Add.7, 12 July 1996,
- 131 OC Media, 'Armenian opposition podcast hosts detained after criminal complaint by parliamentary speaker' (13 November 2025) <https://oc-media.org/armenian-opposition-podcast-hosts-detained-after-criminal-complaint-by-parliamentary-speaker/>
- 132 Journalists at the courthouse questioned Karapetyan regarding the recordings about election bribes. He stated that he was unaware of them and does not intend to give anyone \$100.
- 133 ECtHR, Guide on Article 3 of Protocol No. 1, updated 31 August 2025, para. 1.
- 134 Թեև ձևակերպված է որպես Պետության պարտավորություն, Դատարանը պարզաբանել է, որ թիվ 1 արձանագրության 3-րդ հոդվածը առաջացնում է անհատական իրավունքներ, ներառյալ՝ քվեարկելու իրավունքը (ակտիվ կողմ), և ընտրություններում թեկնածություն առաջադրելու իրավունքը (պասիվ կողմ): Այս իրավունքները բացարձակ չեն: Պետություններն օգտվում են հայեցողության շրջանակից ընտրական համակարգերի կազմակերպման հարցում: Սակայն այդ շրջանակը ենթակա է երկու վերահսկող սկզբունքի. չպետք է լինի կամայականություն կամ համաչափության բացակայություն, և միջոցը չպետք է միջամտի ժողովրդի կամքի ազատ արտահայտմանը: Մասնավորապես, Դատարանը շեշտել է, որ. քվեարկելու և ընտրվելու իրավունքը չպետք է զրկվի իր բովանդակությունից. ցանկացած սահմանափակում պետք է հետապնդի լեգիտիմ նպատակ և լինի համաչափ. և ընտրական գործընթացը պետք է ապահովի, որ ընտրողները կարողանան իրականում ազդել օրենսդիր մարմնի կազմի վրա: Դատարանը նաև ընդգծել է, որ ընտրական իրավունքները պետք է գնահատվեն իրենց քաղաքական համատեքստում՝ ընդունելով, որ մի համակարգում անընդունելի հատկանիշները կարող են արդարացված լինել մեկ այլ համակարգում, բայց միայն այն դեպքում, եթե դրանք մնում են համատեղելի ժողովրդավարական սկզբունքների հետ:
- 135 Bradshaw and Others v. the United Kingdom, Apps. Nos. 68713/21 and 69367/21, ECtHR, Judgment of 22 July 2025. Guide, Section VI (Foreign Interference in Democratic Processes)
- 136 §161 Bradshaw; see Kobaliya and Others v. Russia, nos. 39446/16 and 106 others, § 98, 22 October 2024; see also Ecodefence and Others v. Russia, nos. 9988/13 and 60 others, 14 June 2022).
- 137 Bradshaw, §120, citing Gorzelik and Others v. Poland [GC] (2004)).
- 138 Bradshaw, §122.
- 139 Riza and Others v. Bulgaria, App. No. 48555/10, 13 October 2015, §148
- 140 Georgian Labour Party v. Georgia, App. No. 9103/04, 8 July 2008, §§72-74
- 141 Navalnyy v. Russia [GC], Apps. Nos. 29580/12 et al., 15 November 2018, §§170-175.
- 142 UN General Assembly Resolution 2131 (XX) (21 December 1965).
- 143 Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations, G.A. Res. 2625 (XXV), 24 October 1970.
- 144 Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, ICJ Reports 1986, p. 14, §§ 202–205.
- 145 Lori Fisler Damrosch, "Politics Across Borders: Non-intervention and Nonforcible Influence over Domestic Affairs," 83 Am. J. Int'l L. 1, 1 (1989).
- 146 Thomas M. Franck, "The Emerging Right to Democratic Governance," 86 Am. J. Int'l L. 46, 70 (1992).
- 147 Thomas M. Franck, "The Emerging Right to Democratic Governance," 86 Am. J. Int'l L. 46, 70 (1992).

ՀԱՎԵԼՎԱԾ Բ

ԵՄ ՄԻՋԱՄՏՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐԸ ԵՎ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

ԵՄ ընտրական միջամտությունը, ինչպես փաստագրված է մի քանի իրավասությունների շրջանակներում «Կառավարվող քվեաթերթիկ» (The Managed Ballot) զեկույցի (MCC Brussels, մարտ 2026 թ.)¹⁴⁸ և ԱՄՆ Ներկայացուցիչների պալատի դատական հարցերով հանձնաժողովի «Օտարերկրյա գրաքննության սպառնալիք, մաս II» (փետրվար 2026 թ.) զեկույցի կողմից, չի դրսևորվում քվեաթերթիկների մանիպուլյացիայի կամ թեկնածուների ուղղակի արգելման տեսքով: Այն գործում է առանձին վերցրած պաշտպանելի գործիքների և գործողությունների շերտավոր կառուցվածքի միջոցով, որոնց կոմուլյատիվ (համակցված) ազդեցությունն ունակ է ձևավորել ընտրական արդյունքներ և որակվում է որպես ընտրական միջամտություն: Նախքան գործիքների նկարագրմանն անցնելը, անհրաժեշտ է ուսումնասիրել փաստագրված տվյալներն այն յուրաքանչյուր իրավասության տարածքում, որտեղ կիրառվել է այս կառուցվածքը: Այդ տվյալները փաստում են, որ հայաստանյան դեպքը ընտրություններին հարակից ԵՄ միջամտության առաջին օրինակը չէ: Այն փաստագրված հաջորդականության վերջին օղակն է:

Ա. ՓԱՍՏԱԳՐՎԱԾ ՏՎՅԱԼՆԵՐԸ. ԱՊԱՑՈՒՅՑՆԵՐՆ ԸՍՏ ԵՐԿՐՆԵՐԻ

ա. Ռումինիա. Ինքնահաստատվող ապացույցների շղթան և ընտրությունների չեղարկումը

Ռումինիան ներկայացնում է ԵՄ ընտրություններին հարակից միջամտության առավել ամբողջական փաստագրված դեպքը, որն ունեցավ ամենածանրակշիռ հետևանքները: Հաջորդականությունը հետևյալն էր. 2024 թ. աշնանը աջակողմյան պոպուլիստ թեկնածու Կելին Զորջեսկուն հաղթեց Ռումինիայի նախագահական ընտրությունների առաջին փուլում ստանալով ձայների 23 տոկոսը TikTok-ի միջոցով իրականացված քարոզարշավից հետո, ինչն անակնկալի բերեց քաղաքական Էլիտային: Օրերի ընթացքում նախագահ Յոհաննիսը հրավիրեց Ազգային պաշտպանության գերագույն խորհրդի (CSAT) նիստ, որը գաղտնագերծեց հետախուզական տվյալներն այն մասին, որ արդյունքը «ռուսական հիբրիդային գործողությունների» հետևանք է: 2024 թ. դեկտեմբերի 6-ին Սահմանադրական դատարանը փոխեց իր նախնական որոշումը առաջին փուլի արդյունքների վավերացման վերաբերյալ և չեղարկեց ողջ ընտրությունը. սա ԵՄ պատմության մեջ առաջին նմանօրինակ չեղարկումն էր: Եվրոպական հանձնաժողովն անմիջապես սկսեց DSA

(Թվային ծառայությունների մասին ակտ) վարույթ TikTok-ի դեմ, իսկ նախագահ ֆոն դեր Լայենը հայտարարեց, որ «երբ մենք կասկածում ենք նման միջամտություն, հատկապես ընտրությունների ժամանակ, մենք պետք է գործենք արագ և վճռական»:

«Կառավարվող քվեաթերթիկ» զեկույցը փաստագրում է այս արդյունքի հետևում կանգնած կառուցվածքը: «Արագ արձագանքման համակարգը» (Rapid Response System - RRS) մեկ տարվա ընթացքում Ռումինիայում ակտիվացվել է երեք անգամ (2024 թ. գարուն, 2024 թ. աշուն, 2025 թ. գարուն): ԵՄ-ից ֆինանսավորվող Expert Forum և Funky Citizens ՀԿ-ները միաժամանակ հանդես են եկել որպես RRS մասնակիցներ, Ապատեղեկատվության կողմի ստորագրողներ, EDMO (Եվրոպական թվային մեդիա աստղադիտարան) հաբի անդամներ և հանրային շահերի պաշտպաններ՝ չիրապարակելով գործունեության պարտադիր հաշվետվություններ: Միայն 2024 թ. նոյեմբեր-դեկտեմբեր ժամանակահատվածում Funky Citizens-ը մակնշել է ավելի քան 1000 բովանդակություն. դրա ղեկավարությունը իր աշխատանքը բնորոշել է որպես «նարատիվային թիրախավորում»: Արդյունքը եղավ ինքնահաստատվող ապացույցների շղթան. ՀԿ-ների հաշվետվությունները սնում էին հետախուզական ամփոփագրերը, որոնք սնում էին CSAT-ի գաղտնագերծումը, որն էլ սնում էր Սահմանադրական դատարանի չեղարկման որոշումը, ինչն էլ իր հերթին հանգեցրեց Եվրոպական հանձնաժողովի DSA վարույթներին՝ որպես ապացույց վկայակոչելով նույն ՀԿ-ների հաշվետվությունները այն սպառնալիքի մասին, որն իրենք իսկ նպատակադրվել էին փաստագրել:¹⁴⁹

Հատկանշական է, որ TikTok-ի սեփական հետաքննությունը չգտավ ռուսական 25,000 հաշիվների ցանցի վերաբերյալ որևէ ապացույց, որի մասին պնդում էր ռումինական հետախուզությունը: Ռումինիայի հարկային վարչարարության ազգային գործակալության հետագա հետաքննությունը պարզեց, որ իրականում ոչ թե Ռուսաստանը, այլ Ազգային լիբերալ կուսակցությունն է վճարել TikTok-ի քարոզարշավի համար, որն ի վերջո նպաստել էր Զորջեսկուին:¹⁵⁰ Economist Intelligence Unit-ի ժողովրդավարության ինդեքսը հետագայում Ռումինիան դասակարգեց որպես «հիբրիդային ռեժիմ»՝ դառնալով ԵՄ անդամ առաջին պետությունը, որն ստացավ այդ որակումը:¹⁵¹

բ. Հունգարիա. ֆինանսական պայմանականությունը որպես ընտրական գեղք

Հունգարիան Եվրոպական միության կողմից իրավունքի գերակայության հետ կապված մտահոգությունների համատեքստում ֆինանսական պայմանականության կիրառման վառ օրինակ է: Սկսած 2022 թվականից՝ Եվրոպական հանձնաժողովը, խորհրդի աջակցությամբ, ընդունեց մի շարք իրավական գործիքներով նախատեսված միջոցներ, որոնք հանգեցրին Հունգարիային հատկացված Եվրոպական միության զգալի միջոցների կասեցմանը կամ պահմանը: Դրանք ներառում էին մոտ 6.3 միլիարդ եվրո՝ «իրավունքի գերակայության պայմանականության մասին» կանոնակարգով (Կանոնակարգ (ԵՄ, Եվրատոմ) 2020/2092), ինչպես նաև համախմբման (cohesion) և վերականգնման ֆոնդերի զգալի մասը 2021-2027 թթ. Բազմամյա ֆինանսական շրջանակի և վերականգնման ու դիմակայունության հիմնադրամի ներքո:¹⁵²

Միջոցների կասեցումը ուղղակիորեն կապված էր դատական անկախության, կոռուպցիոն ռիսկերի, պետական գնումների և Եվրոպական միության արժեքներին համապատասխանության հետ կապված մտահոգությունների հետ: Վերականգնման ֆոնդերից օգտվելը պայմանավորված էր մի շարք բարեփոխումների իրականացմամբ, ներառյալ այսպես կոչված «սուպեր նպատակակետերը» (super milestones), որոնք հիմնականում վերաբերում էին հակակոռուպցիոն երաշխիքներին և դատական բարեփոխումներին:

Դրան գուզահեռ, 2018 թվականին Եվրոպական խորհրդարանը գործարկեց Եվրոպական միության մասին պայմանագրի 7(1) հոդվածով նախատեսված ընթացակարգը՝ վկայակոչելով իրավունքի գերակայությանն առնչվող ռիսկերը: Թեև ընթացակարգը չի հանգեցրել պատժամիջոցների՝ խորհրդում միաձայնության պահանջի պատճառով, այն մնացել է Հունգարիայի նկատմամբ կիրառվող ինստիտուցիոնալ ճնշման մշտական տարր:¹⁵³

Մինչև 2025-2026 թվականները կոմուլյատիվ ֆինանսական միջոցները մնացել են զգալի: Հաշվարկները ցույց են տալիս, որ Եվրոպական միության ֆինանսավորումից 18-ից 32 միլիարդ եվրո շարունակել է մնալ կասեցված կամ պայմանական՝ կախված համապատասխանությունից և մասնակի հատկացումներից:¹⁵⁴

Այս շրջանակի քաղաքական ազդեցությունը ներպետական համատեքստում դարձավ ավելի տեսանելի: ԵՄ պահանջների կատարման և զգալի ֆինանսական ռեսուրսների հասանելիության միջև կապը դարձավ հունգարական քաղաքական բանավեճի կենտրոնական թեման: 2026 թ. խորհրդարանական ընտրությունների նախաշեմին ընդդիմադիր դերակատարները շեշտում էին միջոցների շարունակական կասեցման տնտեսական հետևանքները՝ ԵՄ չափանիշներին համապատասխանեցումը ներկայացնելով որպես ֆինանսական հոսքերի վերականգնման ուղի:

Միևնույն ժամանակ, Եվրոպական միությունը պահպանում էր հանրային հաղորդակցությունը՝ ֆինանսավորման որոշումները կապելով իրավունքի գերակայության չափանիշների և ժողովրդավարական սկզբունքների պահպանման հետ: Եվրոպական խորհրդարանը և Հանձնաժողովը բազմիցս մտահոգություն են հայտնել Հունգարիայում դատական անկախության, մեդիա ազատության և կառավարման չափանիշների վերաբերյալ:¹⁵⁵

ԵՄ կարգավորող շրջանակների և ընտրական գործընթացների փոխազդեցության վերաբերյալ հավելյալ մտահոգություններ հնչեցին դրսից: 2026 թ. ապրիլի 10-ին ԱՄՆ Ներկայացուցիչների պալատի դատական հարցերով հանձնաժողովի նախագահը և Թոմ Լանթոսի անվան Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի համանախագահը նամակով դիմեցին Եվրոպական հանձնաժողովին՝ մտահոգություն հայտնելով ընտրություններին նախորդող շրջանում թվային կառավարման մեխանիզմների կիրառման վերաբերյալ: Նամակում պնդվում էր, որ այնպիսի համակարգեր, ինչպիսիք են արագ արձագանքման համակարգումը և հարթակների հետ փոխգործակցությունը, կարող են ազդել ընտրական շրջանի քաղաքական դիսկուրսի վրա:¹⁵⁶

Հունգարիան ընդգրկված է իր ազգային EDMO հաբի՝ LAKMUSZ-ի կողմից, որը հանդիսանում է Եվրոպական թվային մեդիա աստղադիտարանի ավելի լայն ցանցի մաս՝ այնպիսի տարածաշրջանային հաբերի կողքին, ինչպիսիք են BROD-ը (Բուդապեշտ-Ռումինիա) և FACT-ը (Մոլդովա-Ուկրաինա):¹⁵⁷ Եվրոպական հանձնաժողովը 2025 թ. հուլիսին հաստատեց, որ LAKMUSZ-ը այն հաբերի թվում է, որոնք վերականգնվող ֆինանսավորում են ստանում «Թվային Եվրոպա» ծրագրի շրջանակներում:

Ինչպես մյուս EDMO հաբերը, LAKMUSZ-ը գործում է որպես բազմամասնագիտական հարթակ, որը միավորում է փաստեր ստուգողներին, հետազոտողներին և մեդիագրագիտության մասնագետներին: Գործունեությունը ներառում է ապատեղեկատվության մոնիթորինգը, վերլուծական հետազոտությունների անցկացումը և լրագրողների ու մանկավարժների համար վերապատրաստման ծրագրերի իրականացումը:¹⁵⁸ Կառուցվածքային մտահոգությունը նույնն է. կազմակերպությունները, որոնք ստանում են ԵՄ ֆինանսավորում, մասնակցում են ԵՄ կողմից համակարգվող արագ արձագանքման մեխանիզմներին և պաշտոնապես նշանակված են որպես անկախ մոնիթորներ, ընտրական շրջաններում հանդես են գալիս նաև որպես քաղաքական շահերի պաշտպաններ:

գ. Սլովակիա. Զաղաքական հայացքների գրաքննությունը որպես «ատելության խոսք»

ԱՄՆ Ներկայացուցիչների պալատի դատական հարցերով հանձնաժողովի զեկույցը՝ «Օտարերկրյա գրաքննության սպառնալիք, մաս II» (2026 թ.), ավելի լայն մտահոգություններ է բարձրացնում Եվրոպական միության թվային կառավարման շրջանակների ազդեցության վերաբերյալ ընտրական շրջաններում քաղաքական խոսքի վրա: Չեկույցում նշվում է, որ «Թվային ծառայությունների մասին ակտի» և հարակից գործիքների ընդունումից հետո Եվրոպական հանձնաժողովը շարունակական ճնշում է գործադրել խոշոր հարթակների վրա՝ փոխելու նրանց բովանդակության մոդերացիայի գործելակերպն ամբողջ աշխարհում:

Այս համատեքստում զեկույցը հղում է անում մի շարք եվրոպական պետությունների, այդ թվում Սլովակիայի ընտրական շրջաններին, որպես մի ընդհանուր օրինաչափության մաս, որտեղ հարթակներին խրախուսվել է ընդունել մոդերացիայի ավելի խիստ միջոցներ ընտրությունների նախաշեմին: Այն հետագայում վկայակոչում է TikTok-ի մոդերացիայի ներքին ուղեցույցները, որոնք պատրաստվել էին Սլովակիայի 2023 թ. ընտրությունների կապակցությամբ: Այդ ուղեցույցները որոշակի հայտարարություններ, ներառյալ՝ «գոյություն ունի միայն երկու սեռ», «երեխաները չեն կարող լինել տրանս» և նմանատիպ արտահայտություններ, դասակարգել են որպես «ատելության խոսք» կամ վնասակար բովանդակություն, որոնք ենթակա են մոդերացիայի:

Կարևոր է նշել, որ զեկույցն ինքնին ընդունում է, որ նման հայտարարությունները «սովորական էին սլովակյան քաղաքական քննարկումներում», և այս օրինակները ներկայացնում է որպես ապացույց այն բանի, թե ինչպես հարթակների քաղաքականությունը, ձևավորված եվրոպական կարգավորող ճնշման ներքո, կարող է տարածվել լեգիտիմ քաղաքական բանավեճի տիրույթի վրա: Այնուամենայնիվ, զեկույցը չի հաստատում, որպես ստուգված փաստ, որ Սլովակիայում գրաքննության կոնկրետ դեպքերը ուղղակիորեն պատվիրված կամ հրահանգված են եղել Եվրոպական միության ինստիտուտների կողմից: Փոխարենը, այն առաջ է քաշում ավելի լայն պնդում, որ կարգավորող ճնշումը նպաստել է մոդերացիայի այնպիսի չափանիշների ընդունմանը, որոնք ունեն պոտենցիալ քաղաքական ազդեցություն:

MCC Brussels-ի «Կառավարվող քվեաթերթիկ» (2026 թ.) զեկույցը պաշտպանում է այս կառուցվածքային մտահոգությունը ավելի ընդհանուր մակարդակում: Այն փաստարկում է, որ Եվրոպական միությունը մշակել է կարգավորող, ֆինանսական և տեղեկատվական գործիքների մի Էկոհամակարգ, ներառյալ թվային կառավարման շրջանակները, որոնք կարող են ազդել ընդհանուր ընտրական միջավայրի վրա՝ առանց ընտրություններն ուղղակիորեն տնօրինելու: Այս ազդեցությունը գործում է անուղղակի մեխանիզմների միջոցով, ներառյալ՝ հարթակների կառավարումը, քաղաքացիական հասարակության համակարգումը և նարատիվների ձևավորումը, այլ ոչ թե ընտրական գործընթացների նկատմամբ պաշտոնական իրավական վերահսկողության միջոցով:

դ. Լեհաստան. ԵՄ կողմից ֆինանսավորվող քաղաքացիական հասարակությունը որպես քաղաքական ուժ

Լեհաստանում քաղաքականության վերլուծությունը, ներառյալ MCC Brussels-ի զեկույցը, ուսումնասիրում է քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների դերը ընդհանուր ընտրական միջավայրում: Չեկույցը բացահայտում է «Ստեֆան Բատորի» հիմնադրամը որպես առանցքային դերակատար ֆինանսավորման այն կառուցվածքում, որն առնչվում է Եվրոպական տնտեսական տարածքի (ԵՏՏ) և Նորվեգական դրամաշնորհների ծրագրերին, մասնավորապես՝ որպես «Ակտիվ քաղաքացիների հիմնադրամ – Ազգային»

(Active Citizens Fund, National) ծրագրի օպերատոր, որն իրականացվում է այլ կազմակերպությունների հետ կոնսորցիումով:¹⁵⁹

«Ակտիվ քաղաքացիների հիմնադրամ – Ազգային» ծրագիրն ուներ մոտ 30 միլիոն եվրոյի հատկացում, որը համալրվում էր տարածաշրջանային ծրագրերի շրջանակներում լրացուցիչ ֆինանսավորմամբ՝ Լեհաստանում քաղաքացիական հասարակության ֆինանսավորման ավելի լայն շրջանակը հասցնելով ավելի քան 50 միլիոն եվրոյի՝ տարբեր ֆինանսական հոսքերով:¹⁶⁰ Կարևոր է նշել, որ այս միջոցները չեն ֆինանսավորվում Եվրոպական միության կողմից, այլ Նորվեգիայի, Իսլանդիայի և Լիխտենշտեյնի կողմից՝ ԵՏՏ և Նորվեգական դրամաշնորհների մեխանիզմների ներքո:

Այս շրջանակներում քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունները, ներառյալ «Բատորի» հիմնադրամի հետ կապվածները, ներգրավված են եղել ժողովրդավարական կառավարմանը, ընտրությունների մոնիթորինգին և հանրային բանավեճին առնչվող գործողություններում: «Կառավարվող քվեաթերթիկ» զեկույցն ընդգծում է, որ նման կազմակերպությունները կարող են մասնակցել ընտրությունների դիտորդությանն ուղղված նախաձեռնություններին, ներառյալ՝ համագործակցությունը Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության կազմակերպության (ԵԱՀԿ) և դրա ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի (ԺՀՄԻԳ) հետ:

Միևնույն ժամանակ, այս կազմակերպությունները գործում են ավելի լայն նորմատիվային շրջանակում, որը խթանում է ժողովրդավարական արժեքները, իրավունքի գերակայությունը և ինստիտուցիոնալ հաշվետվողականությունը: «Ստեֆան Բատորի» հիմնադրամը, օրինակ, ունի տևական մանդատ՝ աջակցելու Լեհաստանում, ինչպես նաև Կենտրոնական և Արևելյան Եվրոպայում բաց և ժողովրդավարական հասարակության զարգացմանը:

Հետևաբար, քաղաքականության գրականության մեջ մատնանշված վերլուծական մտահոգությունը ավելի շատ կառուցվածքային է, քան փաստացի ապացուցողական: Ինչպես նկարագրված է, եվրոպական կառավարման շրջանակները գնալով ավելի շատ են ներառում ինստիտուտների փոխկապակցված ցանցեր, ֆինանսավորման մեխանիզմներ և քաղաքացիական հասարակության դերակատարներ, որոնք նպաստում են ընտրական շրջաններում իրականացվող մոնիթորինգին, վերլուծությանը և հանրային դիսկուրսին: Թեև այս դերերը պաշտոնապես տարբերվում են քաղաքական շահերի պաշտպանությունից, դրանց փոխազդեցությունը ընտրական միջավայրում հարցեր է առաջացրել անկախ վերահսկողության, նորմատիվ ներգրավվածության և քաղաքական մրցակցության միջև փոխհարաբերությունների վերաբերյալ:

Ե. Մոլդովա. Անդամ չհանդիսացող պետությունում միջամտության նախագիծը

Մոլդովան հանդիսանում է հայաստանյան գործին առնչվող ամենակարևոր նախադեպը, քանի որ այն ցույց է տալիս Եվրոպական միության ֆինանսական, գործառնական և տեղեկատվական գործիքների համակցումը անդամ չհանդիսացող պետությունում խիստ մրցակցային ընտրական շրջանում: 2024 թ. հոկտեմբերի նախագահական ընտրությունները և Եվրոպական միությանն անդամակցելու վերաբերյալ սահմանադրական հանրաքվեն երկրի քաղաքական դաշտը վերածեցին աշխարհքաղաքական կողմնորոշման շուրջ ուղղակի պայքարի:

Ակադեմիական վերլուծությունները հաստատում են, որ այս գործընթացը ոչ թե պարզապես ընտրական էր, այլ կառուցվածքային: Ինչպես ցույց են տալիս Բուրմեստերը և Մորարը, հանրաքվեն նշանավորեց եվրոպական ինտեգրման «վերաքաղաքականացումը», որտեղ ԵՄ անդամակցությունը դարձավ «քաղաքական հակամարտության կենտրոնական առանցք»՝ բնորոշվելով բևեռացմամբ, ուժգնացած բանավեճերով և հանրային բարձր ներգրավվածությամբ: Ուսումնասիրությունը հետագայում եզրակացնում է, որ արտաքին

միջամտությունը, հատկապես ռուսականը, գործել է որպես ուժեղացնող գործոն՝ խորացնելով առկա պառակտումները և մեծացնելով քաղաքական մրցակցության ինտենսիվությունը:¹⁶¹

Միևնույն ժամանակ, Եվրոպական միությունը գնալով ավելի ակտիվ դերակատարում է ստանձնել Մոլդովայի ընտրական միջավայրում ընտրությունների նախաշեմին: Սա ներկայացնում է անդամ չհանդիսացող պետությունում ԵՄ ընտրական միջամտության կառուցվածքի առաջին ամբողջական տեղակայումը: 2024 թ. հոկտեմբերի նախագահական ընտրությունների և ԵՄ ինտեգրման հանրաքվեի, ինչպես նաև 2025 թ. սեպտեմբերի խորհրդարանական ընտրությունների ժամանակ ԵՄ-ն միաժամանակ գործարկել է հետևյալ գործիքները.

- i. **1.8 միլիարդ եվրոյի «Աճի պլանը»**, որի մասին Հանձնաժողովի նախագահ ֆոն դեր Լայենը հայտարարեց 2024 թ. հոկտեմբերի քվեարկությունից տասը օր առաջ՝ Քիշնև կատարած անձնական այցի ժամանակ՝ գովաբանելով նախագահ Սանդուխի «հավատարմությունը եվրոպական ուղուն»:¹⁶²
- ii. **Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմը**՝ բաղկացած մոտ 20 փորձագետներից, որոնք տեղակայվել էին 2025 թ. սեպտեմբերի խորհրդարանական ընտրություններից առաջ:¹⁶³
- iii. **FACT EDMO հաբը**, որի մասին հայտարարվեց 2025 թ. հուլիսին, որտեղ ներգրավված է Expert Forum-ը (ռումինական RRS մասնակիցը) և որին հանձնարարված է «վերահսկել Մոլդովայում առաջիկա ընտրական շրջանը»:¹⁶⁴
- iv. Expert Forum-ի գործադիր տնօրեն **Լաուրա Շտեֆանի Նշանակումը** Մոլդովայի դատախազների գտման (vetting) հանձնաժողովում Մոլդովայի խորհրդարանի կողմից 2025 թ. հուլիսին:¹⁶⁵
- v. **ԵՄ կողմից ֆինանսավորվող քաղաքացիական առաքելության աջակցությունը** և Ռազմավարական հաղորդակցությունների կենտրոնի հիմնադրումը ԵՄ աջակցությամբ:¹⁶⁶

Հանրաքվեն անցավ ընդամենը 0.78 տոկոսային կետի տարբերությամբ (50.39%՝ 49.61%-ի դիմաց)՝ բացառապես սփյուռքի ձայների հաշվին: Էական է այն, որ հանրաքվեն ինքնին չընկալվեց որպես չեզոք ժողովրդավարական գործընթաց: Հարցազրույցների վրա հիմնված տվյալները, որոնք վկայակոչված են ուսումնասիրության մեջ, փաստում են, որ այն լայնորեն դիտարկվել է որպես «կառավարության կողմից սեփական քաղաքական շահերի համար օգտագործվող գործիք», որը չունի այլ պրոեկտայական կուսակցությունների և քաղաքացիական հասարակության շերտերի լայն աջակցությունը:¹⁶⁷

Այս բացահայտումն առանցքային է. այն հաստատում է, որ եվրոպական ինտեգրման շուրջ ձևավորված ընտրական գործընթացները կարող են քաղաքականապես գործիքավորվել ներքին իշխանական պայքարում: Քարնեգի հիմնադրամը գնահատել է, որ «Բրյուսելը կնախընտրեր չտեսնել կառավարության փոփոխություն: PAS-ը (Գործողություն և համերաշխություն կուսակցությունը) լավագույնս համապատասխանում է եվրոպացի պաշտոնյաներին»:¹⁶⁸

Հանձնակատար Կոշը հրապարակավ հայտարարեց Բրյուսելի պատրաստակամությունը՝ Հայաստանին միջոցներ հատկացնել «Մոլդովայի մոդելով»:¹⁶⁹ Վարչապետ Փաշինյանն ինքը գովաբանել է ԵՄ աշխատանքը Մոլդովայում:¹⁷⁰ Հայաստանում իրականացվող տեղակայումը հենց այդ հայտարարված վերարտադրությունն է:

Մոլդովական դեպքը սահմանադրական նշանակություն ունի ոչ միայն որպես նմանություն: Մոլդովան, ինչպես և Հայաստանը, ԵՄ անդամ պետություն չէ: Այն չի

մասնակցում ԵՄ ինստիտուցիոնալ կառավարմանը: Այն չունի տեղ Եվրոպական խորհրդարանում, չունի ներկայացուցիչ խորհրդում, չունի դիմելու հնարավորություն Արդարադատության դատարան: Ինչպես սահմանված է սույն փաստաթղթի Հավելված Ա-ում, ԵՄ սեփական սահմանադրական շրջանակը, լիազորությունների վերապահման սկզբունքը (ԵՄ պայմանագրի 4-5 հոդվածներ), հարգանքը ազգային ինքնության նկատմամբ (ԵՄ պայմանագրի 4(2) հոդված) և ընտրությունների նկատմամբ ընդհանուր իրավասության բացակայությունը նույնիսկ անդամ պետությունների ներսում, նշանակում են, որ ընտրություններին հարակից գործիքների պրոյեկտումը անդամ չհանդիսացող պետություն պահանջում է խիստ վերահսկողություն: Եթե ԵՄ-ն չունի իրավասություն կառավարելու ընտրական նարատիվները նույնիսկ Միության ներսում, ապա այն առավել ևս չունի դա երրորդ պետություններում, որտեղ գոյություն չունի ընդհանուր իրավակարգ, ընդհանուր դատական հաշվետվողականություն և ընդհանուր ժողովրդավարական ներկայացվածություն: Մոլորվական և հայաստանյան տեղակայումները սոսկ քաղաքականության ընտրություն չեն: Դրանք բարձրացնում են Հանձնաժողովի կողմից իր լիազորությունների սահմանազանցման (*ultra vires*) հարցը. այնպիսի լիազորությունների իրականացում, որոնք գերազանցում են Պայմանագրերով վերապահված իրավական հիմքերը, ինչին անդրադարձ է կատարվում սույն փաստաթղթի IV բաժնում:

Բ. ՀԻՆԳ ՓՈԽԿԱՊԱՏՎԱԾ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԸ

(i) Արագ արձագանքման համակարգ (RRS)

RRS-ը «Թվային ծառայությունների մասին ակտի» (DSA) և «Ապատեղեկատվության վերաբերյալ գործելակերպի կանոնագրի» հետ կապված ամենաքիչ թափանցիկ գործիքներից է: Այն գործում է Մշտական աշխատանքային խմբի միջոցով, որը նախագահում է Եվրոպական հանձնաժողովը, և ակտիվանում է ընտրությունների ժամանակ՝ հարթակների, պետական մարմինների և ընտրված ոչ պետական դերակատարների միջև արագացված համակարգումն ապահովելու համար: RRS-ի ակտիվացման կամ դադարեցման մասին հանրային հայտարարություն չի արվում, չկա մասնակիցների պաշտոնական ցուցակ և հանրամատչելի վերահսկողական մեխանիզմ: Դրա գոյության և շրջանակի մասին սովորաբար դատում են հարթակների թափանցիկության հաշվետվություններից կամ մասնակից կազմակերպությունների կամավոր բացահայտումներից: «Կառավարվող քվեաթերթիկ» զեկույցը փաստում է, որ RRS-ը Ռումինիայում մեկ տարվա ընթացքում ակտիվացվել է երեք անգամ (2024 թ. գարուն, 2024 թ. աշուն, 2025 թ. գարուն)¹⁷¹ սահմանելով ընտրական շրջանում ակտիվացման մի օրինաչափություն, որն այժմ վերարտադրվում է Հայաստանում «Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի» միջոցով:

(ii) «Վստահելի ազդարարների» (Trusted Flaggers) համակարգերը

DSA-ի համաձայն՝ Թվային ծառայությունների ազգային համակարգողները նշանակում են «վստահելի ազդարարներ». սրանք այն կազմակերպություններն են, որոնց տրվում է արտոնյալ հասանելիություն հարթակներում բովանդակության մասին արագացված հաղորդումներ ներկայացնելու ուղիներին: Վստահելի ազդարարների կողմից մակնշված բովանդակությունն ստանում է առաջնահերթ վերանայման կարգավիճակ: Այս համակարգը պաշտոնապես սահմանափակված է «ապօրինի բովանդակությամբ», սակայն ստեղծում է կառուցվածքային հնարավորություններ մանդատի շեղման համար, հատկապես երբ վստահելի ազդարարները միաժամանակ զբաղվում են քաղաքական շահերի պաշտպանությամբ՝ ընտրական բանավեճերին հարակից տիրույթում: Ռումինիայում

«Կառավարվող քվեաթերթիկ» զեկույցը փաստում է, որ *Expert Forum*-ը և *Funky Citizens*-ը միաժամանակ հանդես են եկել որպես RRS մասնակիցներ, Ապատեղեկատվության կոդի ստորագրողներ, EDMO հաբի անդամներ և հանրային շահերի պաշտպաններ՝ չիրապարակելով գործունեության պարտադիր հաշվետվություններ:

(iii) EDMO հաբերը և փաստերի ստուգման ցանցերը

Եվրոպական թվային մեդիա աստղադիտարանը (EDMO) գործարկում է 15 տարածաշրջանային հաբեր, որոնք ընդգրկում են ԵՄ բոլոր 27 անդամ պետությունները, ինչպես նաև Մոլդովան, Նորվեգիան և Ուկրաինան՝ ֆինանսավորվելով «Թվային Եվրոպա» ծրագրի կողմից տրամադրված մոտ 8.8 միլիոն եվրոյով:¹⁷² EDMO հաբերը միավորում են փաստեր ստուգողներին, մեդիագրագիտության կազմակերպություններին, ակադեմիական շրջանակներին և հետազոտողներին: Ապատեղեկատվության կոդին և RRS-ին մասնակցության միջոցով EDMO-ի հետ կապված կազմակերպություններին ընտրությունների ժամանակ տրվում է արտոնյալ հասանելիություն բովանդակության մակնշման ուղիներին, ինչը նրանց հնարավորություն է տալիս գործարկել քաղաքական բովանդակության առաջնահերթ մոդերացիա հարթակներում: FACT EDMO հաբը, որի ծածկույթը ներառում է Մոլդովան, Ուկրաինան, Բալթյան երկրները և Ռումինիան, ցույց է տալիս այս կառուցվածքի անդրսահմանային բնույթը:¹⁷³

(iv) Ֆինանսական պայմանականություն և ռազմավարական ազդակներ

ԵՄ խոշոր ֆինանսավորման մասին հայտարարությունների ժամկետները, միջոցների պահումը կամ հատկացումը և նախընտրական շրջանում բարձր մակարդակի քաղաքական իրադարձությունների ժամանակացույցը հավաքականորեն ձևավորում են ընտրական միջավայրը: Ֆինանսական պայմանականությունն ուղղակիորեն ազդում է քաղաքական հավասարակշռության վրա:

(v) Ապատեղեկատվության կոդի «կամավոր» ռեժիմը

ԱՄՆ Ներկայացուցիչների պալատի դատական հարցերով հանձնաժողովը, հիմնվելով ընկերությունների ներքին հաղորդակցության վրա, հարցականի տակ է դրել Եվրոպական միության «Ապատեղեկատվության վերաբերյալ գործելակերպի կանոնագրի» կամավոր բնույթը: Իր 2026 թ. զեկույցում հանձնաժողովը եզրակացրել է, որ այդ շրջանակը գործնականում «ո՛չ կամավոր է, ո՛չ էլ հիմնված է կոնսենսուսի վրա»:

Զեկույցում վկայակոչված ներքին փաստաթղթերը ցույց են տալիս, որ հարթակների ներկայացուցիչները այդ ռեժիմին մասնակցությունն ընկալել են որպես փաստացի պարտադիր: Օրինակ՝ *Google*-ի աշխատակիցները ներքին հաղորդակցություններում խոստովանել են, որ իրենք «իրականում ընտրության հնարավորություն չունենին» մասնակցության հարցում, մինչև ժամանակ նշելով, որ հանդիպումների օրակարգերը սահմանվել են «ԵՄ հանձնաժողովի (ուժեղ) խթանման ներքո», և որ որպես «կոնսենսուս» ներկայացված արդյունքները ձեռք են բերվել զգալի ինստիտուցիոնալ ճնշման տակ:

Զեկույցը նաև փաստում է այս շրջանակներում իրականացվող համակարգման մասշտաբն ու կառուցվածքը: 2022 թ. վերջից մինչև 2024 թ. ընկած ժամանակահատվածում հարթակների, քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների և Եվրոպական հանձնաժողովի պաշտոնյաների միջև տեղի է ունեցել ավելի քան 90 հանդիպում՝ Ապատեղեկատվության կոդի աշխատանքային խմբի և դրա հարակից ենթախմբերի միջոցով, որոնք անդրադարձել են ընտրությունների, փաստերի ստուգման և ճգնաժամային արձագանքման ոլորտներին:¹⁷⁴

Թեև այս բացահայտումներն արտացոլում են Հանձնաժողովի գնահատականը և հիմնված են կորպորատիվ ներքին նյութերի, այլ ոչ թե դատական որոշումների վրա, դրանք, այնուամենայնիվ, հարցեր են առաջացնում այն մասին, թե որքանով կարող են ձևականորեն կամավոր կարգավորող շրջանակները գործնականում գործել տևական ինստիտուցիոնալ համակարգման և ճնշման միջոցով:

Գ. ԳՈՐԾԱՌՆԱԿԱՆ ՉՈՐՍ ՓՈԻԼԵՐԻ ՕՐԻՆԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆԸ

Փաստագրված բոլոր դեպքերում ի հայտ է գալիս գործառնական չորս փուլերի օրինաչափություն:

Փուլ 1. Միջամտության նախադրյալի կառուցում: Հետախուզական գործակալությունները, ԵՄ կողմից ֆինանսավորվող ՀԿ-ները կամ Եվրոպական արտաքին գործողությունների ծառայության (EEAS) զեկույցները առաջիկա ընտրությունների հետ կապված բացահայտում են «հիբրիդային սպառնալիքի» կամ «օտարերկրյա միջամտության» ռիսկ: Հայաստանի արտաքին հետախուզության ծառայության 2026 թ. «Արտաքին անվտանգության ռիսկերի զեկույցը», Նշելով, որ հիբրիդային սպառնալիքները «մեծ հավանականությամբ կդառնան ավելի համապարփակ, բարդ և լայնածավալ» ընտրությունների պատճառով, իրականացնում է հենց այս գործառնությունը:

Փուլ 2. Կարգավորող ճնշման և հարթակների կողմից կիրարկման ակտիվացում: Հանձնաժողովը հրավիրում է Ապատեղեկատվության կողմի ստորագրողների, ազգային կարգավորողների և ընտրված ՀԿ-ների հանդիպումներ: Հայաստանում «Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի» տեղակայումը և ապատեղեկատվության դեմ պայքարի 12 միլիոն եվրոյի փաթեթը ակտիվացնում են այս փուլը:¹⁷⁵

Փուլ 3. ՀԿ-ների կողմից իրականացվող մոնիթորինգի և փաստերի ստուգման ուժեղացում: EDMO-ի հետ կապված փաստեր ստուգողները և Ապատեղեկատվության կողմի ստորագրողները մակնշում են բովանդակությունը արագացված վերանայման համար: Նրանց զեկույցները վկայակոչվում են կարգավորողների և հետախուզական գործակալությունների կողմից՝ ստեղծելով ինքնահաստատվող ապացույցների շղթա: Ռումինիայում ՀԿ-ների հաշվետվությունները սնում էին հետախուզական ամփոփագրերը, որոնք սնում էին CSAT-ի գաղտնագերծումը, որն իր հերթին սնում էր Սահմանադրական դատարանի չեղարկման որոշումը, ինչն էլ հանգեցնում էր ԵՄ DSA վարույթներին՝ վկայակոչելով նույն ՀԿ-ների հաշվետվությունները:

Փուլ 4. Ընտրական տեղեկատվական միջավայրի վերաձևավորում: Հարթակների մոդերացիոն գործողությունները, ցուցադրությունների նվազեցումը, պիտակավորումը և հեռացումները փոխում են քաղաքական բովանդակության տեսանելիությունը: Հայաստանում «Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի» մանդատը՝ իրականացնելու «ընտրությունների հետ կապված հանրային իրազեկման արշավներ FIMI-ի վերաբերյալ՝ աջակցելով հիմնական ժողովրդագրական խմբերի թիրախավորմանը», ուղղակիորեն ներգրավում է այս փուլը:

Դ. ՀԿ-ՆԵՐԻ ԱՆԴՐՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ ՑԱՆՑԸ ԵՎ ԱՐՏՈՆՅԱԼ ՀԱՍԱՆԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ ՉԳԱՅՈՒՆ ՏԵՂԵԿԱՏՎՈՒԹՅԱՆԸ

ա. Ցանցը. կառուցվածքը և փաստագրված գործառնությունները

Առկա ապացույցները մատնանշում են դերերի համակցման (role convergence) օրինաչափություն ընտրական գործընթացների նկատմամբ զգայուն հատուկ

համատեքստերում, մասնավորապես՝ Ռումինիայում, որն ունի անդրսահմանային ընդլայնումներ դեպի Մոլդովա և Եվրոպական տեղեկատվական կառավարման ավելի լայն համակարգ: Խնդիրն այն չէ, որ ապացուցված է մեկ կենտրոնացված ղեկավարվող ցանցի գործունեությունն ամբողջ Եվրոպայում: Խնդիրն ավելի նեղ է, բայցևայնպես՝ նշանակալի. քաղաքացիական հասարակության, փաստերի ստուգման և քաղաքականության մշակման մի փոքր խումբ կազմակերպություններ որոշակի ազգային միջավայրերում համակցել են գործառույթներ, որոնք ձևականորեն տարանջատված են՝ մոնիթորինգ, փաստերի ստուգում, բովանդակության արտադրություն, քաղաքական խորհրդատվություն, շահերի պաշտպանություն (advocacy), մասնակցություն Եվրոպական թվային մեդիա աստղադիտարանի (EDMO) հաբերին և ներգրավվածություն ընտրական շրջանի հարթակների համակարգման մեխանիզմներում:

Expert Forum-ը (Ռումինիա, գործառնական ներկայությամբ նաև Մոլդովայում և Ուկրաինայում) միաժամանակ հանդես է եկել որպես Ապատեղեկատվության վերաբերյալ գործելակերպի կանոնագրքի ստորագրող, Ռումինիայի ընտրական շրջաններում Արագ արձագանքման համակարգի մասնակից, ԵՄ ինստիտուտների քաղաքական խորհրդատու, բովանդակություն արտադրող և շահերի պաշտպան դերակատար: Ըստ «Կառավարվող քվեաթերթիկ» (*Managed Ballot*) զեկույցի՝ Expert Forum-ը չէր հրապարակել Գործելակերպի կանոնագրքով պահանջվող գործունեության հաշվետվությունները: Առանձին կերպով Expert Forum-ը հայտարարեց, որ իր գործադիր տնօրեն Լաուրա Շտեֆանը նշանակվել է Մոլդովայի դատախազների արտաքին գնահատման հանձնաժողովում (սովորաբար անվանվում է Դատախազների գտման/վերինգի հանձնաժողով)՝ 2025 թվականի հուլիսի 10-ին Մոլդովայի խորհրդարանի հավանությունից հետո և Եվրոպական հանձնաժողովի հանձնարարականով: Այս նշանակումը հատկանշական է, քանի որ ցույց է տալիս անձնակազմի անդրսահմանային շարժը քաղաքացիական հասարակության կառավարման ցանցերի և քաղաքականապես զգայուն անդամ չհանդիսացող պետության պաշտոնական ինստիտուցիոնալ բարեփոխումների մարմինների միջև:¹⁷⁶

EDMO-ի կառուցվածքում պաշտոնական տվյալները ցույց են տալիս, որ **BROD**-ը (Թվային մեդիայի բուլղարա-ռումինական աստղադիտարան) հանդիսանում է EDMO հաբը, որն ընդգրկում է Բուլղարիան և Ռումինիան:¹⁷⁷ Դրա ռումինական փաստերի ստուգման գործունեությունը ներառում է *Factual*-ը՝ Funky Citizens-ի կողմից գործարկված հարթակը:¹⁷⁸ Հանձնաժողովը առանձին հաստատել է **FACT**-ի ստեղծումը՝ EDMO-ի նոր հաբի, որն աջակցում է Ուկրաինային և Մոլդովային ապատեղեկատվության դեմ պայքարում՝ ունենալով Մոլդովայի ընտրական շրջանի մոնիթորինգի մանդատ:¹⁷⁹ «Կառավարվող քվեաթերթիկ» զեկույցը հետագայում նշում է, որ FACT հաբի ստեղծման մասին հայտարարվել է Expert Forum-ի ներգրավմամբ և այն ընդգրկում է Մոլդովան, Ուկրաինան, Բալթյան երկրները և Ռումինիան. քանի որ այս ավելի լայն տարածքային ձևակերպումը վերցված է զեկույցից, այլ ոչ թե Հանձնաժողովի ավելի հակիրճ հանրային ծանուցումից, այն պետք է վերագրվի զեկույցին:

Funky Citizens-ը ռումինական դեպքում դերերի համակցման ամենահստակ օրինակն է: Այն շահագործում է *Factual* ստուգման հարթակը և մասնակցում BROD-ի փաստերի ստուգման աշխատանքներին: Funky Citizens-ի պաշտոնական նկարագրության մեջ նշվում է, որ նրա թիմը ստեղծում է փաստերի ստուգումներ *Factual*-ի միջոցով, համակարգում է մեդիագրագիտության գործողությունները և հետազոտություններ է տրամադրում BROD-ի տվյալների բազային:¹⁸⁰ «Կառավարվող քվեաթերթիկ» զեկույցը նշում է, որ Funky Citizens-ը հաղորդել է ավելի քան 1,000 բովանդակության միավորի մակնշման (flagging) մասին 2024 թ. նոյեմբեր-դեկտեմբեր ռումինական ընտրական շրջանում, և որ դրա ղեկավարությունը

նկարագրել է աշխատանքը որպես «նարատիվային թիրախավորում»: Փաստերի ստուգման, հարթակների հետ արագացված հաղորդակցման, մեդիա արտադրության, շահերի պաշտպանության և հարթակների կողմից ֆինանսավորման համակցումը ստեղծում է առնվազն կառուցվածքային ռիսկ՝ չեզոք ստուգման և ընտրական շրջանի նարատիվային միջամտության շահերի բախման տեսանկյունից:

Ստեֆան Բատորի հիմնադրամը պետք է դիտարկել առանձին, քանի որ ֆինանսավորման մեխանիզմն այլ է: «Քաղաքացիները հանուն ժողովրդավարության» ծրագրի պաշտոնական էջում նշված է, որ ծրագիրն իրականացվել է Ստեֆան Բատորի հիմնադրամի կողմից՝ Լեհաստանի երեխաների և երիտասարդների հիմնադրամի հետ համագործակցությամբ, ֆինանսավորվել է Եվրոպական տնտեսական տարածքի (ԵՏՏ) ֆինանսական մեխանիզմի ներքո և հատկացվել է 37 միլիոն եվրո 2013 թ. հունիսից մինչև 2016 թ. ապրիլ ժամանակահատվածի համար:¹⁸¹

«Կառավարվող քվեաթերթիկը» հիմնադրամը նկարագրում է որպես ծրագրի միակ ազգային օպերատոր և նշում է, որ այն բաշխել է մոտ 130.8 միլիոն լեհական գլոտի լեհական ոչ առևտրային կազմակերպություններին: Նույն զեկույցում նշվում է, որ հիմնադրամը համակարգել է 13 կազմակերպությունների ստորագրությամբ նամակը՝ ուղղված ԵԱՀԿ ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակին (ԺՀՄԻԳ)՝ խնդրելով լիամասշտաբ ընտրական դիտորդական առաքելություն 2023 թ. Լեհաստանի խորհրդարանական ընտրություններից առաջ: Հետևաբար, ճշգրիտ ձևակերպումն այն չէ, որ հիմնադրամը բաշխել է ԵՄ միջոցներ «Քաղաքացիները հանուն ժողովրդավարության» ծրագրի միջոցով: Այն է, որ արտաքինից ֆինանսավորվող քաղաքացիական հասարակության ֆինանսավորման միջնորդը նաև մասնակցել է քաղաքականապես նշանակալի ընտրությունների մոնիթորինգի շահերի պաշտպանությանը:

GLOBSEC-ը անկախ, ոչ կուսակցական, գլոբալ ուղեղային կենտրոն է՝ տեղակայված Բրատիսլավայում, որը նպատակաուղղված է Եվրոպայում և ամբողջ աշխարհում անվտանգության, բարոքության և կայունության ամրապնդմանը: Այն գրասենյակներ ունի Կիևում, Վարշավայում, Բրյուսելում և Վաշինգտոնում:¹⁸² **BROD**-ի հանրային նյութերում նշվում է, որ **GLOBSEC**-ն աջակցել է հետազոտողներին Բուլղարիայում և Ռումինիայում ապատեղեկատվության քարտեզագրման հարցում: Կենտրոնական Եվրոպական թվային մեդիա աստղադիտարանի (CEDMO) համատեքստում **GLOBSEC**-ն իրականացրել է նաև քաղաքականության մշակման աշխատանքներ Եվրոպական ժողովրդավարության վահանի, օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիայի և միջամտության (FIMI), ընտրությունների պաշտպանության խմբերի, Թվային ծառայությունների մասին ակտի ներքո հարթակների տվյալների հասանելիության և ժողովրդավարական դիմակայունության վերաբերյալ:¹⁸³ Սա հիմնավորում է **GLOBSEC**-ի նկարագրությունը որպես քաղաքականության մշակման և հետազոտական դերակատարի, որի արդյունքները նպաստում են «հիբրիդային սպառնալիքներ», «դիմակայունություն» և «օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիա» բառապաշարի ձևավորմանը:

Ռումինական դեպքը նաև փաստագրում է մի քանի ուղիներ, որոնցով այս դերակատարները դիրքավորվել են հարթակների և կարգավորող որոշումների կայացմանը մոտ: **Առաջին**, «Կառավարվող քվեաթերթիկը» նկարագրում է Արագ արձագանքման համակարգը որպես ոչ թափանցիկ մեխանիզմ, որը գործում է Հանձնաժողովի նախագահությամբ գործող Մշտական աշխատանքային խմբի միջոցով:

Երկրորդ, նշվում է, որ Արագ արձագանքման համակարգին մասնակցությունը ճկուն էր և ընդլայնվող՝ Expert Forum-ի և Funky Citizens-ի ներգրավմամբ:

Երրորդ, զեկույցում նշվում է, որ Meta-ն Ռումինիայում ներգրավել է յոթ ոչ-հարթակային կազմավորումների ուղղակի հաղորդակցման ուղիներում (escalation channels), ներառյալ

պետական մարմինները, ինչպիսիք են Կենտրոնական ընտրական վարչությունը, կապի կարգավորողը, թվայնացման նախարարությունը, ներքին գործերի նախարարությունը և այլն՝ ապահովելով արագացված վերանայում:

Չորրորդ, զեկույցը նկարագրում է ռումինական «ապացուցողական շղթան», որտեղ քաղաքացիական հասարակության վերլուծություններն արտացոլվում էին հետախուզական գնահատականներում, որոնք հետագայում վկայակոչվում էին կարգավորողների և Եվրոպական հանձնաժողովի կողմից:

Հինգերորդ, Expert Forum-ի գործադիր տնօրենի նշանակումը Մոլդովայի դատախազների գտման մարմնում ցույց է տալիս անձնակազմի շարժը քաղաքացիական ցանցերից դեպի պաշտոնական բարեփոխումների մարմիններ:

Ապացույցները ցույց են տալիս, որ որոշակի ընտրական զգայուն միջավայրերում որպես անկախ մոնիթորներ կամ փաստեր ստուգողներ ներկայացված կազմակերպությունները կարող են միաժամանակ զբաղեցնել հարթակներին առնչվող, քաղաքականության մշակման, շահերի պաշտպանության և ինստիտուցիոնալ դերեր: Այդ համակցումը Էական է, քանի որ այն կարող է ջնջել սահմանը չեզոք վերահսկողության և տեղեկատվական միջավայրում քաղաքականապես նշանակալի միջամտության միջև:

բ. Հետևանքները Հայաստանի համար

Փաստագրված անդրսահմանային օրինաչափությունը ուղղակի և անմիջական հետևանքներ ունի հայաստանյան գործի համար: Բացահայտվել է յոթ հատուկ ռիսկ:

- i. **Ինստիտուցիոնալ կառուցվածքը վերարտադրվում է:** FACT EDMO հարը, որը ներառում է Expert Forum-ը, ընդգրկում է Մոլդովան, Ուկրաինան, Բալթյան երկրները և Ռումինիան: Նույն Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի մոդելը, որը տեղակայվել էր Մոլդովայում, այժմ տեղակայված է Հայաստանում: Կիրառվում է օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիայի և միջամտության (FIMI) հակազդման նույն շրջանակը: Հանձնակատար Կոշը հստակ հայտարարել է, որ հայաստանյան աջակցությունը հետևում է մոլդովական մոդելին: Երբ ինստիտուցիոնալ կառուցվածքը նույնն է, կառուցվածքային ռիսկերը ևս նույնն են:
- ii. **Ներգրավված կազմակերպությունները ունեն անճշտության և կողմնակալության փաստագրված անցյալ:** Ըստ «Կառավարվող քվեաթերթիկ» զեկույցի՝ Funky Citizens-ը ռումինական ընտրական շրջանում հրապարակել է փաստերի ստուգումներ, որոնք հետագայում զեկույցում քննադատվել են որպես Էական անճշտություններ պարունակող: Նույն զեկույցը նաև նշում է, որ կազմակերպության ղեկավարությունը նկարագրել է իր մեթոդաբանությունը որպես «նարատիվային թիրախավորում»: Երբ նման անցյալ ունեցող կազմակերպություններին հասանելիություն է տրվում նախընտրական տեղեկատվական միջավայրին, ռիսկը տեսական չէ, այն փաստագրված է:¹⁸⁴
- iii. **Ռումինիայում փաստագրված ինքնահաստատվող ապացուցողական շղթան ուղղակիորեն կիրառելի է Հայաստանի նկատմամբ:** Ռումինիայում հաջորդականությունը հետևյալն էր. ՀԿ-ների զեկույցները «ապատեղեկատվության» մասին վկայակոչվում էին հետախուզական ամփոփագրերում. հետախուզական ամփոփագրերը հիմք էին հանդիսանում Ազգային պաշտպանության գերագույն խորհրդի գաղտնագերծման որոշման համար. գաղտնագերծված նյութերը հիմնավորում էին Սահմանադրական դատարանի չեղարկման որոշումը. իսկ Եվրոպական հանձնաժողովը վկայակոչում էր նույն ՀԿ-ների զեկույցները TikTok-ի դեմ իր վարույթներում: Որևէ փուլում անկախ ստուգում չի պահանջվել: Հայաստանում առկա է նույն ռիսկը: Եթե

հակա-FIMI ցանցի արդյունքները ներքին ընդդիմության խոսքը որակեն որպես «օտարերկրյա տեղեկատվական մանիպուլյացիա», շղթան դառնում է այլախոհության անվտանգայնացման մեխանիզմ, այլ ոչ թե ընտրական ամբողջականության պաշտպանություն:

- iv. **Թափանցիկության և վերահսկողության բացակայությունը կառուցվածքային առումով նույնական է:** Ռումինիայում Արագ արձագանքման համակարգը գործում էր առանց դրա ակտիվացման, մասնակիցների կամ որոշումների հանրային բացահայտման: Հայաստանում Հիբրիդային արագ արձագանքման թիմի մանրամասն գործառնական մանդատը չի հրապարակվել: «Ապատեղեկատվություն» որակելու չափանիշները անհայտ են: Բողոքարկման ընթացակարգ գոյություն չունի նրանց համար, ում խոսքը սահմանափակվում է: Որևէ դրույթ չի նախատեսվել ընդդիմության մասնակցության համար: Ռումինական գործողություններին բնորոշ անթափանցիկությունը վերարտադրվում է Հայաստանում առանց շտկման:
- v. **Ֆինանսավորման կառուցվածքը ստեղծում է կառուցվածքային համապատասխանություն մոնիթորինգ իրականացնող կազմակերպությունների և նրանց ֆինանսավորողների քաղաքական նախապատվությունների միջև:** Անդրսահմանային ցանցի կազմակերպությունները ֆինանսավորում են ստանում ԵՄ ինստիտուտներից, եվրոպական քաղաքական հիմնադրամներից և անդրատլանտյան կառավարական մարմիններից: Նրանց ինստիտուցիոնալ գոյատևումը կախված է այդ ֆինանսավորողների քաղաքական նախապատվությունների համահունչ լինելուց: Երբ այդ ֆինանսավորողներն ունեն հայտարարված աշխարհքաղաքական շահ Հայաստանի դեպի արևմուտք կողմնորոշման հարցում (որին ծառայում է Փաշինյանի կառավարության շարունակականությունը), մոնիթորինգի գործառույթը չի կարող դիտարկվել որպես չեզոք:
- vi. **Թիրախային երկրներում բովանդակության մոդերացիայի դերերի և դատական կամ կարգավորող գործառույթների միջև անձնակազմի փոխադարձ նշանակումները ստեղծում են շահերի բախում:** Expert Forum-ի գործադիր տնօրենը միաժամանակ մասնակցում էր Ռումինիայի ընտրական շրջանի բովանդակության մոդերացմանը և ծառայում Մոլդովայի դատախազների գտման հանձնաժողովում: Եթե նույն անհատները, ովքեր բացահայտում են «ապատեղեկատվությունը», նաև իրականացնում են կարգավորող իշխանություն հարևան երկրի դատախազության նկատմամբ, երկու գործառույթների անկախությունն էլ վտանգվում է:
- vii. **Երբ այս կառուցվածքը տեղակայվում է մի երկրում, որտեղ առաջատար ընդդիմադիր գործիչը գտնվում է դատական սահմանափակումների տակ,** նրա բիզնեսը ազգայնացված է, նրա կուսակցության ընտրական անվանումը արգելված է վերջին պահին ընդունված օրենսդրությամբ, իսկ կուսակիցները ձերբակալվում են քարոզարշավի վերջին շաբաթներին, արդյունքը ոչ թե չեզոք ժողովրդավարության աջակցությունն է, այլ այն գործող կառավարության կառուցվածքային ամրապնդումը, որը մեղադրվում է իրական ընտրությունների պայմանները ոչնչացնելու մեջ:

ՀԿ-ների անդրսահմանային ցանցը սոսկ չի դիտարկում ընտրական միջավայրը: Այն տրամադրում է այն ինստիտուցիոնալ ենթակառուցվածքը, որի միջոցով ձևավորվում է այդ միջավայրը: Այն կազմակերպությունները, որոնք բովանդակությունը մակնշում են որպես «ապատեղեկատվություն», իրականացնում են «դարպասապահի» գործառույթ ընտրողների համար հասանելի տեղեկատվության նկատմամբ: Երբ այդ գործառույթն իրականացվում է առանց թափանցիկության, առանց հանրային չափանիշների, առանց

ընդդիմության հետ խորհրդակցությունների և առանց անկախ վերահսկողության՝ մի նախընտրական համատեքստում, որտեղ կառավարությունը միաժամանակ հետապնդում է իր մրցակիցներին, այդ կառուցվածքը ծառայում է գործող իշխանությանը՝ անկախ նրանից, թե դա է դրա հայտարարված նպատակը, թե ոչ:

Իրավական հետևանքն ուղղակի է: Հիմնարար իրավունքների խարտիայի 41-րդ հոդվածը պահանջում է, որ Հանձնաժողովն իր գործերը վարի անկողմնակալությամբ և պատշաճ խնամքով: Պատշաճ վարչարարության սկզբունքը պարտավորեցնում է Հանձնաժողովին գնահատել իր կողմից ֆինանսավորվող գործողությունների կանխատեսելի ազդեցությունը: Եթե Հանձնաժողովը միջոցներ է ուղղում անդրսահմանային մի ցանցի միջոցով, որի անցյալը ներառում է անճշտություններ փաստերի ստուգման հարցում, «նարատիվային թիրախավորում», ինքնահաստատվող ապացուցողական շղթաներ և անհամատեղելի ինստիտուցիոնալ դերերի միաժամանակյա կատարում, ապա Հանձնաժողովը կրում է պատասխանատվություն հայաստանյան ընտրական համատեքստում այդ ֆինանսավորման կանխատեսելի հետևանքների համար: Անկախ վերահսկողության մեխանիզմների, ընդդիմության ներառմամբ երաշխիքների և հանրայնորեն բացահայտված գործառնական չափանիշների սահմանման ձախողումը հանդիսանում է պատշաճ խնամքի պարտականության խախտում, որը սահմանում է 41-րդ հոդվածը:

148 MCC Brussels, *The Managed Ballot: How the European Union Shapes National Elections* (MCC Brussels, March 2026).

149 MCC Brussels, *The Managed Ballot: How the European Union Shapes National Elections* (MCC Brussels, March 2026). Pp 14-26.

150 Politico, 'Report Ties Romanian Liberals to TikTok Campaign That Fueled Pro-Russia Candidate' (21 December 2024) <https://www.politico.eu/article/romania-election-tiktok-calin-georgescu-national-liberal-party-campaign/>.

151 Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2025*. <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2025/>

152 Council of the European Union, 'Rule of Law Conditionality Mechanism' (Press Release, 12 December 2022) <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/12/rule-of-law-conditionality-mechanism/>; Centre for European Reform, 'Freezing EU Funds: An Effective Tool to Enforce the Rule of Law?' (Insight) <https://www.cer.eu/insights/freezing-eu-funds-effective-tool-enforce-rule-law>.

153 European Parliament, 'Rule of Law in Hungary: Parliament Calls on the EU to Act' (Press Release, 12 September 2018) <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20180906IPR12104/rule-of-law-in-hungary-parliament-calls-on-the-eu-to-act>.

154 Euronews, 'EU Will Keep €18 Billion Frozen for Hungary after "No Progress" on Rule of Law Concerns' (8 July 2025) <https://www.euronews.com/my-europe/2025/07/08/eu-will-keep-18-billion-frozen-for-hungary-after-no-progress-on-rule-of-law-concerns>.

155 Reuters, 'Hungarians Look to Changed Future after Pro-EU Magyar's Election Landslide' (13 April 2026) <https://www.reuters.com/world/europe/hungarians-look-changed-future-after-pro-eu-magyars-election-landslide-2026-04-13/>.

156 Jim Jordan and Chris Smith, Letter to Henna Virkkunen (House Judiciary Committee / Tom Lantos Human Rights Commission, 10 April 2026).

157 European Commission, 'New European Digital Media Observatory Hub Fights Disinformation in Ukraine and Moldova' (News) <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/new-european-digital-media-observatory-hub-fights-disinformation-ukraine-and-moldova>.

158 European Digital Media Observatory Hub (HDMO) <https://hdmo.eu/>.

159 EEA and Norway Grants, 'Fund Operator Selected in Poland' (News) <https://eeagrants.org/en/fmo/news/fund-operator-selected-poland>.

160 Stefan Batory Foundation, 'Active Citizens Fund' <https://www.batory.org.pl/en/grants/active-citizens/>.

161 Isabell Burmester and Ștefan Morar, 'The Role of External Interference in the Politicisation of EU Integration: Russian Influence and the 2024 Referendum in Moldova' (2026) 48(2) *Journal of European Integration* 329 <https://doi.org/10.1080/07036337.2026.2616341>.

- 162 European Commission, 'President von der Leyen in Moldova' (Press Release) https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ac_24_5228.
- 163 European Commission, 'Commission Services and Moldovan Authorities Conduct Stress Test on Potential Digital Hybrid Threats to Election Integrity' <https://digital-strategy.ec.europa.eu/>.
- 164 European Commission, 'New European Digital Media Observatory Hub Fights Disinformation in Ukraine and Moldova' <https://digital-strategy.ec.europa.eu/>.
- 165 Expert Forum, 'Laura Ștefan Appointed to Moldova's Prosecutorial Vetting Commission' <https://expertforum.ro/>.
- 166 European External Action Service, 'EUPM Moldova: Moving Forward towards Sustainable Security Resilience in Moldova' <https://www.eeas.europa.eu/>.
- 167 Տե՛ս հղում [1]:
- 168 Carnegie Endowment for International Peace, 'Domestic Failures Haunt Moldova's Pro-EU Party as Election Looms' <https://carnegieendowment.org/>.
- 169 European Commission / Statements attributed to Kaja Kallas, 'Armenia Requests EU Assistance to Counter Hybrid Threats ahead of 2026 Elections' (2026). <https://oc-media.org/kallas-says-armenia-has-requested-eu-assistance-to-counter-hybrid-threats-ahead-of-2026-elections/>.
- 170 EUvsDisinfo, 'Disinfo: The EU Is Interfering in Armenia's Internal Affairs' <https://euvsdisinfo.eu/>.
- 171 MCC Brussels, «Կառավարվող քվեաթերթիկ. ինչպես է ԵՄ-ն ձևավորում ազգային ընտրությունները», մարտ 2026 թ., էջ 10-15:
- 172 Եվրոպական հանձնաժողով, «Թվային Եվրոպա ծրագիրը» <https://digital-strategy.ec.europa.eu/>.
- 173 «Եվրոպական թվային մեդիա աստղադիտարանի նոր հաբը պայքարում է ապատեղեկատվության դեմ Ուկրաինայում և Մոլդովայում» | Եվրոպայի թվային ապագայի ձևավորում:
- 174 ԱՄՆ Ներկայացուցիչների պալատ, Դատական հարցերով հանձնաժողով, «Օտարերկրյա գրաքննության սպառնալիք, մաս II», 3 փետրվարի 2026 թ., էջ 4-16:
- 175 MassisPost, «ԵՄ-ն 27 միլիոն եվրո կտրամադրի Հայաստանի դիմակայունության, անվտանգության և հակաապատեղեկատվական կարողությունների ամրապնդման համար» <https://massispost.com/>.
- 176 Expert Forum, 'Laura Ștefan Appointed to Moldova's Prosecutorial Vetting Commission' <https://expertforum.ro/>.
- 177 Bulgarian-Romanian Observatory of Digital Media (BROD) <https://brodmedia.eu/>.
- 178 Factual.ro, 'Factual – Adevărul din Politică' <https://factual.ro/>.
- 179 European Commission, 'New European Digital Media Observatory Hub – Enlargement and Eastern Neighbourhood' <https://digital-strategy.ec.europa.eu/>.
- 180 Funky Citizens, 'Bulgarian-Romanian Observatory of Digital Media' <https://funky.org>
- 181 Active Citizens Programme Poland, 'Programme Overview' <https://aktywniobywatele.pl/>.
- 182 GLOBSEC <https://www.globsec.org/> .
- 183 Agence France-Presse, 'BROD Launches to Fight Disinformation in Bulgaria and Romania' <https://www.afp.com/>
- 184 Funky Citizens, «Ժողովրդավարության խարխուլում. սոցիալական մեդիայի գործիքավորումը Ռումինիայի 2024 թ. ընտրություններում» <https://funky.org/undermining-democracy-the-weaponization-of-social-media-in-romania-2024-elections/>:

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐ

Դասակարգված ըստ կատեգորիաների. սկզբում ներկայացված են առաջնային աղբյուրները, այնուհետև՝ երկրորդային աղբյուրները՝ յուրաքանչյուր կատեգորիայի ներսում ըստ ժամանակագրական կարգի:

I. ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐ, ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅՈՒՆ և ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻՔՆԵՐ

Միավորված ազգերի կազմակերպության կանոնադրություն (1945 թ.):

Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագիր, ՄԱԿ-ի ԳԱ թիվ 217A (III) բանաձև (10 դեկտեմբերի 1948 թ.):

Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա (4 նոյեմբերի 1950 թ.) և թիվ 1 արձանագրություն:

Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիր (16 դեկտեմբերի 1966 թ.) 999 UNTS 171:

ՄԱԿ-ի ԳԱ թիվ 2131 (XX) բանաձև (21 դեկտեմբերի 1965 թ.) «Պետությունների ներքին գործերին միջամտության անթույլատրելիության և նրանց անկախության ու ինքնիշխանության պաշտպանության մասին հռչակագիր»:

ՄԱԿ-ի ԳԱ թիվ 2625 (XXV) բանաձև (24 հոկտեմբերի 1970 թ.) «Միջազգային իրավունքի սկզբունքների մասին հռչակագիր՝ պետությունների միջև բարեկամական հարաբերությունների և համագործակցության վերաբերյալ՝ ՄԱԿ-ի կանոնադրությանը համապատասխան»:

Եվրոպայում անվտանգության և համագործակցության խորհրդակցություն, Հելսինկյան եզրափակիչ ակտ (1 օգոստոսի 1975 թ.): <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>

Փարիզի խարտիա Նոր Եվրոպայի համար (21 նոյեմբերի 1990 թ.):

Պայմանագիր Եվրոպական միության մասին (համախմբված տարբերակ), OJ C 326, 26.10.2012:

Պայմանագիր Եվրոպական միության գործունեության մասին (համախմբված տարբերակ), OJ C 326, 26.10.2012:

Եվրոպական միության հիմնարար իրավունքների խարտիա, OJ C 326, 26.10.2012:

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն (1995 թ., փոփ. 2015 թ.):

Համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագիր՝ մի կողմից Եվրոպական միության և Ատոմային Էներգիայի եվրոպական համայնքի ու դրանց անդամ պետությունների, և մյուս կողմից՝ Հայաստանի Հանրապետության միջև, OJ L 23, 26.1.2018, Էջ 4:

Խորհրդի 2021 թ. մարտի 22-ի (CFSP) 2021/509 որոշումը՝ Խաղաղության եվրոպական հիմնադրամ ստեղծելու մասին, OJ L 102, 24.3.2021, Էջ 14–62:

(ԵՄ) 2021/947 կանոնակարգը՝ «Հարևանության, զարգացման և միջազգային համագործակցության գործիք – Գլոբալ Եվրոպա» (NDICI-Global Europe) ստեղծելու մասին:

Եվրոպական խորհրդարանի և Խորհրդի (ԵՄ) 2022/2065 կանոնակարգը՝ Թվային ծառայությունների միասնական շուկայի մասին (Թվային ծառայությունների մասին ակտ - DSA), OJ L 277, 27.10.2022:

ԵՄ-Հայաստան գործընկերության ռազմավարական օրակարգ, ընդունված ԵՄ-Հայաստան գործընկերության խորհրդի կողմից (2 դեկտեմբերի 2025 թ.):

II. ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

Արդարադատության միջազգային դատարան (ԱՄԴ)

Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v United States of America) (Merits) [1986] ICJ Rep 14, §§202–205:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան (ՄԻԵԴ)

Mathieu-Mohin and Clerfayt v Belgium, գանգատ թիվ 9267/81, ՄԻԵԴ, 2 մարտի 1987 թ., §47:

Bowman v the United Kingdom, գանգատ թիվ 24839/94, ՄԻԵԴ, 19 փետրվարի 1998 թ., §42:

Hirst v the United Kingdom (No 2) [GC], գանգատ թիվ 74025/01, ՄԻԵԴ, 6 հոկտեմբերի 2005 թ., §69:

Georgian Labour Party v Georgia, գանգատ թիվ 9103/04, ՄԻԵԴ, 8 հուլիսի 2008 թ., §§72–74:

Communist Party of Russia and Others v Russia, գանգատ թիվ 29400/05, ՄԻԵԴ, 19 հունիսի 2012 թ., §§107–128:

Riza and Others v Bulgaria, գանգատ թիվ 48555/10, ՄԻԵԴ, 13 հոկտեմբերի 2015 թ., §148:

Navalnyy v Russia [GC], գանգատ թիվ 29580/12 և այլք, ՄԻԵԴ, 15 նոյեմբերի 2018 թ., §§170-175:

Ecodefence and Others v Russia, գանգատ թիվ 9988/13 և 60 այլք, ՄԻԵԴ, 14 հունիսի 2022 թ.:

Kobaliya and Others v Russia, գանգատ թիվ 39446/16 և 106 այլք, ՄԻԵԴ, 22 հոկտեմբերի 2024 թ., §98:

Bradshaw and Others v the United Kingdom, գանգատ թիվ 68713/21 և 69367/21, ՄԻԵԴ, 22 հունիսի 2025 թ., §§117-122, 131, 136, 138-139, 158-162:

Եվրոպական միության արդարադատության դատարան

Case C-331/88, *Fedesa* ECLI:EU:C:1990:391, §13:

Case T-167/94, *Nölle v Council and Commission* §73:

Case C-210/03, *Swedish Match* §47:

Case T-190/12, *Tomana and Others v Council and Commission* EU:T:2015:222:

III. ՄԻԱԿՈՐԿԱԾ ԱԶԳԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆ և ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐ

Մարդու իրավունքների կոմիտե, Ընդհանուր մեկնաբանություն թիվ 25. Հանրային գործերի մասնակցության իրավունքը, քվեարկելու իրավունքները և պետական ծառայության հավասար հասանելիության իրավունքը, CCPR/C/21/Rev.1/Add.7 (12 հունիսի 1996 թ.):

Միև թիվ 49/21 բանաձև (1 ապրիլի 2021 թ.), վկայակոչված է *Bradshaw* §65-ում:

Կարծիքի և արտահայտվելու ազատության հարցերով ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցող, 2021 թ. ապրիլի 13-ի զեկույց, վկայակոչված է *Bradshaw* §66-ում:

ՄԱԿ-ի ՄԻԳՀ, Ընտրությունների միջազգային մարդու իրավունքների չափանիշների ձեռնարկ (2021 թ.), վկայակոչված է *Bradshaw* §64-ում:

Վենետիկի հանձնաժողով, Ընտրական հարցերում բարեխիղճ գործելակերպի կանոնագիրք. Ուղեցույցներ, բացատրական զեկույց և մեկնաբանական հռչակագրեր CDL-AD(2002)023rev2-cor (2025 թ. հրատ.):

IV. ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ՓԱՍՏԱԹՂԵՐ

Եվրոպական արտաքին գործողությունների ծառայություն (EEAS), Եվրոպական միության ընտրությունների դիտորդության ձեռնարկ (3-րդ հրատ., EEAS 2016):

EEAS, «ԵՄ-Հայաստան համապարփակ և ընդլայնված գործընկերության համաձայնագիրն ուժի մեջ է մտնում» (28 փետրվարի 2021 թ.):

Եվրոպական միության խորհուրդ, «Իրավունքի գերակայության պայմանականության մեխանիզմ» (Մամուլի հաղորդագրություն, 12 դեկտեմբերի 2022 թ.):

Եվրոպական հանձնաժողով, «Նախագահ ֆոն դեր Լայենը Մոլդովայում» (2024 թ.):

Եվրոպական միության խորհուրդ, «Խաղաղության եվրոպական հիմնադրամ. Խորհուրդն ընդունում է Հայաստանի զինված ուժերին աջակցության միջոցառումը» (22 հուլիսի 2024 թ.):

EEAS, Եվրոպական միության ընտրությունների դիտորդության ձեռնարկ (4-րդ հրատ., EEAS 2025):

Եվրոպական հանձնաժողով, «Եվրոպական թվային մեդիա աստղադիտարանի նոր հաբը պայքարում է ապատեղեկատվության դեմ Ուկրաինայում և Մոլդովայում» (15 հուլիսի 2025 թ.):

Եվրոպական խորհրդարան, «Իրավունքի գերակայությունը Հունգարիայում. Խորհրդարանը կոչ է անում ԵՄ-ին գործել» (12 սեպտեմբերի 2018 թ.):

«ԵՄ-ն 15 միլիոն եվրո է հատկացնում ավելի դիմակայուն Հայաստանի համար» (EU Neighbours East, դեկտեմբեր 2025 թ.):

«ԵՄ-ն 12 միլիոն եվրո է հատկացնում Հայաստանի 2026 թ. ընտրություններին աջակցելու, ապատեղեկատվությանը հակազդելու և կիբերանվտանգությունն ուժեղացնելու համար» (Հայաստանի հանրային ռադիո, 2 դեկտեմբերի 2025 թ.):

«ԵՄ-Հայաստան գործընկերության խորհուրդ. Բարձր ներկայացուցիչ Կայա Կալասի մամուլի հայտարարությունները» (EEAS, 2 դեկտեմբերի 2025 թ.):

Եվրոպական միության խորհուրդ, «Խաղաղության եվրոպական հիմնադրամ. Խորհուրդն ընդունում է Հայաստանին աջակցող երկրորդ երկկողմ միջոցառումը» (29 հունվարի 2026 թ.):

Եվրոպական միության խորհուրդ, «Արտաքին գործերի խորհուրդ — մարտ 2026 թ.» (16 մարտի 2026 թ.):

Եվրոպական միության խորհուրդ, «ԵՄ-Հայաստան առաջին գազաթնաժողովը տեղի կունենա 2026 թ. մայիսի 4-ին և 5-ին» (26 մարտի 2026 թ.):

Եվրոպական հանձնաժողով, «Հայաստան» (Ընդլայնում և արևելյան հարևանություն):

Euronews, «ԵՄ-ն կշարունակի սառեցված պահել Հունգարիայի 18 միլիարդ եվրոն՝ իրավունքի գերակայության հարցում առաջընթացի բացակայությունից հետո» (8 հուլիսի 2025 թ.):

EUvsDisinfo, «Ապատեղեկատվություն. ԵՄ-ն միջամտում է Հայաստանի ներքին գործերին» (2026 թ.):

V. ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐ

ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ, Հայաստանի Հանրապետության խորհրդարանական ընտրություններ 7 հունիսի 2026 թ. Կարիքների գնահատման առաքելության զեկույց (19 մարտի 2026 թ.):

VI. ԱՆԿԱՆ ՄՈՆԻՏՈՐԻՆԳԻ և ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԶԵԿՈՒՅՑՆԵՐ

Christian Solidarity International (CSI), «CSI-ն ահազանգում է Հայաստանում կրոնական ազատության և մարդու իրավունքների վերաբերյալ» (2025 թ.):

CSI, «Հայաստանի կառավարությունը ձերբակալել է եպիսկոպոսի և տասներկու քահանաների» (23 հոկտեմբերի 2025 թ.):

Իրավաբանների միջազգային հանձնաժողով (ICJ), «Հայաստան. ICJ-ն դատապարտում է փաստաբան Ալեքսանդր Կոչուբանի կալանավորումը և կոչ է անում նրան անհապաղ ազատ արձակել» (17 հոկտեմբերի 2025 թ.):

Մարդու իրավունքներ առանց սահմանների (HRWF), «Հայաստան 2025» (HRWF, դեկտեմբեր 2025 թ.):

CivilNet, «2025 թ. Ժողովրդավարական հետընթացի տարի Հայաստանում» (30 դեկտեմբերի 2025 թ.):

CivilNet/Democracy Watch, «Անկախ դերակատարներին «պրոռուսական» պիտակավորելը. քննադատներին գրաքննելու նոր գործիք» (30 հունվարի 2026 թ.):

Ժողովրդավարական ընտրությունների եվրոպական հարթակ (EPDE), Քաղաքականության փաստաթուղթ. Հայաստան 2025 (2025 թ.):

German Marshall Fund, «Ռիսկերի գնահատում. Հայաստանի 2026 թ. խորհրդարանական ընտրություններ» (փետրվար 2026 թ.):

Platform for Peace and Humanity, «Հայաստանի քաղաքացիական տարածքը խաչմերուկում. Ժողովրդավարական բացումներ, պոպուլիստական ճնշումներ և առաջիկա 2026 թ. ընտրությունները» (2026 թ.):

Հայաստանում ժողովրդավարության միջազգային աստղադիտարան (IODA), Նախնական գնահատական (Երևան, 12 մարտի 2026 թ.):

IODA, Հայտարարություն Ընտրական օրենսգրքում կատարված փոփոխությունների վերաբերյալ (7 ապրիլի 2026 թ.):

MCC Brussels, *The Managed Ballot: How the European Union Shapes National Elections* (MCC Brussels, մարտ 2026 թ.):

ԱՄՆ Ներկայացուցիչների պալատ, Դատական հարցերով հանձնաժողով, «Օտարերկրյա գրաքննության սպառնալիք, մաս II. Եվրոպայի տասնամյա քարոզարշավը գլոբալ ինտերնետը գրաքննելու համար» (3 փետրվարի 2026 թ.):

Զիմ Զորդանի (Ներկայացուցիչների պալատի դատական հարցերով հանձնաժողովի նախագահ) և Զրիս Սմիթի (Թոմ Լանթոսի անվան Մարդու իրավունքների հանձնաժողովի համանախագահ) նամակը Հեննա Վիրկունենին (Եվրոպական հանձնաժողովի գործադիր փոխնախագահ) (10 ապրիլի 2026 թ.):

Հայաստանի արտաքին հետախուզության ծառայություն, Տարեկան զեկույց 2026 թ. (FISA 2026):

Հայաստանի Հանրապետության Հակակոռուպցիոն կոմիտե, «Բացահայտվել են ընտրական կաշառքի և ընտրական շրջանում բարեգործական գործունեության արգելքի խախտման դեպքեր» (30 մարտի 2026 թ.):

VII. ԱԿԱԴԵՄԻԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Lori Fisler Damrosch, «Politics Across Borders: Non-intervention and Nonforcible Influence over Domestic Affairs» (1989) 83 AJIL 1:

Thomas M Franck, «The Emerging Right to Democratic Governance» (1992) 86 AJIL 46:

Laurent Pech, «Rule of Law as a Guiding Principle of the EU's External Action» CLEER Working Papers 2012/3:

Christophe Hillion, «The EU Neighbourhood Competence under Article 8 TEU» (2013) 3 European Papers 1:

Thomas de Waal, «Armenia's Velvet Revolution» (Carnegie Europe, 2018):

Mikael Wigell, «Hybrid Interference as a Wedge Strategy: A Theory of External Interference in Liberal Democracy» (2019) 95(2) International Affairs 255:

Anne-Carlijn Prickartz և Isabel Staudinger, «Policy vs Practice: The Use, Implementation and Enforcement of Human Rights Clauses in the European Union's International Trade Agreements» (2019) 3(1) Europe and the World: A Law Review 1:

Patrick Cullen և այլք, *The Landscape of Hybrid Threats: A Conceptual Model* (Եվրոպական միության հրատարակչությունների գրասենյակ 2021):

Igor Istomin, «How Not to Interfere in Another Country's Domestic Politics» (2022) 98(5) International Affairs 1677:

Christophe Hillion, «The EU External Action as Mandate to Uphold the Rule of Law Outside and Inside the Union» (2023) 29 Columbia Journal of European Law 228:

Isabell Burmester և Ștefan Morar, «The Role of External Interference in the Politicisation of EU Integration: Russian Influence and the 2024 Referendum in Moldova» (2026) 48(2) Journal of European Integration 329:

Economist Intelligence Unit, *Democracy Index 2025* (EIU 2025):

Freedom House, *Nations in Transit 2022–2024: Armenia*:

VIII. AMSTERDAM & PARTNERS LLP ՀՐԱՊԱՐԱԿՈՒՄՆԵՐ և ԹՂԹԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ

Amsterdam & Partners LLP, «Հայաստանի ավտորիտար շրջադարձը. Նիկոլ Փաշինյանը և Սամվել Կարապետյանի ու Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու հետապնդումը» (հոկտեմբեր 2025 թ.):

Amsterdam & Partners LLP, Հավելված Սպիտակ թղթին. Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու և Սամվել Կարապետյանի շարունակական հետապնդումը (դեկտեմբեր 2025 թ.):

Amsterdam & Partners LLP, Նամակ Եվրոպական խորհրդարանի նախագահին (19 մարտի 2026 թ.):

Amsterdam & Partners LLP, Նամակ Բարձր ներկայացուցիչ Կայա Կալասին (ապրիլ 2026 թ.):

Amsterdam & Partners LLP, Նամակ նախագահ Ուրսուլա ֆոն Լայենին (8 ապրիլի 2026 թ.):

IX. ԼՐԱՏՎԱԿԱՆ ՀԱՂՈՐԴՈՒՄՆԵՐ և ՄԵԴԻԱ ԱՐՔՅՈՒՐՆԵՐ

Politico, «Չեկույցը կապում է ռումինական լիբերալներին TikTok-ի քարոզարշավի հետ, որը սնուցել է պրոռուսական թեկնածուին» (21 դեկտեմբերի 2024 թ.):

Osservatorio Balcani Caucaso Transeuropa, «Հայաստան. քաղաքական լարվածությունն աճում է 2026 թ. ընտրությունների նախաշեմին» (20 մայիսի 2025 թ.):

Reuters, «Հայաստանը ձերբակալել է արքեպիսկոպոսին՝ հեղաշրջման ենթադրյալ փորձի համար» (25 հունիսի 2025 թ.):

Al Jazeera, «Հայաստանը ձերբակալել է հայտնի արքեպիսկոպոսին՝ հեղաշրջման ենթադրյալ փորձի համար» (25 հունիսի 2025 թ.):

RFE/RL, «Բողոքի առաջնորդ արքեպիսկոպոսն ու նրա աջակիցները ձերբակալվել են «հեղաշրջման» գործով» (26 հունիսի 2025 թ.):

RFE/RL, «Մեկ այլ արքեպիսկոպոսի ձերբակալելու փորձը հանգեցրել է ծեծկռտուքի՝ եկեղեցի-պետություն առճակատման սրման պայմաններում» (27 հունիսի 2025 թ.):

Armenian Weekly, ««Հաղթանակն այլընտրանք չունի». Հայաստանի իշխանությունները խուզարկել են եկեղեցին, ձերբակալել հոգևորականին լարվածության սրման ֆոնին» (2 հոկտյան 2025 թ.):

OC Media, «Ո՞վ է Սամվել Կարապետյանը. ռուսաստանաբնակ հայ միլիարդատերը, ում կայսրությունը պաշարված է» (25 օգոստոսի 2025 թ.):

Armenpress, «Հայաստանում ստեղծվել է Սամվել Կարապետյանի «Մեր ուղին» շարժումը, հայտարարվել են ապագա ծրագրերը» (29 օգոստոսի 2025 թ.):

Associated Press, «Հայաստանը կալանավորել է քահանաների՝ լայնածավալ ճնշումների շրջանակում» (15 հոկտեմբերի 2025 թ.):

Հայաստանի հանրային ռադիո, «Արագածոտնի թեմի հոգևորականները, այդ թվում՝ առաջնորդ Մկրտիչ Պողոսյանը, կալանավորվել են» (15 հոկտեմբերի 2025 թ.):

OC Media, «Հայ փաստաբանը ձերբակալվել է իշխանություններին քննադատող ֆեյսբուքյան գրառումից հետո» (20 հոկտեմբերի 2025 թ.):

CivilNet, «Իրավապաշտպան խմբերը դատապարտում են «ընտրովի արդարադատությունը» և օրենքի քաղաքական օգտագործումը Հայաստանում» (19 հոկտեմբերի 2025 թ.):

OC Media, «Հայաստանի կարգավորող մարմինը քայլեր է ձեռնարկում Կարապետյանի ընկերությանը Էլեկտրական ցանցերի լիցենզիայից զրկելու ուղղությամբ» (նոյեմբեր 2025 թ.):

OC Media, «Հայաստանի ընդդիմադիր փողքասթի հաղորդավարները ձերբակալվել են խորհրդարանի խոսնակի քրեական հայցից հետո» (13 նոյեմբերի 2025 թ.):

Հայաստանի հանրային ռադիո, «Սամվել Կարապետյանի կալանքը երկարաձգվել է երկու ամսով» (18 նոյեմբերի 2025 թ.):

Arpine Hovhannisian, «Հայաստանի իշխանությունները ձերբակալել են արքեպիսկոպոս Արշակ Խաչատրյանին» (Zartok Media, 5 դեկտեմբերի 2025 թ.):

JAM News, «Հայաստան-ԵՄ համագործակցության նոր փուլ. Բրյուսելը ստորագրում է ռազմավարական գործընկերության համաձայնագիր» (դեկտեմբեր 2025 թ.):

ARKA News Agency, «Սամվել Կարապետյանը տեղափոխվել է տնային կալանքի» (31 դեկտեմբերի 2025 թ.):

CivilNet, «Հայաստանի եկեղեցական հեռուստաալիքը փակվում է» (հունվար 2026 թ.):

The California Courier, ««Մեր ուղին» շարժման անդամները գրանցել են «Հզոր Հայաստան» կուսակցությունը» (դեկտեմբեր 2025 թ.):

The Armenian Mirror-Spectator, «Ռուսաստանաբնակ գործարար Կարապետյանը հայտարարվել է վարչապետի թեկնածու՝ չնայած անհամապատասխանությանը» (17 փետրվարի 2026 թ.):

CivilNet, «Հայաստանի իշխող կուսակցությունը առաջատար է հարցումներում, ընտրողների 30%-ը դեռ չի կողմնորոշվել» (6 մարտի 2026 թ.):

OC Media, «Հայաստանում հինգ հոգի ձերբակալվել են Կարապետյանի կուսակցության հետ կապված ընտրակաշառքի ենթադրյալ սխեմայի գործով» (մարտ 2026 թ.):

RFE/RL, «ԵՄ-ն հիբրիդային արագ արձագանքման թիմ կուղարկի Հայաստան ընտրությունների նախաշեմին» (մարտ 2026 թ.):

OC Media, «Հայաստանը ձերբակալել է Կարապետյանի 14 կողմնակիցների՝ ընտրական կաշառքի մեղադրանքով» (16 ապրիլի 2026 թ.):

Ազատություն (RFE/RL), «Կարապետյանի տնային կալանքը երկարաձգվել է» (17 ապրիլի 2026 թ.):

MassisPost, «EVN Report-ի նոր հարցումը ցույց է տալիս «Քաղաքացիական պայմանագրի» դիրքերի ամրապնդումը հունիսի 7-ի ընտրությունների նախաշեմին» (ապրիլ 2026 թ.):

Reuters, «Հունգարացիները ակնկալում են փոփոխված ապագա՝ պրոեկտորական Մադյարի հաղթանակից հետո» (13 ապրիլի 2026 թ.):

X. ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐ և ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐ

MPG/Gallup International հարցում (29 ապրիլի – 2 մայիսի 2025 թ.):

Միջազգային հանրապետական ինստիտուտ (IRI), 1,506 հարցվածների հարցում (2026 թ. սկիզբ), հաղորդված CivilNet-ի կողմից:

EVN Report, «Չկողմնորոշվածները փոխում են հարցման թվերը. Հայաստանի խորհրդարանական ընտրությունները ձևավորվում են» (26 փետրվարի 2026 թ.):

EVN Report, «Ընտրական ուղեցույց. Հասկանալով Հայաստանի խորհրդարանական քվեարկությունը» (մարտ 2026 թ.):

ArmES Wave 2 (23 փետրվարի – 31 մարտի 2026 թ., 911 հարցված), հաղորդված MassisPost-ի կողմից:

PolitPro, Հայաստանի հարցումների միտումները (ապրիլ 2026 թ.):

Agos, «Հարցումները ցույց են տալիս Փաշինյանի կուսակցության 24% վարկանիշը, մինչդեռ ընտրողների 30%-ը մնում է չկողմնորոշված» (մարտ 2026 թ.):

XI. ՀԿ-ՆԵՐ, ԹՎԱՅԻՆ ՄԵԴԻԱ ԱՍՏՂԱԴԻՏԱՐԱՆՆԵՐ և ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄՈՂԵՐԱՑԻԱՅԻ ԱՐԲՅՈՒՐՆԵՐ

Թվային մեդիայի բուլղարա-ռումինական աստղադիտարան (BROD): <https://brodmedia.eu>

Factual (Funky Citizens-ի փաստերի ստուգման հարթակ): <https://www.factual.ro>

Funky Citizens: <https://funky.org>

Expert Forum (Ռումինիա): <https://expertforum.ro>

GLOBSEC: <https://www.globsec.org>

Հունգարական թվային մեդիա աստղադիտարան (HDMO): <https://hdmo.eu>

Ստեֆան Բատորի հիմնադրամ, «Ակտիվ քաղաքացիների հիմնադրամ» (Լեհաստան):

EEA and Norway Grants, «Լեհաստանում ընտրվել է հիմնադրամի օպերատորը»:

Carnegie Endowment for International Peace, «Ներքին ձախողումները հետապնդում են Մոլդովայի պրոեկտայական կուսակցությանը ընտրությունների նախաշեմին»:

EEAS, «EUPM Moldova. Շարժվելով առաջ դեպի Մոլդովայում անվտանգության կայուն դիմակայունություն»:

Expert Forum, «Լաուրա Շտեֆանը նշանակվել է Մոլդովայի դատախազների գտման հանձնաժողովում» (11 հուլիսի 2025 թ.):

Centre for European Reform, «ԵՄ միջոցների սառեցում. արդյունավետ գործիք իրավունքի գերակայությունն ապահովելու համար» (փետրվար 2025 թ.):

International IDEA, «Ընտրական ամբողջականության ամրապնդումը Հայաստանում 2026 թ. խորհրդարանական ընտրությունների նախաշեմին»:

MassisPost, «ԵՄ-ն 27 միլիոն եվրո կտրամադրի Հայաստանի դիմակայունության, անվտանգության և հակաապատեղեկատվական կարողությունների ամրապնդման համար»:

Agence France-Presse, «BROD-ը գործարկվում է Բուլղարիայում և Ռումինիայում ապատեղեկատվության դեմ պայքարելու համար»:

XII. ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՐԲՅՈՒՐՆԵՐ

Ջոն Ադամսի նամակը Թոմաս Ջեֆերսոնին (6 դեկտեմբերի 1787 թ.):

Ալեքսանդր Համիլթոն, «Ֆեդերալիստ» թիվ 68 (14 մարտի 1788 թ.):

Ջորջ Վաշինգտոն, Հրաժեշտի ուղերձ (17 սեպտեմբերի 1796 թ.):